

JORGE AMADO

**PĂMÂNTUL
FRUCTELOR
DE AUR**

EDITURA DE STAT

JORGE AMADO

**PĂMÂNTUL
FRUCTELOR
DE AUR**

ES

EDITURA DE STAT

1950

Traducere prescurtată după originalul în limba spaniolă, „Sao Jorge dos Ilhéus”, apărut în editura Pueblos Unidos, Montévideo, Uruguay.

P R E F A Ț A

„Pământul fructelor de aur“ este a doua parte a unei trilogii, neterminată încă, scrisă de Jorge Amado, scriitor progresist și luptător activ, împotriva reacțiunii interne și a dominației imperialiste în Brazilia. Prima parte a trilogiei „Pământ fără lege“, ¹⁾ a fost publicată în anul 1941 în Uruguay, unde Amado se refugiase din cauza persecuțiilor politice. În aceste romane, autorul, descriind cele mai caracteristice aspecte și probleme din viața portului și regiunii Ilhéus, înfățișează cititorului istoria sângeroasă a colonizării pământurilor virgine braziliene, expansiunea imperialistă în Brazilia ajutată de reacțiunea internă, și arată căile străbătute de forțele progresiste ale poporului brazilian în frunte cu Partidul Comunist, în lupta organizată împotriva acaparatorilor băștinași și a celor din „țara dolarului“.

Evenimentele descrise în romanul „Pământ fără lege“, prima parte a trilogiei, se referă la primul pătrar al secolului nostru. Amado povestește despre colonizarea unui ținut bogat, despre luptele crâncene pentru dominația economică și politică ce au avut loc între proprietarii de mari plantații, așa ziii „colonei“ — urmașii unei clici militare, care au stăpânit Brazilia în secolul al XIX-lea. Tema principală a romanului „Pământ fără lege“ o constituie lupta dintre „coloneii“ Horacio Da Silveira și Sinhó Badaró pentru pământurile fertile din jungla Sequeiro Grande, terenuri excelente pentru cultivarea arborelui de cacao. Amado demască fără cruțare sistemul semifeudal de exploatare ce persista în mai toate țările Americii Latine și arată cum țăranii și lucrătorii care muncesc în plantații sunt atrași și ei în lupta „coloneilor“ pentru pământurile din Sequeiro Grande. Cel care ar fi intrat în posesiunea acestor jungle ar fi avut posibilitatea să dicteze prețurile la cacao și să domnească peste întreaga regiune a plantațiilor. În acest conflict victoria îi revine „colonelului“ Horacio care reușește să înlăture pe toți concurenții săi, devenind stăpânul atotputernic al ținutului — „regele plantațiilor de cacao“.

Romanul de față, „Pământul fructelor de aur“, continuă povestirea până în anul 1935. Este o operă de sine stătătoare. Dovedește mai multă maturitate decât prima parte a trilogiei, și este consacrat unor probleme actuale.

Înțelesul social al titlului „Pământul fructelor de aur“, se desprinde din acel motto luat dintr'un cântec popular, în care se arată cât de mare

1) Romanul a apărut în versiunea românească. Editura de Stat 1948. (N. R.)

este pământul Braziliei, cât de bogat, și în acelaș timp cât de sărac și lipsit de drepturi, fiind stăpânit de oameni străini, dușmani ai poporului.

Brazilia este țara cea mai întinsă din continentul Americii de Sud. Pământul ei e roditor, bogat în zăcăminte și are o populație de 45 milioane de oameni. Încălușată de reacțiunea internă și de venalitatea guvernanților, Brazilia este totuși o țară săracă, înapoiată din punct de vedere economic, păstrând multe rămășițe feudale. De multă vreme ea constituie o pradă pentru capitaliștii străini. Sistemul cultivării unei singure plante, impus de către capitalul străin, a dus la o totală restrângere a economiei braziliene, la exportul câtorva produse agricole cultivate aici, printre care primul loc îl deține cafeaua. Cafeaua reprezintă 70% din exportul total al Braziliei. Viața economică a țării depinde exclusiv de recolta și vânzarea cafelei. Bum-bacul, zahărul și cacao formează 20% din export și numai 10% reprezintă alte produse. În schimb, Brazilia trebuie să importe toate celelalte produse de consum până și sarea, care nu se extrage în țară aproape deloc.

Nu numai aprovizionarea internă a țării depinde de import, care se află în mâinile afaceriștilor străini, dar și toată viața Braziliei este subordonată capitalului străin. Exploatarea minelor, căilor ferate, flota comercială sunt deținute în cea mai mare parte de concesiarii străini. În ultimul timp, capitalul american a pătruns în domeniul gospodăriei rurale a Braziliei, un domeniu care a aparținut totdeauna capitalului autohton. Una din cele mai însemnate concesi de acest fel sunt plantațiile noi de cauciuc ale lui Ford, în bazinul fluviului Amazoanelor.

La începutul secolului al XX-lea capitalul englez ocupa primul loc în ceea ce privește volumul investițiilor în Brazilia. Dar odată cu primul război mondial, Brazilia devine teatrul luptei dintre capitalul englez și capitalul american, cu o vădită superioritate a acestuia din urmă. Lupta se ascute mai cu seamă în preajma anului 1930, în timpul președintelui Louis Washington, care reprezenta interesele marilor plantatori. În Octombrie 1930 a avut loc în Brazilia o lovitură militară de stat și la putere a venit Jetulio Vargas, omul Statelor Unite. Jetulio Vargas a știut să câștige sprijinul țăranilor cu ajutorul unui program demagogic, promițând că va trece la exproprierea marilor plantații și la naționalizarea întreprinderilor străine. În curând însă el a lepădat masca liberalismului, dovedindu-se a fi un reacționar sângeros și un stâlp al imperialismului american.

Tirania sa, care încuraja expansiunea imperialistă, a stârnit un viu protest din partea maselor populare. La 24 Noembrie 1935 a izbucnit o răscălață populară. Răsculații, uniți în „Alianța națională de eliberare”, au dus o luptă îndârjită împotriva guvernului Vargas. Mișcarea a fost însă înăbușită în sânge. Victoria reacțiunii în Brazilia a dus la dictatura fascistă, la un val de arestări și represiuni. Mii de luptători de frunte împotriva imperialismului au fost aruncați în închisorile Braziliei și supuși unor chinuri groaznice.

Jetulio Vargas s'a menținut la putere timp de 15 ani. După el a urmat la președinție, E. Dutra, un lacheu și mai supus al Statelor Unite, care a transformat de fapt Brazilia într-o colonie a monopolurilor americane.

În perioada dictaturii lacheilor imperialismului nord-american, capitalul Statelor Unite ocupa în Brazilia un loc de frunte. În timpul celui de al doilea război mondial el a înlăturat din economia Braziliei nu numai capitalurile puterilor axei, care după 1930, desfășuraseră acolo o activitate intensă

dar a anihilat în mare parte și capitalul aliatului său englez. Incă din 1945, peste 50% din exportul Braziliei lua calea Statelor Unite și mai mult de 55% din importul ei venea din U.S.A.

Printre țările Americii Latine, transformate în colonii ale capitalului monopolist american cu ajutorul „politicii dolarului”, Brazilia a fost prima. Așăzătorii la un al treilea război mondial rezervă Braziliei un rol deosebit în planurile lor criminale. Ei consideră Brazilia nu numai ca o bază puternică de materii prime și ca o vastă piață de desfacere, dar pe ei îi interesează și litoralul brazilian, care domină toată partea de sud a oceanului Atlantic. Acest litoral este socotit de imperialiști drept un punct strategic de atac de cea mai mare importanță.

Extinzându-și dominația în Brazilia, Statele Unite caută totodată, folosind orice mijloace, să-și consolideze pozițiile din această țară. Guvernul reacționar brazilian, în frunte cu președintele E. Dutra, care a fost odinioară decorat de Hitler cu crucea de fier, pentru serviciile aduse lui, trădează interesele poporului brazilian, căutând să fie pe placul imperialismului american. La O.N.U. reprezentanții Braziliei sprijină fără rezerve politica imperialismului american. În Octombrie 1947, guvernul brazilian antipopular, supunându-se orbește directivelor primite dela Washington, a rupt relațiile diplomatice și comerciale cu U.R.S.S., confirmând prin aceasta totala lui supunere față de Wall-Street.

Ascultând de ordinele Wall-Street-ului, guvernul brazilian a început un atac împotriva maselor populare. El a pus înafara legii Partidul Comunist Brazilian, a interzis organizațiile muncitorești, a sporit povara impozitelor, micșorând alocațiile pentru învățământul public, într-o țară în care 70% din populație e analfabetă.

Însă, în ciuda regimului polițist, forțele democratice progresiste din Brazilia continuă lupta lor împotriva guvernului reacționar al lui Dutra și împotriva dominației imperialiste a Statelor Unite. Frontul popular de luptă împotriva imperialismului american, cuprinzând păturile largi ale maselor muncitoare și ale intelectualilor progresiști brazilieni, este condus de Partidul Comunist Brazilian care și-a mărit efectivul în cei doi ani de existență legală (1945—1947), ajungând dela 4000 la 180.000 de membri.

Scriitorii progresiști brazilieni contribuie prin operele lor la trezirea conștiinței poporului, problemele sociale devenind tema principală a literaturii braziliene progresiste. Unul dintre luptătorii de frunte pentru independența Braziliei este și Jorge Amado, autor a numeroase romane consacrate problemelor actuale ale vieții poporului brazilian. În romanul „Pământul fructelor de aur”, Amado înfățișează Brazilia din preajma anului 1930, când imperialismul american începea să-și extindă dominația cu o deosebită tenacitate. Aceleași perioade îi corespunde deasemenea și expansiunea activă a imperialismului german, care dorea să prefacă Brazilia într-una din bazele sale de atac pe continentul american. În romanul „Pământul fructelor de aur”, Amado concentrează atenția asupra imperialismului american, inamicul principal al poporului brazilian.

Materialul de bază folosit de Amado pentru lucrarea sa este istoria acaparării regiunii plantațiilor de cacao de capitaliștii Wall-Street-ului cu ajutorul capitaliștilor localnici brazilieni, demascarea metodelor de înfeudare economică și politică la care recurg acești cotropitori imperialiști și descrierea

luptei forțelor progresiste ale Braziliei împotriva agresiunii imperialiste și a reacțiunii interne.

Faptul că exportatorii străini reușesc să acapareze cu ușurință ținutul plantațiilor de cacao este prezentat de scriitor ca rezultatul trădării capitaliștilor autohtoni și a partidelor politice reacționare din Brazilia, care sunt de fapt agenții imperialismului străin. Această trădare este ușurată de sistemul vicios al cultivării unei singure plante, sistem sprijinit, în Brazilia, de către capitalul străin. Oamenii din ținutul Ilhéusului, despre care scrie Amado, trăiesc numai din cultivarea arborelui de cacao. Fructele de aur stăpânesc toată viața locuitorilor din această regiune.

Contrar multor opere din literatura Americii Latine, scrise pe aceeași temă, dar care se mărginesc la prezentarea fenomenelor particulare ale vieții, cititorul vede în „Pământul fructelor de aur“ un tablou amplu al acaparării coloniale a unei mari regiuni.

Sunt foarte variate procedeele și metodele la care recurg acești acaparatori, acel „balaur imperialist“ care în romanul lui Jorge Amado simbolizează imperialismul american. Subjugarea economică a țării cu ajutorul creditelor și împrumuturilor, etc., care se prefac până la urmă într'un ștreang pentru populația indigenă, merge mână în mână cu politica de corupere a acestei populații. O asemenea politică este ajutată de complecta lipsă de cultură a claselor conducătoare și de ignoranța totală în care acestea țin populația muncitoare. Romanul lui Jorge Amado arată gradul de venalitate și de corupție la care au ajuns clasele avute din Ilhéus sub conducerea „luminată“ a lui Karbanks și a altor „civilizatori“ din U.S.A. Imperialiștii străini se folosesc cu succes și de mărunte ambiții politice ale șefilor partidelor burgheze indigene. Cititorul vede, de exemplu, cum exportatorii străini pregătesc pe unul dintre reprezentanții tinerei generații a „coloneilor“, pe mărginitul, răzbunătorul și ambițiosul Silveirinha, — fiul „regelui plantațiilor de cacao“, Horacio Da Silveira, pentru postul de conducător al integraliștilor, — partidul fascist din Brazilia. Carlos Zude, exportator autohton, vine și el la conducerea partidului guvernamental cu sprijinul lui Karbanks, agent al imperialismului american.

Scriitorul reușește să arate în „Pământul fructelor de aur“ multe laturi ale vieții braziliene, esențiale pentru înțelegerea proceselor sociale care au loc în Brazilia. Cititorul ia cunoștință de principalele forțe sociale și politice care luptă în Brazilia; de acaparatorii străini și de cozile lor de topor recrutați printre localnici, precum și de masele muncitoare, a căror luptă e condusă de Partidul Comunist.

Amado arată rolul pe care îl joacă exportatorul american Karbanks în viața orașului Ilhéus. Cititorul vede metodele de lucru ale acestui reprezentant tipic al „politicii dolarului“ din Wall-Street, care ruinează și corupe țara. Rămânând intenționat în umbră, Karbanks realizează toate planurile sale cu ajutorul exportatorilor indigeni, care cred că ei inițiază aceste planuri. Exportatorul brazilian Carlos Zude, unul dintre personajele principale ale cărții, care se crede eroul unor combinații economice, nu este în realitate decât o unealtă docilă în mâinile lui Karbanks.

Majoritatea personajelor romanului o constituie proprietarii plantațiilor de cacao. Acești exploatare sunt lipsiți de scrupule, înrăiți de puterea lor semifeudală, ignoranți și grosolani. Ei exploatează poporul brazilian sprijinindu-se pe puterea revolverului și a biciului, dar se văd neputincioși și ne-

siguri în fața puterii mai mari și mai complicate a acaparatorilor imperialiști. Carlos Zude îi poreclește ironic: „niște copii mari și timizi“. Acești „colonei“, care nu se dau înlături dela omoruri, falsuri și incendieri, arată întradevăr ca niște primilivi în comparație cu gangsterii bine organizați ai imperialismului.

Punând față în față pe „colonei“ și pe jefuitorii imperialiști, Jorge Amado îi idilizează oarecum pe cei dintâi. La „coloneii“ de tipul lui Horacio Da Silveira el găsește oarecare trăsături pitorești, forță, pasiune, integritate de caracter și scoate în relief contradicția dintre plantatori și exportatorii străini, meschini, înglobați în calcule zilnice de birou. Dar, prezentând ciocnirea dintre interesele „coloneilor“ și ale exportatorilor, Amado subliniază că și unii și alții lucrează în dauna poporului.

Istoria zilerului Antonio Vitor, care în mod înămplător devine posesorul unei bucăți de pământ, e foarte sugestivă. Micul proprietar îmbogățit pierde totul în urma manevrei economice a lui Karbanks; tot ce a putut agonisi muncind din greu, lucrând zi de zi o viață întreagă.

Soarta poporului muncitor brazilian e prezentată în „Pământul fructelor de aur“ cu tot tragicul ei. Vedem diferiți reprezentanți ai maselor populare din Brazilia, dela cei mai umili și neștiutori de carte până la oamenii înaintați, ridicăți la conștiința necesității unei lupte de clasă organizată, împotriva exploataților.

Paginile consacrate vieții zilerilor de pe plantațiile de cacao înfățișează aspecte de robie semifeudală care mai dăinuiește și azi în Brazilia. Viața unui muncitor de pe plantațiile braziliene prețuiește mai puțin decât un pumn de boabe de cacao. Când pe plantația „colonelului“ Pinto, moare muncitorul Ranulfo, „colonelul“ dă ordin numaidecât să fie salvată cacaoa, fără să-i pese de muncitor. Atitudinea aceasta nu stârnește nicio revoltă. O asemenea atitudine față de muncitori e ceva obișnuit. Țăranii și zilerii din Brazilia, cea mai mare parte din ei negri și mulatri, umili, ignoranți, lipsiți de drepturi, trăiesc încă într'o lume de superstiții și de obiceiuri semifeudale. Acești oameni, numai în perioadele sguduirilor economice sunt capabili să-și exprime spontan, protestul. Amado subliniază că și în aceste mase, ajunse până la limita mizeriei materiale și morale, zac talente organizatorice, puteri de rezistență; că și în ele se desvoltă o conștiință progresistă.

Comuniștii și muncitorii din regiunea plantațiilor de cacao, unde se desfășoară acțiunea romanului, sunt prezentați ca o forță activă care se opune imperialiștilor și reacțiunii interne. Ei își cunosc dușmanul și știu să lupte cu el. Figura comunistului Joaquin, organizatorul acțiunii de demascare a manevrei imperialiste, este conturată de Amado cu multă căldură.

În roman, comuniștii nu reușesc să zădărnicească aventura economică a agentului imperialist Karbanks, care ruinează întreaga regiune, dar ei izbutesc să-i organizeze pe muncitorii fără lucru, să le insuflă încrederea, să atragă de partea lor, în lagărul acțiunii colective, masele, să descopere în mijlocul lor organizatori destoinici.

Pătura intelectualilor liberali mic burghezi, al căror reprezentant este poetul Sergio Moura, tinde și ea spre Partidul Comunist. Autorul demască fără cruțare caracterul șovăitor, nehotărît al poetului, lipsa lui de voință în acțiune. Deși dușman al „coloneilor“ și al exportatorilor străini, deși își dă seama de adevăratul rost al uneltirilor imperialiștilor străini, uneltiri care duc la sugrumarea patriei sale, Moura rămâne totuși până la urmă un con-

templativ, revoluționar în vorbe, incapabil de a renunța la comoditățile vieții lui particulare și de a intra în lupta pentru binele patriei.

El simpatizează poporul muncitor din Brazilia, e prieten cu comuniștii, le împărtășește ideile, îi ajută chiar în acțiunea lor, dar, paralizat de viața burgheză pe care o duce, rămâne încă sclavul acestei societăți pe care o condamnă.

Amado arată cum în jurul Partidului Comunist se grupează toate forțele capabile de luptă. De aceea, în ciuda succesului uneltirilor imperialiste, romanul e străbătut de optimism. Autorul știe că lupta hotăritoare se va da în viitor, că această luptă va fi grea, dar că din ea poporul brazilian va ieși învingător.

Romanul lui Amado are destule lipsuri. După cum am mai spus, punând în față cele două lumi — cea veche, a proprietarilor de plantații, cu cea a acaparatorilor capitaliști din ziua de azi — Amado îi idealizează pe „colonei”. Deasemenea e fals chipul Julietei — soția lui Carlos Zude, unul din cei mai mari exportatori brazilieni. Din voința autorului, această milionară plictisită trece printr-o criză morală și începe să „simpatizeze” ideile comuniste. Amado n'a reușit să lichideze unele lipsuri, caracteristice literaturii Americii Latine, în care mai persistă influențe naturaliste și decadente. Astfel, Amado acordă prea multă atenție descrierii naturaliste a viciilor de care sunt stăpânite clasele avute, și prezintă sub un aspect estetizant unele fenomene de degenerare. În ediția de față astfel de descrieri sunt reduse considerabil. Însă, cu toate lipsurile lui serioase, romanul „Pământul fructelor de aur”, consacrat vieții tragice a poporului brazilian, pătruns de ură față de asupritorii lui și de credința în viitorul luminos al Braziliei, ne dă o idee despre căile pe care merge literatura progresistă braziliană.¹⁾

V. VASILIEV

1) Prefața versiunii în limba rusă a acestui roman *Земля золотых плодов*. J. Amado, Editura de Stat pentru literatură străină, Moscova, 1948.

În realitate, acest roman și cel precedent, „Pământ fără lege”, alcătuiesc o singură povestire: aceea a ținutului culturilor de cacao dela sud de Bahia. În aceste două cărți am încercat să fixez cât mai exact drama economiei culturilor de cacao, cucerirea pământurilor de către cavalerii feudali la începutul acestui secol, trecerea pământurilor în mâinile lacome ale exportatorilor, în zilele ce urmară.

Și dacă drama cuceririi feudale este epică, iar aceea a cuceririi imperialiste, de-a-dreptul meschină, vina nu este a romancierului. Joaquin spune că etapa care e pe punctul de a începe va fi plină de eroism, frumusețe și poezie, și eu îl cred.

Datorită amabilității deosebite a lui Sosigenes Costa, marele poet al plantațiilor de cacao, am folosit, ca aparținând lui Sergio Moura, fragmente dintr'un poem al său despre Ilhéus. Celelalte versuri sunt ale aceluiaș Sergio Moura, cum ușor își va da seama cititorul. După cum își va da seama că ultima parte a acestui volum este începutul unei povestiri asupra vieții tragice a muncitorilor de pe plantațiile de cacao, pe care nu știu cine o va scrie.

Această carte, schițată la Montevideo, în August 1942, în timp ce scriam „Pământ fără lege”, a fost terminată în Ianuarie 1944, în Peri-peri, suburbie a Bahiei, orașul lui Castro Alves și al frământărilor politice.

„Terra de muita grandeza
de muita miseria tambien . . .”

(Romancetro popular)

„Fământ plin de măreție
deasemenea de multă miserie . . .”

(Cântec popular)

„REGINA SÜDULUI“

1

Deodată, avionul se abătu din drumul către sud și orașul se ivi înaintea ochilor călătorilor. Acum nu mai sburau deasupra mării verzi. Mai întâi apărură cocotierii, iar apoi colina Conquista. Pilotul înclină avionul și călătorii din partea stângă putură să vadă, ca'ntr'o carte poștală ilustrată, furnicarul de oameni din Ilhéus. Orașul coboară colina în străduțe sărace și întortochiate, desfășurându-se apoi larg între fluviu și mare, cu bulevarde noi, tăiate de-a-lungul plajei, întinzându-se și pe insula Pontal cu case și grădini vesele, ca să se ivească apoi, umil, pe vârful Unhao cu case acoperite cu tablă și scânduri. Un călător numără în port opt nave, afară de marile corăbii cu pânze și nenumăratele ambarcațiuni. Văzut din avion, portul părea mai mare decât orașul. Călătorul vru să-i atragă lui Carlos Zude atenția, dar acesta se uita la oamenii care mișunau pe plajă, minuscule puncte negre alergând pe întinsul alb al nisipului spre valurile ce se spărgeau spumegând. Pe acolo trebuie să fie și Julieta. Face baie în mare, și joacă mingea cu prietenii. Carlos Zude observă că cineva de pe plajă ridică brațul, salutând avionul. Poate-i chiar

Julieta! Carlos Zude nu-și putea da seama dacă ființa care saluta era bărbat sau femeie, — punct negru pierdut pe plaja albă a mării. Dar, putea foarte bine să fie și Julieta. Știa că sosește cu avionul ăsta. Carlos Zude răspunse la salut, scoțând mâna pe fereastră și agitând-o. Pilotul făcu însă altă manevră și plajă dispăru. Gestul lui Carlos se pierdu printre copacii colinei, peste care avionul părea că se îndreaptă cu intenția unei sinucideri colective. Cobora cu viteză. Deasupra se întindea cerul albastru pe care se fugăreau nori albi. Trecând de coline, aparatul pluti lin pe deasupra fluviului, cu motoarele reduse și ateriză pe aeroportul companiei americane, lângă calea ferată, ceva mai departe de aeroportul companiei germane. Călătorii urmau să fie transportați cu bărcile până la debarcader. Omul de serviciu deschise portiera. Hamalii de pe aeroport puseră scara. Carlos Zude coborî primul. Tânărul funcționar de birou, care venise să-l primească, se repezi înaintea lui cu un surâs pe buze.

— Ați călătorit bine, senor Carlos? întrebă el, strângând mâna șefului.

— Admirabil, răspunse Carlos, uitându-se la ceasul dela mână. O oră dela Bahia până aici. Cincizeci și cinci de minute...

— Merită atâta oboseală, își dădu cu părerea tânărul.

Apoi, apucă servieta plină de hârtii pe care o ducea Carlos. Valizele erau transportate de un hamal negru. Taxiurile claxonau de zor chemându-și clienții. Carlos se îndreptă spre podul de cale ferată. Funcționarul pășea în urma lui, admirând eleganța patronului, un tip de bărbat așa cum dorea să ajungă și el. Părul puțin cărunt îi dădea un aer nu atât de bătrânețe cât de noblețe. Se îmbrăca cu un gust rafinat. Funcționarul admira mai cu seamă siguranța gesturilor lui de mare senior, atât de naturale — dela felul de a merge, până la acela de a râde — încât păreau rezultatul unui îndelungat studiu și antrenament. Motoarele avionului se auziră din nou uruind. Noii călători se urcaseră. Omul de serviciu închise portiera și aparatul lunecă deasupra fluviului, dispărând, după ce luă înălțime, spre sud, în direcția Rio de Janeiro.

Șoferul deschise portiera Buick-ului. Funcționarul admiră încă odată dezinvoltura seniorală cu care Carlos Zude îi strânse mâna și-i mulțumi pentru urările de bun soset. „Un mare senor“...

Carlos Zude se urcă în automobil. Funcționarul se așeză lângă șofer, întoarse capul și spuse:

— Vă așteptam pe joi...

— N'am găsit bilet la avion. Totdeauna sunt pline; niciodată nu găsești loc. Ca să viu astăzi, a trebuit să rețin bilet cu trei zile înainte.

Făcu un gest ca și cum ar fi rezolvat el și această afacere:

— Americanii pun acum la dispoziție un avion numai pentru serviciul dintre Ilhéus și Bahia. Două curse pe zi...

— Formidabil! exclamă funcționarul.

Carlos Zude continuă:

— Am vorbit cu administratorul. Pentru ei este o afacere excelentă. E' un american deștept. A înțeles cum stau lucrurile și m'a asigurat că până într'o lună va rezolva problema. Un avion de două ori pe zi.

Intra în amănunte ca și cum ar fi fost afacerea sa.

— Ar putea să scadă și tariful dacă proprietarilor nu le-ar mai fi frică să călătorească cu avionul...

Funcționarul râse...

— Să nu le mai fie frică... Mi-aduc aminte de moșierul Maneca Dantas. Când s'a inaugurat primul serviciu aerian — al germanilor — cu escală aici, mi-a spus că el o să moară într'un accident de avion numai dacă o să-i cadă vreunul în cap. Acum, după ce a fost nevoit să plece cu avionul, ca să-și vadă fiul bolnav — cel care și-a luat de curând diploma — zice că n'o să mai călătorească decât pe sus. Funcționarul nu vorbise niciodată atât de mult în prezența lui Carlos Zude, și deaceea se simțea puțin stânjenit. Patronul însă zâmbea, dând din cap. Spuse:

— Sunt ca niște copii mari și timizi... Funcționarul găsi minunată expresia aceasta, și, cum avea oarecare veleități literare, se gândi s'o repete seara, la întâlnirea dela „Asociația Funcționarilor Comerciali“, ca și cum ar fi fost a lui.

Automobilul trecu peste calea ferată, intră în centrul comercial al orașului și coti pe drumul portului. Deodată funcționarul își aminti:

— Ah! Senor Carlos... Dona Julieta a telefonat să vă comunicăm că este pe plajă...

— Mulțumesc! răspunse Carlos cu vocea lui calmă de mare senor. Carlos Zude se gândi din nou la Julieta. Desigur, e îmbrăcată în *maillot*-ul ei mic și se joacă pe plajă, cu mingea, sau străbate cu un curaj nebun valurile acestei mări periculoase. Pipăi buzunarul unde ținea colierul cumpărat la Bahia. Și-l închi-

pui atârând la gâtul brun al soției și surâse. „E cea mai frumoasă femeie din lume“.

Automobilul se opri, șoferul deschise portiera și Carlos coborî.

— Așteaptă-mă, José, mă'ntorc îndată.

Șoferul făcu semn cu capul că a înțeles, închise portiera și împinse marea poartă centrală a Casei exportatoare „Frații Zude și C-ia“. Trecurse în urma lui Carlos și a funcționarului, dar nu se îndreptă spre ascensor. Intră într'una din uriașele săli dela parter. Casa era acum o clădire cu patru etaje, construită chiar pe locul vechii căsuțe de lemn din apropierea portului. Parterul servea ca depozit și tot acolo se încărca și cacaoa în saci. Două camere imense, pline până la tavan cu boabe negre răspândeau un miros puternic de ciocolată. Urcându-se pe munții aceia de cacao, oameni goi până la brâu băgau boabele în saci. Alții cântăreau sacii, potrivindu-i la 60 kg. Apoi femeile coseau cu o iu-teală uluitoare gurile sacilor cântăriți. Un băiețas de vreo 12 ani aplica pe fiecare sac o stampilă cu cerneală roșie:

FRĂȚII ZUDE & Co.

Exportatori

Camioanele, intrau unul după altul prin fund. Hamalii ridicau sacii în spinare. Mergeau încovoiați din cauza greutateii. Sacii cădeau cu un sgomot surd în camioane...

Șoferii dădeau drumul la motoare, ieșeau în stradă și se opreau în port. Apoi iar veneau încărcătorii, din nou spatele lor se încovoia. Alergau pe punte ca niște ființe stranie, negre, cu cocoase monstruoase.

Vaporul suedez, enorm și cenușiu, înghițea cacaoa. Marinarii beți străbăteau puntea și vorbeau o limbă curioasă.

José se sprijini de un perete urmărind agitația oamenilor, privind-o pe Rosa care cosea sacii, cu buzele strânse, cu ochii atenți. Ii zâmbi cuceritor, dar Rosa, cosând de zor, nu-l vedea. José mai stătu un minut la pândă, sperând să schimbe un surâs cu mulatra dar renunță și ridicând nepăsător din umeri, se îndreptă spre automobil.

— Incornoratul ăla moare să-și vadă nevasta. Te pomenești că acuș coboară...

Numărul 72, care trecea frânt sub un sac de cacao, râse. José, râse și el de înjurătura strivită între dinți.

Intrădevăr, Carlos Zude deabia aștepta să-și vadă soția. Sui cu ascensorul, străbătu în grabă birourile unde funcționarii se ridicară la vederea lui, și deschise ușa, deasupra căreia, pe o placă de metal, sta scris:

DIRECTOR

Nimeni nu intră neanunțat

Se așază pe fotoliul dela birou. Funcționarul care-i ieșise în întâmpinare la aeroport puse servieta pe masă, așteptând ca patronul să înceapă vorba:

— Bine, Reinaldo. Trimite-mi-l pe senor Martins...

Funcționarul salută și ieși aproape în fugă. Carlos Zude se răsuci în fotoliul turnant și privi prin fereastra înaltă forfota străzii pe unde treceau camioanele. Un omnibus pornea spre Itabuna. Administratorul intră gâfâind în birou.

— Am fost să controlez o imbarcare...

După strângerile de mână și întrebările obișnuite asupra călătoriei, rămase deasemenea de o parte, așteptând. Carlos deschise servieta, așază hârtiile pe masă, și după ce arată un scaun administratorului, spuse:

— Am făcut afacerea... O sută de mii de saci vânduți la douăzeci de mii de reis ¹⁾... Am încheiat afacerea aseară, prin cablogramă. Administratorul rămase cu gura căscată:

— Ați obținut la douăzeci de mii de reis? Și ați vândut numai o sută de mii? Vocea lui avea un accent slios de mustrare. Mai avem 180 de mil în stoc...

Carlos Zude surâse. Pe peretele din față, o fotografie mărită a bătrânului Maximiliano Campos răspundea sorâsului său. La drept vorbind, dânsul construise casa „Frații Zude & Co. Exportatori de cacao“. Murise cu zecă ani în urmă, sfātuindu-l pe Romulo, cel mai mare dintre cei doi frați Zude, să se ocupe numai cu exportul de cacao. Carlos îndeplinise voința bătrânului și astăzi averea familiei Zude se întreise. Maximiliano zâmbea din portret. Zâmbetul său șiret răspundea zâmbetului satisfăcut al lui Carlos. Bătrânul înțelesese. Carlos, da, se pricepea la ca-

1) Monetă braziliană cu o valoare foarte mică. (N. T.)

cao. Venise în Ilhéus tocmai când apăruseră plantațiile de cacao. Carlos se întoarse spre administrator și explică pe un ton destul de îngâmfat.

— Numai o sută de mii de saci, Martins, și nu știu dacă nu am vândut prea mult. A fost un timp, Martins, când cumpărătorii impuneau prețurile lor. Plăteau cât voiau. Cacaoa din Ilhéus era un fleac, nu conta pe piață. Mergea în coada altora. Pe vremea aceea — nu știu dacă dumneata ai auzit — firma noastră era mică. În locul acestei clădiri se afla o casă mizerabilă care nici nu era a noastră, o aveam cu chirie. Au trecut de atunci douăzeci și cinci de ani, Martins...

Administratorul încuviință, dând din cap; nu știa unde vrea să ajungă patronul. Carlos Zude își întinse picioarele și continuă:

— Numai o sută de mii, domnule Martins, și nu știu dacă nu era mai bine să nu fi vândut decât cincizeci de mii. Să-ți spun ceva: cacaoa o să se urce ca niciodată. Să nu te sperii dacă o să ajungă la treizeci de mii de reis, și chiar anul ăsta...

— Treizeci de mii de reis? Credeți că...

Carlos Zude citi îndoiala zugrăvită pe chipul administratorului. Fața i se lăți într'un zâmbet. Lui Maximiliano Campos i se adresa zâmbetul:

— Am vândut o sută de mii de saci, dar nu pentru asta consider călătoria mea fructuoasă, domnule Martins, ci pentrucă la Bahia am discutat mult cu Karbanks și el e de acord cu mine. Aduc cuvântul său într'o serie de chestiuni. Cacaoa o să urce ca niciodată — peste orice închipuire. Ilhéus se va scălda în aur... Dumneata știi în ce proporție contribuie Ilhéus la producția mondială de cacao?

Administratorul știa. Rosti niște cifre. Își privea șeful cu admirație. Martins se considera un bun administrator, fără îndoială, prudent în afaceri, meticulos și muncitor; dar nu avea geniul comercial al patronului. Carlos se ridică, își vârî degetele în vestă — gestul lui caracteristic:

— A sosit timpul, domnule Martins, ca americanul să se supună și el la preț. Acum prețul va fi fixat aici, în Ilhéus, și nu la New-York... Maximiliano surâdea din portret. Administratorul așteptă. Carlos Zude se uita pe fereastră la lumea de pe stradă. Mirosul de cacao pătrundea în birou. Era un miros plăcut.

— Ce cursuri au fost azi la Bursă?

— Maximum, optsprezece mii trei sute. *Good*, şaptesprezece nouă sute. Obişnuit, şaptesprezece patru sute...

— La predare?

— La predare. La vedere, cacaoa de cea mai bună calitate e de optsprezece nouă sute. Bun preţ...

— Rău preţ, domnule Martins. Preţ de New-York. Preţul de Ilhéus va fi mai bun. Du-te pe piaţă şi tratează cu marii cultiviatori: cine vrea să-şi vândă recolta, noi o plătim la predare la... şovăi o clipă, încreţindu-şi buzele, gânditor:

— ...la nouăsprezece mii de reis...

— Nouăsprezece mii sacul? Glasul lui Martins răsună iarăşi temător. Carlos Zude îşi aranjă dunga pantalonilor:

— Da, domnule Martins, nouăsprezece. Şi poţi accepta până la nouăsprezece cinci sute... Şi, în curând — nu te speria — o să vindem sacul cu douăzeci sau douăzeci şi cinci de mii de reis.

Administratorul se sbătea într'o mare de îndoieli. Carlos scăzu vocea:

— Şi, până la sfârşitul anului, fabricanţii de ciocolată vor plăti treizeci sau treizeci şi ceva de mil de reis, de sac.

Vocea lui căpătă un accent de siguranţă:

— Vor plăti preţul pe care-l vom cere...

— Fantastic!... îngăimă administratorul.

Carlos Zude dădu ultimele ordine:

— Dumneata telefonează celorlalţi exportatori şi convoacă-i, în numele meu şi al lui Karbanks, la o şedinţă, pe diseară, la Asociaţia Comercială. Fixează ora nouă şi ai grijă să nu lipsească nimeni. Spune-le că este important, vorbeşte în numele meu şi al lui Karbanks...

— Prea bine.

Carlos adună hârtiile, dădu câteva din ele administratorului, îi strânse mâna, străbătu din nou birourile unde funcţionarii se ridicară în picioare, transpiraţi, şi luă ascensorul.

Din uşă privi mişcarea străzii, oamenii care treceau grăbiţi. Intr'un bar din apropiere, lumea stătea la taifas. Placarda unui cinematograf expunea fotografiile unui film de aventuri. José ţinea deschisă portiera automobilului. Hamalii treceau cu sacii de cacao în spinare. Din „Gran Hotel de los Viajeros“, intra şi ieşea lume multă. În port răsună sirena unui vapor. Carlos Zude surâse iar: era mulţumit de sine, de admiraţia pe care o stârnea, de funcţionarul care-l aşteptase la aeroport, de administratorul cu gura căscată, de oamenii care-şi scoteau pălăria, vă-

zându-l. I-ar fi plăcut ca Julieta să fie lângă el, aci la intrarea principală a firmei, în această dimineață agitată a orașului. I-ar arăta forfota din jurul portului și atunci poate că ea ar înțelege necesitatea de a trăi acolo încă vreo câțiva ani, în loc să-l târască spre plajele din Rio de Janeiro. Își amintea de poveștile pe care Maximiliano i le istorisea cu plăcere, despre călătoriile sale la Bahia, despre trecutul acestor ținuturi, despre Ilhéus de acum treizeci de ani. Indesebi una îi plăcea lui Carlos; una în care era vorba despre un cultivator bărbos, cu revolverul la cingătoare, cu biciușca în mână, cu privirea aspră și vocea calmă. Când străbătea străzile, negustorii îl arătau cu degetul:

— Asta e stăpânul pământului!

Stăpânul pământului! Intr'o zi îl vor arăta astfel și pe el. Pe el și pe Julieta... stăpânii acestui pământ!

Sui în automobil.

— Acasă, José.

2

Carlos își puse costumul de baie, bău în sufragerie un pahar cu vermut și ieși pe trotuarul fierbinte al bulevardului, fluierând o romanță la modă. Mergea cu pași repezi, săltând pe asfaltul încins. Un ștregar care n'avea altă treabă decât să scuipe pe plajă de pe banca pe care ședea, văzându-l, se opri din jocul care-l amuza atât. Neputându-se stăpâni, izbucni într'un hohot de râs batjocoritor, de puști obraznic: i se părea caraghios omul acesta umflat, cu burta și mai proeminentă în costumul de baie, contrastând comic cu picioarele-i subțiri, țopăind pe asfalt. Hohotul de râs îi tăie lui Carlos Zude buna dispoziție, întunecându-i dimineața aceea atât de fericită. Se făcu că nu auzi, dar încetă să mai sară, perpelindu-și picioarele pe asfaltul încins. Fără să vrea, își privi pânțele: desigur, nu mai era tânărul seducător de acum douăzeci și ceva de ani. Trecuse de patruzeci și patru și luase proporții respectabile. Prefera mâncăruri pipărate, mâncărurile bahiene atât de gustoase, care îi deformau corpul, făcând să-i crească burta. „Stomacul dilatat“ spunea medicul. Imbrăcat, arăta altfel. Costumele din cea mai bună stofă, cusute de cei mai buni croitori din Bahia, cravatele frumoase, pantofii de comandă, și corsetul — mai ales corsetul ce-i ascundea burta — îl întinereau cu mai mult de zece ani. Atâta doar că

părul îl avea puțin cărunt. Dar asta îi dădea, după părerea Julietei, un aer interesant.

Era puțin cam trecut, fără îndoială. Puțin sau destul? Consecința anilor de chefuri, când de viitorul firmei se ocupa Romulo. Fratele mai mare îl lăsase să-și facă de cap până la vârsta de treizeci de ani, când Carlos renunță definitiv să-și împrăvească studiile de medicină prin acea nouă metodă pe care voia s'o introducă la Facultate: cursuri preschimbate în nopți de orgie prin cabarete, în așternutul și brațele femeilor, în seri pierdute la cinematograful, plimbări și flirturi.

Avea douăzeci și nouă de ani când începuse să lucreze la firmă, și fără să se lepede de obiceiurile sale de noctambul și muieratic, dovedi o extraordinară capacitate comercială. Fu primul care înțelese și susținu cu căldură ideile lui Maximiliano Campos, pentru părăsirea complectă a tutunului și bumbacului și înjghebarea unor afaceri numai cu cacao. Când muri Maximiliano, Carlos preluă sucursala din Ilhéus, petrecu luni de zile în sudul statului, cumpărând cacao, întărind firma, transformând-o într-una din cele mai mari firme exportatoare ale acestui produs. Incepu să treacă drept un mare admirator al regiunii; prietenii îl considerau ca localnic. Când muri Romulo, lăsându-i în grijă casa, văduva și cei doi copii, hotărî să părăsească definitiv celelalte produse, pentru a se ocupa cu negoțul de cacao. Atunci mută centrala firmei la Ilhéus, construi noua clădire și se gândi să se însoare. De fapt, asta fusese mai mult ideea cumnatei, decât a lui. Cât despre el, nu-i plăceau decât femeile din Bahia. Năvălit de femeile din orașele mari care-l învățaseră toate rafinamentele senzuale, se împăca greu cu amorul atât de primitiv al amantelor din Ilhéus. Cumnata îl compătimea, zicând că va rămâne „un burlac incorigibil și cicălitor“. Din pricina lipsei de femei mai acătării, Carlos se apucă de băutură. Căzu în patima asta și antrenat de plantatorii care sunt în stare să bea o noapte întreagă fără ca alcoolul să aibă vreun efect asupra lor. Cumnata nu-i zicea nimic, dar se temea să nu-l ruineze băutura, să nu-l facă incapabil pentru comerț, punând în pericol firma și prin urmare viitorul celor doi copii, al căror tutore era el. Atunci începu campania pentru însurătoare, descoperind logodnice peste logodnice. Dar, probabil că tânărul patron nu s'ar fi căsătorit niciodată, dacă, la o serbare, n'ar fi cunoscut-o pe Julieta Sanches Rocha, fiica bătrânului Rocha, negustor de vinuri în partea de jos a orașului. În tinerețea ei, mama Julietei

se bucurase de faima unei frumuseți renumite în toată Bahia. Frumusețe atâtătoare; și nimeni n'ar fi putut pune mâna'n foc că nu-și încornorase bărbatul. Se spunea că până și unui guvernator al statului îi sucise capul... Fiica îi moștenise frumusețea, avea la picioarele ei pe toți tinerii din capitală. Tip de spaniolă, brună, cu păr negru, ochi adânci și lunguroși, la toate astea adăugându-se un corp de tânără sportivă, svelt și mlădios. Ochi, umbriți, misterioși, dulci ca păcatul, trădau o senzualitate puternică, dând corpului ei de sportivă o volăptate irezistibilă.

Carlos Zude se îndrăgosti foc de ea. În noaptea în care o cunoscuse, ea cocheta cu un ofițer de marină, tânăr și elegant. La masă, prietenii lui Carlos comentau grația cu care dansa dansa și se lipea de tânărul ofițer, într'un dans modern, importat din Statele-Unite:

— E turburătoare!

— O trufanda... spunea altul.

Carlos Zude tăcea. O urmărea mereu cu privirea, nescăpând-o din ochi, până când ea se așază, râzând cu toți dinții ei mici și albi de cățelușă de lux (imagine folosită de un prieten de-al lui Carlos). Vocea îi era caldă și plină. Un cunoscut comun făcu prezentările și se ridicară să danseze. Ofițerul de marină fu dat uitării. Șapte luni după aceea, se căsătoreau și plecau în Europa în voiaj de nuntă. Carlos Zude era îndrăgostit nebunește de soția sa. Această dragoste puternică mai dura încă, după trei ani — trei ani de fericire, gândea Carlos. Iși amintea de Vasco, prietenul de atâția ani de petreceri prin cabarete, care se îndoia de posibilitatea ca el să fie fericit în căsnicie. Mai cu seamă cu Julieta, carne nestăpânită și dornică, la cei douăzeci de ani ai săi. Vasco îi vorbise cu francheță brutală care-l caracteriza, lovind în diferența de vârstă dintre cei doi logodnici, cei douăzeci de ani ai Julietei însetați de iubire, cei patruzeci de ani ai lui Carlos, vlăguți de femei. Carlos protestă: nu era vlăguit... Și apoi, poseda știința amorului care înlocuia cu prisosință vigoarea și focul tinereții. Putea să râdă deci satisfăcut. Vasco dăduse greș cu precizările lui prăpăstioase. Julieta se obișnuie cu el. Și Carlos pierdu orice teamă pentru viitor, când observă că tânăra lui soție nu mai privea melancolică la băieții de douăzeci de ani, convinsă în sfârșit că nimic nu e mai bun decât un bărbat cu experiența vieții și a dragostei. Incetă să mai vorbească până și de plecarea la Rio și despre casa pe care i-o lăgăduise, pe plaja dela Cópacabana. Carlos o convinse de ne-

voia absolută de a trăi la Ilhéus, unde prezența sa la firmă era indispensabilă, de neînlocuit.

Nu numai că nu exista altă persoană destul de competentă care să conducă firma exportatoare, dar Carlos știa că încă nu sosise momentul să se odihnească. Mai avea încă multe de făcut până să-și vadă realizate planurile. Încă nu era „stăpânul pământului“. Carlos Zude întrevedea perspectivele largi ale comerțului de cacao și făcea planuri mărețe. Numai câțiva ani — îi spunea el Julietei — și atunci vom putea trăi la Rio sau în Europa, firma conducându-se prin ea însăși. Dar acești câțiva ani îi cereau mult, prea mult, îl ținutau acolo. Julieta îi ceru să fixeze o dată. Carlos dădu un răspuns vag: patru, cinci ani — cine știe?

Trecuseră trei ani. Și deabia în această dimineață începu să aibă siguranța realizării planurilor sale. Acum da, va putea să-și spună Julietei că nu vor mai trebui să trăiască în Ilhéus decât vreo patru, cinci ani. Cât despre el, nu dorea să plece. Ii plăcea orașul, lumea, îi plăcea comerțul cu cacao. Dar voia să facă asta pentru Julieta, pe care n'o mulțumeau nici desele plecări la Bahia, nici cele două călătorii la Rio, dintre care una cu avionul, când s'a inaugurat linia aeriană a americanilor. Trăia cu gândul la orașele mari, ca Rio, Sao Paulo, la cazinouri, plaje, teatre și cinematografe. Carlos o înțelegea: Ilhéus era un oraș comercial, lipsit de distracții, prins în negoțul de cacao, nicidecum un loc ideal pentru o femeie născută în înalta societate, obișnuită cu capitalele. În schimb, ce forță comercială! Ilhéus era supranumit „Regina Sudului“ ca un omagiu adus bogăției sale. Ajunsese al cincilea port pentru export al țării, prin care ieșea toată producția de cacao din Bahia, 98% din toată cacaoa Braziliei, un mare procentaj din producția mondială. Puține dintre orașele Braziliei se dezvoltaseră atât de rapid, cu străzi noi, croite ca într'o febră a construcțiilor. Unul din orașele cele mai bogate, unde banii curgeau în valuri din comerțul atât de înfloritor, Ilhéus mai era și frumos, cu piețe și grădini, bine pavat, bine iluminat, cu o bună instalație de apă și canalizare. Cu toate acestea — lucru pe care Carlos îl recunoștea — Ilhéus nu se putea compara cu marile capitale, cu distracțiile de acolo, cu viața lor veselă și plăcută. „Regina Sudului“ era un oraș de negustori, de mari fermieri neciopliți, cu multe rămășițe de obiceiuri patriarhale. Femeile măritate își pierdeau viața în casă, cu grija bucătăriei și a copiilor. Lângă soțiile cultivatorilor, inculte și nerafinate, Julieta avea

dreptate să se simtă străină. Dacă n'ar fi fost englezii și suedezi delă consulate, delă căile ferate și delă compania de navigație, ea n'ar fi avut cu cine să-și omoare timpul la un cocktail, când Carlos pleca în desele lui călătorii de afaceri, la Bahia. Prea puține legături avea Julieta cu doamnele din societatea locală, căci obiceiurile ei le scandalizau: comportarea sportivă a tinerei apărea acestor senoras drept niște apucături suspecte și prea puțin serioase. Carlos Zude râse când își aminti ce figură făcuse dona Auricidia, soția fermierului Maneca Dantas, când, la cina pe care le-o oferise, o văzuse pe Julieta fumând...

Carlos Zude aleargă pe plajă, cu burta lui proptită parcă pe picioarele subțiri. Ceva mai departe, câțiva băieți joacă fotbal pe nisip. Carlos face eforturi ca să alerge. Îmbătrânește... Patruzeci și patru de ani... Orice mișcare prîpîtă îl obosește, burta atîrnă greu. Sub marea umbrelă roșie zărește bustul Julietei. Părul ei negru contrastează cu capetele blonde ale soților Gerson, delă consulatul suedez. Cel care stă în picioare și mănîncă înghetată este Mr. Brown, inginerul șef al căilor ferate. Un corp de atlet. Fără îndoială că e de aceeași vîrstă cu Carlos, dacă n'o fi și mai bătrîn. Carlos gîndește cît valorează educația. El niciodată n'a făcut sport, copilăria și-a petrecut-o în mijlocul cărților, cărți grele, insipide. La patruzeci și patru de ani e burtos, cu picioarele subțiri și fața buhăltă. Imbrăcat, arată bine, dar așa, în costum de baie, este el însuși... o epavă... Englezul are un corp de atlet. Carlos se gîndește că dacă vor avea un copil, să-l dea la un colegiu englez. Il va trimite în Anglia sau în Statele Unite.

Mr. Brown îl zărește. Julieta se ridică și îi face semn cu mîna. Carlos se emoționează văzînd-o așa, în picioare, înălțată în vîrfurile degetelor, cu mîna ridicată, salutînd. E ca o statuie dăltuită sub soarele tropical. Pe Carlos îl turbură apariția asta, care e nevasta lui. Își închipue că, sportivă cum e, nu va îmbătrîni niciodată; trupul ăsta adorat nu va avea niciodată o carne flască, de bătrînă... Carlos grăbește pasul, (ah! picioarele astea subțiri...) aleargă înaintea Julietei. Suedezi și englezul pot să-l găsească caraghios, el tot o va lua în brațe și o va săruta. Un sărut prelung — buzele Julietei dispar sub mustățile soțului. Unul dintre băieții care jucau fotbal vine în căutarea mingii și se oprește cîscînd gura la scena asta turburătoare. Carlos închide ochii; și Julieta; dar ea îi vede pe suedezi și pe englez,

corpurile lor atletice, corpul ațățător al lui Guni, ca al unui adolescent.

Înainte de a fugi cu mingea, băiatul îi strigă lui Carlos Zude:
— N'o lăsa, bătrâne...

3

Omul luă unul din afișe din mână băiatului care le împărțea pe stradă și-l citi cu indiferență:

AVIZ ONORATULUI PUBLIC

Marino Santos aduce la cunoștința tuturor că, achiziționând omnibusul de Pirangi dela domnul Zum-Zum și obținând concesiunea programului pentru luni, miercuri și vineri, a hotărît să stabilească următoarele prețuri :

ITABUNA.....	4000 reis
PIRANGI	5000 reis
GUARACI.....	3000 reis
„ dus și întors....	5000 reis

Aceasta pentru a servi cât mai bine publicul care este încărcat de prețuri rușinoase. Având timp de 10 ani omnibusi pe alte linii și fixând prețuri modeste, n'am pierdut nimic, ba mai mult, pot să-mi achit obligațiile la zi. Și asta prosperând mereu. În plus, achiziționând această linie, am ajuns la un număr de 15 omnibuse, cu care pot asigura serviciul fără ca pasagerii să mai sufere.

OMNIBUSUL NOU

Luni, miercuri și vineri, prețul 5000 reis
Dus și întors la Guaraci.

După ce termină de citit afișul, cetățeanul îl aruncă și vorbește pentru cine ar fi vrut să-l asculte:

— Cu concurența asta o să ajungă să le plătească ei pasagerilor... Haida de, să sfârșească odată...

Omnibusul era gata de plecare spre Guaraci, cea mai nouă localitate ivită în regiunea plantațiilor de cacao. Se află în raza municipiului Ilhéus, în sectorul bahian, unde plantațiile de cacao se confundau cu cele de grâu, începând dela poalele munților Barforé.

O femeie din omnibus striga, zorindu-și bărbatul care stătea la taifas în ușa unei gherete:

— Hai, că plecăm, Filomeno... Haide, grăbește-te, leneșule!

Pasagerii râdeau. Omnibusul era plin. Marino Santos urmărea pe taxator care, trecând dela bancă la bancă, vindea bilete.

Șoferul dădu drumul la motor, pasagerul întârziat intră, începând să se certe cu nevastă-să. Taxatorul pornise o discuție aprinsă cu un călător care-i dăduse un bilet de cinci sute de mii de reis, din care să-i rețină patru mii de reis, costul unei călătorii până la Itabuna. Marino Santos lichidă incidentul scoțând din buzunar un maldăr de bancnote, dând el restul. Un pasager protestă:

— Pornește sau nu mai pornește odată vechitura asta?

Altul sublinie:

— Orariul e numai pe hârtie... Nu face doi bani...

— Parcă n'am trăi într'o țară civilizată... spuse un al treilea.

Un om sosea în fugă ținând o valiză în mână. Marino Santos îi strigă:

— Complet. Nu mai e niciun loc...

Pasagerii începură să râdă de figura dezamăgită a întârziatului. Marino îl consolă:

— Peste o oră pornește altul. Dacă doriți, puteți aștepta la agenție.

Omul se îndreptă spre agenție. Marino Santos închise ușa omnibusului, șoferul claxonă, hamalii se dădură de o parte și mașina o porni spre șosea.

În omnibus se găsea o amestecătură de oameni în haine bune de lână, care călătoreau la Itabuna sau la Pirangi, cu alții în haine ieftine de bumbac, în pantofi sau bocanci, care se duceau la diversele plantații din regiune. În ciuda clătinăturilor omnibusului, un individ — sirian sau turc — încerca să vândă coliere și inele unui țaran care le pipăia cu neîncredere:

— E cea mai bună calitate, patron... spunea turcul în limba lui încurcată, arătând sticlele ordinare ale inelelor, mângâind colierele ieftine, țipător colorate.

Țăranul le întorcea și pe o parte și pe alta; niciodată nu văzuse mai bine că un inel e fals — aur fals, brilliant fals — ce-i drept, însă, foarte frumos.

— Asta nu ține nici două zile...

— Garantăm doi ani...

Turcul ridică mâinile, pronunțând jurămintе ciudate, impresionante:

— Zur be Allah, patron... Dar mai frumos nu putem găsi... Țăranul se tocmi cât se tocmi și până la urmă scoase din buzunar o batistă mare, roșie, înnodată la un colț. Desfăcu nodul, scoase câteva hârtii și mărunțiș de metal. Numără încet prețul convenit, continuând totuși să se tocmească. Turcul se jură că nu poate:

— Zur că nu putem, patron, spunea el cu niște ochi sinceri, umili și întinzând mâna pentru a primi banii.

În ultimul moment, țăranul se răzgândi și în loc de inel alese un colier cu nuanțe albastrii, mai durabil poate în frumusețea sa trecătoare decât inelul fals. Turcul primi, jurându-se că pierde la această vânzare. Avea un aer și un glas de victimă, ochii aproape îi lăcrimau, dând această cotidiană reprezentare teatrală cu care-și acompania negoțul. În spate purta valiza de vânzător ambulant, plină de găteți ieftine. Avea picioarele bătătorite din pricina drumurilor făcute din plantație în plantație, ducând singurul lux al țăranilor sărace: inele și coliere false, pânzeturi ieftine, aprinse, batiste colorate, icoanele sfinților făcători de minuni.

În omnibus se încinse o discuție la care luau parte cu toții, bărbați și femei, plântaforii și micii fermieri ca și imigranții de curând angajați.

— Anul ăsta cacaoa dă preț bun...

— Și înc'o să mai crească, cu ajutorul lui Dumnezeu... spunea o femeie făcându-și semnul crucii. Avea niște ochi lipsiți de expresie, iar pe cap purta o năframă spălăcită.

— Tare mi-e teamă că n'o să urce mai mult de nouăsprezece... rosti bărbatul ei, un bătrân uscat și încovoiat.

— Ei... făcu un alt fermier. Dacă azi senor Martins dela firma Zude, a plătit nouăsprezece la predare...

— La predare?

— Da, da...

— Atunci, care va să zică, urcă...

— Nu cred. Cacaoa la douăzeci de mii înseamnă aur; poți să-l culegi de pe pământ, cu mâna, ca pe o floare. Niciodată nu va ajunge la douăzeci...

Luând aproape de tot mâinile de pe volan, se amestecă în vorbă și șoferul:

— Fii pe pace, don Clementino, o să urce... O să urce mai mult decât în 914, când cu războiul...

Clementino se hotărî să recurgă la părerea autorizată a căpitanului Juan Magalhaes.

Ce rămăsese din acest Juan Magalhaes care cu treizeci de ani în urmă debarcase în portul Ilhéus, cu gândul de a câștiga ușor banii, la poker, pe spinarea cultivatorilor prea puțin experți în materie de joc? Îmbătrânise mult în anii aceștia și nici măcar fata pe care o lăsase la Rio de Janeiro și care-l disprețuia (aflase că era cartofor și nicidecum negustor cum pretindea el) rămăsă necăsătorită deoarece nu voise să-l ia pe el de bărbat, nici măcar ea care-l purta încă în suflet, nu l-ar mai fi recunoscut. Fața căpitanului era brăzdată de cute adânci. Măinile sale bătorite nu mai semănau deloc cu mâinile bine îngrijite ale domnișorului de altădată. Avea părul murdar, îmbăcsit, obrazul țepos și o țigară ieftină în colțul gurii. Imbrăcămintea: o haină de lână și pantaloni kaki. În mână, o biciușcă. Ceeace-i mai rămăsese din acele vremuri de demult erau titlul de căpitan care i se mai acorda și uninel de inginer, de care niciodată nu voise să se despartă. Clementino îi ceru părerea:

— Dumneavoastră ce credeți, domnule căpitan? Ajunge cacaoa, anul acesta, la douăzeci?

Juan Magalhaes trase odată adânc din țigară:

— Merge mai sus, Clementino. Cacaoa va urca dacă...

Ceilalți, până și șoferul, manifestară un viu interes:

— Aveți vreo știre?

— După câte spun ziarele...

— Și ce spun?

Căpitanul Juan Magalhaes povestește că a citit în ziare despre ravajele suferite de plantațiile din Ecuador. Toată recolta Ecuadorului e cu desăvârșire compromisă. Vorbește cu aprindere, gesticulând, dând explicații peste explicații, inventând știri, umflându-le pe cele citite cu adevărat. Ceilalți sunt numai ochi și urechi, lacomi să audă vești îmbucurătoare. Și căpitanul Juan Magalhaes se ascultă, încântat, pe sine. În adeste clipe își reamintește de tânărul de acum treizeci de ani, care povestea despre partide de poker grozave, cu combinații teribile și cacialmale uluitoare. Numai că acum are peste cincizeci de ani, din care aproape treizeci petrecuți în aceste ținuturi, în apropiere de Ilhéus, plantând și strângând cacao. Demult s'a lăsat de poker. Doar arareori mai joacă în unele familii, arătând prietenilor ui-

miți, trucurile sale. Acuma îl interesează numai cacaoa — un joc mai periculos. Bine că pământurile astea înhață oamenii și nu le mai dau drumul niciodată, spunea Sinhó Badaró, socrul său. Pământul de aici e vâscos, ca fructul de cacao... I se lipise de picioare și se afla până și în ochii unei Ana Badaró.

Se căsătoriseră în anul luptelor din Sequeiro Grande, al morții lui Juca, al loviturii de stat, al asaltului asupra conacului Badarósilor. Plantația fusese atunci complect distrusă. Sinhó Badaró murise cu mulți ani în urmă, mai mult de inimă rea, și de rușinea de a nu mai fi acelaș stăpân al pământurilor ca altădată, decât din cauza rănii, din pricina căreia suferise toată viața. Nu mai era arătat cu degetul când trecea prin oraș. Trecea schiopătând din pricina piciorului betăg, ca oricare fermier înglodat în datorii; ieșise din lupte dator-vândut și cu plantațiile părăginite. Sinhó mai avea și astăzi de plătit datorii. Refăcea ce se mai putea din proprietate, planta din nou terenurile pârjolite, locurile lăsate în părăsire. Ginerile trăi la moșie muncind zi și noapte, până când socrul muri pe neașteptate. Medicul spusese că moartea i s'a tras dintr'un atac de inimă. Dar Juan Magalhaes nu fu niciodată de această părere. Pentru el, Sinhó Badaró murise de rușine, de rușine că o poliță de-a lui ajunsese să fie protestată într'un birou de notarlat din oraș. În orice caz, cât timp a trăit el, lucrurile au mers bine. Dar după ce muri, Olga și celălalt cumnat, rămas văduv în urma morții unei surori a lui Sinhó, cerură să se facă inventarul și să se împartă plantațiile. Totodată fură scoase la iveală și vechile conturi ale medicilor și ale doctorului Genaro. Acesta pretindea onorarii de avocat pentru mulți ani în urmă, uitând că proprietatea sa o datora Badarósilor, de pe vremea când ei dominau, politicește, regiunea. Moșia fu împărțită, Olga vându imediat partea sa, luând un preț bun.. Plecă apoi la Bahia unde trăi cu un tânăr care lucra la sucursala Băncii Braziliene din Ilhéus și care se ocupă câțeva vreme de ea. Cât timp trăise Sinhó, Olga nu supăraseră pe nimeni, avusese o frică grozavă de tatăl său.

Deasemenea și bărbatul celeilalte surori își vânduse partea sa. Juan Magalhaes încercase să intre în tratative cu el ca s'o cumpere. Dar omul voia bani peșin ca să-i bage în casa de comerț pe care o avea la Bahia. Juan nu izbuti să obțină un împrumut și plantația fu vândută altuia. Juan Magalhaes și dona Ana rămaseră cu niște plantații de cacao care produceau o mie cinci sute de saci, pe un teren care ar fi putut să producă trei mii, dacă

ar fi avut bani să-l amenajeze. Acum pământul lor era ceva mai mare decât cel pe care Badarósii îl dăruise lui Antonio Vítor, vătaful ce se căsătorise odată cu ei. Din bogăția Badarósilor, a familiei Badaró, „stăpânii pământului“, numai plantația lui și a doinei Ana mai rămăseseră. Plantațiile valorau cam două sute de contos reis ¹⁾ pe vremea aceea. Era „remediados“ cum li se spunea acolo, — un fel de oameni situați între micii cultivatori de mai puțin de o mie de saci și marii proprietari care recoltau patru sau cinci mii de saci. Intr-o zi ar putea să ajungă la trei mii și să cumpere pământ nou, să refacă încetul cu încetul averea pierdută. În acești treizeci de ani, Juan Magalhaes încercase de câteva ori să-și refacă averea. Voia să aplice în jocul acesta trucurile sale dela poker. Nu izbuti însă și se achită cu greu de restul datoriilor. Câștigurile dela fiecare recoltă erau înghițite de propria sa moșie, pentru îmbrunătățirile necesare: cuptor electric pentru uscarea fructelor de cacao în timpul iernii, îngrășarea vechilor plantații, cultivarea celor noi cu mijloace moderne; plantațiile vechi, făcute la întâmplare de bunicul doinei Ana, începeau să dea o producție tot mai scăzută.

Încetul cu încetul, Juan Magalhaes fu captivat de îndeletnicirea asta, de viața dela țară. În primii ani — cei mai grei — se gândi să fugă, să părăsească totul, să se întoarcă la viața de mai înainte, viață liberă și frumoasă. În ziua când o conduse pe Margot la vaporul care pleca spre alte ținuturi, lăsând în urmă toată viața legată de plantațiile de cacao, ea stătea pe bord și-i făcea semne cu batista, Juan Magalhaes era cât pe-acți să intre la „Bahiana“ și să-și cumpere un bilet. Avea mâinile sale de jucător, șmecheriile numai de el știute, cu care ar fi putut să se descurce oricând. Dar îl înlănțuiseră pentru totdeauna plantațiile de cacao. Avea parcă un sentiment de lealitate stranie care-l făcea să rămână credincios Badarósilor, ochilor doinei Ana, moșiilor. Și dona Ana, în ruptul capului n'ar fi primit să-și părăsească pământurile și să meargă să trăiască la întâmplare, prin alte țări.

Căpitanul se apucă serios să cultive cacao, acum unica lui preocupare. Avu patru copii, un băiat și trei fete. Băiatul muri la câteva zile după naștere, fetele se căsătoriră una după alta — căsătorii sărace. Cea mai bună fu a ultimei, cu un medic care prac-

¹⁾ Sumele mari se calculează în mii de reis, numite contos sau contos reis—milion de reis—(N. T.)

tica la Pirangi. Celelalte două se măritaseră cu mici cultivatori, oameni cu puțin pământ și puțini bani.

Dona Ana îmbătrânise în bucătăria conacului, lângă oalele cu dulceturi și în mirosul de mâncare. Și căpitanul îmbătrânise. Avea părul alb și fața plină de sbârcituri. Uitase de luptele din Sequiero Grande. Mai întreținea legături personale cu colonelul Horacio, care se stingea, în vârstă de peste optzeci de ani, bogat și încă temut. Era în el ceva care-ți aducea aminte de vremurile de altădată. Colonelul vorbea fără ură de zilele de odinioară. Și când Juan Magalhaes ajunsese odată la ananghie, cum a fost cu ocazia unui început de secetă care compromisese recolta din acel an, nu ceru bani cu împrumut dela colonelul Horacio, numai ca să n'o supere pe dona Ana. Aceasta plânsese mult când îi aflase intențiile. Deaceea se împrumutase dela o bancă mică, cu dobândă mare și trecu mult până își plăti datoria. Găsea nepotrivită mândria donei Ana.

— Săracii n'au mândrie.

Așa o duse vreme de treizeci de ani. Viața lui fu numai cacao, mereu cacao, cu urcarea și scăderea prețurilor, cu așteptarea ploilor, a zilelor călduroase pentru uscarea fructelor, cu nașterea copiilor, moartea băiatului (Juca îl chema), a lui Sinhó, căsătoria fiicelor — necazuri peste necazuri. Totul era cacao.

Astăzi Juan Magalhaes se întorcea, fericit, la moșie: totul arăta că de azi înainte cacao va urca mult. Venise la Ilhéus să vândă recolta pe anul acesta. Dar văzând cum stau lucrurile — ofertele lui Martins, administratorul lui Zude — se abținu să vândă. Prea mult entuziasm, semn sigur de urcare... Mai bine să aștepte. Afară de asta, citise informația despre recolta de cacao din Republica Ecuador...

Explică ascultătorilor din omnibus ce credea el despre această situație:

— Cacaoa o să urce; și încă mult... Ascultați-mă pe mine și n'o să vă căiți. Numai un prost vinde cacao acum... E ca și cum ai arunca-o...

— Chiar și la nouăsprezece, căpitane?

— Ce nouăsprezece?!... Anul ăsta o să-mi vând cacaoa la cel puțin douăzeci și doi... Nu v'am spus că în ziar...

Și se pierdu în detalii... în noi explicații. Se schimbaseră mult la înfățișare, îmbătrânise; demult îi dispăruse eleganța de jucător... Li rămăsese însă acel entuziasm, acea pasiune pentru aventură, pentru neprevăzutul care-l făcuse să vină în aceste ținuturi

acum treizeci de ani. Era pasiunea pentru aventură, care-l ținuse aici în timpul luptelor din Sequiero Grande, care-l legase de dona Ana. Acum se avântă în prezicerea urcării, cu acelaș surăs din totdeauna, surăs optimist, cu care trecuse prin cele mai amare zile de datorii și greutăți. Ei, dacă o să urce cacaoa...

Acum toată lumea era de acord cu el. Femeia care deschisese vorba își făcu din nou semnul crucii și spuse:

— Să-ți fie gura aurită, căpitane...

Omnibusul înaintează pe șoseaua tăiată în colină și sue cu greu serpentinele periculoase. Un grup de muncitori agricoli se dă la o parte, eliberând drumul. Deodată mașina se oprește; șoferul coboară să caute apă pentru motorul încălzit. Turcul profită de ocazie și deschide valiza, desfăcând bucățile de mătase proastă. Vrea cu orice chip să-l convingă pe Juan Magalhaes să cumpere un cadou pentru soția sa. Juan Magalhaes pipăie mătasea, atras de culorile țipătoare. După ce pornește mașina, șoferul întoarce capul și aruncă întrebarea care le stă tuturor pe buze, întrebare care-l face pe Juan să uite de turc și de mătăsurile lui:

— Și dacă nu plouă?... La ce folos prețul urcat? Credeți c'o să mai fie cacao de vânzare? Dacă nu plouă, s'a zis cu recolta...

Iar discuții. De astă dată participă toți cei din omnibus. Căpitanul Juan Magalhaes crede că va ploua, și încă mult. Își amintește de alți ani, când în luna asta nici nu se arătau semne de ploaie, și totuși începea să plouă. Ilhéus nu e Ceară, pământ secetos. Cineva făcu observația că întinderile de pământ necultivat aduc seceta. Căpitanul nu era de acord.

— Ca și cum seceta ar fi un lucru rar pe-aici...

Turcul profită iar de clipa de tăcere care urmă, pentru a mai face o încercare, cu glas rugător:

— Cumpără, căpitane... Eu las la patru mii de reis metrul. Zur că pierd banii... Zur pe Allah...

Dar Juan Magalhaes nu-l auzea. Cineva arăta înspre colina cu pământul galben, ars de soare:

— Și dacă nu plouă...

— Ferească dumnezeu... se rugă femeia.

Și toți, chiar și turcul, susținură cu ardoare ruga femeii.

Ochii rătăceau dela țărâna uscată la cerul limpede, în căutarea norilor, a semnelor de ploaie, care nu se arătau. Pe cerul albastru scânteia un soare roșu ca sângele, un soare de amiază.

Coasul barului bătu ora douăsprezece... Dr. Rui Dantas urmărea jocul lui Pepe Espinola.

Espinola câștigă a treia partidă hotăritoare. Rui Dantas chemă băiatul să facă socoteala. Espinola ceru țigări de foi. Privea forfota dela „Café Punto Chic“, care gemea de lume. Era ora aperitivului, obicei pe care de mulți ani oamenii cu stare din Ilhéus îl învățaseră dela englezii veniți pentru construirea căii ferate. Deasemenea, și ceilalți englezi, care veniseră mai pe urmă, păstrasera obiceiul. Inginerii și funcționarii consulatelor stăteau la o masă așezată într'un colț, bând cocktailuri și jucând poker. Negustorii și plantatorii ocupau celelalte mese. Dinspre partea cealaltă a străzii se auzea tăraboii pe care-î făceau la „Café Ilhéus“ funcționarii comerciali. Aceștia nu frecventau „Punto Chic“, cea mai mare cafenea din cartierul comercial, loc de întâlnire a exportatorilor, avocaților, a englezilor dela calea ferată, a agromomilor dela stațiunea experimentală de cacao, pe care guvernul o întemeiasă la Aqua Preta, a plantatorilor și marilor negustori. Espinola își aprinsese trabucul de San Félix. Colonelul Federico Pintó, un om scund, nervos, cu ochi vioi, își făcu apariția în cafenea. Se apropie de Espinola și îl bătu pe spate.

— Fumezi trabucuri înainte de prânz... Astea-s obiceiuri străine.

Espinola se întoarse. Federico Pintó îi strânse mâna lui Rui Dantas:

— Ce mai faci doctore? Ce face colonelul Maneca? Și dona Auricidia?

Rui Dantas răspunse că toți fac bine. „Bătrânul“ (așa îi zicea tatălui său) fusese săptămâna trecută în Ilhéus. Rătăcea pe moșie așteptând ploile... Colonelul Federico făcu câteva observații asupra întârzierii ploilor în anul acesta:

— Se prea poate ca fructele timpurii să fie compromise. Dacă nu plouă până'n cincisprezece zile, nu știu, zău... Se duce toată recolta, adăugă el rămânând pe gânduri.

Apoi, înseninat, voi să știe „ce se mai aude cu versurile alea“. Făcând aluzie la sonetele pe care Rui Dantas le publica din când în când în „Ziarul din Ilhéus“ sau în „Ziarul de Seară“, cele două gazete ale orașului. Mai erau și „Secolul“ și „Ziua“ care apăreau la Itabuna, orașul vecin, dar Rui Dantas colabora foarte rar la

acestea, deoarece între intelectualii celor două orașe se dădea o adevărată luptă.

Federico Pintó nu auzi răspunsul tânărului avocat. Se întorsesă din nou spre Espinola și-l bătea pe umăr, râzând iarăși de obiceiul argentinianului: fumezi trabuc înainte de masă... O țigară de foi e bună s'o fumezi după un prânz în lege, udat cu un vin strașnic, — o gustare de pește, ca acelea, de pildă, care se mănâncă la moșia Macacosilor — acum vorbea iar cu Rui — sau colo, un peștișor proaspăt, pescuit atunci din fluviu, cu un sos de lapte de cocos, bine pregătit, asta, mai zic și eu. Apoi poți să-ți aprinzi o țigară și să nu te mai gândești la nimic...

— La nimic decât la femeii... îl corectă Espinola.

Federico Pintó tresări ușor: nu cumva străinul presupunea ceva? Se svoneau atâtea în orașul Ilhéus, de parcă n'ar fi fost într-o țară civilizată. Până și colonelul Federico Pintó, când cineva arunca în treacăt o vorbă care atingea chestiunea asta, nu spunea nu, ba chiar zâmbea nițeluș cam îngâmfat. Cine în oraș nu știa că Federico era amantul străinei („*La Gringa*“) — Lola Espinola — acel splendid exemplar de femeie, soția lui Pepe? Sosirea perechii Espinola la Ilhéus, în urmă cu câteva luni, adăugă un cuvânt nou limbii portugheze, atât de amestecată, ce se vorbea la sud de Bahia; transformată și împospătată prin contactul cu limba negrilor, i se mai adăugaseră termeni englezești, aduși de inginerii de drumuri și de americanii dela „Exportatoarea“.

La toate astea se adaugă cuvântul „rubia“ — blondă. Veni anunțat prin afișe cu litere enorme lipite pe pereți, când Pepe și Lola sosiră la Ilhéus:

„Lola cea blondă, idolul scenelor din sud“.

Cei doi soți dansau tangouri și dansau bine. Înaltă, mlădie și blondă, Lola își frângea trupul în mișcărilor unui dans pasionant. Bărbații aveau ochii numai pentru Lola „cea blondă“. Nu era nimeni în teatrul plin, dela timizii adolescenți care lucrau în întreprinderile comerciale, până la grașii moșieri cu mulți bani, care să n'o dorească în noaptea spectacolului.

Chiar și colonelul Federico Pintó, scund, viov, un pachet de nervi, nu slăbi din ochi niciun moment picioarele frumos modelate, pieptul elegant, coapsele ca turnate ale argentiniei.

Soții Espinola recurgeau la scenă numai în zilele lor negre, când nu mai aveau alte posibilități. Și tangourile dansate de ei, tangourile cântate de ea, cu acele cuvinte tragice, pline de drame mărunte, povestirile de amor ale unui triumf: femeia, întreținu-

tul și amantul, frumusețea Lolei mărită de lumînile scenei, toate acestea nu erau decât o ispită (ispita cu cel mai frumos trup din lume, spusese odată cineva despre Lola) a unei prăzi bogate.

Și Pepe Espinola mărturisea că acest sistem nu dăduse greș niciodată.

Se întrețineau dansând în cele mai „chic“ cabarete și sfârșiră prin a veni la Ilhéus, angajați pentru câteva spectacole la „Teatrul San Jorge“. Abia coborât de pe vapor, Pepe își dădu seama de enormele posibilități pe care le oferea acest oraș bogat, plin de colonei dornici de femei frumoase, atât de rare în partea locului. Câștigând mulți bani la cărți în acel oraș, se hotărî să rămână. Prima sa afacere fu închirierea unei case în care se vindeau băuturi scumpe și în care coloneii veneau să joace poker. Pepe nu juca; lua caniotă pentru acoperirea cheltuielilor; se mulțumea cu ceea ce câștiga la băuturi și la sandwichuri. Se lansă moda de a merge să joci în casa lui Pepe Espinola. În sala de joc (mică și cochetă, unde erau permise numai puține persoane), Lola își plimba, în văzul clienților, corpul ei mlădios. Pepe studia posibilitățile instalării unei rulete.

Unul dintre primii clienți fu colonelul Federico Pintó. Când Pepe înțelese că Federico era iremediabil fermecat de Lola, hotărî să-l atragă într-o cursă. Înștiințată, femeia și ea începu reprezentanția. Dar colonelul era prea timid și trebuiră să treacă multe luni până când să-și dea seama că era posibil să se culce în acelaș pat cu această femeie. Lola își câștigase renumele de „soție model“ deoarece, pentru a lucra mai bine, se arăta complet indiferentă la galanteriile, nu numai ale coloneilor și avocaților, dar până și ale exportatorului american Karbanks. Comedia cu Federico dură mai mult decât se aștepta Pepe. Și continua încă; între timp colonelul căzuse în cursă, dar o încărcă pe Lola cu atâtea cadouri încât Pepe hotărî să mai amâne desnodământul, pentru a-și umple bine caseta cu bijuterii. La momentul potrivit, colonelul avea să spele cu bani grei onoarea pătată a lui Pepe Espinola.

La „Punto Chic“ cei doi discută în prezența lui Rui Dantas. Doctorul îi ascultă cum vorbesc despre mărci de țigări, și face reflecții asupra lipsei de gust a femeilor. În timp ce el, tânăr și în putere, le dedică sonete suave, ele se dau unui colonel burtos și bătrân. Numai pentru bani...

Rui Dantas, avocat fără clientelă, fiu de bani gata, poet cu versuri proaste, jucător ghinionist, nu poate pricepe gustul Lolei. Ce n'ar da el s'o poată strânge în brațe pe acelastă femeie blondă!

Ei, cât n'ar da!... Nu știe că în timp ce stă de vorbă cu colonelul, Pepe se gândește că a sosit momentul să treacă la ultimul act al comediei cu Federico, ca să poată începe alta. Și că pentru noua comedie l-a ales ca prim actor pe Rui Dantas, fiul colonelului Maneca Dantas, stăpânul pământurilor Macacos, mare moșier. Rui e melancolic. Lola i se pare inaccesibilă. Ca și cum i-ar fi ghicit gândurile, după plecarea colonelului, Pepe îl invită acasă la prânz:

— Invitația este din partea Lolei. Dumneata îi plăci *muito* ¹⁾, încercă el să vorbească în portugheză.

Ochii lui Rui Dantas se luminau. Va scrie un sonet dedicat ei. Chiar azi. Romantic și cu rime bogate. Plăti țigările de foi ale lui Pepe.

5

„Compania Exportatoare de Cacao din Ilhéus“ ocupa, cu depozitele sale, aproape o stradă întreagă. Cu toate acestea tăblița cu numele întreprinderii era foarte mică. Mult mai mari erau firmele pe care „Exportatoarea“ (cum o numeau toți) le reprezenta: Compania americană aeriană, compania suedeză de navigație, o companie americană de asigurări, alta de mașini de scris. „Exportatoarea“ reprezenta încă multe alte firme, însă toate acestea ocupau doar o parte din multele birouri și doar puține registre. Este adevărat că acolo se vindeau bilete de avion, se făceau contractele pentru transportul de cacao cu vapoarele suedeze, se asigurau casele împotriva incendiilor și se vindeau mașini de scris. Inșă un număr mic de funcționari era suficient pentru toate aceste treburi. Ceilalți, marea majoritate, erau folosiți în afacerile cu cacao. Fructele de cacao umpleau depozitele care se țineau lanț dela un capăt la celălalt al clădirii. In această parte a străzii mirosul de ciocolată era atât de puternic, încât putea să te amețească. „Compania Exportatoare de Cacao din Ilhéus“ era cea mai mare firmă exportatoare de cacao din țară.

Pe ușa biroului pe care-l ocupa Karbanks când se afla în Ilhéus, o tăbliță arăta că acolo e camera „Administratorului general“.

Lui Karbanks îi plăceau cabaretul și băutura, mergea pe stradă la braț cu coloneii, vorbea cu toată lumea, jovial și atent.

¹⁾ Mult (N. T.)

Dar cu toate acestea, americanul acesta gras și înalt, roșu la față și transpirat, cu brațele foarte lungi, din care cauză fusese poreclit „gorila“, cu vocea țipătoare, era un mister pentru Ilhéus. Se spuneau multe pe socoteala lui: că reprezenta interese mari în această regiune; că „Exportatoarea“ nu era a lui; că el conducea treburile doar ca un funcționar ceva mai mare. Multă vreme, cei din Ilhéus și-au dat silința să descopere niscăiva amănunte în legătură cu misterul care-l învăluia pe americanul acela uriaș. Dar până la urmă se lăsară păgubași, obișnuindu-se cu el și cu felul lui de-a fi. În realitate, Karbanks era poate străinul cel mai iubit dintre toți cei stabiliți în ținutul plantațiilor de cacao — ne mai punând la socoteală pe sirianul Asfora, care se făcuse plantator și-și căsătorise fetele cu brazilieni.

Asfora nu mai era socotit străin. Intr-o vreme plecase în Siria cu soția și cu fiica cea mai mică, singura nemăritată, ca să-și sfârșească zilele în pace, în țara natală. După un an venise înapoi, ros de dorul acestor locuri. Din nou își încălțase cizmele de călărie și se apucase să planteze și să recolteze cacao pe moșia lui.

Deasemenea și Karbanks pleca în fiecare an în Statele Unite, de când începuseră cursele de avioane. Înainte mergea cu vaporul, odată la doi ani. Se întorcea întotdeauna aducând cadouri utile, mașini de bărbierit electrice, mici aparate de radio, stilouri, pentru moșierii cu care era mai apropiat. Însă nu aceste călătorii îl făcuseră popular. Simpatia și-o datora nepăsării pe care o arăta față de situația sa înaltă. Întra adesea prin baruri, bând și povestind anecdote în limba lui stricăță. Din când în când dădea și câte un spectacol în cabaret, dansând beat cu vreo fată din local. Trupul enorm părea gata să se prăvale peste cel al femeii, brațele și picioarele lungi se bălăbăneau anapoda. Bețiile sale erau cunoscute de toți. În acele nopți începea să cânte foxuri, în englezește. Tot Karbanks va fi acela care, puțin mai târziu, va sprijini „Terno do Ipíclone“¹⁾ creat în Ilhéus în timpul urcării prețurilor la cacao.

Îi plăcea să întrebuințeze termeni ai argoului de pe plantațiile de cacao; cuvintele deabia îi ieșeau din gură, trunchiate din cauza pronunției sale greoaie. El fusese acela care obținuse ca vapoarele Companiei suedeze de navigație să încarce cacao de ex-

¹⁾ „Terno“ teatru religios, se aseamănă în multe părți cu „Irozii“ dela noi. (N. T.)

port direct din portul Ilhéus plecând spre Statele Unite, Germania și nordul Europei. Și tot el, ajutat de Carlos Zude și de ceilalți exportatori, forță guvernul federal să facă amenajări în port, ușurând astfel intrarea vaselor de mare tonaj. Poate că termenul „forță” nu este prea potrivit pentru Karbanks, deoarece el pare persoana cea mai puțin în stare să forțeze pe cineva, indiferent pentru ce motiv.

Însă afacerea cu amenajările din port era o realitate. Cunosătorii spuneau că „Exportatoarea” deținea majoritatea acțiunilor întreprinderii portuare, cumpărate dela moștenitorii colonelului Misael. Și beneficiul portului era enorm. Deasemenea mai spuneau că în spatele conducerii „Băncii de ajutor pentru agricultură” se găsea „Exportatoarea”, prin urmare Karbanks. El și Carlos Zude se aflau peste tot. Numai în proprietăți nu se amestecaseră. Nimeni nu înțelegea încă bine că se apropia lupta dintre colonei — vechii cuceritori și cultivatori ai pământului — și exportatori. Deocamdată abia își dădeau seama de apropiata urcare a prețurilor la cacao, o urcare cum nu se mai văzuse niciodată pân'atunci. În schimb începu să se vorbească mult de Karbanks, de Zude, de Ribeiro & Co, de frații Rauschnings, niște germani, patroni ai unei alte case de export, de Reicher, un evreu sgârțit, de nazistul Schwartz. Deasemenea se mai vorbea de Corera, care deschisese o mică fabrică de ciocolată și care plătea articolele la ziare pentru a demonstra că producând ciocolată acolo, în Brazilia, înfăptuia o operă patriotică. Totuși, mai mult decât toate acestea erau comentate la Ilhéus bețiile lui Karbanks. Doamnele, pline de prejudecăți, găseau că americanului — om bogat — nu-i pasă de nimeni și de nimic. În ciuda acestei păreri, Karbanks era foarte stimat. Englezii care trăiau izolați, închiși în cercuri lor, și germanii care-i tratau pe brazilieni de sus, cu oarecare dispreț și rezervă, nu erau bine văzuți. Trăiau ca înafara orașului, fără să aibă cu el niciun contact real. Karbanks locuia în Ilhéus de mulți ani. Sosise când cacaoa începuse să devină o forță economică și fondase casa exportatoare. La început era o afacere neînsemnată, poate cea mai neînsemnată casă de export. Dar la sfârșitul primei recolte, Karbanks plecă în Statele Unite și la întoarcere, fondul social al firmei „Frank Karbanks exportator” se transformase în „Compania Exportatoare de Cacao din Ilhéus”. Odată cu schimbarea fondului social, capitalul crescuse într'un fel de necrezut. În acelaș an, Karbanks cumpără mai multă cacao decât oricare alt exportator. Anul următor continuă, măbind afacerea, și azi, nu-

mai „Zude, Frații & Co“, și Schwartz se puteau compara cu el. Rauschningii exportau numai în Europa, Reicher și Ribeiro, care exportau în Statele Unite și Argentina erau cumpărători mult mai mărunți. Karbanks cumpără 30% din toată producția de cacao din sudul statului Bahia.

Odată, în decursul acestor ani, un svon circulă cu insistență în Ilhéus, în timpul unei plecări a lui Karbanks în Statele Unite: yankeul nu se mai întoarce, rămâne în birourile din New York. Orașul deplânse întâmplarea, Karbanks lăsa regrete printre coloneii și clienții cabaretelor. Intradevăr, apăru un alt american care ocupă biroul lui Karbanks la „Exportatoarea“. Era slab, tăcut și nervos. Afacerile casei suferiră o sguđitură puternică de pe urma căreia profită Maximiliano Campos pentru a câștiga câțiva dintre cei mai buni cliențiai „Exportatoarei“. Câțiva dintre cei mai mari cultivatori începură să-i vândă lui cacao. Coloneii nu voiau să trateze cu americanul acela scump la vorbă, care nu oferea o „cana“, un lichior, nu accepta o invitație la o cafea într'un bar din apropiere și nu vorbea de femei. Rezultatul fu reîntoarcerea lui Karbanks și plecarea americanului slab și nervos din Ilhéus. Cu venirea lui Karbanks reîncepu și prosperitatea afacerilor „Exportatoarei“. Urmară apoi afacerea întreprinderilor portuare (unii spuneau că era o afacere grozavă în care erau amestecați și câțiva politicieni din capitală), fondarea băncii, contractul cu vasele suedeze, exportul direct din portul Ilhéus. Azi „Compania Exportatoare de Cacao din Ilhéus“ ocupa un pătrat în centrul comercial al orașului, reprezenta o serie de companii, era interesată într'o mulțime de afaceri. În ceea ce privește exploatarea șoselelor care făceau o temută concurență căilor ferate, „Exportatoarea“ deținea majoritatea acțiunilor. Și ea dădea o atenție deosebită camioanelor pentru transportul de cacao din orașele și satele legate de Ilhéus prin șoseaua: Itabuna, Ferradas, Pirangi, Palestina, Banco dela Victoria și Guaraci.

Americanii (puțini la număr), funcționari la „Exportatoarea“, erau toți de religie protestantă și frecventau casa de rugăciune a englezilor, improvizată într'un fost depozit de cacao. Și Karbanks era protestant, dar el nu călca în nicio biserică. Cu toate acestea, niciodată nu refuza să patroneze sărbătorile catolice San Jorge sau San Sebastian, Nuestra Senora de la Victoria sau San Juan. Pe listele pe care episcopul sau preoții le răspândeau pentru a obține bani în vederea acestora sau altor sărbători ale bisericii, liste purtate de eleve, alese în acest scop printre cele mai

drăguțe din colegiul călugărițelor, numele lui Karbanks figura întotdeauna în frunte, însoțit de cele mai mari donații. Pe marea placă de marmoră fură săpate numele celor ce contribuiseră cu sume mai mari la ridicarea noii biserici — Nuestra Senora de la Victoria — o frumoasă capelă albă pe care călugărițele o construiseră în fața colegiului. Capela, așezată pe deal, domina orașul, iar pe placa de piatră din pronaos, numele lui Karbanks era săpat îndată după acela al prefectului. Americanul dăduse douăzeci de contos de reis. Și placa aceasta era unul din puținele locuri în care se putea citi numele său în întregime: Mr. Frank Morgan X. Karbanks.

6

Poetul Sergio Moura părăsi fotoliul de unde asculta cum cânta *sabia*¹⁾ și ridică nemulțumit telefonul. La celălalt capăt al firului se auzi vocea amabilă a lui Martins, administratorul firmei „Zude, Frații & Co.“:

— Domnul Moura?

— În persoană...

Se găsea în noul edificiu al Asociației Comerciale din Ilhéus, lângă cea mai mare grădină a orașului, situată cam în fața Prefecturii. Clădirea aceasta era mărturia dezvoltării orașului, expresia puterii așa zisei „clase conservatoare“; enormă, impunătoare, cu marele vestibul din marmoră, cu scări somptuoase și covoare scumpe. Poseda o bibliotecă, ale cărei cărți nu rămăneau nefolosite, deoarece Sergio Moura trăia din venitul de secretar al Asociației și avea tot timpul liber să citească. Orhideele (care creșteau în voie pe terenurile de lângă plajă, fără ca nimeni să le dea vreo atenție) înfrumusețau grădina din spate, unde aproape două duzini de păsărele, ciripind melodios, îl făceau pe poet să uite de cifrele care arătau împiedecă creșterea exportului de cacao și mișcarea comercială a regiunii, cifre seci și rigide ca niște domni cu gulerul tare. *Sabia* își înălța trilurile melodioase în primele ore ale înserării. Poetul Sergio Moura locuia chiar în clădirea Asociației, unde i se aducea și masa, așa că nu ieșea din casă zile întregi. Cu toate acestea, cineva care se considera psiholog spusese că singura persoană care vedea tot ce se întâmplă

¹⁾ Pasăre din Brazilia (N. T.)

în Ilhéus și care mai ales trăgea concluzii juste, era poetul Sergio Moura. Poate că era o exagerare, dar avea motive să exagereze. La telefon se auzi vocea lui Martins.

— Vorbește Martins...

— Bine!

— Azi are loc o reuniune a exportatorilor...

— La ce oră?

— La nouă...

— Bine.

— Puteți procura...

— Whiskey? Lasă, lasă... Unde s'a mai văzut o reuniune a exportatorilor fără whiskey?

Martins nu știa nici el dacă-l simpatiza sau numai se temea de Sergio Moura. Adevărul e că se hotărî să-l prevină, dându-i și lui vestea.

— Știi, domnule Moura? Se pare că vom avea o urcare și încă una serioasă...

Poetul încreți fruntea:

— Urcare?

— Pentru asta este convocată reuniunea... Nu sunt prea bine informat...

— Și cine, mă rog, este informat? întrebă poetul.

— Asta...

— Bine, pe diseară...

— Pe curând, domnule Moura. Și, bineînțeles, n'am vorbit nimic despre urcare. Nu-i așa?...

— Fii liniștit...

Sabia continua să cânte suavele melodii ale pădurilor îndepărtate. Poetul Sergio Moura se apropie de colivia în care pasărea de un galben deschis își cânta durerea. Poetul era slab și înalt, îmbrăcat cu o haină de stofă albastră; avea un profil ascuțit, de pasăre, un surâs nehotărît care se întindea dela gură spre ochi. Mai'nainte fusese și mai slab și foarte debil. Intr'o zi, având un incident pe stradă — singurul incident din viața sa — se hotărî să facă gimnastică, să se întărească. Unii râseră de el. Își luă un profesor, cumpără echipament, practică sportul timp de un an. Deveni altul. Nu apucă să se răzbune pe individul care-l insultase, pentru că acela plecase într'o călătorie, însă păstra speranța că se va răfui cu el într'o zi. Adevărul este că nimeni nu se mai luă la hartă cu poetul. Acum îl respectau și din alte motive („ăsta este mai veninos decât cobra“, spusese doctorul Rui

Dantas, când un student în drept își publicase primele sonete, iar Sergio Moura își bătuse joc de ele). Poetul era acum mult mai respectat.

Sabia cânta și poetul Sergio Moura se gândea. Urcare... Dece dracu vor exportatorii să urce prețul? La prima vedere, așa cum stăteau prețurile, erau ideale pentru exportatori. Prețurile impuse de cumpărătorii din New-York!... E mult de când exportatorii din Ilhéus ar fi putut, dacă doreau, să dicteze prețurile... De unde să mai cumpere Statele Unite cașaoa de care au nevoie pentru consumul lor intern? Poetul își aminti de telegrama pe care o tăiasă din ziar, cu știrea despre pierderea întregii recolte din Republica Ecuador. Lăcustele distruseseră florile și fructele mici. În Ecuador, cultivatorii nu lăsau să crească pe frunzele arborilor de cacao furnica pechichica așa ca în Ilhéus; această vietate, fără să facă vreun rău arborelui de cacao, omoară lăcustele. De aceste furnici depindea întreaga bogăție a Ilhéusului... Se gândi că o asemenea furnică merită un poem, un poem dintre acelea moderne, care provocau atâta scandal în oraș. Acum nu mai râdeau de el ca înainte, deoarece doi sau trei mari critici din Rio de Janeiro și San Pablo îl ridicaseră în slavă pe poetul Sergio Moura. Dacă nu voiai să fii socotit un nepriceput, trebuia să fii de acord cu părerea acelor critici. Furnica *pechichica*!... Intradevăr scumpa mea *sabia* ce cântă atât de dulce, exportatorii ar fi putut forța urcarea încă de multă vreme. Poetul era de părere că asta nu însemna o afacere pentru exportatori. Atunci, dece urcare? În discuțiile sale cu *sabia*, canarii și *pintassilgos*, poetul le spusese câte ceva despre lupta pe care o prevedea între marii exportatori și stăpânii pământului, mari cultivatori, cuceritorii pământurilor sălbatice, care cu treizeci de ani în urmă trecuseră peste atâtea cadavre ca să planteze arbori de cacao. Această luptă avea să nimicească deasemenea pe micii plantatori care-și munceau ogoarele cu propria lor familie, trudind laolaltă: femei, bărbați și copii. Exportatorii erau deocamdată numai niște intermediari, însă în realitate deveneau stăpânii producției de cacao, cei ce câștigau cel mai mult din cultivarea acestui arbore. Micii plantatori... sărmanii! Trăiau într-o luptă permanentă pentru a nu fi înghițiți de marii cultivatori. În ascuns, exportatorii alimentau lupta, ajutându-i pe micii plantatori cu împrumuturi, fărâmițând plantațiile, pentru ca recoltele să nu încapă numai în mâinile câtorva, care ar fi putut apoi să impună prețurile. Acum venea dintrodată ur-

careea... Dece? Asta întărea puterea proprietarilor, a marilor cultivați. Poetul nu vedea care-i profitul exportatorilor.

Sergio Moura venise în Ilhéus dintr'un oraș mult mai mic, unde fusese un biet funcționarăș. Se angajase la „Diario de Ilhéus“, cel mai vechi ziar din oraș, dar rămăsese puțin timp la ziar, negăsind acolo un mediu potrivit lui. Ca secretar al Asociației Comerciale, avea un salariu care satisfăcea nu numai nevoile și gusturile sale elegante, dar îi permitea să citească și să scrie în liniște. Așa fu posibil ca poetul Sergio Moura să devină unul dintre cei mai buni cunoscători ai marxismului din tot statul. Dintr'un anumit punct de vedere, cunoștințele acestea erau inutile, deoarece poetul le păstra pentru sine, nu le utiliza în niciun fel. De pildă, niciodată nu-și făcu apariția la reuniunile din casa lui Edison, un cizmar care locuia în „Insula Cobrelor“. Fără îndoială, învățătura aceasta nouă se oglindi în poezia lui Sergio Moura, care părăsi sonetele cu rime bogate, alexandrinele bine puse la punct, trecând la poemele cu ritmul larg și sonor, cu un conținut adânc. Era de mirare cum acțiunea sa revoluționară nu exercita nicio influență asupra Ilhéusului. Totuși începuse să câștige o oarecare trecere în fața cercurilor de intelectuali tineri din marile orașe ale țării.

La început se vorbi mult despre el în Ilhéus. Niciodată nu se ducea la cafenele, nu intra în cabarete, trăia departe de toată lumea.

Dar Ilhéus se obișnuie treptat, treptat cu poetul Sergio Moura. La aceasta au contribuit, în mare măsură, cronicile elogioase cu privire la opera sa publicate de criticii din Rio și San Paulo. Astfel că fură acceptate până la urmă ironia sa, comentariile sale mușcătoare asupra scandalurilor locale, refuzul său de a lua parte la academia literară a tinerilor funcționari de comerț, „aerul său absurd de superioritate“, cum spunea doctorul Rui Dantas. Poetul răspunse la toate acestea cu un poem despre Ilhéus, poem care acum se declama la serbări.

Câteodată, Joaquin, șoferul, venea la Asociația Comercială să stea de vorbă cu poetul. Ii vorbea despre problemele economice și discutau mult, în cântec de păsări și între dosare cu cifre.

Un redactor al „Ziarului din Ilhéus“ afirma că următoarea propoziție a lui Sergio Moura explica îndeajuns complexitatea întregii sale personalități:

— Aș vrea să fiu episcop...

Nu era decât secretarul Asociației Comerciale din Ilhéus, plă-

tit ca să asculte discuțiile plantatorilor, negustorilor și exportatorilor în zilele reuniunilor săptămânale. Dar poetul se distra scriind (în ultimul timp se ocupa cu folclor și făcea poeme lungi pe motive populare, cu teme luate din viața plantatorilor de cacao), ascultând păsările, culegând orhidee, citindu-l pe Marx și pe alți revoluționari. În acest oraș cu atâtea scandaluri pentru bani, cu atâtea lupte pentru pământ și plantații, cu atâtea falsuri în acte publice, cu o adevărată tradiție a morții violente, el își plimba pe bulevarde surâsul ironic, în amurguri, pe sub cocotieri, contemplând de pe înălțimea colinei dela Conquista din fața cimitirului Victoria, marea de lumini din Ilhéus. Amenințările șefilor localnici ai partidului fascist, care-l considerau — fără ca poetul să știe dece — un element grozav de periculos, îl turburau foarte puțin. În cercurile fasciste se știa cu siguranță că lista alcătuită de șeful suprem local, cu elementele care, după victorie, trebuiau exterminate, avea în capul ei numele poetului.

În fața păsării *sabia* poetul gândea. Urcare... Dece urcare? Curios, nu vedea niciun profit pentru exportatori... Ce naiba vor? În sfârșit... Poetul ridică din umeri, băgă un deget în colivie, pasărea blândă se lăsă mângâiată. Apoi se întoarse la poemul pentru copii pe care tocmai îl scria. Era povestea unei *sabia* care într-o zi se pusese în fruntea tuturor *sabia* închise în cușcă și organizează o grevă. Toate păsările încetară la aceeași oră să mai cânte.

Poemul curgea în versuri ușoare, era o fabulă de un gen nou. Însă acum poetul nu mai găsea cuvântul precis, termenul exact. Urcarea... Ar fi bine să stea de vorbă cu Joaquin. Și, gândindu-se la Joaquin, își aminti de zilerii depe moșii. Pentru ei urcarea nu însemna nimic. Mereu aceeași viață mizerabilă pe care nimic nu izbutea s'o schimbe, nici progresul regiunii, nici îmbogățirea crescândă a cultivatorilor. Un prieten al lui Joaquin lucrase șase luni la o cultură de cacao, numai ca să vadă cum era... Ce curaj! Urcarea nu va însemna nimic pentru zileri... Rezultatul va fi creșterea latifundiilor. Ce dracu au să câștige exportatorii din urcarea asta forțată?

Sabia își oprește cântarea. Orhideele își deschid într'un colorit voluptuos, florile carnoase. Poetul se îndreaptă spre fereastra deschisă care dă în strada liniștită. Julieta Zude, elegantă și frumoasă, intră în grădină. Salută ușor, înclinând capul. Sergio Moura răspunde, privind-o fix. Dar Julieta se îndreaptă spre Aso-

ciație. Ce-o fi vrând? Poetul se duce spre ușă, ca s'o întâmpine. Ea dorește cărți din bibliotecă, — suedeza ar vrea să citească ceva din literatura braziliană. Julieta vine să ceară părerea poetului:

— Ce trebuie să-i recomand?

Un parfum fin, **la gât un colier de perle**. E veselă.

— Ce păsărele frumoase!... și orhideele, ce minune!

Cea mai frumoasă dintre orhidee **ștă** acum pe pieptul ei. Julieta ascultă numele cărților, îi cere să-i facă o listă.

— Nu vreți să mi-o aduceți acasă? Nu vă arătați niciodată în societate, parcă ati fi un călugăr... Măine dăm o mică serbare intimă. E ziua mea de naștere. Dece să nu veniți? Nu v'am invitat niciodată, pentru că mi s'a spus că nu mergeți nicăeri, că sunteți foarte orgolios... Nu acceptați?

Parfumul ei a rămas în cameră. Pentru ea o fi importantă urcarea? Muncitorii zilieri de pe culturi, baza acestei piramide de boabe de cacao, bănuiesc măcar existența unei femei atât de frumoasă, atât de elegantă și atât de comunicativă?

Hotărît, cel mai bun lucru este să-i trimită un bilet lui Joaquin. Poetul îl chiamă pe portar, îl trimite să cumpere whiskey, gheață și sandwichuri pentru adunarea din seara aceea.

— În treacăt, spune-i lui Joaquin să vină pe-aici...

Sub chestiunea asta a urcării se ascunde un mister. Ce dracu să fie? Poetul Sergio Moura nu poate să-și scrie astăzi poemul. Până și pe el îl apasă cacaoa în acest oraș, Ilhéus, supranumit „Regina Sudului“.

7

Pentru a-și explica mai bine frământările încă destul de confuze, poetul Sergio Moura traduse, cu oarecare greutate (nu vorbea bine engleza) lui Joaquin care asculta atent și serios, următorul fragment, publicat în anuarul primit din Statele Unite de către Asociația Comercială:

„Arborele de cacao, originar din regiunea Amazonului, este cultivat în statele Bahia, Pará, Amazoane și Espirito Santo. Pará a fost cel dintâi stat care a început să planteze cacao. Primul arbore a fost plantat în 1677, iar în 1832 erau culese în statul Bahia primele semințe care au dat naștere unor plantații întinse.

După Coasta de Aur, Brazilia este cea mai mare producătoare de cacao din lume. În această țară, Bahia este statul care cultivă cea mai mare cantitate (98%). Regiunea statului Bahia, în care se cultivă cacao, cuprinde de-a-lungul coastei, o fâșie lungă de 500 km și lată de aproximativ 150 km. Aproape toată recolta de cacao se culege de pe o suprafață de 20.000 km² care începe de la Belmonte, în sud, și se sfârșește la Santarem, în nordul statului.

Datorită uriașei creșteri mondiale a cererilor de cacao și mulțumită solului foarte roditor din sudul statului, s'au creat aici, pentru arborele de cacao, condiții mai prielnice decât chiar în regiunea Amazonului, țara lui de baștină.

Cacaoa este exportată din Brazilia prin porturile Ilhéus și Bahia din statul Bahia; Belem în statul Pará, Victoria în Statul Espírito Santo; Ștacoatiara și Manaus în statul Amazoanelor. Producția este exportată în cea mai mare parte în Statele Unite care reprezintă pentru Brazilia piața cea mai însemnată de desfacere. Statele Unite cumpărau din Brazilia 88.202 tone, Germania 19.228 tone, iar Italia 6541 tone; cantități mai mici erau exportate în Argentina, Suedia, Olanda, Danemarca, Norvegia, Columbia, Uruguay, Belgia, Franța și alte țări. Consumul intern de cacao în Brazilia este redus, deoarece cacaoa este un produs care se consumă îndeosebi în țările reci. Deaceia Brazilia exportă cea mai mare parte din producția ei. Cacaoa ocupă un loc de frunte pe lista exporturilor braziliene. După cafea și bumbac, este articolul cel mai însemnat.

Apoi veneau cifre, cifre multe, dând totalul recoltelor din ultimii zece ani, demonstrând creșterea continuă a producției. Șoferul desfăcu brațele într'un gest larg de parcă ar fi voit să cuprindă nu numai biroul secretarului Asociației Comerciale, ci tot orașul Ilhéus, municipiul întreg, toată regiunea culturilor de cacao cu fermele ei, care așteptau ploii pentru a se încălca cu fructe de aur:

— Iată imperialismul, tovarășe Sergio. Imperialismul. Vrea să înghită totul...

În imaginația năstrușnică a poetului, atâtată de gestul dramatic al mecanicului, apărea un monstru înfiorător, cu o sută de guri flămânde, înghițind totul: portul Ilhéus, fabrica de ciocolată, muncitorii, plantațiile cu proprietari cu tot și zileri, fermele micilor cultivatori, hamalii din port, omnibusurile și pasagerii, pe Julieta, păsările și orhideele.

Glasul șoferului, însoțit de un gest atotcuprinzător, răsună cu puterea unei profeții:

— Iată imperialismul! Vrea să înghită totul...

Peste clădirea Asociației Comerciale din Ilhéus, înconjurată de grădini bine îngrijite, cu trandafiri, garoafe și violete, cobora amurgul. În poarta Prefecturii, prefectul, gras și surâzător, se urca în automobilul său oficial. Vântul de seară, briza ușoară și delicată, făcea să fâlfâie pe vârful cupolei steagul verde-galben al Braziliei. Poetul Sergio Moura vedea monstrul schițat de gestul lui Joaquin, cotropind, ca un nor negru, cerul atât de senin al crașului fructelor de aur. Creștea neîncetat acoperind tot orizontul, clădirea solemnă a prefecturii, trandafirii ofiliți din grădină, casele bogate ale coloneilor, colina săracă a muncitorilor, păsările din copaci; se întindea apoi mai departe spre plantații după ce înghițise și steagul. Poetul vedea cu ochii săi profetici, cu ochii săi de vizionar, un balaur înspăimântător, nor negru pe cerul albastru și calm.

Un om trecu strada aproape în fugă, strigând cu voce veselă către cineva care stătea în partea cealaltă a pietii:

— Cumetre, o să plouă la noapte! Să mulțumim lui Dumnezeu, suntem salvați.

O pasăre cânta, luându-și rămas bun dela soarele zilei.

8

In amurg, în timp ce se încheiau ultimele afaceri, în timp ce se trăgeau ultimele obloane de fier peste ușile magazinelor de cacao, în timp ce clopotele bisericilor sunau de vecernie, Lola Espinola cânta, cu o voce tristă, tangoul bețiilor, trădărilor și iubirilor pierdute. Cu ochii pe jumătate închiși, Pepe asculta și vedea perindându-se pe dinainte-i imaginile cabaretelor din porturi, barurile din Buenos Aires, femeile din zorile unor dimineți reci, zâmbetele cinice ale bărbaților. Cuvintele tangoului evocau nopțile de altădată, cu veșnicile trădări, cu bețiile pentru uitare, cu dramele meschine ale lumii declasate, drame triste și ucigătoare prin mizeria lor. Amoruri murdare de codoș și întreținut, amoruri amestecate cu bani câștigați în pat, tragedii petrecute în sălile de pierzanie ale cabaretelor care vindeau veselie, după placul tuturor. Vocea Lolei era răgușită, părea muiată în băuturi ieftine, mulată deasemenea în durere:

*In noaptea asta o să mă îmbăt bine
Ah! iubește-mă, iubește-mă mult
Să nu mai știu de nimic.*

Mișcându-se în scaun, colonelul Federico Pintó surâdea femeii. Alesese anume scaunul acesta. De aici poate să-i zâmbescă în voie, să-i facă semne cu ochiul și bezele din vârful buzelor, fără ca ceilalți să observe, deoarece stă cu spatele atât la Pepe cât și la Rui Dantas, așezat pe sofa. Cuvintele tangoului nu-i spun nimic lui Pintó. Nu înțelege bine castelana ¹⁾ asta trunchiată, cu vorbe prescurtate, schimonosite, așa cum se vorbește în bordelurile din Plata. Numai muzica târăgănată, bolnăvicioasă, îi amintește nopțile de dragoste, nopți de desmierdări, cum nu-și închipuise niciodată colonelul. Apropierile lui de nevastă-sa erau totdeauna stăpânite de un fel de gravitate plină de pudoare. Dormeau împreună, făceau copii. Da, asta era: făceau copii. Pentru acest omuleț nervos, harnic și bogat, care își petrecea cea mai mare parte din viață printre arborii și animalele pădurii, Lola era cea mai mare bogăție a lumii, frumusețe ne mai văzută, o nebunie nesperată și definitivă. Federico Pintó avea nevastă, copii și culturi de cacao; era respectat în întreaga regiune; era unul din stăpâniți pământului. Dar ar fi lăsat bucuros totul ca să plece în lume cu Lola.

Rui Dantas afectează o maturitate care-i lipsește. Ia o poză foarte romantică, în picioare, lângă canapea, cu ochii la cântăreață, ochi pasionați și gravi. Lola este mai în vârstă decât el și Rui vrea cu tot dinadinsul să nu pară un tânăr abia ieșit din facultate, ci un bărbat capabil s'o posedă și s'o domine. O privește, de sus și totodată languros, dar inima îi bate cu putere. Puțin după aceea se gândește la un sonet în care el ar fi un fluture ce zboară în jurul unui trandafir de o splendidă frumusețe. Dar, vai trandafirul are ghimpi, — ghimpii indiferenței — care rănesc aripile fluturului. Imaginea cu aripele fluturului, simbolizând inima lui Rui Dantas, e întradevăr foarte banală. Dar tânărul era satisfăcut și sigur că avea să cucerească definitiv cu versurile acestea, dragostea mult dorită a Lolei. Și el continua s'o privească, când grav, când romantic. Cuiva care ar intra în acest moment în sală, i-ar face impresia că vrea să hipnotizeze femeia care cântă.

¹⁾ Dialectul provinciei Castilla (N. T.)

Vocea Lolei umple sala, ochii săi se opresc pe rând asupra câte unuia din cei trei bărbați. Glasul său mișcă pe fiecare din ei, trezește sentimente diverse în fiecare inimă. Pepe crede că pentru el cântă femeia aceste melodii triste, marinărești, lui Rui Dantas i se pare că lui îi cântă versurile acestea triste, de iubire, colonelul își închipue că-l invită la dragoste, invitație într-o limbă străină.

Dar Lola cântă numai pentru ea. Așa vrea ea în această seară; e dorința ei din noaptea asta.

*In noaptea asta o să mă îmbăt bine
Ah! iubește-mă, iubește-mă mult,
Să nu mai știu de nimic.*

Viața e un lucru trist și desgustător. N'ai altceva decât să bei în neștire, golind sticlă după sticlă, până nu mai știi de tine nimic, până uiți totul, totul. Pepe ar bate-o dacă ar bănuî ce-i trece prin cap; Federico i-ar da un inel, un colier, o brățară sau o altă bijuterie scumpă; Rui i-ar propune să se căsătorească cu el. Oricare dintre aceste trei lucruri e ceva cu totul lipsit de noimă, ceva gol și trist. Lola nu vrea nimic. Ar bea, ca să nu mai gândească. Ar bea mult până n'ar mai ști nimic de ea. Vocea sa trece dela bărbat la bărbat, privirea se plimbă dela unul la altul. E' ca un suspin, dar nimeni nu știe ce'nseamnă:

Să nu mai știu nimic.

Lola este nespus de plictisită.

9

Și Julieta Zude se simte grozav de plictisită. Amurgul care aruncă o pată sângerie pe întinsul mării, îi mărește parcă disperarea. E ca o boală... Ca și cum toți mușchii, toți nervii, carnea corpului, ar putrezi. Plictiseală. Plictiseală de tot și de toate. Stă la fereastră, sprijinită pe pervaz, și privește. Verdele închis al mării e pătat de sânge. Bulevardul pustiu e cufundat în tăcere. În depărtare, câțiva băieți joacă fotbal. Sunt „biribanos“, copii vagabonzi. Și Julieta se gândește o clipă la ei. Se gândește că ei nu obosesc jucând fotbal. De dimineață bat mingea pe plajă, cu

strigăte vesele și ochi răutăcioși. Acum s'a înserat și ei tot mai joacă. Și țipă, și râd, și aleargă... „Sunt fericiți“, gândește Julieta.

Dece naiba stă azi cu ochii ațintiți la marea asta însângera-
rată? Pare un tablou... Iși aduce aminte de tablourile pe care le-a
văzut într'o expoziție la Rio de Janeiro. Acolo însă erau lucruri
închipuie, nu-i dădeau neliniștea aceasta pe care o simte acum în
fața unui amurg aievea. În timp ce celelalte, soțiile prietenilor —
senoras instruite în Rio — impresionate, își exprimau admirația
în fața tablourilor prin exclamații: „Priviți amurgul acesta!“, „E
superb!“, ea tăcea; nu simțea nimic. Se gândea numai la cazino,
unde noaptea avea să-l vadă pe Octavio. Dar acum, când soarele
moare, asvârlindu-și razele sângerii în mare, tăcerea bulevardului
cufundat în umbră sporește dureros plictiseala Julietei. Întinde
brațele într'o chemare disperată:

— Sunt neurastenică...

Octavio i-a spus asta în ultimele lor zile de dragoste, la Rio.
Când se plânsese de oboseala asta, de boala asta misterioasă, el
a râs, a îmbrățișat-o și i-a explicat:

— Asta este neurastenie, fetițo. Neurastenie... Boală de mi-
lionară, ca tine... De oameni care nu fac nimic.

Mama ei, o femeie frumoasă și inteligentă, o obișnuise să ci-
tească. Și Julieta se închise în cărți. Lectură ușoară și ameste-
cată, romane franțuzești de adulter, cărți polițiste, rar câte o
operă mai mare. Apoi veni Jack, inginerul dela căile ferate. De-
barcă, sosind din Anglia, când Carlos începuse să poftească, în
micul palat din Ilhéus, pe membrii coloniei străine și îndeosebi pe
englezi și pe suedezi. Julieta cunoștea de aproape recea convie-
țuire a lui Guni (soția consulului suedez) cu Mr. Brown, când
într'o zi sosi în casa lor Jack, care tocmai debarcase în Ilhéus.
Era o ființă veselă și neastâmpărată, fără minte, de o impulsivi-
tate animalică. Julieta petrecu o săptămână plăcută în nerăbda-
rea de a-l iubi. Deasemenea, fu fericită în primele zile de dra-
goste, când se îngrija să nu afle nimeni că-l primea acasă, sau
că se duce să-l viziteze în locuința lui mică și retrasă. Jack n'a-
vea nimic din firea soțului ei, ca Octavio. Cu toate acestea, legă-
tura lor nu dură mult. Se plictisi cu o repeziciune surprinzătoare.
Jack n'avea nimic care să o mulțumească. El fu cât pe-acți să nne-
bunească, o amenință, încercă s'o pedepsească la ultima întreve-
dere, dar până la urmă plecă întunecat și dezamăgit. Julietei nu-i
fu milă de el, ci de ea însăși. Plictiseală...

Acum venea Sergio Moura... Pentru ce s'a dus să-l caute? Pentru ce se oferea ca o vagabondă oarecare? Il văzuse de multe ori, de multe ori o salutase și niciodată nu-i dăduse vreo importanță acestui bărbat cu privirea ironică și zâmbetul răutăcios. Dar auzise vorbindu-se atât de mult despre el, mereu cu neîncredere și cu oarecare șovăială, încât venindu-i în dimineața aceea o nouă criză de neurastenie, se duse la Asociația Comercială. Se întorsese mai bine dispusă; poetul îi păruse în același timp timid și nițeluș sarcastic, ca și cum ar fi plăcut-o și s'ar fi temut de ea.

Intinsă în pat, Julieta Zude făcea planuri. Așa s'a întâmplat întâi cu Octavio, apoi cu Jack. Iși simțea corpul ca de plumb, inima grea. Un hohot de plâns i se opri în gât. Se duse la fereastră. O agonie neagră, lentă, inexplicabilă.

— Intr-o zi am să mă omor...

Apusul de soare îi provoca parcă durere în tot trupul. Acum și băieții părăsiseră plaja, obosiți de joc. Vor dormi pe sub poduri, pe băncile grădinilor publice, printre ruinele caselor părăsite. „Ah! De-aș putea să merg cu ei!” Boală de milionari, spunea Octavio. Și e cu atât mai complicat, cu cât nu-și poate analiza sentimentele.

E plictisită de toate: de Carlos, de cocktailuri, de petreceri, de voiajuri, de coliere, de viață...

Oare Sergio merită? Nimic pe lume nu merită... Oare toți sunt la fel? De-aș putea să mor fără durere, ușor... Trebuie să fie bine să mori... Julieta Zude e istovită.

Pe bulevard se aprind luminile. Mașina lui Carlos se aude claxonând. „Începe reprezentația”, gândește Julieta.

E plictisită să mai dea reprezentații.

Până și la Rio de Janeiro se comenta progresul rapid al orașului Ilhéus. Ziarele din capitala statului îl numiseră „Regina Sudului”. Printre orașele, de obicei sărace, din interiorul țării, printre statele ale căror capitale erau singurele centre importante, Ilhéus se distingea ca un oraș bogat, în plin progres. Cei o sută cincizeci de mii de locuitori ai municipiului dădeau o proporție ridicată de oameni bogați, în comparație cu celelalte municipii din interior. Orașul era frumos, plin de grădini și de vile locuite de colonei. Toată partea de lângă ocean semăna cu o mare reședință

străbătută de bulevarde largi, dintre care unul, urmând curba golfului, imita plaja Copacabana dela Rio de Janeiro. Acolo se aflau palatele coloneilor mai bogați, clădiri fastuoase, luxos mobilate, în general foarte urite, trainice și greoaie, având ceva din soliditatea averilor acestor oameni care cuceriseră pământul. De aici ieșeau automobilele scumpe, aproape toate nordamericane, rar câte unul european.

Înspre fluviu se afla partea comercială a orașului, care începea să se ridice impunătoare, cu etajele înalte ale caselor exportatoare, ale băncilor, ale marilor hoteluri, cu magaziile imense ale docurilor din port. Acum se construiseră patru poduri, intrând adânc în apa golfului și aproape de ele poposeau vapoarele, unele mici, ale Companiei de Navigație Bahiană, altele mari, ale Companiei „Lloyd Brasileiro și Costeira“. Tot aici opreau și enormele cargoboturi negre ale Companiei suedeze, fragilele yachturi ale lui Ribeiro & Co. În port domnea o agitație intensă și fiecare ilhéusian repeta cu orgoliu adevărul recunoscut de anuarele comerciale: Ilhéus este al cincilea port exportator al țării. Pe aici sosea, pe calea ferată și pe șosele, întreaga cacaoă recoltată în interiorul districtului și în ținuturile limitrofe, Itabuna și Itapira. Cu vapoarele Bahiane sosea cacao din regiunile dela sud de Belmonte, dela Canavieiras și dela Rio de Contas. Venea deasemenea și dela nord, dela Una, dela Porto Seguro. Toată cacaoa se strângea în portul Ilhéus, în depozitele docurilor și de acolo pornea spre Statele Unite sau spre Europa, în vapoarele mari suedeze, ai căror marinari blonzi cântau melodii stranii, lăsând sentimente pline de dor în inimile mulatrelor din Ilhéus. Câteodată mai lăsa drept amintire și vreun urmaș, metis cu pielea brună și părul blond.

Datorită dezvoltării Ilhéusului, se ridicară și orașele Itabuna și Itapira, primul transformându-se într'un important oraș comercial, centrul unei uriașe rețele de drumuri, centrul regiunii culturilor de cacao, cel de-al doilea, Itapira, ceva mai mic, dar crescând din zi în zi. Și nu numai aceste orașe creșteau, ci și multe alte sate care răsăriseră în drumul arborelui de cacao: Pirangi și Aqua Preta, Palestina și Guaraci, Aqua Branca și Rio de Braco. Mai ales Pirangi și Aqua Preta — orașe în toată puterea cuvântului — își revendicau independența, meritată pe drept cuvânt, deoarece în puține orașe din interiorul statului existau perspective comerciale ca în aceste subprefecturi.

Dar, în fruntea tuturor se afla Ilhéus. În portul său se re-

vărsau toate bogățiile regiunii, rezumate la una singură: cacao. Oraș bogat și mândru, supranumit „Regina Sudului“, a cărui mândrie se citea în atitudinea oricăruia dintre cetățenii lui. Nu-și spuneau bahieni, ci ilhéuseni. Socoteau că într-o zi sudul Bahiei va deveni un stat și Ilhéus va fi capitala sa. Foarte des se putea auzi vorbindu-se că nici orașul Bahia nu avea un teatru ca *Teatrul-Cinema Ilhéus*, construit de curând; că omnibusele din Ilhéus erau mai bune decât cele din capitală; că Ilhéus era mai plin de viață decât Bahia. Se pomeneau cele cinci cinematografe din Ilhéus, două foarte bune, Ilhéus și San Jorge (celelalte trei mai puțin importante), unul dintre ele situat pe dealul Victoria, celălalt pe Pontal. Se pomeneau deasemenea cabaretele, pe vremea aceea trei, apoi cinci. Se amintea de bibliotecă Asociației Funcționarilor Comerciali, despre care se spunea că numai Biblioteca publică a Statului, din capitală, o întrecea. În focul discuțiilor era citat și poetul Sergio Moura: Nu găseai în toată Bahia un poet de talia lui!

Acum nu mai existau cele două săptămânale — cel opoziționist și cel guvernamental, ca în urmă cu treizeci de ani. Acum erau două ziare, unul „Ziarul de Seară“, susținând politica guvernului, și celălalt „Ziarul din Ilhéus“, care se numea independent, dar care în realitate aparținea opoziției. Amândouă publicau din când în când pagini întregi cu reclamele „Exportatoarei“ și ale altor firme, și se grăbeau să pomenească în prima pagină data zilei de naștere a lui Karbanks, a marilor moșieri și a exportatorilor. N'aveau nici pe departe acea violență de limbaj caracteristică săptămânalelor de acum treizeci de ani. Când, din întâmplare, vorbeau unul de celălalt, cele două ziare se tratau cu formulele: „stimatul coleg“, „distinsul confrate“. Polemici aveau loc numai cu ziarele din Itabuna, și erau provocate de rivalitatea dintre cele două orașe. Dar nici aici nu se foloseau cuvinte tari.

Pe locul în care fusese mica biserică San Sebastian, începură lucrările noii catedrale, greoaie și majestuoasă, demnă de o mare capitală, în ciuda faptului că oamenii din Ilhéus continuau să fie tot atât de puțin credincioși ca și mai înainte. În fața colegiului de călugărițe se afla o altă biserică frumoasă, care domina orașul. În apropiere se ridica palatul episcopului, mai bogat, asigurarau cetățenii înflăcărați din Ilhéus, decât palatul arhiepiscopului din Bahia. Era un palat de culoare pământie, pătrat și de o arhitectură lipsită de eleganță. Pe aici treceau elevele externe ale colegiului de călugărițe, în după amiezile vesele, după ce terminau

cursurile. Și tot pe aici, pe lângă palatul episcopului, veneau îndrăgostiții să le aștepte, plecând apoi perechi, perechi, ținându-se de mână.

Colegiul călugărițelor, recunoscut de Ministerul Instrucției Publice al Statului, ca o școală normală de profesoare, atrăgea la Ilhéus pe fiicele proprietarilor bogați din celelalte orașe din sud. Școala Secundară Municipală din Ilhéus, îndrăzneată realizare a unui prefect, cea mai bună din nordul țării, cum spunea presa, făcea ca o întreagă generație de copii dela sud de Bahia să nu se mai ducă în capitală, ci să vină să urmeze cursul secundar la Ilhéus. Afară de asta mai aveau o Academie Comercială și ilhéusienii nădăjduiau să aibă în curând și o Facultate de Drept. Preoții nutreau și ei speranța înființării unui seminar, care să pregătească mai mulți predicatori în această regiune, atât de săracă în sentimente religioase. Școlile particulare de învățământ primar erau numeroase. În afară de „Școala”, întreținută de Prefectură, și care se afla aproape pe plajă, existau numeroase școli particulare de învățământ primar. În Pontal mai funcționau altele, și o profesoară care învățase în Elveția conducea cu destul succes grădinița de copii.

Trecuse multă vreme de când medicii descoperiseră că febra care secera până și maimuțele, era tifosul. Și dacă n'au izbutit s'o facă să dispară cu totul în interiorul țării, în oraș nici nu se mai pomenea de ea. Afară de vechea Santa Casa, acum existau două mari spitale și o Asistență Publică. E adevărat (și ilhéusienii recunoșteau lucrul acesta când erau numai între ei), Casa de Sănătate din Itabuna era mai bună decât oricare dintre spitalele din Ilhéus. Dar, pe când acolo era numai una, în Ilhéus un bolnav avea de ales unde să se interneze.

Primul într'un district și într'o regiune de cultivatori individuali, Ilhéus era un oraș cu viața foarte scumpă. Totul se plătea scump, poate mai scump decât în toată Brazilia. Orice legumă costa o avere, carnea avea un preț colosal, toate produsele, chiar și cele strict necesare, veneau din afară, în afară doar de oțetul pe care-l dă fructul crud de cacao și de ciocolata fabricată aici. Și chiriile caselor erau scumpe; cu toate că orașul se dezvoltă într'un ritm rapid, numărul locuințelor era insuficient pentru cetățenii săi. Viața era scumpă și banul se ducea repede.

Singura industrie a Ilhéusului o formau cele două fabrici: fabrica de distilare a mierei, din care se face oțetul, și fabrica de ciocolată, de proporții reduse.

Muncitorii dela fabrica de ciocolată, hamalii din port, cizmarii sau cei care coseau saci la firmele exportatoare, nu se aflau într'un număr prea mare. La distileriile de oțet erau folosiți, în general, lucrătorii zileri, care munceau atât la culesul fructelor de cacao cât și la fabricarea oțetului.

Regionala Partidului Comunist, cu reședința în Ilhéus, era alcătuită dintr'un agronom, câțiva șoferi, un funcționar comercial, un cizmar, un profesor, și din muncitori dela fabrica de ciocolată, din port, dela calea ferată și dela celelalte mijloace de transport. Erau celule puternice, capabile, curajoase și combative, care încă nu reușiseră să câștige pe muncitorii de pe plantații. Aceștia trăiau într'o completă ignoranță. Mulți dintre ei nu știau nici măcar dacă țara era republică sau regat. Unii mai credeau că în Brazilia domnește încă Pedro II ¹⁾. Nu izbutiseră să înjghebeze nicio celulă de țărani, — cum doreau fierbinte conducătorii. Odată, un muncitor, lucrând șase luni ca ziler pe o plantație, a strâns, cu multă greutate, patru sau cinci elemente. Dar cum a părăsit plantația, celula a încetat să mai funcționeze. Acești oameni, care nu știau nici să scrie nici să citească, înfrânți în luptele pentru cucerirea pământurilor, amestec de țărani și așasini, aveau o atitudine apatică față de mizeria care îi încovoia ca pe niște sclavi. Un singur cuvânt îi scotea din apatia lor: pământul.

În afară de Partidul Comunist, care se afla în completă ilegalitate, existau partidul guvernamental și cel opoziționist, care se deosebeau doar prin aceea că unul era la guvern și celălalt dorea guvernarea. Mai activa aici și Acțiunea Integralistă, partid fascist, susținut, după cum se spunea, de casele exportatoare. Acțiunea Integralistă avea în Ilhéus unul din nucleele cele mai puternice din țară.

De multă vreme se statornicise pacea în Ilhéus. Asasinatele deveniseră rare. În conferințele lor, intelectualii din localitate se refereau la acele vremuri cu execuții, omoruri și bătăi, ca la niște evenimente pierdute în trecut, depărtate și oarecum legendare. E adevărat că unii dintre coloneii care luaseră parte la acele lupte se mai gândeau încă, plimbându-se pe străzile Ilhéusului, la „vremurile bune de altădată“. Dar acum nu se mai auzeau împușcături în mijlocul orașului, nu se mai ridicau cruci pe la

¹⁾ Pedro II a fost ultimul rege al Braziliei. Monarhia a fost răsturnată în 1889 (N. T.)

marginile drumurilor, pe unde azi treceau automobile rapide. Din toate acestea nu mai rămăsese decât o tradiție a curajului, pe care ilhéusienii o cultivau manifestând un dispreț ereditar pentru lași. Ilhéusienii credeau sincer că epoca asasinatelor pentru stăpânirea pământurilor nu se va mai întoarce niciodată.

Vechea piață dispăru, și în locul ei se ridica o clădire nouă, modernă și igienică, unde populația venea să târguiască. Numai un lucru nu se schimbă: barăcile care se construiau în port, la sosirea vapoarelor cu imigranți. Erau aceleași adăposturi mizerabile, aceiași oameni slabi și triști venind din ținuturile sărace ale nordului, în căutarea de lucru pe pământurile bogate ale plantațiilor de cacao. Vechea expresie a neuitatului dr. Rui (beat mort, în mijlocul străzii, într-o zi de carnaval, ținând un discurs unui grup de măști), deveni clasică și toată lumea o întrebuintă când vorbea de acea parte a cheiului unde imigranții își înjghebau barăcile, până să găsească de lucru: „comerțul de sclavi“. După aceea suiau în clasa a treia a trenurilor pentru Itabuna, Itapira, Pirangi și Aqua Preta, cu fața galbenă și tristă, cu o slabă speranță în această viață nouă.

În general, plecau cu gândul că peste un an, doi, cu ceva bani strânși, se vor întoarce pe acelaș drum, la pământul părăsit pentru a-l planta în anotimpul bun, de ploaie. Dar niciodată nu se mai întorceau. Își trăiau restul vieții cu coasa pe umăr, cu securea la cingătoare, culegând fructele de cacao, plantând, uscând semințele în barcaze și cuptoare, nemaivăzând niciodată salariul, veșnic datori la prăvălia fermei. Din când în când fugea câte unul, însă era prins și predat autorităților din Itabuna sau Ilhéus. Niciodată n'a fost achitat vreunul, cu toată agitația pe care o făcură comuniștii în jurul unor cazuri recente. Erau condamnați la câte doi ani închisoare, după care se întorceau la altă fermă, părăsind complet ideea fugii, demoralizați și fără speranță. S'au întâmplat și cazuri când zilerii au lichidat câțiva colonei. Aceștia au fost condamnați la treizeci de ani închisoare, executând pedeapsa la penitenciarul din Bahia.

Nu se poate spune că viața intelectuală din Ilhéus era dintre cele mai strălucite. Aici locuia poetul Sergio Moura și, cu toate că se născuse la Belmonte, era considerat ilhéusian. ceilalți constituiau o specie de sonetiști incorrigibili care-și căutau inspirația în dicționarele de rime, ca de pildă dr. Rui Dantas. La Asociația Funcționarilor Comerciali funcționa un ceneclu literar, unde membrii își citeau reciproc compozițiile și poemele de

dragoste. Fiii de colonei, prima generație de ilhéusieni — căroră părinții se trudeau să le însuflească mari — își trăiau viața în cabarete și cafenele. Erau titrați în drept, medicină sau inginerie — avocați fără clienți, medici și ingineri în care nimeni nu avea încredere. Câte unul dintre ei mai avea din când în când vreun client. Dar munca nu-i tenta, aveau bani, moșii întinse, cucerite de părinții lor. Cutreierau casele de prostituție, se îndrăgosteau de fetele bogate, adunând la un loc averile, prin căsătorie. Unii se băgaseră în politică, fără să facă însă mare lucru.

Revoluția din 1930 ¹⁾ sdruncină vechile cadre politice și lupta care se desfășura între cei de stânga și cei de dreapta îi copleși pe bătrânii colonei, obișnuiți cu mașina partidelor guvernamentale și de opoziție, susținute de plantatori și de tinerii care făceau carieră. Acuma vedeau că aceste partide aveau prea puțină importanță. În fața noilor transformări, coloneii nu știau ce să mai creadă și se retrăgeau la moșii, unde îmbătrâneau și-și sfârșeau viața dând ordine muncitorilor zileri. Se înpăimântau, intrau în panică atunci când un muncitor, ridicat politicește, îi lua la rost pe străzile Ilhéusului. Pentru ei era ca și cum s'ar fi apropiat sfârșitul pământului; acel sfârșit al pământului pe care-l vestise episcopul de pe amvonul catedralei, la sărbătoarea San Jorge. Fiii coloneilor vagabondau prin cafenele, și, într-o noapte de beție, dr. Rui Dantas îi caracteriză printr-o frază care, spunea poetul Sergio Moura, era unica sa frază inteligentă și justă:

— Suntem o generație ratată...

Cu toate acestea, poetul nu era de acord cu partea a doua a frazei:

— În schimb știm să bem, ceace numai puțini oameni știu...

Sergio Moura spunea că a bea rachiou în toyărășia femeilor stricate nu înseamnă numaidecât a fi un as în băutură. Adevărul e, însă, că pe poet îl plictiseau doctorașii ăștia, fiii de bani gata, căroră le adresase câteva epigrame violente.

Afară de Asociația Funcționarilor Comerciali (care da în fiecare lună baluri foarte reușite), Asociația Comercială din Ilhéus strângea din când în când în saloanele sale „înalta societate“. În „Societatea Artelor și Meserfiilor“, lucrătorii și meseriașii dis-

¹⁾ E vorba de evenimentele în urma cărora puterea trecu din mâinile aristocraților moșieri în mâinile burgheziei de dreapta (N. T.)

cutau politică. Era o clădire aproape de colina Union, și timp de câțiva ani societatea fu dominată de anarhiști. Mai târziu își disputară influența asupra societății „Artes y oficios“, — cum era cunoscută — comuniștii și socialiștii. Asociația Funcționarilor Comerciali, fără să fie, ca organism, integralistă, avea printre membrii ei și mulți fasciști. În localurile acestor trei asociații se dădeau serbări, dar balurile cele mai elegante erau organizate la Clubul social din Ilhéus, club inaccesibil, unde nu puteau să intre decât bogății stăpânitori ai pământurilor. Era o clădire modernă și frumoasă la capătul plajei, înconjurată de cocotieri, cu terenuri de tenis, cu o excelentă platformă pentru dans. După cum se auzea, coloneii făceau aici orgii, în zilele când nu aveau loc petreceri oficiale.

Comerțul era intens: depozite mari, prăvălii serioase, o mulțime de volajori comerciali prin hotelurile foarte scumpe, fel de fel de bănci, marele edificiu al „Băncii Braziliene“, un număr infinit de cămătari. Orașul Ilhéus trăia o viață de muncă, de lupte politice și de goană după bani, iar pe străzile sale strâmte mișuna o mulțime în care întâlneai mereu figuri noi. Era o vreme când toată lumea se cunoștea în acest oraș. Dar vremurile acelea apuseseră. Astăzi sunt cunoscute numai persoanele importante. Vapoarele aduc neîncetat oameni noi, bărbați și femei, care vin după aurul ispititor al fructelor de cacao. Pentru că în toată Brazilia s'a dus faima „Reginei din Sud“, faimă amestecată cu vechile povești despre asasinate și împușcături, și cu poveștile mai moderne despre cacao, cel mai bun produs al țării. Faima Ilhéusului, orașul banilor și al cabaretelor, al curajului legendar și al afacerilor murdare, călătorește pe aripile rezezi ale avioanelor, în trenurile căilor ferate, în restaurantul vapoarelor. Nu numai afaceriștii din marile capitale, Rio, San Pablo, Bahia, Recife, Porto Alfero se interesează și vorbesc de acest pământ în care crește cacao. Și chitariștii orbi, la bâlciurile îndepărtatelor ținuturi nordice, cântă măreția orașului care întrece prin luxul său până și Bahia:

*Și Regina Sudului,
Cu nestemate se gătește.
„Are mașini, are bănci,
Cacaoa are și bani
Pământ de aur, plin de măreție!“*

CULTIVATORII DE PAMANT

1

Antonio Vitor se apropie cu pași mari și înainte de a pătrunde în micul terreiro ¹⁾ unde, în fața casei, moțăiau câteva găini, strigă chemându-și femeia:

— Munda! Ei, Munda!

Se sprijini de pervazul ușii casei sale de lut, mai înaltă în partea stângă decât în dreapta, o căsuță săracă, joasă, mărin-du-se spre fund. Omul privi cerul, cu bucuria întipărită pe față:

— Munda! Munda, vino'ncoa!

Vocea Raimundei se auzi din fundul casei:

— Ce e, omul lui Dumnezeu?

— Vino'ncoa, fuga! grăbește-te!

Casa nu fusese niciodată tencuită și printre bârne se vedeau găuri în lipitură. Mai'nainte, coliba fusese acoperită cu paie și frunze de cocotieri ca să nu răzbească ploaia înăuntru. Dar într-o zi, Juan Grosso, care avea un cuptor de cărămizi, îi plăti lui Antonio Vitor, o datorie, dându-i o căruță de olane. Astfel, Antonio deveni proprietarul unei „case cu olane“. El spunea mereu c'o să-și facă una nouă, din cărămizi, cu mult aer și soare. Strânsese ceva economii, dar cum Raimunda nu prea se arăta încântată, renunțase și cumpărase cu banii o bucată de teren, azi o mică plantație de cacao.

¹⁾ Bătătură.

Antonio Vitor își luă o clipă ochii dela cerul albastru și-și îndreptă privirea spre casă: Dece naiba o fi întârziind atât Raimunda?

— Haide, Munda, grăbește-te!

Privirea îi stăruie mult asupra casei. Săracă rău... Încearcă să privească înăuntru printr'o gaură făcută în lutul uscat. Nu-și vede femeia. Casa găurită, nenorocită... Cum va pune mâna pe ceva bani, va clădi alta. Nu chiar îndată, mai întâi își va cumpăra cuptorul electric pentru uscarea seminței de cacao în anii ploioși, când umezeala împiedică funcționarea barcazului¹⁾. Ploaia... Se uită din nou la cer și strigă iar:

— Munda! Unde dracu ești? Munda!

Raimunda apare în ușa casei, ștergându-și palmele de rochia de bumbac. Pare bătrână, cu părul ei negru de mulătră încăruntit și trupul cam gras.

— Ce e omule? Ce ți s'a întâmplat?

Antonio Vitor o apucă de braț și o apropie de el. Arată cerul, unde se ridică un nor cenușiu:

— Ia te uită.

Raimunda privește într'acolo, ducând mâna streășină la ochi. Căută ceeace-i arată bărbatul și, când vede acel lucru, fața i se luminează de un zâmbet și o oarecare frumusețe se ghicește pe obrazii ei veștejiți, pe chipul ei mohorât, obosit. Ochii i se umezesc aproape, iar glasul îi tremură rostind:

— O să plouă, Antonho! (Niciodată nu fusese în stare să spună Antonio, pronunța *h* în loc de *i*). Chiar azi o să plouă.

Antonio Vitor începe să râdă, bătând-o pe umeri cu mâna lui bătătorită. Și Raimunda râde. Ar vrea ei să dea mai multe semne de bucurie, dar nu știu cum. Se opresc, privindu-se râzând, un răs neîncrezător, timid.

— Așa e, o să plouă...

— Da, da...

— Și chiar azi...

Privesc din nou cerul. Cerul e albastru. Numai un cunoscător poate recunoaște pe dunga orizontului punctul negru, norul care vine dinspre Ilhéus. Norul cel atât de așteptat la începutul acestor noi recolte! Numai câteva zile să fi întârziat, și recolta ar fi

¹⁾ Un fel de baracă deschisă pentru uscarea fructelor și semințelor de cacao (N. T.)

fost pierdută. Stau nemîșcați, cu privirea ținută la norulețul care se apropie, înaintînd încet deasupra plantațiilor. Și rîd cerului.

În fața lor, arborii de cacao freamătă, în bătaia dulce a brizei. Cine i-ar fi văzut așa, plini de frunze verzi, ar fi putut crede că lipsa de ploaie din acel început de an n'avea să le aducă nicio pagubă. Pomii frumoși și plini de viață, cu florile lor deschise, păreau că nici nu simt arșița soarelui, că n'au nicio frunză părjolită. Numai pămîntul era uscat, crăpat, cu goluri în care cluguleau găinile. Antonio Vîtor și Raimunda știau însă că dacă n'ar ploua, arborii de cacao și-ar pierde toate florile, le-ar pierde înainte de a se fi transformat în fructe. Și puținele care ar rodi, ar da fructe pipernicite. Cu toate acestea, plantațiile de cacao n'ar înceta să fie frumoase, cu un frunziș bogat și verde, fără un fruct însă, dacă n'avea să plouă chiar în săptămîna aceea. Cîteva flori se și desprinseseră din pomi și căzuseră la pămînt, arse de soare. Iată deci Antonio Vîtor dorește să spună ceva, cu vorbe multe, și fraze frumoase, și dacă ar fi cu putință să ridice mîna și s'o mîngâie pe Raimunda! Și ea, în ciuda chipului ei necăjit, ar dori să-i arate bucuria, într'un fel mai grăitor decît zâmbetul cu care salutase norul. Dar amîndoi nu știau cum să facă, după cum nu știuseră nici când li se născuseră cei doi copii, Joaquin și apoi Ana. Și atunci rămăseseră tăcuți unul lângă altul, fără cuvinte, fără gesturi, sfioși și neputincioși.

La fel se purtaseră și când au sărbătorit cei 25 de ani de căsătorie. S'au dus să ia masa la casa donei Ana Badaró care deasemenea își sărbătorea în aceeași zi nunta de argint.

Iar acum, privind cerul unde crește și aleargă norul negru, aducător de ploaie, simt nevoia să-și spună cuvinte pe care nu le știu, să găsească mîngâieri necunoscute. Și această neputință, de atâtea ori încercată, îi stînjenește, îi face tîmizi. Fața Raimundei s'a închis din nou, a redevenit aceeași față necăjită de atîția ani, o față bătrînicioasă, tăbăcită de soarele a treizeci de recolte. Gura de mulătră și-a pierdut zâmbetul, înflorit în clipa când Antonio Vîtor i-a arătat norul. Dar bucuria din inimă e atît de mare, încât buzele ei groase se întind într'un zâmbet chinuit. Își ia ochii dela cer și-i îndreaptă spre bărbat:

— Antonho!

— Munda!

El o privește și așteaptă. Și Raimunda simte nevoia de vorbe și mîngâieri, să discute și să sărbătorească ploaia care se apropie. Se privesc, nu știu să găsească cuvinte și mîngâieri, nu

— Știu să vorbească, să se bucure. Se privesc doar o clipită. Ea repetă:

— Antonho!

— Ce-i Raimunda?

O clipă, emoția pricinuită de neputința de-a vorbi, îmbujorează obrații femeii. Dar zâmbește îndată, iar:

— O să plouă, Antonho!

— Da, Munda!

— O să fie o recoltă mare!

— Foarte mare, Munda!

Atâta tot; ei numai atât știu să-și spună. Privesc din nou cerul. Norul crește. În curând va acoperi și câmpul lui. Te pomenești că anul ăsta o să strângă nouă sute de saci de cacao.

Poate mai mult... Cine știe?... Poate..

2

Cei nouă sute de saci de cacao pe care nădărduiău să-i strângă în această recoltă erau rezultatul a douăzeci și șapte de ani de muncă, zi cu zi. Munca lui Antonio Vitor și a Raimundei. Bucățica de pământ, zestre primită de Raimunda dela Badaró, era un teren nedefrișat. Până se terminaseră luptele din Siquiero Grande, la care luă și el parte, cu însuflețire, Antonio Vitor nu se îngriji de pământ. Raimunda își continuă serviciul la conac până în noaptea aceea a incendiului. Numai când se terminară încăerările, și Sinhó, ciuruit de gloanțe, ordonă eliberarea vătafilor, Antonio Vitor începu să se gândească la bucățica lui de pământ. Improviză o fermă și se apucă să defrișeze pământul. Odinioară se afla pe lângă Siquiero Grande un mare teren nedefrișat, numit Repartimento. Aici au crescut cele mai bune plantații ale Badarósilor. Sălbatică rămăsese numai fâșia de pământ pe care Raimunda, înfiată, o primi ca dar de logodnă. Sinhó Badaró o trecu în acte pe numele lui Antonio Vitor și al Raimundei.

Primul an fu îngrozitor. Antonio Vitor nu-și amintea să fi trecut printr'altul mai greu. Injghebase o fermă în plină junglă, pe un pământ năpădit de șerpi cobra. Era o colibă construită din bârne putrede, în care deabia încăpea patul de scânduri, și un cuptor din câteva pietre, pe care fierbeau fasolea și carnea uscată, pentru prânz și cină. Incepură, el și cu Raimunda, să do-

boare arborii mari. Jumătate din săptămână lucrau pe plantațiile Badarós-ilor ca să câștige banii necesari întreținerii. În cealaltă jumătate, doborau arborii de pe pământul lor. Treaba nu mergea repede, lucrau numai ei doi și, cu toate că Raimunda era voinică, era, oricum, femeie. În curând începu s'o împiedice sarcina. Avortă în a patra lună, în timp ce-l aștepta pe Antonio Vitor să taie un trunchi de copac. Fu cât pe-acți să moară; Antonio se văzu nevoit să împrumute bani dela Juan Magalhaes ca să plătească doctorul.

Ingrozitoare fusese ziua aceea. Raimunda deabia mergea. În timp ce lucra, Antonio Vitor o urmărea cu coada ochiului. La fiecare lovitură, mii de scântei săreau din trunchiul ca de piatră. Aștepta momentul să vină să-l ajute cu fierăstrăul mare ca să isprăvească de tăiat arborele. Și Antonio Vitor tocmai se gândea că în curând sarcina avea s'o împiedice pe Raimunda să mai lucreze. Nu știa cum se va mai descurca atunci când ea nu va mai putea să muncească. Munca asta de defrișare era mult prea grea pentru o femeie... Grea până și pentru un bărbat.

Ea ar fi trebuit să despică cu o secure veche, timp de douăsprezece ore, fructele de cacao pe care bărbații le doborau din pomi. Copiii le strângeau grămadă, iar femeile și fetele le despica. Era, desigur, o muncă periculoasă. O lovitură rău dată, cu ceva mai multă putere, și securea putea să străbată coaja tare și să taie mâna care ținea fructul. Există oare vreo nevastă de muncitor care să nu aibă creștături adânci în palme, urme ale acestei munci? Unele își pierduseră degetele, tăiate de ascuțișul securii. Fructele de cacao erau strânse într'o grămadă enormă, apoi încărcate în coșuri speciale, pe care turma de măgari le ducea până la hambare.

Până și munca asta era ușoară în comparație cu cea de defrișare, unde trebuia să dobori arbori uriași și apoi să dai foc ferenului curățat.

În ziua aceea, Antonio Vitor se întreba cât timp va putea suporta Raimunda munca asta istovitoare. Treaba avea să se complice în ziua în care ea n'avea să mai poată continua. El, abia câștiga câțiva bani, muncind pe plantații, ca să procure hrana pentru amândoi și să poată munci la defrișare în a doua parte a săptămânii. Cum să plătească ei un lucrător care să-i ajute?

Abia apucară să taie arborele, fiecare ținând de câte un capăt al fierăstrăului, când biata femeie avortă. Asta se întâmplă

chiar în mijlocul junglei. Sângele înroși pământul. Fiind pericol de hemoragie, trebui să trimeată după un medic la Tabocas. Căpitanul Juan Magalhaes, care se găsea la fermă, îi împrumută un cal și ceva bani.

Nici nu trecu luna și Raimunda se întoarse la munca de defrișare și la plantație. La sfârșitul anului defrișarea era terminată și de Crăciun îi dădură foc.

În anul următor, Raimunda nu se mai duse la plantațiile Badarósilor. În schimb, Antonio Vitor muncea acolo zi de zi, strângând bani ca să cumpere puieți de cacao și să-i planteze pe bucățica lui de pământ. Aici lucra Raimunda, semănând manioc și grâu, crescând găini și păuni. În anul acela plantară cu cacao o mică porțiune de teren, și peste un an răsăriră câteva tulpini cu frunze, în mijlocul câmpului semănat cu porumb.

Când maniocul dădu o recoltă bună, îl scoaseră din pământ și de atunci se stabiliră bune raporturi între Antonio Vitor și Firmo. Nu-și mai vorbiseră de pe vremea, încă destul de apropiată, a luptelor din Sequiero Grande. Antonio Vitor făcuse parte dintr'un grup care invadase plantațiile lui Firmo, provocând stricăciuni. Dar Firmo era singurul cultivator care avea o moară pe plantațiile sale. Moara Badarósilor fusese incendiată în timpul luptelor și rămăsese dărăpănată. Moara lui Firmo era mică și Antonio Vitor avea o recoltă de vreo câțiva saci de făină. Antonio Vitor trimisese pe cineva să-l ispitească pe Firmo. Până la urmă acesta îi puse moara la dispoziție. Făcură un contract: Firmo va primi o treime din făina produsă și în schimb îi va da lui doi bărbați și o femeie ca să-i ajute Raimundei la gospodărie și la strâns recolta de manioc. Treabă doar de două zile. Așa se înțeleseseră și Antonio Vitor vându restul făinii la târgul din Itabuna. Cu banii câștigați, cumpără puieți de cacao. Plantă încă o mică porțiune de teren, apoi semănă grâu și la timpul potrivit îl schimbă în bani pentru restul plantației.

În cei patru ani care urmară, el continuă să muncească la Badarósi. Raimunda se ocupa cu pământul lor, cultivând porumb și grâu printre tinerii arbori de cacao, culegând spicele galbene, făcând făină, ducând grâu, găini și păuni, ca și banane (plantaseră un dâmb lângă rancho), la târgul din Itabuna unde își făcuse o clientelă proprie. Acum Antonio Vitor îl ajută pe Firmo la strângerea recoltei pentru ca și acesta, la rândul său, să-l ajute când aveau să înflorească și să dea roade arborii de cacao.

Duminicile, Antonio și le petrecu ridicând o casă de pământ ars. Construi, mai întâi, un schelet de ramuri pe care îl înfipse în pământ, acoperindu-l cu frunze de cocotieri. Apoi făcu lipitura — pământ, balega, puțin nisip și apă. Se dovedî mai solidă ca cimentul. Din când în când, duminica, Antonio și nevastă-sa acopereau, în joacă, scheletul de bărne și scânduri cu pământ galben. Lăsaseră loc pentru o fereastră și o ușă care dădea drept în mijlocul plantației. Se mutară acolo.

Pe locul unde fusese prima colibă începu să construiască un mic barcav pentru uscatul fructelor de cacao. Treaba asta nu numai că era mult mai grea, dar costa și destui bani. Rânduind tăbliile — izbutise să cumpere tablă de zinc — dar încă îi mai lipseau destule lucruri pentru care trebui să muncească în plus. Când le obțin, angajă un tâmplar. Și când barcavul fu gata, așteptă să înflorească plantația.

Intr'o dimineață, după luni îndelungate de așteptare, în timpul cărora se născu fiul cel mare, Joaquín, pe când Antonio Vitor începuse să facă el drumurile cu grâu, făină și banane la târgul din Itabuna, se treziră cu arborii de cacao în floare. Antonio își chemă femeia. Ea veni și amândorura li se iviră lacrimi în ochi la vederea acestor prime flori de cacao. Făcură, la recolta aceea, 25 de saci de cacao.

Când sosi clipa vânzării celor douăzeci și cinci de mizerabili saci de cacao, Antonio Vitor începu aproape să tremure. S'ar fi putut ca o casă atât de importantă ca „Frații Zude & Co“ nici să nu ia în seamă o cumpărătură atât de mică. Trecu prin birouri fără nicio speranță, cu pălăria în cap, bălăbănindu-și mâinile.

Când spuse pentruce a venit, funcționarul care-l primise în sala mostrelor îl părăsi fără să pronunțe un cuvânt și Antonio Vitor rămase locului, neștiind ce să facă. Socoti plecarea funcționarului drept o lipsă de interes a Casei pentru afacerea sa. Dovadă era că funcționarii nici nu catadicseau să-i dea un răspuns, lăsându-l părăsit acolo, în hol.

N'apucă să spună decăt:

— E prima mea recoltă de cacao...

Funcționarul întoarse capul surâzând, și Antonio Vitor își închipui că bălatul își bătea joc de el. Era gata să plece descurajat, când tânărul se întoarse împreună cu Maximiliano Campos. Antonio Vitor îl cunoștea din vedere. În anii trecuți îl văzuse deseori în tovărășia lui Sinhó Badaró.

Maximiliano Campos îi strânse mâna, spunându-i „senor“, și-l rugă să intre. Deabia în birou își dădu seama că e cu pălăria în cap. Și-o scoase, fâstâcit. O fată care lucra într'un birou alăturat îi strâse și Antonio Vitor, încurcat, zâmbi și el, răsucindu-și pălăria în mână.

Intrară în biroul lui Maximiliano Campos. Acesta deschise un dulap, scoase o sticlă cu lichior și două păhărele. Rosti:

— Pentru propășirea dumitale!

Antonio Vitor bău lichiorul dintr'o înghițitură. Maximiliano vru să afle câte ceva despre el, cine e, unde avea ferma.

— E un fleac, domnule Maximiliano. O bucățică de pământ pe care mi-a dat-o Sinhó Badaró când m'am însurat.

— Dumneata ai muncit la Sinhó?

Îi povesti viața sa: luptele alături de Juca, alături de Sinhó, vorbe și de căpitan, la sfârșitul bătăliilor din Siquiero Grande. Când isprăvi, Maximiliano își spuse părerea asupra decăderii Badarósilor:

— Un caz trist, domnule Antonio... Un caz trist...

Apoi îl încredință pe Antonio Vitor că va face avere la sigur. Într'o bună zi va ajunge mare fermier. Câți nu începuseră ca iei? Antonio Vitor se simțea copleșit de fericire. Maximiliano făcu un gest mare. Cacao marca 12000 de reis în ziua aceea și Maximiliano aranjă să-i plătească 13.000 de reis de fiecare sac, deoarece erau primii de pe o nouă plantație.

— Ca să rămâneți clientul nostru, domnule Antonio, să nu vindeți altei case recolta dumneavoastră de cacao...

Primi banii cu mâini tremurânde. Ajuns în stradă, nu văzu nimic, nici cerul albastru, nici lumea care trecea și râdea de el, om în toată firea, dând buzna cu niște bilete de bancă într'o mână, cu pălăria într'alta, și râzând prostește.

Când își reveni, Antonio Vitor se trezi într'un magazin, cumpărând cadouri pentru Raimunda, o bucată de mătase și o pereche de pantofi.

Se întoarce la plantație fără ca veselia să-i fi scăzut câtuși de puțin. Pentru prima oară călători cu clasa întâia, sperând să poată sta de vorbă, în tren, cu vreun mare cultivator. Unii, care-l cunoșteau, îl salutară întradevăr, întrebându-l despre lucruri fără importanță, însă nimeni nu legă o discuție mai lungă cu el. Erau colonei bogați care purtau costume de stofă fină și cizme de piele. Antonio Vitor era îmbrăcat în costumul său obiș-

nopt, de bumbac, încălțat cu niște bocanci ieftini, pe cap cu pălăria găurită.

În plasă, deasupra băncii, așezase pachetele cu cadouri pentru Raimunda. Timp de trei ore, cât stătu în tren, cuprins de o moleșală plăcută, în vecinătatea coloneilor indiferenți, Antonio Vitor se gândi la bucuria Raimundei când avea să vadă darurile. Pantofii frumoși, o bucată de mătase, un costumaș pentru copil...

În Itabuna, Antonio Vitor simțise deasemenea, pentru prima oară, necesitatea unui măgar bun. Există oare vreun moșier sau vreun proprietar de plantație, oricât de mică ar fi fost ea, care să nu aibă un măgar dresat cu care să se ducă la plantație sau la Itabuna? Trebuie neapărat să cumpere unul. Era și el acum stăpânul unei plantații și într-o zi avea să ajungă mare fermier. Gândindu-se la toate astea, își scoase bocancii, pentru a străbate cele șase leghe de noroi până la plantație. Ajunse noaptea; felinarul lumina cu flacăra sa roșie, casa de lut.

Raimunda nu numai că nu dădu niciun semn de bucurie văzând darurile, dar bombăni aproape o săptămână împotriva acestei risipe. Le lipseau atâtea lucruri necesare plantației! Aveau nevoie de seceri pentru strângerea fructelor, căci, desigur, aveau să scoată în anul viitor aproximativ șaptezeci de saci; trebuiau să construiască un hambar pentru fructele crude — doar n'aveau să scoată și anul ăsta guma tot în lăzi primitive... Raimunda bodogănea toată ziua spunând că a aruncat banii în vânt: Ce-i trebuie mătase? Pantofii nici nu încap în piciorul ei cu degete butucănoase și rășchirate. Numai în privința hăinuțelor pentru copil nu protestă. Fu singurul lucru care o bucură, singurul care-i făcu plăcere cu adevărat.

Dar așa era Raimunda: tăcută, ursuză, veșnic pusă pe harță, veșnic împotriva petrecerilor, și a balurilor care se țineau câteodată, cu chitare și armonici în casele zilerilor și micilor fermieri de prin vecinătate. Când se ducea, nu dansa. Rămânea nemișcată într'un colț, plângându-se că o strâng pantofii și chiar și-i scotea în sala balului. La drept vorbind, la balurile acestea, la care veneau femeile cu obraji vopsiți cu cârmâz și cu părul cârlionțat prins în panglici colorate, toată lumea se descălța până la urmă: picioarele acelea nu răbdau pantofii. Din acest punct de vedere Raimunda nu era o excepție. Se deosebea însă de toată lumea, prin aceea că nu-i plăcea dansul și refuza caverii. Din pricina asta toți o considerau o ființă nesuferită, mai

ales că numărul femeilor era mult mai mic decât al bărbaților, dornici să danseze. Celelalte femei spuneau:

— Așa a fost ea totdeauna: o proastă... Incă de pe vremea când trăia la Badarósi...

Adevărul era însă că nu din prostie se purta Raimunda așa. Nu-i plăceau petrecerile și pace. Ei îi plăcea pământul, să-l muncească, să-l planteze, să strângă roadele recoltei. Acolo lucra ca un bărbat, fie că aduna și despica fructele de cacao, fie că le sdrobea în barcaz, sau le storcea sucul vâscos. Se pricepea la toate ca cel mai bun dintre muncitorii dela fermă. Acolo se simțea fericită, în mijlocul plantației cu arbori de cacao, muncind zi și noapte, trezindu-se în zori, culcându-se odată cu căderea nopții, și dormind somnul de plumb al trudei. Când venea vorba despre Antonio Vitor, căpitanul Juan Magalhaes obișnuia să spună că mulatrul îi datora Raimundei prosperitatea gospodăriei sale. Antonio Vitor s'a supus voinței ei și a mai cumpărat o bucată de pământ pe care plantară mai multă cacao. Intre timp se născu Roza, fiica lor, mulatra cu fața veselă ca Antonio Vitor.

Fiul semăna, în schimb, cu mama. Incă de mic, Joaquin avea trăsăturile Raimundei. Era leit ea. Aceași față închisă, energică, aceeași bunătate ascunsă sub firea lui morocănoasă, aceeași încăpățănare. La treisprezece ani fugi de acasă și se duse să muncească într'o plantație îndepărtată. Dar nu stătu mult acolo. Plecă la Ilhéus unde se angajă să coasă saci la un depozit; curând părăsi și postul acesta și se angajă ca ajutor de șofer. Învăță să conducă automobilele și să le repare. Într'o zi se îmbarcă pe un vapor, ca marinar. Doi ani nu dădu niciun semn de viață, apoi, într'o zi, apăru pe străzile Ilhéusului (se spunea că ar fi fost închis) și se angajă șofer la omnibusul pe care-l conducea și azi. Antonio Vitor nu se avea bine cu el; de câte ori se vedeau, se certau — țăranul credea că fiul vrea să-i comande. Joaquin învățase multe lucruri de care Antonio Vitor habar n'avea. El trăise printre oameni suspecti — odată chiar Carlos Zude îi atrăsese atenția lui Antonio Vitor asupra acestui lucru. Antonio Vitor nu putea să-l înțeleagă pe băiatul ăsta care vorbea frumos și care-i cerea să plătească mai bine pe cel câțiva muncitori ce-l ajutau la strângerea recoltei; ba, odată, îi spuse de-a-dreptul că dându-le o plată atât de mică, însemna că îi fură. În ziua în care-i spusese asta, în timpul cinei, când venise pe la

plantație, Antonio Vitor îi repezi un pumn în gură, umplându-l de sânge:

— Mă faci hot? câinel!...

Joaquin se ridică să plece; Raimunda îl spală de sângele care-i curgea din buză și îl însoți o bucată de drum. Revenind în casă, nu scoase o vorbă și pentru prima oară Antonio își văzu nevasta rămânând trează toată noaptea. Ea ținea nespus de mult la Joaquin. Se înțelegeau bine fără să-și vorbească, amândorura le plăcea să rămână ore întregi, tăcuți, unul lângă altul. Antonio Vitor era guraliv și ținea mai mult la fiică-sa, care legase o mulțime de prietenii cu băieții și fetele de pe plantațiile vecine. Și ei îi plăcea să vorbească mult, nu pierdea niciun bal, își punea trandafiri în păr, se gătea cu panglicuțe și purta inele false în deget. O iubea pe fata asta, clienta vânzătorilor turci ambulanți, dela care cumpăra toate fleacurile.

Adevărul era că Antonio Vitor și Joaquin nu se înțelegeau din pricină că tatăl nu ierta fiului că nu rămăsese să-l ajute la munca de pe plantație. Antonio Vitor nu putea înțelege cum de fusese în stare Joaquin să plece, să se ducă la oraș, să călătorească cu vaporul ca marinar, să conducă autocamioane și omnibuse ca șofer, când tatăl său avea o bucată de pământ care cerea brațe de muncă. Prezența lui Joaquin pe plantație ar fi însemnat un muncitor mai puțin de plătit și Antonio se văicarea mereu de nepăsarea fiului față de pământul părintesc. Cum îndrăznise să plece când aveau pământ? Ce naiba căuta acolo? Cu siguranță că la mijloc nu era lucru curat; până și Carlos Zude îi spusese odată că Joaquin se întâlnește cu oameni deochiați și că ar fi mai bine dacă i-ar veni mințile la loc. Și ce obrăznicie! Să îndrăznească să-i spună că el, Antonio Vitor, tatăl său, căruia îi datora tot respectul, își plătește prost muncitorii, că-i exploatează, că-i fură... și numai cu'n pumn să-i răspundă la o asemenea nerușinare... Asta-i tot ce făcu Antonio Vitor. El plătea ca toată lumea, cinci mii de reis celor câțiva muncitori pe care-i angaja la culesul recoltei. Firmo, deasemenea, îi dădea o mână de ajutor la munci, și el îl răsplătea ajutându-i la seceriș. Marii plantatori nu erau nevoiți să recurgă la asemenea mijloace. Aveau mulți lucrători, și nu numai în timpul culesului, dar și după cules, pentru feluritele munci de pe plantație: construirea barăcilor, curățenia fermei și altele. Antonio Vitor dădea drumul muncitorilor săi, la sfârșitul culesului, le plătea cât și cum li se cuvenea, și-i lăsa liberi până la noua recoltă. Și Joaquin mai

spune că-i fură!... El nu ținea prăvălii la fermă, ca marii plantatori. La prăvălie, da, se fura ca'n codru. Și lui i-ar plăcea să înghebeze o prăvălioară pentru cei opt muncitori angajați la culles. Atunci n'ar mai plăti câte cinci mii de reis pe zi... Ar scoate-o mult mai ieftin... Dar n'avea capitală pentru asta. Banii de care dispunea, deabia îi ajungeau ca să-și plătească oamenii. Curățirea plantației, cheltuiala cu hrana, înghițeau beneficiul unui an întreg. Afară de asta, multă vreme el trebui să-și mărească plantația, cumpărând noi puiți de cacao, din banii câștigați pe recoltă. Tot ce agonisea băga în bucățica asta de pământ. Banul adunat cu atâta trudă se transformase în arbori de cacao. Plantația lui... Cu ce mândrie rostea el cuvintele acestea!

Și Joaquin are îndrăzneala să spună că el îi fură pe muncitori, când era de treizeci de ani pe meleagurile astea. Niciodată nu se mai întorsese la Estancia. Era un vis al lui, pe care nădăjduia să-l realizeze într-o bună zi. Pe acolo trebuie să existe un fiu de-al său, fiul Ixonei, cine știe, poate mai de soi decât Joaquin... Joaquin seamănă cu maică-sa... Nu că Raimunda ar fie rea — Antonio Vitor se lovește cu palma peste gură ca să alunge gândul acesta. Raimunda e bună și muncitoare. Ceeace Joaquin a moștenit dela ea este încăpățânarea, bruschetea, care îl face să semene totodată puțin cu Badarósii. Te pomenești că în vinele lui Joaquin curge ceva din sângele Badarósilor; de altfel se și spune că Raimunda ar fi fata bătrânului Macelino Badaró. În orice caz, Joaquin era marea amărăciune a vieții lui Antonio Vitor. Din ziua aceea când îl lovise cu pumnul peste față nu-l mai văzuse la plantație. Și ca și cum ar fi fost o înțelegere între ei, nici Antonio Vitor, nici Raimunda, nu pomeau nimic de fiul lor.

În schimb se vorbea mult de Roza, care se căsătorise cu vătaful de pe moșia colonelului Federico Pintó. Adevărul este că dacă n'ar fi fost Raimunda, ea nu s'ar fi căsătorit. Roza se născuse în anul când murise Sinhó Badaró, an plolos în care a fost împărțită ferma Santa Ana. Pe Antonio Vitor și Raimunda îi întristase împărțirea, de parcă ar fi fost averea lor.

Pentru pământurile acestea Antonio Vitor își vărsase sângele, ucisese oameni. Acum vedea niște străini punând mâna pe plantații, ridicând alte conacuri. Prin sate se svonea că Olga, văduva lui Juca, ar fi fugit la Bahia unde chețuia banii ca o nebună. Raimunda se încăpățâna tot mai mult în tăcere, burta îi creștea, dar nu părăsea munca la plantație. Roza se născu în

mijlocul acestor nenorociri și înveseli căsuța de lut ars. Încă de mică, ajută la munca plantației. Când fugi Joaquin, ea mânia măgarii care duceau la hambare fructele de cacao.

Începu de timpuriu să se înzorzoneze, să-și vopsească obrazul de mulatră cu hârtie roșie. Într-o noapte de petrecere se răătăci pe undeva cu Tiburcio. Când află Antonio Vitor, o pedepsi iar Raimunda, aflând dela ea numele vinovatului, se duse la Tiburcio, înarmată ca pentru încăierare. Fără îndoială că mai ales fama lui Antonio Vitor, care ucisese o groază de oameni pe vremea luptelor din Siquiero Grande, făcu pe Tiburcio s'o ia de nevastă pe Roza. Nunta avu loc la Itabuna, cu preot. Tinerii căsătorii se stabiliră pe moșia colonelului Federico, unde Tiburcio era vătăf și câștiga 250.000 de reis pe lună. Din când în când Roza își vizita părinții, povestindu-le întâmplările dela moșie. Soția colonelului ținea mult la Roza și-i luase bălatul să-l crească la conac.

În anul acesta Antonio Vitor nădăjdula să strângă nouă sute de saci. Dacă prețul ar rămâne la douăzeci de mii de reis, ar câștiga 18 *contos*. Îi vor prisosi ceva bani ca să facă o plimbare până la Estancia. Nouă sute de saci e ceva... Plantația sa face patruzeci de *contos*. Poate să valoreze și mai mult, cu toate că n'are instalații prea bune, cu toate că barcazul și hambarele sunt mici, nu există cuptor electric, iar locuința nu se deosebește cu nimic de casa oricărui muncitor.

Totuși, dacă plouă, va fi un an bun. Ceilalți fuseseră răi, ani grei, uneori totul părea pierdut. A trebuit chiar să împrumute, cu dobândă mare, cinci *contos* atunci când seceta a distrus producția unei plantații tinere. Cu toate acestea, nu numai că nu se ruină — căci după dezastru urmasa urcarea prețurilor din 1914 — dar izbuti să-și plătească datoria, și pe deasupra mai rămase și cu ceva bani. Își mai amintește și de inundația care i-a stricat plantațiile noi și i-a dărâmat o parte din casă.

Toate acestea au trecut — acum va scoate nouă sute de saci de cacao. Va putea să-și clădească o casă mai bună, să angajeze mai mulți muncitori, să-i dea Raimundei răgaz să se odihnească, după munca grea dela plantație. Avea nevoie de odihnă, era bătrână și obosită, încăruntise, iar noaptea gemea din pricina reumatismelor. Acuma va putea să se liniștească, poate chiar la anul, într-o casă însorită, văruiată. Merita, pe drept, să se odihnească, muncise ca un măgar de povară. Părea mai degrabă un copac din aceste ținuturi, cu rădăcinile (picioarele

sale răschirate și negre) adânc înfipite în pământ, decât o femeie care fusese odată tânără. Era ca un copac bătrân de pe aceste meleaguri.

Și ea avea nevoie de ploaie, care părea să nu mai vină în anul acesta, pentru a-și lumina obrazul cu unul din rarele ei surâsuri.

De când îi amenința seceta, Raimunda era veșnic arțăgoasă, acră, abătută, spunând mereu că vor pierde totul. Ca și arborii de cacao, avea și ea nevoie de apă. Dar acum, de peste deal, se apropiau greoi nori încărcăți de apă. Va ploua, arborii se vor umple de flori, muncitorii se vor înfunda cu picioarele în noroi, fructele de cacao vor prinde culoarea aurului. Pentru Antonio Vitor nu există nimic mai frumos pe lume decât o plantație de cacao cu fructele galbene, strălucind în umbra arborilor. Nici pentru Raimunda nu poate fi o priveliște mai minunată. Și ea va renaște odată cu ploaia, fața ei se va mai însenina, picioarele ei vor intra în noroiul atât de plăcut, cu degetele răschiriate, înfipite în pământ — părea mai curând un copac crescut din pământ, decât o femeie. Copac din pământurile astea ale lor, pământ muncit de ei timp de douăzeci și șapte de ani, amestecați cu el, dormind pe el, suferind și iubindu-se pe el; îngropați în pământ, copaci care începeau să îmbătrânească.

3

Sprîjinindu-se în bastonul său cu mâner de aur, colonelul Horacio Da Silveira se îndreptă încet, încet spre galeria conacului. În față se întindeau, nesfârșite, plantațiile de cacao. Colonelul se opri în ușa care dădea spre galerie, orbit de lumina violentă a soarelui ce-i supăra ochii obosiți de ani. Când îl văzu, bătrânul negru își scoase pălăria cu respect. Nu se repezi să-l ajute; toți muncitorii știau că nu răbda să-l ajute cineva. Umbla aproape târîndu-se, sprijinit în bastonul acela străvechi, câte odată cu obrazul schimonosit de durere, cu ochii aproape închiși, fără să dea însă voie cuiva să-l apuce de braț sau să-l sprijine. Se răstia la cei care încercau s'o facă; dar își cerea iertare numai decît — nu era în stare să-și stăpânească pornirile. Deși era aproape orb, nu recunoștea niciodată, nega mereu, spunând că vede perfect. Când venea cineva la el în vizită, îl lăsa să vorbească până îl recunoștea după glas. Atunci începea să vor-

bească și el, amintindu-și de trecut, discutând despre evenimentele actuale, despre prețul fructului de cacao și care sunt posibilitățile de urcare, despre politică.

Politica era și acum marea lui pasiune. Mai păstra încă șefia unuia dintre partidele din regiune, — în această epocă din nou la guvern. Și, instalat în conacul imensei sale ferme, pe jumătate paralizat de reumatism, aproape orb, stăpâna plantații nesfârșite de cacao, tăind și spânzurând; senor cu mii de voturi, de o incalculabilă bogăție, înfricoșător de bogat, cum se vorbea în tot ținutul. Aproape nimeni nu-l mai vedea în ultima vreme, și pe străzile Ilhéusului, în ochii străinilor, colonelul Horacio trecea drept o figură aproape legendară, apropiată și în același timp foarte îndepărtată, cântată în baladele serbărilor câmpenești ca un erou al trecutului, fără a fi uitat niciunul din actele lui importante.

Când colonelul Horacio împlini cei optzeci de ani ai săi, dintre care șaiszeci petrecuți în ținutul Ilhéusului, fu sărbătorit cu mare fast, atât în Ilhéus cât și în Itabuna. Și asta, cu toate că atunci era în opoziție, combătând guvernul. Rămăsese în opoziție încă dela victoria revoluției din 1930. Credincios timp îndelungat vechiului regim, fu unul dintre cei care întârzie cel mai mult să participe la noul sistem guvernamental. Păstră încă o bucată de vreme o atitudine dușmănoasă față de cei care doborâseră regimul vechi, pe care-l prețuia, fiindcă în timpul lui făcuse avere. Deaceia el trecea drept una dintre cele mai puternice forțărițe ale opoziției din regiunea dela sud de Bahia. Opoziția sa, față de toți cei care se perindau la cârma statului, păru la un moment dat o scrânteală de moșier bătrân și partizanii săi politici începură să se gândească serios la îndepărtarea lui dela șefia partidului, deoarece încurca toate tratativele și orice posibilitate de înțelegere cu guvernul, dintr'o credință încăpățânată față de Washington Louis și de Vital Soares.

— E nebun... spuneau prietenii.

Ca dovadă, aduceau răspunsul ce-l dăduse unor tineri integraliști care-l vizitaseră, dorind să-l atragă în mișcarea fascistă, pentru prestigiul și bogăția lui. Mai întâi și-l apropiaseră pe fiul lui Horacio; acum nădăjduiau în sprijinul colonelului.

Tinerii făcuseră, plini de încredere, drumul până la moșia „*Buen Nombre*” (Nume bun). Vreme de o oră îi tot explicaseră colonelului ce este fascismul, cine era Mussolini, îi vorbisera despre geniul lui Hitler, despre progresul Italiei și al Portuga-

lei, despre pericolul bolșevismului, despre tot ce intenționau să realizeze integraliștii în Brazilia, motive pentru care Horacio trebuia să acorde prestigiul său noii mișcări, să fie unul din șefii săi. Când au intrat l-au salutat cu două „*anaues*“, ca pe un mare conducător integralist. Colonelul ascultase toată povestea, măgulit desigur, întrucâtva, de atitudinea și laudele tinerilor și la sfârșit îi întrebaseră dacă scopul lor era să se opună actualului guvern până la reinstalarea doctorului Washington Louis la Președinția Republicii și a doctorului Vital Soares în postul de șef al guvernului.

— Dacă e pentru aducerea doctorului Washington la guvern, vă stau la dispoziție...

Conducătorul grupului care-l vizita îl lămurise că nu era vorba de așa ceva. Că șeful lor era altcineva. Și-i făcuse un portret elogios: „un geniu, un om luminat de Dumnezeu“. Îl rostise numele, integraliștii se ridicaseră, salutând cu patru „*anaues*“. Horacio le răspunsese că nu poate să accepte, că el este de partea doctorului Washington, și că e un om de cuvânt, nu „o corabie cu pânze“.

La sărbătorirea ce avu loc cu ocazia aniversării celor optzeci de ani ai săi, se vorbi mult despre „opera sa“, despre contribuția pe care o adusese la propășirea regiunii. Îl numiră „pionier al civilizației...“ Însă Horacio se simți teribil de jignit, când, sub pretextul de a-i permite să se odihnească, partizanii săi luară hotărârea să numească la conducerea partidului un avocat tânăr, nou venit în regiune, băiat foarte abil și nespus de ambițios. Horacio, retras la moșie, era la curent cu toate manevrele și știa că ele vor fi date pe față cu prilejul aniversării. La marele banchet dat în onoarea sa, Horacio ascultă în tăcere discursurile în care se spuneau minuni despre el, care-l copleșeau cu toate elogiile posibile, într-o ne mai pomenită risipă de laude și nu dădu semne de atenție decât atunci când un gazetar (corupt, care venise din Bahia unde îndurase mizeria și care acum lucra la un ziar din Ilhéus) propuse să i se acorde colonelului, ca dar de ziua lui, dreptul de a se odihni după luptele politice, lăsând celor mai tineri sarcina de a continua cu fidelitate „marea sa operă“. Mai vorbiră și alți invitați, până cineva pomeni numele avocatului José Santos — ca nou șef al partidului. Maneca Dantas se uita țintă la Horacio, studiindu-i fizionomia pe care o cunoștea atât de bine. Colonelul arăta la față ca și atunci,

când, într-o bună zi, descoperise că Estera îl înșală. Aceiași ochi mohoriți, gura puțin strâmbă, fruntea încruntată.

Maneca Dantas intrase și el în complotul pus la cale împotriva lui Horacio. José îi expusese toate propunerile guvernului, care dorea sprijinul partizanilor lui Horacio. Maneca ar fi putut ajunge prefectul Ilhéusului dacă bătrânul colonel n'ar fi fost tare de cap, menținându-se pe poziția lui stupidă — „stupidă“, repeta avocatul cu emfază, de a sprijini un lucru care nu mai există: vechea republică. Și José și Dantas combăteau cu tărie atitudinea absurdă a colonelului, mai ales că însuși guvernul solicita cu insistență sprijinul partidului lor. În toată țara nu mai exista un om care să se mențină pe poziția aceasta intransigentă față de revoluția victorioasă. Toți partizanii guvernului căzuseră se arătau înțelegători și-și manifestau dorința de a colabora cu noul guvern. De posibilitatea unei revoluții nici nu putea fi vorba. Colonelul Maneca nu văzuse oare, cu ochii lui, ce s'a ales din răscoala din 1932 dela San Paulo? A fost ultima și, afară de asta, toți aceia care luaseră parte la ea, nu se aflau astăzi alături de guvern? Dece se mai gândea atâta Horacio? José declarase categoric:

— S'a isprăvit cu el, domnule colonel, s'a isprăvit... Și noi nu ne mai putem lăsa conduși de un bătrân „*détraqué*“.

Maneca Dantas nu știa ce înseamnă „*détraqué*“ și nici nu-l întrebase pe José. Deabia acasă, fiul său — pe atunci student în drept, îi explicase cu vorbe destul de încurcate, înțelesul cuvântului. Doctorului José Santos, Maneca Dantas se mulțumi să-i dea un sfat:

— *Vosmicé*¹⁾, nu-l cunoașteți pe vecinul Horacio, domnule doctor? Dacă l-ați cunoaște, nu v'ați băga în istoria asta...

José ridicase din umeri, urzind mai departe mica lui conspirație.

La banchet, Maneca Dantas asculta discursurile, studia figura lui Horacio, trecându-și privirile dela unul la altul. Horacio era pregătit pentru orice.

Mulți se duseseră la moșia lui, mânați de dorința unei intrigi infernale. Insuși Maneca Dantas se dusesese să-i aducă la cunoștință intențiile și propunerile lui José și-i explicase înțelesul cuvântului „*détraqué*“.

— E pe franțuzește, vecine.

¹⁾ Domnia-voastră (N. T.)

— Niciodată n'am putut să înghit persoanele care vorbesc în limbi de *gringo*... ¹⁾ spusese Horacio, și Maneca știa că aluzia colonelului era pentru doctor.

La despărțire, Horacio își sfătuisse prietenul:

— Lasă băiatul să dea din coate... I-arăt eu lui. Lasă-l în seama mea.

Și acum se aflau strânse la hotelul principal din Ilhéus aproape două sute de persoane, în vederea banchetului. Lumea cea mai bună din regiune: membri ai opoziției și guvernamentali, negustori și moșieri, exportatori, medici, ingineri și agronomi. Toți sărbătorind a optzecea aniversare a colonelului. Mâncări și băuturi, băuturi scumpe, șampanie și lichioruri rare, ne mai văzute la Ilhéus, fuseseră aduse special pentru acest banchet. Afară, câțiva oameni se înghesuiau pe la ferestre să-l vadă pe Horacio Da Silveira, pe care cei mai mulți îl cunoșteau din auzite. Foarte rar puteai să-l vezi pe colonel părăsindu-și moșia. El trăia, mai tot timpul, retras în hotarele domeniilor sale.

Se aflau acolo, și Maneca Dantas era îngrijorat. Nimeni dintre cei de față nu-l cunoștea pe Horacio Da Silveira atât de bine ca el, care-i fusese tovarăș de arme în luptele din Siquiero Grande, amândoi se îmbogățiseră defrișând terenuri, plantând cacao, ucigând oameni. Trecuseră treizeci de ani și câțiva mucoși voiau să-l doboare pe Horacio dela conducerea partidului, să-l îndepărteze de politică. Găseau că e prea bătrân, ramolit, „détraqué"... Il priveau pe Horacio care asculta cum e propus José Santos, „strălucitul avocat" — spunea oratorul — ca șef al partidului. În timp ce tânărul își rostea discursul, Maneca Dantas se gândea la vremurile de altădată, când Horacio era senator. Dormea în timpul ședințelor și nu deschidea gura decât ca să mormăie vreo aprobare. Niciodată nu pleca la Senat fără să-și ia revolverul, ca și cum s'ar fi dus la o încăierare. La oraș cheltuisese banii prin cabarete, cu femei ușoare. Când se întorsese acasă găsisse fermele lăsate de izbeliște și își dăduse demisia din Senat. Făcuse să fie ales în locul său doctorul Rui, care stârni admirația senatorilor prin câteva discursuri strălucite. Și deasemenea nu mai acceptă niciodată vreun loc în Parlament sau sarcini politice. Se mulțumea să fie șeful partidului, „Părintele săracilor". Până și prefectii: cei din Ilhéus și Itabuna și judecătorii erau oamenii săi. Nădăjduia ca fiu-său, după ce avea să-și termine studiile, să pro-

¹⁾ Străine. (N. T.)

fite de influența lui pentru a căpăta anumite funcții și a face repede carieră. Intradevăr, tânărul fu ales deputat de stat, cum își luă licența, dar veni revoluția și își pierdu postul. Acum se apropiau din nou alegerile și José Santos îi cerea să sprijine guvernul cât mai era timp, să propună candidați, să-și pună el însuși candidatura de deputat de stat, sau federal (cine știe?). Tânărul aduse discursul său în așa fel încât banchetul părea mai degrabă o sărbătorire a lui José decât a lui Horacio. Fără îndoială că dintre toți cei prezenți numai Maneca Dantas se aștepta la o reacție din partea bătrânului colonel. Aproape toți erau siguri că Horacio va primi cu plăcere omagiul și va lăsa conducerea partidului în mâna „ilustrului avocat” care stătea la celălalt capăt al mesei, zâmbind modest în fața atâtor laude.

Sosise momentul ca Horacio să mulțumească. Colonelul îl rugase pe fiul lui Maneca Dantas să-i scrie un discurs pe care-l dădu să fie copiat cu litere foarte mari pentru ca să-l poată citi ușor. Dar când se ridică, în mijlocul aplauzelor, nu scoase nicio hârtie din buzunar. Deschise puțin ochii obosiți, privi pe toată lumea, pe ziaristul care vorbise, pe doctorul José Santos, îi zâmbi lui Maneca Dantas și lui Brazo. La început tremurătoare, vocea lui se înălță puternică, fără pic de șovăială în ea. Părea chiar vocea unui tânăr, când spuse:

— Asta nu mi se pare un banchet de sărbătorire a unei aniversări. Imi pare mai degrabă înmormântarea unui om bogat, ale cărui rude se bat pentru moștenire... Cam așa ar veni...

Și se așază în mijlocul unei tăceri înfricoșate. Nimeni nu știa ce să facă, ce să spună. Se uitau cu toții când la Horacio, care adormise parcă din nou, când la José, care se silca să zâmbească, alb ca varul la față.

Și așa, în atmosfera aceasta se termină banchetul care era „medalia de aur” (cum scria „Ziarul de Seară”) a celei de a optzecea aniversări a colonelului Horacio Da Silveira.

Șase zile după aceea, doctorul José Santos era asasinat în Itabuna. Venea tocmai dela o ședință a Masoneriei când fu răpus de un glonte. Asasinul se făcuse nevăzut. Apoi începu să circule prin oraș și prin Ilhéus șvonul că asasinatul fusese pus la cale de Horacio. Maneca Dantas explica unui grup de membri tineri din partid, printre care și ziaristul:

— *Vosmices*, nu-l cunoașteți pe cumătrul Horacio. Il știți numai după nume, din auzite. Eu, care-l cunosc personal, care-l cunosc de aproape...

Crima făcu vâlvă mare. Demult străzile civilizate ale Ilhéusului și Itabunei nu mai fuseseră stropite cu sânge. Asasinatele erau fapte ale trecutului, care mai dăinuiau doar în memoria chitariștilor orbi, dela serbările câmpenești, în poveștile pe care mamele le spuneau fiilor în locul basmelor pentru copii. Și iată că acest trecut reînvia. Un avocat cădea răpus de un glonte, în fața clădirei Masoneriei. Profitând de acest caz, ziarele reamintiră de vechile încăierări, de luptele din Sequiero Grande, pentru cucerirea pământului.

Se deschise o anchetă judiciară, care nu lămuri însă nimic, pentrucă Horacio se hotărî, în sfârșit, să sprijine guvernul. Și de atunci nimănui nu-i mai trecu prin cap să-l îndepărteze dela conducerea partidului.

Dar adevărul e că Horacio, cu toată pasiunea lui pentru politică, n'o mai înțelegea bine, așa cum se desfășura ea în vremurile acelea turburi, de după victoria revoluției din 1930.

— Curată babilonie politica asta modernă — cum spunea el — cu comuniști, cu fasciști... Fiul său era de partea fasciștilor și purta cămașă verde. Cumătrul Braz, om bătrân, umbla ca acum câțiva ani, cu pistolul în mână, apărând întrunirile de stânga, spunând că străinii voiau să-i ia pământurile și că el nu le va da. Braz încă mai ținea cu Horacio, dar folosea cuvinte de care colonelul nu auzise niciodată până atunci, ba unii chiar îl considerau comunist. Braz fusese acela care se répezise la fiul lui Horacio, pe străzile Ilhéusului, într'o zi când cei de stânga au împrăștiat o manifestație fascistă; Horacio își spunea sieși:

— Ia te uită ce zile am apucat!... Ce harababură.

Nu, hotărît, nu înțelegea politica asta, atât de diferită de cea dinainte, când oamenii votau, în loc să discute pe stradă. Horacio îi privea cu neîncredere atât pe comuniști cât și pe fasciști. Apoi se mai vorbea până și de „drepturile muncitorilor“! ...,lucru pentru el, de neconceput. Găsea că feciorul său care se îmbrăca în cămașă verde, ridica brațul și striga: „anaues“, era nițel cam scrântit. Dar nu se amesteca în treburile astea, căuta să se gândească cât mai puțin la băiat, pentru ca astfel să nu-și mai aducă aminte nici de Ester. Ea era vinovată de toate... O femeie fricoasă, lipsită de voință, care nu dăduse dovadă de curaj decât în momentul în care îi pusese coarne. Bătrânețea-i era amărită de toate lucrurile astea și de fiu-său, spre care nu se simțea deloc atras, de care nu se simțea legat prin nimic.

Silveirinha, avocat și ex-deputat nu făcea altceva decât să toace bani în Ilhéus. Era fricos — semăna cu Ester — îngălbenea când auzea câte-o împușcătură. Ura plantațiile de cacao, stătea acolo cât putea mai puțin. I se povestea lui Horacio că odată, în timpul unei încăierări politice, băiatul o luase la sănătoasa pe străzile Ilhéusului, și faptul acesta îl desgustă pe bătrânul colonel. Horacio aprecia curajul mai presus de orice virtute și îl durea că fiu-său semăna cu Ester, care se temea și de umbra ei. Câteodată Horacio discuta cu Maneca Dantas și amândoi se plângeau de meschinăria și incapacitatea fiilor lor, care, după ce-și luau licența, băteau străzile Ilhéusului, cheltuind bani cu prostituatele. Ei munciseră pentru feciori, pătrunseseră în ținuturile acelea sălbatice omorând oameni, plantând cacao, pentru a-i face pe ei, într-o zi, cineva și nu pierde-vară cum erau, incapabili, inutili. Horacio dădea vina pe Ester, pe ținerea ei fricoasă, transmisă lui Silveirinha. Iși amăra bătrânețea cu lucrurile acestea și se înfunda la moșie ca să nu mai audă de nimic.

Până la urmă, nu mai puse piciorul în Ilhéus; trăia la conac, conducând muncile la culesul recoltelor, certându-se cu lucrătorii, îngrijit numai de mulatra Felicia.

Horacio avea una dintre cele mai mari averi din regiunea arborelui de cacao. Plantațiile sale se întindeau dela Ferradas până hăt departe, cuprinzând cea mai mare parte a pământurilor din Sequero Grande. Hotarul dintre districtele Ilhéus și Itabuna trecea prin plantațiile sale. Aduna peste patruzeci de mii de saci de cacao, avea nenumărate case de închiriat la Itabuna, Pirangi, Ilhéus, și mulți bani depuși la bancă. Cu toate acestea ducea aceeași viață simplă de odinioară. Nu făcea niciun fel de lux la conac și economisea banii la centimă, ca oricare sărac. Striga împotriva risipei de bani a fiului său. Drămuia plata muncii la plantații; odată pedepsise aspru pe un vătaf care încercase să-l fure.

În dimineața aceea, după ce mănăcă, se târî până pe verandă. Se ducea să stea la soare, să-și încălzească trupul uriaș, acum gârbovit, să audă discuțiile negrilor. Curtea era goală; câțiva oameni treceau spre plantații. Tocmai fusese terminat un rest de încărcătură. Horacio simțea razele soarelui dogorindu-i pielea sbârcită. Un negru bătrân îi ură ziua bună. Horacio își întoarse ochii spre el:

- Tu ești Roque?
- Da, domnule...
- Arde soarele, nu-i așa?

— Arde, domnule...

Horacio se gândea la secetă. Dacă nu plouă, s'a dus recolta. Nu mai realizează beneficii anul acesta, nu mai poate să cumpere pământ nou, nu mai poate să pună mâna pe noi plantații.

— Și dacă nu plouă...

Negrul privi cerul. Zărise, cu puțin înainte, norul de ploale care se apropia:

— Plouă, da, stăpâne. *Vosmicé*, nu vedeți norul?

Horacio tresări, privi cerul dar nu văzu nimic:

— Ce crezi că sunt orb?

— Nu, domnule... spusese negrul cu teamă. — Numai că *vosmicé*, nu voia să spună...

Horacio se uită din nou la cer. Nu vedea nimic:

— E nor de ploale, ești sigur că e?...

— Și crește mereu, stăpâne... Plouă diseară...

Horacio se ridică și se duse până la balustrada verandei:

— Du-te și chiamă-l pe Chico Blanco... Repede!

Negrul fugi să-l caute pe vătaf. Il găsi în odaia lui, stând la masă. Horacio, care nu se mișcase de pe verandă, îl simți că vine după sgomotul pașilor. Cunoștea pașii lui Chico Blanco, un mulatru gras, brutal cu „zillerii“, care se pricepea să-i facă pe oameni să dea randament în muncă.

— Bună seara, stăpâne.

— Ai văzut că stă să plouă?

— Da, stăpâne. Tocmai eram să vii să vă spun...

— N'ai văzut nimic; nimeni nu vede nimic dacă nu văd eu. Pe nimeni nu-l interesează. Trebuie să stau mereu de veghe...
Încă de ieri știam c'o să plouă. Azi dimineață am văzut norul...

— Dar, stăpâne...

— Gata!... E așa cum spun eu! L-am văzut înaintea tuturor...

Vătaful tăcu. La ce bun să mai lungească vorba? Horacio se gândi o clipă și apoi ordonă:

— Trimite să pună la adăpost recolta. Să se lucreze în bărci, să se curețe hambarele. Strânge oamenii din Riberon Seco. Angajează muncitorii...

Vătaful plecă. Horacio rămase tăcut câteva minute, dar nu se mai putu stăpâni și-l întrebă pe negru:

— Roque...

— Da, domnule?

— Crește norul, Roque?

— Mult, domnule...

Horacio zâmbi. Va vedea încă o recoltă, arborii de cacao încărcăți cu fructe. Ar trebui să se ducă la Ilhéus să încheie afacerea cu Schwarz. După cules va mai cumpăra pământ. Și într-o zi — se gândi el cu tristețe — toate vor fi ale băiatului... „Ce trist e să mori“! Ii place atât de mult să vadă arborele de cacao înflorit și încărcat!... Ii place atât de mult să cumpere pământuri, să strige la oameni, să facă afaceri... Din fericire, n'avea decât un fiu și asta îi dădea siguranța că moșiile sale nu vor fi împărțite, ca atâtea altele, ca ale Badarósilor, de pildă... Plantațiile colonelului Horacio Da Silveira nu vor fi niciodată împărțite. Vor rămâne mereu plantațiile sale...

— Crește norul, negrule?

— E mare, domnule.

— Plouă azi?

— La noapte plouă, domnule...

Soarele îl dogorește pe Horacio Da Silveira. Dar el simte pe pielea-i uscată mângâierea închipuită și de mult așteptată a ploii, căzând în picuri repezi, spălând pământul, răzbind până la rădăcinile copacilor, dând vlagă arborilor de cacao:

— O să fie o recoltă mare, negrule.

— Va fi, da, domnule.

Norul acoperă soarele; îi învăluie umbra și pe colonel.

4

Papagalul întrerupea tăcerea curții cu țipătul său gutural, repetând fraza învățată de ani de zile:

— Bagă de seamă la cacao, negru nenorocit!

Auzise cuvintele acestea ani de-a-rândul dela Teodoro das Baraunas. Când acesta fugi, în timpul luptelor din Sequiero Grande, papagalul rămase în conacul Baraunasilor, și Badarósii îl preluară. Mai întâi îl duseră la Ilhéus, dar când fură nevoiți să vândă casa din oraș și dona Ana veni cu căpitanul Juan Magalhaes la plantația ce le rămăsese, îl aduseră din nou în mijlocul plantațiilor de cacao. Era un papagal din acei mici, din rasa celor mai vorbăreți. Se numea Chico, și el singur își repeta toată ziua numele:

— Dona Ana — spunea el — lui Chico îi e foame...

Nu-i era deloc foame; dar îi plăcea lui să vorbească. După socotelile donei Ana, papagalul avea peste patruzeci de ani. Mun-

citorii spuneau că papagalul este pasărea care trăiește cel mai mult, că poate trăi peste o sută de ani. Când Chico veni să țină tovărășie Badarósilor, era specializat în vorbăria aceasta pe care Teodoro i-o predase cu multă răbdare. De pe veranda conacului insulta, fără alege-re, atât pe muncitori cât și pe musafiri. Teodoro râdea înveselit. În noul cămin, Chico nu-și părăsi obiceiurile, ci, dimpotrivă, mai câștigă și altele, ca râsul sonor, în cascadă, al căpitanului Juan Magalhaes, un râs hohotitor, care se pierdea peste plantații, purtat de vânt. Deasemenea, învăță dela dona Ana să strige găinile, rațele și păunii să vină să mănânce porumb.

Dar unul din jocurile sale favorite, când scăpa din colivia din bucătăria unde ședea de obicei, era să se urce pe verandă cu pasul său de marinier. De aici insulta negrii care lucrau în barcazel. După ce obosea strigând vorbe urite și îndemnându-i pe zileri la muncă, începea să cheme păsările din curte, imitând sgomotul pe care-l făcea dona Ana cu buzele și râpâitul boabelor de porumb, căzând în farfuria de tablă. Păsările: găinile, păunii, rațele și găștele, veneau în goana mare de prin toate cotloanele, se strângeau în fața verandei, așteptând porția de grăunțe. Chico chema până le vedea pe toate. Și atunci dădea drumul la cascada de râs a căpitanului Juan Magalhaes. Acesta spunea că Chico moștenise dela Teodoro das Baraunas nu numai limbajul urât și ordinele date muncitorilor, dar și ceva din caracterul său pervers.

Ultima achiziție a lui Chico, în materie de fraze, achiziție cu care se mândrea mult, de vreme ce o repeta des, era acel strigăt al lui Juan Magalhaes când, sosind dela Ilhéus și sărind de pe cal în poarta plantației, îi vestise donei Ana urcarea prețurilor:

— Dona Ana, o să ne îmbogățim iar!

În ziua aceea căpitanul părea că nu mai știe să rostească alte cuvinte, și îndruga mereu vorbele acestea, pe toate tonurile, începând cu acel strigăt care făcuse să se cutremure conacul, sbur-tind și penele lui Chico, și terminând cu șoaptele dulci, strecurate la urechea donei Ana, în timp ce amândoi stăteau întinși în hamacul de pe verandă.

I-o spuse și lui Chico, ținându-l pe un umăr:

— Chico, o să ne îmbogățim iar!

Apoi mângâie capul lui Chico. Papagalul închise ironic un ochi. Și de atâtea ori îi fu dat să audă fraza aceasta, nu numai

În prima zi, dar și în cele următoare în care cacaoa făcea salturi de preț absurde, încât îi rămăsese în memorie și o striga tutu-ror. O striga muncitorilor, bucătăresei la bucătărie, găinilor în bățatură, căpitanului Juan Magalhaes, donei Ana și lui însuși când rămânea singur:

— Dona Ana, o să ne îmbogățim iar!

Apoi râdea în cascada de râs satisfăcut al lui Juan Magalhaes. Râdea până nu mai putea. Repeta fraza de mii și mii de ori:

— Dona Ana, o să ne îmbogățim iar!

Își scutura aripile, se umfla semeț, și-și desfăcea penele co-zii într'un mare evantai verde.

5

Dona Ana Badaró — în ciuda celor petrecute, sărăcirea și de-căderea, nimeni nu se gândea să-i spună dona Ana Magalhaes — auzi strigătul gutural al papagalului, însoțit de o cas-cadă dublă de râs. Toate acestea păreau o caricatură. Vocea pa-sării deforma cuvintele, era artificială, aproape metalică, nu avea nimic din căldura vocii căpitanului. Cu toate acestea, dona Ana surăse cu fața luminată de speranță auzind fraza:

— Dona Ana, o să ne îmbogățim iar...

Acum nu pentru ea sau pentru căpitan dorea să se reîn-toarcă vremurile de altădată, când Badarósii stăpâneau întinderi mari de pământ, când toată lumea îi saluta pe stradă, când negus-terii se înclinau cu respect în pragul prăvăliei lor. Pentru copii, pentru fetele care se căsătoriseră modest, pentru soții lor care aveau nevoie de ajutor, dorea asta. Gînerele, medic, ar fi vrut să plece din Pirangi, să practice în capitală, să se prezinte la un concurs pentru o catedră la Facultate. Dacă s'ar îmbogăți iar, dacă pământurile și resturile de terenuri nedefrișate pe care le mai aveau de plantat, rămășiță din vremurile de belsug, s'ar um-ple din nou de cacao, visul fetelor s'ar putea împlini. Oare în-tradevăr fetele torceau visul acesta, sau dona Ana visa și pentru ele? Mai posedau încă o sfoară de pădure sălbatică. De treizeci de ani așteptau ca acei copaci să fie doborîți, pentru a se planta în locul lor puieți de cacao. Dar, pe lângă că n'avuseseră nici-odată bani, dona Ana nici nu i-ar fi îngăduit căpitanului să vîndă pădurea, lucru rar în ținuturile dela sud de Bahia, unde pămân-tul e cultivat metru de metru cu cacao. Li se făcuseră oferte bune, și de multe ori, în veșnica lor strămătorare, căpitanul era cât pe-

aci s'o vândă. Dar se izbise totdeauna de hotărîrea de neclintit a doinei Ana:

— În pădurea asta sălbatică se află viitorul fetelor noastre.

Acum începuse să vorbească de nepoți. Pentru ei se gândea să planteze pământul, să mărească din nou averea Badarósilor. Și visa, în liniștea odăii sale, la un nepot care i-ar purta numele amenințat să dispară.

În familie nu rămăsese niciun bărbat și când sărăciră cu toții căpitanul nu-și mai ținu promisiunea făcută lui Juca, de a lua numele Badarósilor. Promisiunea fu dată uitării după incendierea conacului, la sfârșitul luptelor, când Horacio puse definitiv mâna pe situație. Și numele Badaró se stinse odată cu moartea lui Sinhó. Rămânea numai dona Ana. Nepoții purtau numele altor oameni, de curând legați de pământurile arborelui de cacao. Oameni care nu aveau rădăcini aici. Nu erau ca dânsa. Dona Ana Badaró... Se iviseră oameni noi în ținuturile acelea, oameni pe care nimeni nu-i cunoștea și care soseau zilnic atrași de aurul arborilor de cacao. Cât despre cei vechi, care îmblânziseră, care plantaseră pământul, toți erau bătrâni, pe ducă! Fără îndoială că lor le aparține de drept pământul acesta — se gândea dona Ana. Ei l-au cucărit, ei l-au pecetluit cu sânge, cu mult sânge, care stropește pădurile sălbatice și casele din Siquiero Grande, mai ales.

Dona Ana Badaró trăiește cu visul unui viitor mai bun pentru fiicele sale, pentru gineri și nepoți, și cu amintirea celui trecut plin de măreție. Unde e oare fata oacheșă, sfioasă, de altădată, sfioasă în fața privirilor îndrăgostite ale lui Juan Magalhaes, dar aprigă și curajoasă, ca cel mai viteaz dintre bărbați, în momentul luptelor? Treizeci de ani au trecut peste ea și azi părul ei negru a albit, ochii săi atât de frumoși s'au ofilit, carnea ei tare s'a muiat. Treizeci de ani de sărăcie pot măcina un om. În dona Ana, însă, zăcea un orgoliu care o ținea tare și-i păstra neștirbite visurile, în ciuda anilor care-i îmbătrâneau trupul. Într'un cufăr pe care nu-l deschisese niciodată se găseau amintirile cele mai scumpe din epoca de glorie a Badarósilor. Vălul de mireasă, biblia din care Sinhó puneă să se citească înaintea oricărei acțiuni, două pistoale, unul pe care Teodoro das Baraunas îl oferise lui Juan în ziua nunții, și celălalt al lui Juca, neuitatul unchi „cel mai galant, cel mai perfect conchistador, care planta cacao călcând pe cadavre“. Cine a scris cuvintele acestea? Dona Ana păstrează și astăzi articolul tăiat din ziar. Un tânăr, scormonind

întâmplările petrecute cu treizeci de ani în urmă, scrisese câteva cronici la ziar, spunând aceste cuvinte despre Juca. Dona Ana adăugase bucata de gazetă la celelalte relicve, ascunse în cufăr. Orgoliul său mai era satisfăcut și de baladele cântate de orbi la serbările câmpenești, balade care vorbeau de luptele din Siquiero Grande. Uneori, când dona Ana mergea la vreo serbare, la Itabuna sau Pirangi și auzea un cerșetor chitărist cântând în fața curioșilor de curând sosiți în țara fructelor de cacao, baladele pline de groază, în ea se deșteptau sentimente felurite, o cuprindea dorința să se apropie, să se scufunde în povestea tatălui și unchiului (ea însăși era cântată într-o baladă). Și totodată îi venea să fugă departe, rușinată de sărăcia ei de acum. Vocea orbului, tremurătoare, potrivită cântecului acela primitiv și simplu, aducea la cunoștința tuturor luptele crâncene dintre Badarósi și Horacio. Nu trecea mult timp și câte cineva o recunoștea și o arăta, pe ascuns, spunând celorlalți:

— Uite-o pe dona Ana Badaró, fiica lui Sinhó.

— Se spune că ochia mai grozav ca un bărbat.

Și ea o lua instinctiv la fugă, să nu-i mai vadă în ochi pe acei ce-i aminteau de trecut! Dar sentimentul acesta o părăsea curând. În realitate, îi făcea plăcere să audă numele tatălui, unchiului și chiar numele ei, în gura chitariștilor orbi pe drumurile ținutului arborilor de cacao.

Trecuseră treizeci de ani de când negrul Damian înnebunise. Greșise ținta trăgând în Firmo și își luase lumea'n cap, repetând profeția lui Ieremias, pustnicul din pădure.

Dona Ana niciodată nu pomenea de timpurile acelea. Gine-rele ei, medicul, îi punea câteodată întrebări, vrând să cunoască amănunte și stăruind, lacom, să audă întâmplări eroice. Ea se închidea în sine, răspunzând cu o voce dintrodăată aspră:

— Astea-s lucruri din trecut, băiete, sunt povești despre oameni care-au murit și e păcat să mai pomenim de ele...

În schimb Juan Magalhaes, când se apuca să-i povestească ginerelui, umfla totul, inventând ceea ce nu știa, dând istoriilor acelora o savoare de anecdotă la o masă de poker. Eroul principal în aceste povești era tocmai el, care luptase de nevoie și asta doar spre sfârșitul luptelor.

Nu trece o zi fără ca dona Ana să nu-și amintească de vremurile acelea. Sunt amintiri care-i dau putere să viseze un viitor mai puțin vitreg. Chiar dacă nu vorbește de trecut, dona Ana este aceea care veghiază asupra tuturor obiceiurilor. Ea păstrează

vie istoria Badarósilor, ferind-o de atacul timpurilor acestora noi.

De n'ar fi fost ea, Juan Magalhaes ar fi cerut bani cu împrumut chiar lui Horacio, dușmanul lor de moarte, învingătorul în luptă, cel care le incendiase conacul, devastase plantațiile, pusese să-l omoare pe Juca și pe atâția oameni ai Badarósilor. Ea refuzase. De atunci, căpitanul bodogănește împotriva acestui orgoliu prostesc de sărac. Nu era numai o chestiune de orgoliu. Juan nu înțelegea. Dona Ana încerca să păstreze neștirbită realitatea de acum treizeci de ani, și totodată dușmăniile. Simți o mare părere de rău când Antonio Vitor se împacă cu Firmo, cu toate că atât unul cât și celălalt nu fuseseră decât niște personaje secundare. O certă pe Raimunda, ca și cum ea ar mai fi fost încă „sinha sinha“ de altădată, iar cealaltă doar fată'n casă. Astăzi amândouă erau la fel, recoltând și una și cealaltă aproape aceeași cantitate de cacao. Realitatea acelor timpuri era atât de prezentă în sufletul donei Ana, încât ea urmări cu un interes deosebit toată acțiunea meschină a doctorului José Santos, împotriva lui Horacio pentru șefia partidului. Și când Horacio îl lichidă pe José, ea respiră ușurată și satisfăcută. Erau la masă. Auzind știrrea, spuse căpitanului, fetei sale și medicului care-i era încă logodnic:

— Asta e un adevărat bărbat...

Căpitanul rămase cu gura căscată în fața acestui compliment făcut de către soția sa dușmanului de moarte. Dona Ana explică:

— N'am nicio simpatie pentru el, dar nu se cuvenea să i se ia ce a cucerit. De drept, șefia era a lui. Poți să-i compari pe nevolnicii ăștia cu un om de talia lui Horacio? N'am nicio simpatie pentru el, dar bietul om a făcut bine...

Așa este dona Ana, cu toate că azi n'a mai rămas nicio urmă din fata frumoasă și oacheșă de odinioară, care purta icoanele Fecioarei la procesiunile din Ilhéus și punea mâna pe pistol în luptele din Siquiero Grande. Dona Ana Badaró, tinerica cu nume și bogăția legendare în ținutul plantațiilor de cacao, era dorită și temută de oricare tânăr venit să-și câștige viața prin locurile acelea. O cuceri un jucător, în necazul celorlalți aventurieri de pe atunci. Azi e bătrână și slăbită, dar inima ei a rămas tânără. Trăiește într-o altă lume, mult mai frumoasă decât cea de azi, o lume în care afacerile cu cacao se rezolvau prin împușcături în stradă, și nu ca acum, în birourile comercianților, prin convorbiri telefonice și telegrame.

Papagalul își țipă ultima frază învățată. Dona Ana surâde, se uită la cerul întunecat de norii de ploaie. Căpitanul adusese două știri: urcarea prețului și ploaia. El era acelaș, mereu entuziasmat și vesel, optimist și plin de planuri. Dar de data asta, dona Ana se gândea să-l șilească să acționeze. De data asta nu va mai sta cu brațele încrucișate, pradă imaginației dusă cu mintea în trecut. De data aceasta vor defrișa pădurea, vor planta cacao, ca să refacă averea Badarósilor. Și dona Ana va trece din nou pe străzile Ilhéusului, respectată de toți. Numele Badaró nu va mai însemna numai trecut, ci și viitor.

Papagalul țipă. Dona Ana privește neclintită norii de ploaie:

— Adevărat, Chico, o să ne îmbogățim iar...

Zâmbetul ei are ceva din zâmbetul blând și hotărât al lui Sinhó Badaró.

6

Ideea aceasta îi veni lui Varapau într'o zi cu soare puternic, în timpul grelei munci dela sfârșitul strângerii recoltei. Ultimele fructe — bulgări de aur — erau doborâte, fiind amenințate de soarele arzător.

Varapau era un om uscat și înalt. De aici i se trăgea porecla care-i înlocui definitiv numele, pierdut într'un trecut îndepărtat. Nu se știe de unde venise. Fusesse, rând pe rând, lustragiu, vânzător de bilete de loterie, hamal în Ilhéus, și cine mai știe încă ce? E posibil să fi fost și hoț, după cum se spunea în șoaptă pe la fermele vecine. Adevărul este că Varapau datora la prăvălie o groază de parale. Se îmbolnăvise de sifilis și drept urmare zăcuse aproape trei luni întins în pat. Făcuse atâtea datorii, încât Capi, tovarășul său de locuință, om care cunoștea bine viața dela fermă, îi spusese:

— Ai să mori muncind și n'ai să-ți poți plăti datoriile nici odată, nenorocitul...

Dar Varapau nu voia să moară. Cu atât mai puțin să moară muncind din greu și fără nicio perspectivă, pe niște plantații de cacao. Nici el nu știa de ce și târîse coastele slabe pe meleagurile acelea.

Se urcase într'o zi în trenul de Itabuna. Ii venise să vadă fermele. Se angajă în timpul unei crize de muncitori (ploaia la Ceará) și rămase înlănțuit de datoria dela prăvălie. Colonelul Fe-

derico Pintó spunea că niciodată n'avusese un lucrător atât de prost ca Varapau. Leneș și obraznic, nu se prăpădea deloc cu munca. Dar cine mai putea să tragă chiulul când veghea Tiburcio, vâtaful?

— Mai repede!... Mai repede!...

Mereu mai repede. Asta era legea zilerilor la fermele de cacao. „Mai repede“ striga Tiburcio dela înălțimea calului său, în mână cu un bici care din când în când se desprindea de coapsele animalului și se abătea pe spatele unui om ce protesta. „Mai repede“, striga el adăugând:

— Derbedeilor... nu munciți deloc... furați banii pe care-i luați... sunteți niște hoți...

De câte ori aude glasul lui Tiburcio răsunând pe întinsul plantațiilor, Varapau își schimonosește obrazul de furie. Nu-și amintește să fi urît pe cineva în viața lui. Nici pe Rosa care l-a părăsit pe străzile Ilhéusului, făcându-l să ia trenul de Itabuna.

Ah! De s'ar găsi odată față'n față cu Tiburcio, într'o noapte, în câmp, numai ei doi... Când se gândește la asta, Varapau aproape că zâmbeste.

În ultimele două zile ale strănerii recoltei, înainte de a se duce la muncă, începuse să se gândească la terno. Un „terno de regi“ pentru a sărbători sfârșitul și începutul anului...

Mai întâi se gândi la terno numai ca să petreacă. Cineva îi spusese că se apropie Crăciunul și Varapau își aminti de terno. Dece n'ar face un terno? Dar vocea lui Tiburcio tuna în preajmă, insultătoare, plină de amenințări.

— Nu furați banii stăpânului, că-i câștigă greu...

Apoi Varapau legă ideea ternoului de fugă.

De câte ori nu-și făcuse el planul să fugă, să plece departe de ținutul acesta, să iasă afară, în lume, departe de munca de pe plantațiile de cacao? Dar își amintea, ca și ceilalți muncitori, de bătaia pe care a primit-o Ranulfo când a încercat să fugă. A fost prins la Ferradas și pedepsit în prezența tuturor muncitorilor adunați anume să asiste la acest act.

A luat parte și colonelul Federico; bestia de Tiburcio „lucra“ pe spatele omului. Apoi Federico spuse:

— Asta e ca să vă învățați minte, să nu mai furați... Muncitorul care este dator, trebuie să-și plătească datoria, înainte de a pleca...

Cine nu datora? Pe Ranulfo îl scuturau frigurile. Salariul îi scădea deoarece febra nu-l lăsa să muncească la fel cu ceilalți,

iar contul său creștea mereu. Fugise în timpul delirului provocat de malarie.

De când a fost pedepsit, trăiește într'un colț, fără să vorbească cu nimeni, cu capul plecat, rumegând ceva. Capi spunea că e în stare de cine știe ce prostie care să-l nenorocească pentru toată viața. Chiar și Varapau, care este întotdeauna vesel și cinic, simte câteodată ceva straniu în cap, are ochii turburi, și gura amară. Pușca îl ispitește. Ar fi frumos să-l vadă pe Tiburcio întins în mijlocul drumului. Cu toții îl urăsc mai mult pe vâtaf decât pe colonel. Colonelul este inviolabil, sfânt, însă vâtaful, care odată a fost și el muncitor, este la fel cu ei, numai că s'a ridicat și acum a mai rău decât patronul.

Varapau legă cele două idei: mergând cu trenul din plantație în plantație, din fermă în fermă, în nopțile de sărbătoare, ar putea s'o șteargă fără să fie observat.

Cunoaște drumurile care duc spre interior. Nimeni nu-l va putea ajunge pe mulătrul Varapau care știe să meargă, și nu-i va da bice pe spinare.

El nu va rămâne la munca asta. La prăvălie, socoteala creștea. Era enormă, trecea de un conto de reis. Să achite... Cum? Era cu neputință. Vocea lui Tiburcio tăia reflecțiile lui Varapau.

— Mai repede... Mai repede... Nu furați banii stăpânului!

Varapau urmărea cu privirea pe vâtaful urcat pe cal și oamenii galbeni de paludism care se încovoiau de-a-lungul plantației. Unii tăiau cu securea fructele de pe trunchi, alții retezau cu coasele fructele de pe ramurile cele mai înalte.

În timpul curățatului, oamenii smulg toți mugurii care consumă vlaga copacului, seva ce face să crească fructul și smulg și ramurile verzi de sus, din vârful arborilor, care contrastează cu coloritul auriu al plantațiilor, toate fiind nefolositoare arborelui de cacao: sunt „gătelile“ arborelui — cum spun muncitorii. Trebuie să smulgi aceste podoabe de un verde palid, pentru ca arborele de cacao să-și concentreze seva în fructe, înăuntrul cărora semințele de cacao vor fi acoperite de miere, miere care la rândul ei se va scurge prin deschizăturile zăcătorilor, pe sub picioarele oamenilor.

Plantațiile de cacao sunt munca, grădina, casa, distracția, de multe ori cimitirul acestor oameni. Picioarele enorme ale zilerilor par niște rădăcini negre. Zeama vâscoasă a fructului de cacao se lipește de picioare, pătrunde adânc în ele, făcând pielea ca

scoarța de copac. Paludismul, la rândul său, face pe oameni de culoarea fructului galben, dat în pârg. Așa spune cântecul acesta, pe care negrul Florindo îl cântă în timp ce culege cacao:

*Culoarea mea e de cacao;
Mulatru sunt, bun de iubit;
Dar vai, mulatră, dar vai
Culoarea mea s'a ofilit,
Mi-e trupul galben, istovit.*

Negrul Florindo are abia 20 de ani și s'a născut în acest ținut. N'a ieșit niciodată din hotarul plantației. Este prietenul lui Varapau, și Varapau de multe ori se gândește să-l ia cu dânsul, când va fugi. Negrul Florindo e tare ca un elefant, și bun ca un copil. Râde și cântă. Altceva nu știe. În ziua în care l-au pedepsit pe Ranulfo, Varapau și Capi au fost nevoiți să-l țină cu toată puterea, pentru ca să nu se arunce, cu securea în mână, asupra lui Tiburcio. În timpul muncii pe plantație, el cântă. Vocea sa puternică și tristă răsună printre arborii de cacao, huește, dusă de vânt, povestind viața acestor oameni ai fructului de cacao.

Multă lume trăiește de pe urma arborelui de cacao: întâi exportatorii — unii dintre ei nici nu știu măcar cum arată o plantație; apoi plantatorii, stăpânii pământului, curajoși și bogați; numărărați avocați, medici, agronomi, percepatori; mai sunt vătăfii, oamenii cei mai crunți din lume, și în sfârșit muncitorii: ei culeg cacao, ei usucă semințele, ei curăță plantațiile; zilerii, cei mai săraci, cei care nu se aleg cu niciun câștig.

Vocea lui Florindo povestește viața negrului, a mulatrului și a albului trudind pe plantații. E un cântec anonim; nimeni nu știe cine l-a scris, cum s'a născut. S'a ivit și s'a înrădăcinat pe întinsul plantațiilor de când pământul a fost cucerit în întregime și muncitorii au pierdut nădejdea să mai poată avea și cultiva o bucată de pământ.

*Eu sunt cel care plantez cacao;
Eu sunt cel care o culeg;
Dar vai, mulatră, dar vai,
Cu niciun ban nu m'aleg.
Tristă e viața și grea,
Soartă de muncitori!...
Dar vai, mulatră, dar vai,*

Numai tu înțelegei al meu dor,
Numai tu înțelegei lupta mea...

Varapau se opri o clipă din lucru ca să asculte cântecul lui Florindo... Ce cântece vor cânta la terno? Varapau n'a auzit să se fi făcut vreodată un terno de regi într'o plantație de cacao. De altfel e posibil ca nimeni să nu știe nici măcar o singură parte a personajelor din dansul acesta pastoral. Nici el nu-l cunoaște prea bine. Cântecele din acest ținut de cacao sunt noi, născute aici, sunt cântece care povestesc despre nenorociri, despre omoruri pentru pământ, cântece de muncă, cântece ca acela pe care Florindo le cântă acum și care le dau curaj în timpul culesului. Vătaful îl smulge din visare cu vocea lui brutală.

— Mai repede!... Mai repede!...

Securea doboară fructele de cacao pe care le adună copiii.

Soarele urcă pe cer, roș-arămiu, dogorind spinările goale ale oamenilor. Sunt acolo dela șase dimineața. La revărsatul zorilor, când încep să ciripească păsările și soarele deabia răsare, Varapau iese cu securea pe umăr, doboară fructele de cacao, dacă e vremea culesului, curăță arborii, dacă s'a isprăvit culesul. Tîburcio apare călare, strigându-le din mers: „Mai repede! Mai repede! Nu-l furați pe stăpîn“.

Soarele se urcă pe cer. Varapau îi simte razele pârjolindu-i spinarea. Nu mai e soarele blând al zorilor, când roua îți udă picioarele. Acum pământul arde. Vara, spinările goale strălucesc de sudoare sub razele fierbinți, iarna lucesc sub stropii de ploaie. Trebuie să fie atenți la șerpi, sunt mulți și de diferite specii, unul mai veninos decât altul: șarpele cu clopoței se cunoaște de departe, după suieratul pe care-l scoate; dar cine poate să ghicească sosirea lui *jaracucu-stingă focul*, sau a unui *pico de haca*, sau prezența într'un arbore de cacao a unui „coral“ care pare un vreas între două ramuri.

Sudoarea curge șiroaie pe fața lui Varapau, pe obrazul de smoală al lui Florindo și broboanele strălucesc ca diamantele. Varapau doboară fructele de cacao și se gândește la terno: îl va invita pe Florindo, pe Capi, pe Ranulfo, îl va invita și pe Asterio care e însurat și are două fete. E drept, nu-s decât niște fete — cea mai mare deabia a împlinit 12 ani — dar ce-are a face? Ele cu mama lor înseamnă trei femei. Și trei femei e lucru mare la o sărbătoare a muncitorilor de pe plantații. Cea mai grea problemă va fi aceea a femeii. Cine are o tovarășă sau este că-

sătorit sau se află în legături de prietenie cu o femeie, pe aceste pământuri, și-o păzește să nu i-o ia altcineva. Pe plantațiile de cacao, femeia este un lucru rar și prețios: sunt puține și își ajută bărbații la muncă. Despică fructele pe care copiii le-au adunat în grămezi mari. Și copiii sunt așa de mici! Câștigă 500 reis pe zi. Sunt goi, cu burți enorme, de femeie însărcinată: copii degenerați. Mănâncă, în lipsă de altceva, pământ, pământ nisipos. Capătă cu toții — negri, albi și mulatri — aceeași culoare galbenă, care seamănă cu frunzele arborelui de cacao. Peste câțiva ani, vor fi muncitori, la fel ca Varapau sau Florindo, fără nicio deosebire. La galbenul pământului mâncat se va adăuga galbenul frigurilor, dacă nu vine moartea înaintea dizenteriei sau a tifosului. Mor mulți copii pe întinsul plantațiilor, „îngerăși ai lui Dumnezeu“, cum spune dona Auricidia, soția colonelului Maneca Dantas, care este o doamnă evlavioasă. Ea spune că toți se fac îngerăși în cer, cu aripi de colibri. Cei care nu ajung înger, se transformă în muncitori, care rabdă razele soarelui de amiază, ca niște bice pe spinarea lor goală.

Vătaful îi zorește, sbiară să nu fure banul stăpânului, căci e câștigat greu. Varapau aude porunca și zorește.

Cad fructele din copaci, copiii dau fuga și le ridică, femeile le despică cu o lovitură de secure. Uneori, câte una se taie la mână, cu o lovitură rău socotită: acoperă rana cu pământ, toarnă peste ea zeamă vâscoasă de cacao. Rana se închide. Să te oprești din lucru, nu se poate. „Nu poți să furî banul stăpânului, femeie! se câștigă greu“.

Munca e ușurată de cântecul lui Florindo, în care adie, îndepărtată și vagă, speranța:

*Intr'o zi pământul al nostru va fi,
Țara cu arbori de aur plină
Dar vai, mulatră, dar vai,
Ziua aceasta ce va să vină,
Ziua aceasta când va veni?*

La amiază, când au întrerupt munca pentru masă, Varapau îi comunică lui Capi și lui Florindo ideea cu terno.

— O să fie ceva grozav!

Discută asupra faptului, făcând planuri. Negrufl Florindo râde satisfăcut: un terno de regi... Capi vrăa să știe dacă avea să fie un *bumba-meu-boi* sau un terno de păstori. Își amintește

de un terno de demult, într'un oraș de departe, când el, flăcău abia, îl făcea pe Irod (regele Irod, cum îi spun păstorițele în cântecul lor) la o serbare din ținut. Erau zile vesele — Capi rar își mai aducea aminte de ele. Dar unde să găsești femei, tinere, nemăritate și frumoase ca să alcătuiască un terno de păstorițe.

N'aveau timp să discute. Trebuia să se întoarcă la lucru, și asta cât mai repede. Vătaful îi striga pe nume:

— La treabă!

Și muncesc până ce soarele scapătă. La căderea nopții, lasă culesul și se îndreaptă spre casele lor. Copiii se întorc alergând (cum de mai au putere să alerge?) Numai femeile vin încet, oboșite, tăcute. Pare aproape absurd să numești aceste ființe femei. Cel care a văzut femei la oraș, ca acelea întâlnite de Varapau — sulemenite, parfumate, găsite, frumoase, făcute pentru dragoste, — în ruptul capului n'ar crede, că ruinele acelea de negrese și mulatre care se întorc dela plantații, clătînându-se de oboseală, sunt femei. Sunt niște epave și în starea asta dorm cu bărbații lor, se săruță și fac copii care vor mânca pământ.

Dar în seara asta, Varapau, Florindo și Capi fac planuri peste planuri: un terno — un terno de regi pentru sărbătoarea din Ianuarie. Negrul Florindo râde de atâta fericire...

Merg pe drum discutând. Ideea ternoului le va umple zilele până la noua recoltă: planuri, discuții, sarcini de îndeplinit. Capi preferă un dans păstoresc. Ranulfo e pentru *bumba-meu-boi*¹⁾. Numai Florindo nu are nicio părere. Pentru el, toate sunt la fel, totul e bun și vesel. Și negrul râde în hohote cristaline.

Apoi vine noaptea, o noapte de oboseală, noapte scurtă. Mănâncă „*chaqui*” și „*pirao*” de făină și beau o înghițitură de cafea. Foarte puțini au femei. Sunt rare suspinele de dragoste în casele de lut ale muncitorilor. Și sunt multe crimele din dragoste, omorurile pentru femei. Aici oricare istovită din acestea face mai mult decât cea mai scumpă femeie din cel mai mare oraș din lume. Niciodată o femeie n'a fost atât de arzător dorită și de atâția bărbați, ca oricare din aceste negrese și mulatre, țărânci cu fețe oboșite, cu picioarele imbibate de zeamă de cacao, cu mâinile bătătorite, cu sânii căzuți. Un bărbat care are o femeie trebuie să aibă mult curaj ca s'o apere cu pumnalul și pușca împotriva dorinței tuturor celorlalți care dau târcoale în jurul culcușurilor.

1) Dans și cântec de negri (N. T.)

Chinuită, scurtă și tristă este noaptea muncitorilor de pe plantațiile de cacao! Dar pentru Varapau, Capi și Florindo, cât și pentru Ranulfo, noaptea aceasta n'a fost o noapte tristă. Când Capi lăsă chitara și Florindo încetă să mai cânte în curtea din fața casei și când stinseră felinarele cu lumină roșie, fumegândă, fiecare din ei rămase cu gândurile sale, închipuindu-și ternoul de regi: vor ieși de anul nou și vor vizita conacele fermelor; vor ieși din nou cu sărbătoarea regilor, în ajun și în ziua anumită. Vor lumina cu lanternele lor plantațiile de cacao și viața muncitorilor.

Din culcușul său, Capi îl întreabă pe Varapau:

— Și ce nume o să-i dăm?

— Ce nume? Întrebarea lui Capi turbură gândurile lui Varapau. Trebuia un nume. Varapau își amintea jocurile păstorești văzute în alte ținuturi. Ternourile din orașele de nord. Își amintea numele: „*Terno del globo Santos Dumont*“, nume curios, pe care-l auzise în Aracaju, sau „*Bumba-meu-boi de Sinhazinha*“ nume dat de o bătrână din Juazeiro.

Un nume... nu era atât de ușor. Poate să dea numele fermei: „*Terno de Tararanga*“. Era destul de drăguț. Deodată își aminti de „*Terno del amor perfecto*“ pe care îl văzuse pe străzile din Marcim. „Ternoul dragostei perfecte“! Grozav nume! E adevărat că dacă i-ar da numele fermei, ar avea unele avantaje: s'ar putea ca Federico să-i ajute cu ceva bani: zece mii sau douăzeci de mii de reis n'ar strica. Să pună numele fermei era treabă ușoară... Dar „*Terno del amor perfecte*“... era așa de drăguț! Ce i-ar mai place Rosei dac'ar ști!

Amintirea Rosei turbură nopțile singuratice ale lui Varapau. Cinic și ascuns, fusese un don Juan al slujnicilor, doicilor și bucătăreselor din diferitele orașe prin care trecuse. Știa să vrăjească fetele ca nimeni altul, captiva inimile calde ale copilelor, stăpân absolut al lumii de metise și de slujnice din orașul Ilhéus. Asta până când apăruse Rosa.

Nimeni nu știa de unde răsărise, cu rochia ei înflorată. Părea o țigancă, cu pomeții ieșiți, cu ochii migdalați, cu părul lung, răsfirat pe spate. Au fost luni de dragoste pe sub punțile cheiului și în barăcile pustii, de-a-lungul căii ferate. Rosa trăia în Conquista, Varapau nu izbutise în niciun fel să afle unde anume. Rosa mințea tot timpul: ba că era măritată, ba că fugise de acasă din cauza părinților, ba că era servitoare în casele cele mai bogate. Niciodată nu puteai să te încrezi în ce spunea Rosa...

cea mai mare mincinoasă din lume. Din când în când, dispărea câte trei sau patru zile: lui Varapau îi venea să înnebunească, cutreiera orașul dela un capăt la altul, bătea la porțile caselor unde ea spunea că lucrează:

— Aici lucrează o fată... Rosa?...

— Aici nu, domnule...

Odată, la o casă, dădu peste o servitoare cu numele de Rosa — o bătrână fără niciun dinte'n gură. Când Rosa alică de asta, se prăpădi de râs.

În alte zile, rămânea tristă, tăcută, nu mai cânta, nu mai mințea; zile în care lui Varapau îi venea să-și ia lumea'n cap. Însă de obicei era veselă, vorbăreată. În viața lui nu întâlnise altă femeie atât de șireată. Era lucrul cel mai de preț din acele ținuturi. Și mulți puseseră ochii pe ea. Câte bătaii nu se iscaseră, numai pentru că Rosa zâmbea câte unui trecător care o privea cu gura căscată, plin de dorință. Varapau ar fi vrut ca ea să fie cuminte, să nu ațâțe bărbații. Dar Rosa zâmbea. Rosa nu putea să fie cuminte, era nebună, nebună de legat.

Dar când, în nopțile de dragoste, vocea ei se înălța din baracă spre cerul înstelat, Varapau uita totul, vrăjit de fața ei minunată, de dinții ei albi și mici, de ochii ei dulci și migdalați.

Intr'o zi Rosa plecă și nu se mai întoarse. În ziua aceea nu se mai alintă, iar vocea ei era deosebit de gravă. În zori îi spusese lui Varapau.

— Mă duc, Varapau. Ai fost bun, foarte bun... Niciodată n'am să te uit... Dar trebuie să plec...

El o rugă să rămână, se sbātu, se umili, o imploră. Ea nu mai adăugă niciun cuvânt. Ii dădu un ultim sărut și plecă.

Și Varapau cutreieră din nou orașul Ilhéus dela un capăt la altul, în căutarea Rosei. Nu rămăsese nicio casă, pe dealul Conquista, în care să n'o fi căutat. N'o mai văzu niciodată. Numai la Itabuna, unde îl duse durerea lui fără margini, reuși să afle că ea trăiește cu Martins, administratorul casei Zude și că muncea la încărcarea în saci a fructelor de cacao. Simți o durere de moarte. Varapau se angajă la plantăție, unde ducea o viață nenorocită. Și Rosa nu-i mai ieșea din minte, zi și noapte se gândea la ea, la ochii ei, la sânii ca fructul crud de cacao, la părul ei răsfirat. De câte ori nu le vorbea tovarășilor săi de locuință și de muncă despre zilele petrecute cu Rosa? Și Capi și Florindo și Ranulfo cunoșteau o sumedenie de amănunte în legătură cu iubirea lui.

Și când sifilisul îl ținui de pat, săptămâni de-a-rândul își petrecu timpul împărtaşindu-i lui Florindo, care nu se mai sătura să-l asculte, fiecare vorbă a Rosei, fiecare gest, fiecare suspin de dragoste.

„Ternoul dragostei perfecte“. I-ar place Rosei! Și apoi, ce are a face numele? Amor perfect sau Tararanga? Principalul e să fugă, să ia calea pribegiei și mai târziu să se întoarcă pe furș la Ilhéus — ferindu-se de o întâlnire cu colonelul Federico — și s'o caute pe Rosa. Cine-o fi Martins ăsta care-i dă de furcă?

Varapau are un pumnal. Nu taie cu el decât capătul trabucului, dar ar putea foarte bine să-l înfigă și în gâtlejul lui Martins, dacă n'o lasă în pace pe Rosa. Nu că Varapau l-ar urî, așa ca pe Tiburcio, dar dacă Martins nu-i lasă în pace femeia lui... ah! atunci...

Întâi și'ntâi trebuie să fugă... s'o șteargă de-aici, să apuce prin locurile cele mai neumbrite, să doarmă în pădurea sălbatică, să ajungă la munții Beforé, să străbată pustiul. Apoi să coboare pe drumul Conquista, să se ascundă în Itabuna, să găsească un camion care să-l ducă spre Ilhéus.

În Ilhéus, Varapau e stăpân, e ca la el acasă... și deodată, în capul lui își face loc o altă idee, care pare imposibil de împăcat cu ceea ce visează el: trebuie sau nu trebuie să-l ia și pe Florindo?

Florindo doarme în patul de sub el. În somn, negrul surâde; s'o fi gândind la terno, l-o fi visând? Da, negrul Florindo visează ternoul, lucru pe care nu l-a văzut niciodată. Își închipue figura boului, se sperie de mască. Dar ceea ce privește el cu ochii lacomi, sunt păstorile, atât de frumoase și toate aidoma Rosei, Rosa lui Varapau, care trăiește și în inima lui.

Cine știe, poate că Florindo a iubit-o chiar mai mult decât Varapau. S'a obișnuit cu ea, cu amintirea ei, din povestirile prietenului său. Și-o închipue în mii de feluri. Și negrul Florindo râde în somn. Dansează cu Rosa. Cât de frumos este ternoul.

Să-l ia și pe Florindo sau să plece singur? Varapau stă la îndoială. Mai bine să-i ceară sfatul lui Capi, care e un om cu experiență și a trăit mulți ani pe la ferme. Capi nu a încercat niciodată să fugă, cu toate că în inima lui mocnește un dor nespus de ducă.

Capi este din Ceará. S'a angajat într'un an de secetă. Faima ținuturilor dela sud de Bahia ajunsese până în nord — estul fierbinte. N'a mai putut scăpa de asta. A venit singur. Nevasta

și copiii îi rămaseră pe pământul ars de secetă. El plecă pentru puțin timp, atât cât i-ar fi trebuit să strângă ceva bani. Era dator prăvălioarei dela fermă. La Ceară, nevasta îngrijea de bucata de pământ, de vacă și de capră, iar când putea, îi trimitea ceva bani. Capi va achita contul la prăvălioară și va pleca. Sunt ani de când așteaptă clipa asta. Din când în când, primește câte o scrisoare dela nevastă, scrisă de învățătoarea școlii de lângă bucata de pământ a lui Capi. Femeia-l vestește că strânge bani ca să-i trimită, dar că-i adună centimă cu centimă, și asta cere timp. Capi așteaptă cu răbdare, folosind toate mijloacele pentru a mai scădea datoria.

Și el visează în noaptea asta. Iși amintește, în visul său frământat, un terno de regi, un dans păstoresc în care el apărea — sunt atâția ani de atunci — îmbrăcat ca Irod. Reprezentau, într'un amestec de pasaje din Biblie și de drame antice, istoria nașterii lui Isus. El era Irod și pentru el cântau păstorilele acele versuri de neuitat. În patul de scânduri goale, Capi se frământă într'o sforțare disperată. Păstorilele au terminat de cântat și a sosit rândul lui să răspundă. Cum erau versurile? Sunt treizeci de ani de atunci, Capi era încă neînsurat. Habar n'avea de aceste tinuturi ale Ilhéusului, nu știa nimic despre arborele de cacao, însă cunoștea versurile jocului păstorilelor, pașii dansului păstoresc. În acel terno, în acele nopți minunate, a cunoscut-o pe Susana, nevasta lui. Era o păstorită și cânta:

*Regele Irod
Se pleacă înaintea pruncului,
Domnul dumnezeul nostru...*

Și el, regele Irod, răspundea. Capi făcu un efort disperat să-și amintească. În fața lui stă Susana, tinerică, îmbrăcată ca păstorită, și cântă. Fruntea lui Capi se acoperă cu broboane mari de sudoare. Se svârcolește în pat, visul se transformă în coșmar.

Varapau închide ochii: Să-l ia pe Florindo sau nu? Capi va hotărî. Nimeni n'are mai multă experiență ca el. Acum ternoul pornește, Varapau e în frunte, drumul duce spre pribegie. El aleargă cu ternoul după el, lampioanele se mișcă. Lumea cântă o melodie cunoscută:

*Eu am aripi la picioare,
Dar vai, mulatră, dar vai!*

Ternoul rămâne tot mai în urmă. Pe poteca deschisă, prin pădurea sălbatică, Rosa vine în întâmpinarea lui Varapau. Se apropie râzând, vine vorbind, vine mințind. În spatele ei, ieșind din plantațiile de cacao, stau Martins și Tiburcio. Varapau caută pumnalul. Rosa râde, cine poate fugi de pe o plantație? Ranulfo nu poate, este pedepsit, biciul pocnește în mâna lui Tiburcio, se abate pe spinarea lui Ranulfo. Și Varapau fuge, însă acum se adună cu toții în fața conacului. Rosa care râde, Martins care o urmărește, colonelul care țipă, Tiburcio cu biciul în mână, Ranulfo care primește loviturile...

Barcazele de uscat semințele de cacao sunt ca niște corăbii pe o mare cu arbori de aur. Sunt cinci, așezate în apropierea conacului, una lângă alta. Aici dansează muncitorii, pe semințele întinse la soare. Mai încolo se află hambarele, unde turma de mângari cară coșuri cu cacao. Prin crăpăturile tablelor se scurge, vâscoasă, mierea fructului de cacao din care cultivatorii fabrică șel.

Poate fiindcă barcazele seamănă cu niște corăbii, răsună pe-aici, în ținutul arborilor de cacao, cântece care vorbesc de mare și de călători. Dorința unei evadări, poate. Mulți dintre ei sunt veniți pe mare, în căutarea bogăției.

*Un marinar aș vrea să fiu
Alte țărâmurî să cutreier.*

Acoperișul de zinc al barcazelor dogorește. Dacă ploaia cade pe neașteptate, n'ai decât să așezi acoperișul pe stâlpii de lemn și sămânța de cacao e salvată. Nu putrezește ca să devină cacao „ordinară” cu diferența de preț acoperită din salariul muncitorului. Pe podeaua încinsă, fructele de cacao sunt tescuite de picioarele oamenilor, care execută un dans închipuit, acompaniați de un cântec deasemenea închipuit. Dansul amintește de alt dans, pe care alți negri, în alte timpuri, l-au dansat pe covertele corăbiilor de negri. Muzica amintește dorința de-a fi într-o zi marină, de-a pleca pe aceste corăbii spre alte țărâmurî. Dar barcazele care par niște corăbii gata să se avânte în larg, sunt pironite de pământ, lângă plantațiile de cacao, și, oricât de puternic ar bate vântul dela sud, ele nu pornesc niciodată.

*Corabie ce nu s'avântă'n larg,
Corabie legată de pământ.*

Oricât de puternic ar sufla vântul de sud, care culcă la pământ ierburile sălbatice, acoperind pământul plantațiilor de cacao cu frunze galbene, barcazele nu vor pleca niciodată. Cu atât mai puțin acești negri și mulatri care cântă marea și călătoriile, cu atât mai puțin vor pleca ei, marinari pe barcazele de cacao, înfipite în pământul negru și bogat.

Sub razele soarelui, cacaoa se usucă și se preschimbă în cărbuni aprinși și pe acești cărbuni joacă oamenii, întorcându-i pe o parte și pe alta pentru ca produsul de cacao să fie „superior“, să nu iasă nici „bun“, nici „ordinar“. Diferența de preț se scade întotdeauna din salariul muncitorului, care nici în zece ani nu o poate plăti. Vătaful strigă „fiți cu băgare de seamă, nu distrugeți cacaoa, nu-l furați pe stăpân!“ Ei joacă și cântă. Cacaoa arde. La început lasă urme pe degete, apoi piciorul se obișnuiește.

Cu cât mai arzător va fi soarele, cu atât mai bună va ieși cacaoa. Va deveni închisă ca fața acestor oameni, care vor mirosi a ciocolată. Tot ce știu lucrătorii despre ciocolată este mirosul pe care-l răspândește sămânța de cacao.

Varapau joacă repede, își mișcă picioarele într'un dans straniu. Negrul Florindo râde, el joacă cel mai bine. Capi stă în hambar și frământă sămânța proaspătă de cacao, ca să scoată mierea. Picioarele îi sunt năclăite și niciodată nu le va mai putea curăța. Rămân așa toată viața. Negrul Florindo conduce cântecul marinarilor. Vocea sa este acoperită de corul zilerilor:

*Corabia e gata de plecare
Și vântul suflă tare dinspre mal,
Corabie sărmană fără pânze
Și fără cârmă dreaptă peste val.*

Acolo, în față, proaspăt văruit, se află cuptorul. Pare să fie o căscioară liniștită, dar muncitorii o privesc cu spaimă. Cuptorul electric, casă albă și mică, cu o singură intrare, pare mai curând o gură de lad în care muncitorii se strecoară pe rând. În zilele mohorâte, de ploaie, din timpul iernii sau după strângerea recoltei, când în barcaze nu mai încap cacaoa culeasă, semințele sunt uscate artificial, la căldura produsă de cuptorul electric. Iarna, sau după ce încep ploile de Iunie, barcazele nu mai folosesc la nimic. Soarele nu se mai arată și acoperișurile de zinc sunt așezate la locul lor, semințele fiind duse la cuptor.

Se dă drumul la curentul electric, sau se pun lemne, dacă nu sunt cuptoare electrice. Acolo, înăuntru, într'o căldură de iad, trebuie să rezisti timp de 6 ore, întorcând sămânța, deoarece cuptorul e periculos și poate să ia foc cu o ușurință înspăimântătoare, distrugând saci întregi de cacao. Și sacii pierduți, tot muncitorii îi plătesc. La intrare, vătaful îi previne pe oamenii care intră: „Atenție, atenție, băgați de seamă să nu distrugeți cacaoa!”

Mulți dintre ei, după ce ies încălziți din cuptor, beau apă și mor de congestie. Într'o zi unul a murit pentrucă, însetat, a mâncat la repezeală un pepene. A murit în chinuri groaznice, cu ochii ieșiți din orbite, cu gura strâmbată, lângă ușa cuptorului alb și frumos.

— Congestie... s'a spus.

Mulți au murit în felul acesta și muncitorilor le e frică de cuptor, o frică de moarte; îl privesc ca pe un dușman. El omoară oamenii, el arde cacaoa pe care tot muncitorii o plătesc. Pierdere e scăzută din salariu, datoria crește în catastifele încurcate ale prăvăliei. Mai bine-i de cel care moare în cuptor; nu mai plătește nimic, e îngropat chiar în plantație, ca să îngrășe pământul. Orice om moare când îi sună ceasul, dar mai bine e să mori deodată, de congestie, decât să boalești luni de zile în pat, slab și galben, să te topești văzând cu ochii. Așa spun femeile, când vreuna moare de congestie, pentrucă la ieșirea din cuptor i s'a aruncat o găleată de apă rece, în spate.

Și totuși, în cinstea cuptorului care arde cacaoa și ucide oamenii, cântăreții anonimi de pe întinsul plantațiilor, au compus melodii grave, nesfârșit de triste, ca niște imnuri funebre:

*Maneca a murit în cuptor
In ceasul când apune soarele.*

Pe plantația colonelului Federico Pintó, se află un singur cuptor electric așezat între barcaze și conac. Motorul era slab, producea curent numai pentru cuptor, pentru casa colonelului și pentru cele două becuri din casa lui Tiburcio, vătaful. Celelalte două cuptoare dela marginea fermei erau încălzite cu lemne. In acel sfârșit de an, înainte de terminarea culesului, chiar când încă nu începuseră ploile, funcționa și cuptorul electric, deoarece barcazele n'ajungeau pentru uscatul semințelor de cacao.

În prima zi după sfârșitul culesului, când Varapau începuse să se gândească la terno, Ranulfo muri de congestie. Ceilalți se aflau în barcaze și în magazie. El intrase în cuptor pentru a întoarce semințele de cacao, ca să nu se ardă.

Norii de ploaie se îngrămădeau pe cer încă din ajun și din când în când se scuturau în picături mari de apă. După puțin timp începu să plouă cu găleata. Terminând lucrul în cuptor, Ranulfo ieși afară, în ploaie, dar n'apucă să facă decât câțiva pași și răcni:

„Ai, Doamne“. Gura i se strâmbă și se prăbuși chiar în ușă. Capi văzu scena dintr'o magazie și țipă:

— A murit Ranulfo...

Oamenii lăsară lucrul și alergară. Vătaful îi strigă lui Varapau:

— Adu-l aici pe colonel...

Când sosită, Ranulfo murise. În cuptor, semințele de cacao sfârâiau. Se învăteau cu toții în jurul mortului.

— Ce urit e!... îngăimă fiica lui Irineo, care n'avea decât optsprezece ani și era dorită de toți bărbații. Apăru Federico Pinto care porunci:

— Opriți motorul! arde cacaoa... Repede, Tiburcio!

În cuptor semințele de cacao trosneau și colonelul rămase un moment ascultând, cu figura întunecată de supărare.

— Sacii ăștia sunt pierduți... Și numai când auzi încetinin-du-se motorul, se întoarse spre omul mort. Muncitorii îi făcură loc; numai fata lui Irineo nu se mișcă, surâzând colonelului. Dona Augusta, soția lui Federico, sosi întrebând:

— Ce s'a întâmplat?

— A murit Ranulfo...

Federico privi fața mortului, gura lui căscată, mâinile cris-pate:

— Dece 'dracu n'a așteptat să treacă ploaia...

Ploaia torențială încetase. Nimeni nu răspunse colonelului. Dona Augusta își făcu semnul crucii, se așeză între soț și fiica lui Irineo, care se îndepărtă cu capul plecat:

— Negresă nerușinată... murmură stăpâna.

Privi mortul cu milă, dar gândurile ei erau la mulatra cu sâni obraznici.

— Ce nerușinare!... murmură iar.

Cadavrul lui Ranulfo zăcea în acelaș loc. Tiburcio se întoarse în fugă și colonelul închise ochii mortului.

— Repede, vezi de cacao. Poate că va fi salvată...

Tiburcio și doi muncitori intrară în cuptor. Federico se adresă celorlalți:

— Intorceți-vă în barcaze... nu e timp acum de priveghi..

Oamenii se retraseră încet. Capi se uita mereu înapoi și-l vedea pe Ranulfo, cu ochii scoși din orbite, și pe Tiburcio care ieșea din cuptor împreună cu doi muncitori:

— Am salvat cacaoa... s'a ars numai puțin...

În timp ce cei doi oameni, ajutați de fiica lui Irineo, ridicau cadavrul, vătaful se duse să dea drumul motorului electric. În treacăt îi strigă lui Varapau:

— Vezi de cuptor... bagă de seamă la cacao.

Federico întări observația:

— Băgați de seamă la cacao!...

Mortul fu târit de mâini și de picioare.

Timp de un minut se așternu o tăcere adâncă.

Deodată, vocea lui Florindo străbătu plantația, răsunând dela înălțimea unui barcăz. Era un cântec, un bocet al cuptorului:

*Cuptorul a omorât un om,
Cuptor asasin!
Maneca a murit în cuptor,
Ce groaznic destin!*

Federico se întoarse acasă agitat, nervos; își șterse fruntea cu batista și-i spuse soției sale:

— Din fericire, am salvat cacaoa.

Vocea negrului Florindo se pierdea printre arborii de cacao:

*Maneca a murit în cuptor,
Ce groaznic destin!*

7

La conac se servi masa. Dona Augusta chemă copiii, patru, care se așezară în jurul mesei. Lipseau ceilalți trei, băieții și fata care învățau la Bahia. Negresele aduceau tăvile cu mâncare dela bucătărie.

Federico Pintó își privea soția și se gândea la Lola Espi-

nola. Odată, demult, dona Augusta fusese o femeie frumoasă și elegantă. De atunci trecuseră peste 20 de ani. Federico începuse să se îmbogățească de îndată ce se căsătorise cu ea. Augusta, era orfană de tată și adusese o zestre care rotunji averea lui Federico. Prima naștere îi ruină fizicul și dona Augusta începu să se îngrășe, ajungând un fel de monstru care contrasta cu bărbatul ei, mic și slab. La proporțiile fizice ale doinei Augusta se adăuga gelozia, o gelozie cruntă care se întindea asupra întregii plantații. Încă pe vremea când locuia în Ilhéus, într-una din casele cele mai frumoase de pe Avenida, era cu gândul numai la bărbatul său, rămas singur la plantație, gata să profite de metisele mai tinerele. Până la urmă se hotărî să se stabilească în mijlocul plantațiilor ca să-l aibă sub ochii săi pe Federico, să-l împiedice să aibă legături cu fetele muncitorilor.

Lui Federico Pintó nici nu-i păsa de acceselle de gelozie ale neveste-si. Dormind toate după amiezele în hamacul așezat pe verandă, înfulecând bucatele gustoase, pregătite de negrese, dona Augusta se îngrășase, ajungând un fel de munte de carne, respingătoare chiar pentru ochii colonelului. În timp ce sta la masă, Federico se gândea ce scandal ar fi făcut Augusta dac'ar fi aflat că el trăia cu Lola. Dar nevastă-sa habar n'avea — știa doar vag despre existența lui Pepe. Pentru ea, toată povestea asta se mărginea la jocul de cărți — știa că lui Federico îi plăcea să zacă la o masă de poker — și faptul în sine n'o supăra:

— Dacă joacă, înseamnă că nu se ține de femei...

Dar, să știe ea... Ce scandal! Ar fi o grozăvie, ar vorbi despre asta toată viața, s'ar plânga servitorilor și lui Tiburcio, văicărindu-se ziua și noaptea. Într'adevăr, bine făcuse că a venit la plantație; așa, e departe de gurile rele din Ilhéus, de bătrânele acelea care n'au altă treabă decât să bârfească, să transforme viața altora într'un infern. Dar colonelul Federico Pintó se sinchisește prea puțin de toate astea.

„N'are decât să se supere Augusta, dacă o să afle. El pe Lola n'o lasă... Auzi! S'o părăsească pe Lola, numai ca să-i facă pe voie elefantului ăstuia?...“

De când văzuse un elefant la circ, Federico nu mai putea să se gândească la nevastă-sa fără să nu-l vină în minte animalul acela curios. Ceeace-l făcea pe colonel să șovăie, împiedicându-l s'o ia pe Lola numai pentru el, să-i facă o casă, să trăiască nedespărțit de ea, erau copiii, cei care studiau la Bahia și cei mici de-acasă.

Din doisprezece copii, rămăsese cu opt. Patru muriseră încă de mici, afară de Carlos, care a murit de tifos, într-o vacanță. Carlos era cel mai mare din toți, avea paisprezece ani. De n'ar fi fost copiii, de când ar fi luat-o razna Federico, fără ca să-i pese de ceeace s'ar vorbi în urmă... Afară de asta, era de ajuns să doarmă o noapte cu nevastă-șă, ca să-i facă un copil... Iar Augusta lăsa plozii să se adune an cu an.

Acum, copiii îl legau pe colonel de casă, de soție, îl împiedicau să se rupă de toate și s'o smulgă pe Lola din brațele lui Pepe.

Dona Augusta mânca în tăcere. Și pe ea o frământau gândurile. Se gândește la Federico, la copii, la plantație. Se gândește la Rita, fata lui Irineo. Măgărița asta se ține scai de bărbatu-său. Cine oare nu vede?... Și el!... Desigur îi place... Și Irineo, fără îndoială, dă o mână de ajutor... Arde de dorința să-și vadă fata în patul stăpânului, să curgă banii, să-și vadă familia mutată la Pirangi... Se simte dela o poștă ce urmărește... Nerușinata! Sâni obraznici, părul îngrijit, zâmbetul nerușinat!... Donei Augusta îi rămâne mâncarea în gât. Copiii se bat la masă, să apuce care mai de care cea mai bună bucată de carne. Dona Augusta îi ceartă, supărată.

Dece-o fi râzând Federico?

Până la urmă nu se mai putu stăpâni și spuse:

— Crezi tu că eu n'am ochi să văd?..

Colonelul tresări, trezindu-se din gândurile sale. O fi allat ceva?

— Ce vrei să zici?

— Toată lumea vorbește... Rita, fiica lui Irineo...

— Ia mai lasă-mă'n pace, femeie...

— Păcat că n'ai băgat de seamă, dar...

— Dar ce?

— Asta mai lipsește, să se frece de tine... Cred și eu, dacă-i dai nas...

Federico râde.

— Lasă-mă în pace, când îți spun... Mă scoți din fire cu gelozia asta infernală. Nici nu-mi pasă de metisa ta... Slăbește-mă!...

În ușa sufrageriei apare Rita, fiica lui Irineo. Fața donei Augusta se schimonosește de furie:

— Ce vrei?

Fata râde încurcată.

— Am venit să vă rog, dacă n'aveți cumva să ne împrumutați două lumânări, să le punem la picioarele mortului.

Federico o vede pentru prima oară mai de aproape pe Rita. De n'ar fi Lola, n'ar strica să-ți pierzi câteva zile cu metisa asta. Și nu-i deloc urită...

Dar el are o femeie fină și frumoasă. Ce să se încurce cu mulatrele dela plantații! Vocea doinei Augusta e aspră:

— N'am nicio lumânare... Negrul n'are nevoie nici de lumânări, nici de coșciug... I-auzi comedie!...

— Pentru priveghi.. repetă Rita mirată. Niciodată n'a refuzat cineva să dea lumânări pentru un mort. Deabia atunci dona Augusta își aminti de mort.

— Pleacă de aici... o să trimit îndată pe Esmeralda cu lumânări.

Rita spuse:

— Dumnezeu să vă răsplătească...

Dona Augusta se întoarse spre Federico:

— Nu ți-am spus eu... a născocit povestea cu lumânările numai ca să vină aci...

Colonelul râse din nou:

— Isprăvește odată femeie... A venit după lumânări și tu, cât pe ce să nu-i dai de pomană... Pomana nu-i un lucru rău. Trebuie să facem bine săracilor.

Dona Augusta se desvinovăți:

— Lumânări o să trimit eu, dar n'am vrut să i le dau tă- câloasei ăsteia.

Tiburcio se apropie de ușa sufrageriei, cerând voie:

— A fost salvată toată, stăpâne.

Federico se întoarse către soția sa:

— Dă-le și o sticlă de rachiu pentru priveghi. N'or fi având bani să cumpere...

8

In plantație, umbra e suavă și dulce. Arborii de cacao se ascund sub frunzele lor mari, îngălbenite de soare. Crengile se caută și se îmbrățișează'n văzduh. Un singur copac pare că urcă și coboară dealul.

Umbra arborilor se întinde pe sute de metri.

În plantațiile de cacao, toate lucrurile capătă o nuanță gal-

benă, în care câteodată năvăleşte crud, verdele. De un galben roșcat sunt furnicile Pechichicas care acoperă frunzele și distrug lăcustele ce amenință fructul. Florile și frunzele noi se imbracă și ele într'un galben deschis. Soarele le vopsește într'un alt galben, ars. Galbene sunt și fructele timpurii, din cauza prea marii călduri. Fructele coapte par lămpi de aur ale unor temple antice, strălucind în purpura serii care se așterne peste umbra plantațiilor. Un șarpe cobra, galben — un „Papa Pinto“ — se rostogolește la pământ, printre picioarele muncitorilor. Și până și pământul lutos, care în timpul verii se prefăce în colb, are o vagă nuanță de galben, care colorează deasemenea picioarele goale ale negrilor și mulatrilor de pe plantații. Tot o lumină aurie, tremurătoare, răspândesc și fructele coapte, scoțând la iveală cele mai mici ascunzișuri ale plantației. Ceva se furișează strecurându-se prin frunziș, printre ramurile galbene de praf, până departe, sus, la frunza cea mai înaltă. Sunt maimuțele care sar din creangă'n creangă, într'o sbenguială neobosită, pătând aurul fructelor de cacao cu galbenul lor opac, murdar. „Papa Pinto“ se deșteaptă, își desfășoară trupul de culoarea gălbenușului de ou. Pare o vargă de metal flexibil. Ochiul său galben se'ndreaptă lacom spre maimuțele care sar nebunatic încoace și'ncolo. Raze de soare se strecoară printre arbori, aruncând pete de culoarea ceaiului, ca și cum o ploale de topaz ar cădea din cer presărând cu petale de floare de ceai pământul arzător al arborelui de cacao.

În liniștea dimineții, poți aduna într'un mănunchi toate nuanțele de galben.

Și când se stârnește briza ușoară, toată marea asta galbenă unduește, nuanțele se confundă, creează un nou galben. Galbenul plantațiilor de cacao. Cel mai frumos galben din lume! Galbenul pe care numai oamenii din acele locuri pot să-l vadă în zilele de vară, înainte de cules. Nu sunt cuvinte pentru a-l descrie, nu există imagine pentru a-l compara; e galbenul fără seamăn, galbenul plantațiilor de cacao.

PLOAIA

1

Carlos Zude ajunsese lângă poetul care se afla singur în sala de ședințe a Asociației Comerciale din Ilhéus. Ii întinse mâna zâmbind, cu zâmbetul lui atât de simpatic:

— Bună seara, Sergio.

— Bună seara.

Carlos Zude simțea orgoliul poetului ca pe ceva fizic, tăios. Se afla aci, aproape, sensibil în atmosfera odăii, ca o lamă de cuțit. De neînțeles dece faptul acesta îl întărâta pe Carlos Zude, în ciuda disprețului pe care-l avea față de Sergio Moura. Sergio era, fără îndoială, un bun secretar, ținea totul în ordine, dar ca el mai existau sute de tineri, în stare să facă acest lucru pentru un salariu bun. Că acel orgoliu s'ar datora poeziei, era ceva la care Carlos Zude nici nu se gândea; pentru el, versurile erau un lucru demn de disprețuit. Carlos Zude considera orice manifestare artistică drept aiureli ale unor pierde-vară. Nu avea nicio încredere în oamenii care scriau, pictau sau sculptau. La el nu era vorba de ignoranța plantatorilor, care se transformă atât de ușor în respect. Plantatorii îi disprețuiau pe artiști, până când îi vedeau consacrați. După aceea, îi respectau și admirau de departe. Carlos Zude se simțea mai presus de toate, deasupra consacrarilor. Avea o idee formată asupra artei: „Pierdere de timp“.

Ultimele mișcări revoluționare în care fuseseră amestecați atâția scriitori îi dădură convingerea că, uneori, această pierdere

de timp era periculoasă. Cu toate acestea, delimita hotărît noţiunea de poet de noţiunea de periculos. Poeţii nu erau decât nişte pierde-vară vrednici de dispreţ. Însă Sergio Moura era muncitor şi ţinea întotdeauna în ordine serviciul secretariatului (Carlos Zude era preşedintele Asociaţiei Comerciale din Ilhéus). Carlos nu-şi amintea niciodată ca el să fi publicat versuri în revistele din Rio. Il credea mai degrabă un diletant, iar poezia sa o slăbiciune de secretar. Manifesta faţă de Sergio dispreţul firesc pe care-l avea pentru orice funcţionar care trăieşte dintr'un salariu. Cu tot dispreţul acesta, Carlos era persoana cea mai amabilă din lume cu funcţionarii săi. Incapabil să ridice glasul, să ţipe la cineva, să se certe cu violenţă, se socotea din cu totul altă lume decât oamenii pe care-i dispreţuia. Lumea lui era aceea a marilor comercianţi, a exportatorilor, a marilor plantatori, în care intrau şi administratorii cu vreo participare la câştigurile casei sale de export.

Cum se făcea atunci că simţea orgoliul poetului ca o palmă pe obrazul său? Nu putea găsi nicio explicaţie orgoliului. Sergio ridicat în picioare, se afla în faţa lui, cu faţa senină, solemn, aşteptând ordinele exportatorului. Carlos era încurcat, niţel enervat. Totuşi, atitudinea lui Sergio era ireproşabilă. Il privea pe Carlos stând drept, cu hârtiile pentru şedinţă aşezate pe masă.

Poate că floarea, bobocul de trandafir, pe care-l ţinea poetul în mână dreaptă, e de vină. Asta i se pare aproape o insultă. Ce fel de insultă? Carlos nu ştie ce să facă cu mâinile, stă pe gânduri... Pe deasupra, Julieta îl mai invită pe tipul ăsta la petrecerea de mâine. O petrecere intimă, organizată numai pentru un grup restrâns, format din prietenii cei mai apropiaţi. Şi ea l-a invitat pe Sergio... Ce dracu o fi găsim la el? Femeile sunt de neînţeles. Nimeni nu le poate înţelege...

Poetul răsucesce în mână bobocul de trandafir... E pur şi simplu intolerabil. Carlos Zude izbuteste în sfârşit să deschidă gura; ar vrea să spună cea mai muşcătoare ironie, dar nu-i vine nimic în minte. Dece dracu l'o fi invitat Julieta pe individul ăsta?

Sosirea lui Schwarz, care administra interesele unei case exportatoare cu capital german, fu salutată de Carlos cu atâta bucurie, încât vizitatorul fu cuprins de nelinişte.

— Ah! Scumpul meu Schwarz, ce mai faci? E atâta timp... Şi-l îmbrăţişă cu putere.

Schwarz îl salută pe Sergio:

— Iată-l şi pe poet; ce mai faci? Cum stai cu versurile? Se

exprima greu. Nu citise nicio poezie de-a lui Sergio. Schwarz nu citea nimic din ce publicau în țară ziarele, cu toate că urmărirea îndeaproape literatura și filosofia în limba germană, din care de altfel nu înțelegea nimic. Autorul său preferat era Nietzsche și adeseori spunea că Nietzsche îl ajută să îndure viața din Ilhéus. Era un om încă tânăr și foarte îngrijit. Se afla de puțină vreme în oraș și venise direct din Germania, ca să-l înlocuiască pe evreul care administrase mai înainte firma.

Deabia acum Carlos Zude putu să întrebe:

— E totul gata pentru ședință, domnule Sergio?

Poetul — ce enervant! — mirosea trandafirul.

— Totul, până și whisky-ul...

— Foarte bine, foarte bine... se bucură Schwarz. Whisky-ul e principalul.

Carlos dori să vadă hârtiile pe care le trimisese din biroul său. Se aflau aici, la locul pe care trebuia să-l ocupe în capul mesei. Poetul i le arătă cu floarea. Era enervant. Carlos Zude făcu un efort ca să se stăpânească; trebuia să-și păstreze tot calmul pentru ședința de diseară. Sosiră cei doi Rauschnig, apoi Reicher. Antonio Ribeiro sosi ultimul. Schwarz servea whisky în niște pahare albastre.

Se așezară în jurul mesei uriașe. Era un grup impresionant de oameni care înainte de toate arătau bine îngrijiți. Purtau haine de calitate superioară, încălțăminte scumpă, cămăși de mătase. Dădeau impresia de forță.

Sergio Moura, cu creionul în mână și cu floarea așezată pe hârtie, stătea la celălalt capăt al mesei, în fața lui Carlos Zude. Acesta privea bobocul care arunca o pată sângerie pe albul hârtiei pregătită de poet pentru a lua note. După o scurtă tăcere, Carlos își întoarse privirea către Reicher, cel mai puțin însemnat exportator, și spuse:

— V'am convocat, domnilor pentru o chestiune de mare importanță...

— Trebuie să notez? îl întrerupse poetul.

Carlos fu nevoit să-l privească din nou și ochii i se opriră iarăși asupra trandafirului. Iată un lucru la care nu se gândise: era necesar, oare, să stenografieze discursul? Nu, nu trebuia:

— Nu, domnule... Și se uită din nou la Reicher. Mai întâi, trebuie să vă aduc la cunoștință că reprezintă aci nu numai părerea mea, ci și pe aceea a lui Karbanks...

Exportatorii schimbă între ei priviri mlrate. Unul dintre Rauschningi își atinse cu cotul fratele, făcându-l atenț. Până și Sergio se aplecă mai mult, așteptând cu interes ce avea să spună patronul. Carlos își întinse picioarele. Senzația neplăcută, pricinuită de orgoliul poetului, începu să dispară.

— Cred că putem vorbi deschis... De astă dată se simțea cu desăvârșire stăpân pe sine. Poetul se întoarse la locul său de funcționaraș umil. Carlos se gândise un moment să-i ceară să se retragă, să-i spună că n'avea nevoie de el la această ședință. Dar acum prefera ca Sergio să rămână, să-și dea seama de puterea lui Carlos, de ceea ce reprezintă el și de ceea ce e el în stare. Spuse deci cu nepăsare:

— Nu luați note, domnule Sergio...

— Bine — și poetul apucă din nou bobocul de trandafir, începând să-l învârtască în mâna lui albă și osoasă.

Carlos Zude vorbea apăsând pe fiecare silabă. I se părea că-l masacrează pe Sergio Moura:

— Karbanks și cu mine am ajuns la concluzia că prețul la cacao trebuie urcat.

Se opri așteptând efectul cuvintelor sale. Dar toți tăceau. Unul din Rauschningi făcu iarăși semn cu cotul celui alt. În sfârșit, Antonio Ribeiro îi ceru lui Carlos, în numele celorlalți, să fie mai explicit. La drept vorbind, nu prea înțelesese de ce trebuiau urcate prețurile.

Carlos Zude se întinse mai întâi în fotoliu, apoi luă o poziție energică și un aer de om care vrea să rostească lucruri definitive sau să dea o lecție. Fără să vrea, își aruncă privirea înspre poet, adresându-i-se parcă lui:

— Dumnevoastră știți că recolta Republicii Ecuador este distrusă... Și, fără îndoială, mai știți că începând dela Coasta de Aur și din Brazilia...

— Ecuador exportează cea mai mare cantitate de cacao, îl întrerupse Reicher.

— Da, dar nu e numai asta... Recolta compromisă a Ecuadorului are ca urmare un fapt mai important pe care trebuie să-l cunoaștem... Carlos își luă ochii dela Sergio și se uită cu oarecare dezaprobare la Reicher.

— Care anume? întrebă Antonio Ribeiro.

Frații Rauschning erau numai ochi și urechi, Schwarz făcea eforturi să pătrundă înțelesul ascuns al cuvintelor lui Carlos Zude. Ce s'o fi ascunzând îndărătul vorbelor? Nu cumva brazi-

lianul ăsta, cu urme vădite de sânge negru în buzele groase și în pomeți, nu cumva vrea să-i înșele, să-i bage într'o afacere din care numai el și americanul să tragă profituri?

Carlos Zude refuză trabucul de San-Felix pe care unul din Rauschningi i-l oferi. Nu fuma. Incepu să vorbească:

— Cu toții suntem extrem de interesați în afacerea cu cacao. E afacerea asupra căreia se concentrează tot interesul nostru. Nu-i așa?

Frații Rauschning aprobă, dând din cap; Schwarz nu făcu niciun gest, era intrigat și stătea în gardă; Reicher făcu: „Hm!"; numai Antonio Ribeiro spuse:

— Asta așa e.

Poetul mirosea bobocul de trandafir. Și el era intrigat și în acest moment își aminti de gestul dramatic al lui Joaquin și în urechile sale răsună, ca un vers tragic, cuvântul acela, rostit aici în sală, de șofer:

— Imperialismul!

Măinile lui Carlos se prefăceau în ghiarele unui balaur. Se înmulțeau peste hârtiile, datele, cifrele, cifrele și iar cifrele adunate în fața lui.

Carlos se înalță mai mult în fotoliu. Acum nu mai ținea picioarele întinse. Stătea cu pieptul aplecat peste masă și cuvintele se rostogoleau parcă pe suprafața ei. Cel puțin așa își închipuia poetul. Carlos continuă:

— Acest fapt constituind un adevăr, întrebarea e: ce garanții avem noi?

Carlos părea un profesor, un profesor tânăr. Atitudinea lui de azi îl întinerea și toți ceilalți se uitau la el cam nedumeriți. Poetul (singurul pe care Carlos vroia să-l facă praf) socotea că Zude se exprimă rău. Sergio începea să înțeleagă gândurile lui Carlos și simțea că ceilalți încă nu le pricep. Increzut, patronul se încurca, era oarecum confuz. Carlos repetă întrebarea pe un ton mai hotărât:

— Ce garanții avem noi?

— Dar nu înțeleg ce fel de garanții? vru să afle Reicher.

Schwarz închise ochii și începu să se dumirească. Acum era ceva mai liniștit. Și el se gândise la aceste lucruri, dar nu avusese curajul să le spună.

— Da — continuă Carlos — ce garanții? Noi cumpărăm cacao și o vindem în străinătate. Unele dintre firmele pe care le

reprezentăm au capitaluri plasate în străinătate. Pe ce se sprijină aceste capitaluri? În ce constă siguranța noastră?

Își ia ochii dela poet și privește în jur. Poetul miroase bobocul de trandafir. Carlos Zude ar avea poftă să-i spună că e un afemeiat, cu toate că nu le locul, dar numai așa, ca să-l insulte, să isprăvească odată cu aerul acesta de superioritate.

— S'a întâmplat, domnilor, că siguranța noastră, capitalurile noastre, banii noștri — repetă — banii noștri, depind exclusiv de câțiva plantatori și de câțiva cultivatori care stăpânesc plantațiile... Dar îngrijesc ei, lucrează ei așa cum trebuie aceste plantații? Dacă dumneavoastră nu știți, vă voi informa...

Scoase din hârtiile sale câteva ziare.

— Sunt ziare din Buenos Aires. Puțin cam vechi, dar n'are a face. Ceeace interesează, e informația... Rămase un moment nehotărît, neștiind dacă se cădea sau nu să ceară poetului să traducă cele două articole. În cele din urmă se hotărî să nu-i dea apă la moară.

— Nu-i nevoie să le traducem pentrucă le cunosc conținutul. În acest prim articol — arată bucata de ziar lipită pe o coală de hârtie — e vorba de falimentul celui mai mare exportator din Ecuador. Ridică hârtia deasupra mesei și aruncă o privire asupra tuturor. Pierderea recoltei, lipsa de afaceri, încercarea de a ține pas cu pierderea marilor plantatori l-au dus la faliment...

Ridică celălalt articol și caută până găsi numele... D-l Junio Remiges... Alt exportator s'a sinucis. La începutul recoltei acontase foarte multă cacao; mii de saci. N'a primit cacaoa. Și-a tras un glonte'n cap...

Antonio Ribeiro flucră. Se speriasse. Și pe Reicher îl trecu un fior. Frații Rauschning se priveau, începeau să înțeleagă. Carlos ăsta e un geniu... Schwarz se liniștise. Nu mai privea țintă la buzele groase ale lui Carlos, la pomeții ieșiți înafară, trăsături ce aminteau sângele negru care fără îndoială curgea prin vinele sale. Poetul vedea balaurul desfășurându-se și umplând sala ședinței. Acum, oamenii din jurul mesei alcătuiau un corp unic, corpul monstruos al unui animal fantastic.

— Domnii mei, eu cred, și Karbanks e de părerea mea, că trebuie să urcăm prețurile... După câte știu, recolta de pe Coasta de Aur va fi slabă și anul acesta. Seceta a dăunat iarăși arborilor de cacao. Acolo va lipsi iarăși cacaoa. E un an minunat pentru a începe urcarea prețurilor...

— Dar... zise Antonio Ribeiro, care nu înțelesese.

— Vorbește, spuse Carlos Zude, poruncitor.

— Dar... nu văd ce avantaj avem dacă urcăm prețurile. Proporția dintre prețurile pe care trebuie să le plătim plantatorilor și acelea care ne sunt nouă date, la New-York sau la Berlin, e aproape egală, diferența de câștig e mică. Inafară de faptul că vom întrebuița un capital mai mare, nu văd avantajul și nu văd ce au a face toate acestea cu problema siguranței...

Carlos Zude aruncă exportatorului o privire plină de milă. Apoi se uită la Schwarz și spre Rauschningi; străinii aceștia, fără îndoială, înțelegeau. Nu erau atât de mărginiți ca Antonio Ribeiro. Observă că germanii înțelegeau și aprobau. Surâse satisfăcut. Poetul văzu balaurul rânjind înspăimântător. Carlos vorbi mai calm.

— Evident... urcarea va *atrage* după sine folosirea de capitaluri mari... Marii plantatori se vor îmbogăți, vor deveni și mai puternici... Valoarea plantațiilor va crește, și încă cu mult. Tocmai asta vrem și noi. Pentru ca la urmă...

Făcu o pauză, după care continuă:

— ...să vină scăderea...

Cel mai mare dintre frații Rauschning nu se putu stăpâni și izbi cu pumnul în masă. Antonio Ribeiro încă nu se lămurise. Nu era prea priceput în afaceri, dar avusese noroc întemeind o casă de export:

— Nu înțeleg bine...

Atunci cel mai mare dintre Rauschningi, om cu părul alb și cu ochii blânzi, albaștri, luă cuvântul și începu să explice încet, ușor, cu exemple:

— O plantație care produce o mie de saci valorează atâtea contos. După urcarea prețurilor va costa de patru ori mai mult, după scădere va face de opt ori mai puțin. Dădu cifre și totul păru limpede ca lumina zilei.

Antonio Ribeiro simți în el o putere neobișnuită:

— Vom urca prețurile. Dar până când?

— Până când va fi necesar — spuse Carlos — și le vom scădea tot până când vom socoti că este necesar...

Apoi întrebă:

— Toată lumea e de acord?

Cu toții erau de acord și îl felicitau cu entuziasm. Carlos Zude îl privi pe poetul Sergio Moura. După atâtea ore, floarea se ofilise. Carlos nu-și putu stăpâni un zâmbet triumfător. Deabia

atunci poetul simți în el un val imens de ură. Roși doar și-și mușcă buza. Acum nu mai vedea un balaur, ci un om râzând batjocoritor. Era și mai odios. Carlos se uită la whisky-ul pe care Schwarz i-l turna în pahar.

— Și când exportatorii vor fi și mari plantatori, nu vor mai depinde de capriciile plantatorilor care vor sau nu să planteze suprafețele de pământ necesare și nici de micii cultivatori care nu au banii necesari spre a o face.

Schwarz confirmă părerea aceasta cu un gest brusc și autoritar.

— Vom aranja noi toate astea, rosti el, închinând paharul. Și poetul vedea fețele lor prin sticlele albastre ale paharelor. Păreau niște ființe stranie și înspăimântătoare. Carlos Zude se despărți de Sergio urându-i cu glasul cel mai amabil:

— Bună seara, domnule Sergio. Somn ușor și nu uita să te arăți mâine.

Ieșiră cu toții. În sala de ședințe stăruia un miros de țigări scumpe, de parfumuri discrete și fine, de curățenie, de oameni cu bani. Sergio îl simțea atât de violent în nări, încât luă trandafirul în mână și începu să miroase cu nesaț urma de parfum care mai rămăsese, parfum proaspăt din grădină.

2

Când, la ora 9 seara, ultimul autobuz plecă la Itabuna, Marino Santos ieși din agenție și se îndreptă spre „Café Ilhéus” unde-l așteptau prietenii obișnuiți. De acolo se vor duce cu toții la cabaret sau la o casă de prostituție. Toți, afară de Martins, administratorul lui Zude, care în ultimul timp se mulțumea cu una care încărcă saci de cacao, pe nume Rosa, o frumusețe de femeie. În ceată se aflau Reinaldo Bastos, tânăr funcționar din biroul lui Zude. Zito Ferreira, poet în orele libere și directorul unui săptămânal humoristic. Deasemenea și Gumersindo Bessa, unul dintre conducătorii Asociației Funcționarilor Comerciali (Martins era președinte), vechi membru al grupului, dar care se arăta rar de când devenise fascist.

Schimbase societatea, se învârtea acum în jurul lui Silveirinha și nu se arăta decât pentru scurtă vreme și numai ca să-i atragă pe ceilalți la fascism și să țină predici care totdeauna degenerau în scandaluri. Zito, în ciuda decăderii lui fizice și mo-

role, în ciuda orgiilor pe care le făcea, își păstra independența și-și bătea joc de Silveirinha, de fascism, de discursuri și manifestații.

Odată Gumersindo se infurie și sări la bătaie, de a trebuit să intervină Marino Santos și Martins ca să-l liniștească. De atunci dădea foarte rar pe la cafenea. În oraș se spunea că în curând avea să devină procuristul lui Schwartz, la care lucra. Marino Santos luă loc:

— O bere blondă, rece...

Ceilalți își sorbeau halbele. Stăpânul Companiei de Omni-buse îl salută în chip deosebit pe Gumersindo:

— Foarte binei domnule Gume. Mă bucur că vă văd... Sunteți scump la vedere acum...

Gumersindo deschise gura să răspundă, dar lui Reinaldo Bastos nu-i mai ieșea din cap fraza pe care o auzise dela Carlos Zude, în dimineața aceea și pe care o dădea drept a sa.

„Sunt niște copii mari și timizi“...

— Bine zis! exclamă Zito Ferreira (pentru a treia oară repeta elogiul acesta; își pusese în gând să-l stoarcă pe Reinaldo de ceva parale — 15-20 mii de reis).

— Cine? voia să aile neapărat Marino Santos; cine poate fi timid în ținuturile astea pline de oameni îndrăzneți și deștepți?

— E vorba de marii plantatori — îl lămurî Martins. Și cu un aer conspirativ și de cea mai mare taină desvălui înc'odată secretul! Exportatorii s'au întrunit... Va urma o urcare de prețuri, și încă una mare...

Marino Santos ridică paharul de bere, căscă ochii...

— Da, și eu aveam impresia...

Azi am închis cursul la 19.500, mâine îl vom închide la 20, și cine mai știe? Sunt convins că se va urca până la 25...

Marino Santos voia mai multe detalii:

— Cum vine asta?

— Păi... A sosit domnul Carlos, azi, dela Bahia. A venit cu avionul. A stat de vorbă cu Karbanks. S'a întors mai vesel ca niciodată. S'a întors și a urcat prețurile. Apoi a convocat o ședință a exportatorilor pentru azi, la Asociația Comercială.

— Sergio Moura trebuie să fie informat, spuse Zito.

Gumersindo făcu o strâmbătură.

— Nu pronunțați în fața mea numele ăsta infect...

Zito râse:

— L-au trecut fiorii pe dumnealui...

Reinaldo Bastos nu găsea niciun prilej să repete vorba lui

„de duh“. Deaceea era oarecum plictisit și-și bea berea fără niciun chef.

— Atunci o să urce prețurile? repetă Marino Santos. Făcea planuri să cumpere alte omnibuse, cine știe dacă nu și camioane. Va avea bani cu grămada...

— Și recolta o să fie mare, murmură Martins. O să plouă mult prin părțile astea.

Marino Santos se uită la cer, întinzându-și gâtul prin ușa barului. Norii se îngrămădeau pe cer. Mai cerură bere.

— Or să se umple coloneii de bani... spuse Zito.

Reinaldo era gata să dea drumul frazei lui teribile, dar Gumersindo i-o luă înainte.

— Nu sunt deloc timizi; mai degrabă dați dracului.

— Dați dracului? — Reinaldo Bastos căscă gura, întunecându-se la față.

Zito Ferreira sorbi o înghițitură de bere și spuse:

— Dați dracului, da... Lor li se datorează progresul acestei regiuni. Au cucerit pământul, au plantat cacao, au ucis oameni, au construit orașe... Sunt eroii noștri!

Gumersindo se înfură.

— Eroii... Progres... Spune mai bine că ei sunt răspunzători de înapoierea Ilhéusului și vom fi de acord. Asta da.

— De înapoiere? Cum? — întrebă Zito.

Ceilalți ascultau cu interes, până și Reinaldo Bastos devenise atent. O discuție între Zito și Gumersindo („doi încăpățânați“ după cum spunea Reinaldo) merita toată atenția.

— Sunt oameni fără nicio cultură, chiar în materie de cacao, începu să explice Gumersindo cu vocea puțin răgușită, înapoiți în politică, demo-liberali (apăsă pe cuvântul acesta), nu știu să lucreze nici chiar propriile lor plantații. Vreți să știți un lucru? Ei bine, strângă colonelul Horacio 50 de mii de saci de cacao, sau nu? Știu asta foarte bine, pentru că el e clientul nostru (spunea „nostru“, ca și cum ar fi fost asociat la firma Schwartz). 50 de mii de saci!...

— Cacao, nu glumă... îl întrerupse Marino Santos.

Gumersindo Bessa luă un aer triumfător:

— Si știți cât ar putea el să strângă dacă și-ar lucra bine plantațiile, după metode științifice, tehnice, moderne?

Ceilalți așteptau.

— Cel puțin 80 de mii...

— Vorbeli rosti Zito.

— Ba ăsta e adevărul curat. Mai dăunăzi, domnul Schwartz îi explica lui Silveirinha: atăta face, atăta... nici mai mult nici mai puțin, 80 de mii de saci, dacă nu chiar dublu...

— În orice caz, spuse Zito, Schwartz și Silveirinha nu cred să fie proști. Trebuie să recunoaștem că Horacii au fost acei care au cucerit și plantat pământurile astea cu cacao în vremuri eroice. Ei au făcut totul. Sunt niște eroi... Ceeace spui tu despre producția actuală a plantațiilor poate să fie dar poate și să nu fie adevărat, nu știu. Să presupunem că așa e...

— Să presupunem? Dar asta e realitatea.

— Bine. Să zicem că e așa... Însă cine a cucerit pământul... cine și-a vărsat sângele pentru progresul Ilhéusului?

Și fără să aștepte vreun răspuns, Zito continuă:

— Dacă ar exista ființe recunoscătoare pe acest pământ, de mult li s'ar fi ridicat câte o statuie marilor colonei, lui Horacio, prietene, lui Horacio,... da, da...

Zito se simțea înconjurat de admirația celorlalți. Încercă să se amețească, deveni liric, terminând ca totdeauna prin a declama versuri de-ale sale.

Marino Santos era preocupat de urcarea prețurilor:

— Așa încât, cacaoa o să crească, nu? Da, domnilor, va fi o chestie serioasă...

În clipa aceea trecea pe stradă colonelul Maneca Dantas, care tocmai sosise dela plantația sa. Mai era încă încălțat cu cismele de călărie, pline de noroi și trecea prin oraș, singur, cu un aer încântat, privind la cerul amenințător. Pășea cu un început de zâmbet pe față, cu pălăria în mână, cu capul aproape tot albit. Merge ușor, vorbind singur, făcând socoteli în legătură cu recoleta.

Gumersindo îl arătă cu degetul.

— Iată unul din eroii tăi... pare mai mult un nebun...

Reinaldo Bastos socoti că a prins momentul:

— Sunt ca niște copii mari și timizi...

— Bine zis!... (îl ard cu cel puțin 20.000 de reis, se gândi Zito).

Marino Santos propuse:

— Mergem la cabaret? Să sărbătorim știrea cu ridicarea prețurilor...

La capătul străzii, colonelul Maneca Dantas îl căuta pe doctorul Rui, fiul său. Nu-l întâlnise de când sosise și dorea să vorbească cu el. Grupul trecu pe dinaintea colonelului.

— Bună seara, colonele...

— Bună seara.

Și privind la cer:

— Ce zici, o să plouă? Recolta...

Dar ceilalți se îndepărtaseră și el mormăi neînțeles restul frazei.

3

In fața cabaretului, grupul se răspândi. Gumersindo se duse să-l caute pe Silveirinha; aveau de vorbit chestiuni politice. Martins pleca la Rosa, care desigur îl aștepta. Avea femeia lui, dece să mai stea aici. Afară de asta, lui Carlos Zude nu i-ar face plăcere să știe că administratorul său frecventează casele de joc.

— Un administrator e om cu răspundere, nu e un funcționar oarecare.

Reinaldo Bastos intră cu Marino Santos și Zito, însă ieși imediat, ne mai găsind aici ocazia să plaseze teribila lui frază. Prefera să se ducă pe Avenida, unde putea să-și întâlnească logodnica plimbându-se cu alte fete tinere, pentru care fraza era încă nouă. Făgădui că se va întoarce mai târziu. Insa Zito, pentru mai multă siguranță, îi ceru cei 20.000 de reis.

Avea de gând să-i înmulțească la ruletă...

Pe bulevard, pe unde se plimbau tinerii... băieți eleganți și perechi de îndrăgostiți, discutând în grupuri, Reinaldo Bastos nu-și întâlni fata. Străbătu întreaga Avenida cu dorința nestăpânită de-a împărtăși cuiva fraza celebră. Și printr'o întâmplare care răsturnă întreaga sa viață, Reinaldo Bastos o spuse Julietei Zude. Pășea pe jumătate descurajat, când o întâlni pe Julieta stând de vorbă cu Guni, amândouă așezate pe una din băncile de marmoră de pe „promenadă”. Se odihneau, deabia isprăviseră conversația.

Julieta se simțea istovită, cuprinsă de neurastenii. Venise pe Avenida, nădăjduind că-l va întâlni pe Sergio plimbându-se. Știa că poetul obișnuia să rătăcească pe plajă, salutând în dreapta și'n stânga, bucurându-se de briza mărilor. Julieta își aminti de ședința exportatorilor numai după ce ajunsese pe „promenadă”. Sergio se afla acolo, la secretariat. Gândul că în momentul acela el stătea în fața lui Carlos o amuza. In starea aceasta o întâlni

Guni. Se așezară amândouă, discutând, dar curând nu mai avură ce vorbi.

Când îl văzură pe Reinaldo Bastos, tânăr și athletic, Guni voi neapărat să afle cine e.

— E un funcționar al firmei... îi spuse Julieta.

— Drăguț băiat...

Când Reinaldo trecu prin fața lor, salutându-i cu un sonor: „bună seara“, Julieta îl chemă. El rămase în picioare în fața băncii, la început foarte încurcat, apoi simțindu-se tot mai în largul său. Julieta îl încuraja, râdea. Orice lucru o amuza. Guni flirta cu Reinaldo, însă tânărul n'avea ochi decât pentru femeia patronului și dădu fiecărui surăs, fiecărei fraze nevinovate, un înțeles deosebit. Reinaldo avea o părere foarte proastă despre femeile bogate și era sigur că Julieta se interesează de el.

Târîndu-și picioarele, colonelul Maneca Dantas își făcu apariția pe bulevard. Se apropie cu vesnicul său surăs, cu ochii ridicați spre cerul acoperit de nori. Dinspre mare venea un vânt rece, anunțând ploaia. Când colonelul rosti: „bună seara, dona Julieta“, Reinaldo dădu în sfârșit drumul vorbeii sale de duh:

— Sunt ca niște copii mari și timizi.

— Cine? întrebă Guni.

— Coloneii... și Reinaldo mai adăugă ceea ce auzise dela Zito și Gumersindo, într'o explicație pe care femeile o ascultau zâmbind.

Ajunseră la un moment când situația deveni stânjenitoare. Pe dinaintea grupului treceau fete și băieți, colonei și negustori. Cu toții se plimbau pe Avenida, bucurându-se de briza plăcută a mării. Cele două femei îl priveau pe tânărul care stătea în picioare în fața băncii, mândru de-a fi văzut cu Julieta Zude și cu Guni Garson. Din când în când se auzea câte-o vorbă răutăcioasă dinspre grupuri'e de trecători. Reinaldo zâmbea cunoștințelor. Măine va avea ce povesti la balul Asociației Funcționarilor Comerciali. Dar la un moment dat trecu un grup de tinere, printre care se afla și iubita lui Reinaldo (cu care era ca și logodit). O chema Zuleica și la început crezu că Julieta îl oprise pe logodnicul său pentru a-i cere vreo explicație. Trecu pe lângă Reinaldo tocmai în momentul în care el își exprima părerea asupra coloneilor, făcându-se că n'o vede. Zuleica își mușcă buzele, când Casula, prietena care mergea cu ea, îi atrase atenția:

— Nici nu te-a văzut... desigur că e foarte interesantă discuția.

Se întoarseră dela jumătatea bulevardului și când ajunseră în dreptul grupului, Zuleica spuse tare:

— Bună seara...

Reinaldo resări și Julieta își dădu numaidecât seama de situație. Faptul acesta o înveselea. Grupul se opri puțin mai departe; Zuleica aștepta ca Reinaldo să vină la ele. Tânărul se fâstâci și pierdu firul conversației.

Tocmai atunci se apropie un vânzător de înghețată:

— Nu ne oferi câte o înghețată? — întrebă Julieta.

— Ah! și îndată Reinaldo chemă pe vânzător, luând seama să nu fie auzit de logodnică.

Fetele din grup șușoteau între ele și râdeau, arătându-l cu degetul. Stăteau tot nemișcate, așteptând. Reinaldo găsi până la urmă ceva mărunțiș și plăți. Din grupul fetelor cineva strigă:

— Ei! cu înghețata, acil!

Rămaseră un minut fără să spună nimic. Julieta și Guni mâncau înghețata cu delicatețe. Omul cu înghețată se întoarse și-i spuse lui Reinaldo:

— Fetele mă trimit la dumneata să plătești...

Julieta râse, Reinaldo se înroși din nou, căută bani și nu găsi, încercă să explice, negăsind măcar cuvintele necesare. Fetele din grup râdeau. Situația putea să dea naștere unui scandal. Julieta nu se mai distra, începuse să se simtă ușor indispusă, îi revenea neurastenia și odată cu ea impresia că toate astea sunt ridicole și stupide. Guni nu-și dădea seama de nimic.

— Logodnica dumitale pare să fie supărată, spuse Julieta.

„E geloasă“ gândi Reinaldo și se bucură că Julieta e geloasă pentru el. Incepu să explice că între el și Zuleica nu era nimic, nimic serios, dar Julieta îl întrerupse:

— Noi p'ecăm, nu vrem ca din cauza noastră să te cerți cu fetița dumitale. Se ridicară salutând și plecară. Reinaldo le văzu îndepărtându-se, elegante și distante, femei din altă lume. Se simțea fericit, ultima frază a Julietei îi părea aproape o declarație de dragoste. „Se va uita înapoi“ se gândea el, așteptând ca Julieta să dispară pe poarta pa'atului. Ea nu privi însă înapoi și el găsi explicația acestui fapt în teama de a nu se vorbi în Ilhéus ceva pe seama lor. Déabia atunci se îndreptă spre grupul în care se afla Zuleica. Era hotărît să-i facă o scenă:

— Va să zică nu mai pot să stau de vorbă cu o doamnă? Oameni înapoiți ce sunteți.

Dar când se apropie, grupul porni cu pași mari, întorcându-l spatele.

Reinaldo se opri încurcat. Vânzătorul întrebă:

— Și înghețata cine-o plătește, tinere?

Până la urmă Reinaldo rămase singur, cu fraza lui teribilă și cu imaginea Julietei în minte.

„Nu-mi rămâne decât să mă duc la cabaret“ murmură el.

Colonelul Maneca Dantas se întoarse pe bulevard cu pașii săi târșiți, de om bătrân.

— O să plouă tinere, recoltă mare...

4

Luminile orașului străluceau orbitor, tăind pânza deasă a ploii, revărsată în torente. Ploaia începu să cadă pe la orele zece și jumătate, anunțată de tunete care porneau de după dealuri. Abia dispărură ultimele stele de pe cerul Ilhéusului, că și începură să cadă picături rare, ca pietricele, aruncate din când în când. Oamenii care se plimbau pe stradă discutând, alergară spre casele lor, spre cârciumi sau cabarete. Ploaia se înțeți, transformându-se într-o revărsare violentă care spală ultimele murdării ale unei zile de muncă în orașul fructelor de cacao. Pe șuvoaiele de apă care se scurgeau de o parte și alta a străzilor, pluteau fel de fel de lucruri: coji de fructe, cutii de chibrituri goale, mucuri de țigări, o batistă de femeie cu colțurile ridicate, ca o corăbioară albă.

În centrul orașului, pe bulevardul din fața mării, pe străzile comerciale din apropierea portului, iluminăția era mare, ușurând drumul acelor care se grăbeau spre casă. Dar pe măsură ce orașul se pierdea înspre coline, luminile se răreau, ajungând la distanțe din ce în ce mai mari una de alta. Nu mai întâlneai felinare, monumente de fontă cu câte trei becuri puternice, ca pe bulevarde, ci stâlpi înalți de lemn, doar cu câte un bec minuscul în vârf, care abia izbuteau să lumineze la un metru în jurul lor, aruncând pete de lumină în întunericul pe care ploaia îl făcea și mai adânc. De pe deal năvăleau torente de apă murdară, roșie, formată din șuvoaie scurse de pe vârful colinei Conquista, unde se aflau casele muncitorești, dărăpănate. Șuvoaie mari de apă coborau și de pe dealul Union, dealul spălătoreșelor și al marinarilor. Mai departe se afla insula Cobrelor, car-

tier izolat, cufundat în cea mai neagră mizerie. Oamenii din cartierul acesta nu puteau nici măcar să plătească o colibă pe Conquista sau pe Union. Turistii care soseau cu avioanele, dornici să cunoască civilizația pământului pe care crește cacaoa, nu erau duși niciodată, de cetățenii din Ilhéus, în insula Cobrelor, plină de cocioabe acoperite cu paie și cu pereți de lut. Era partea cea mai de jos din întregul oraș și cea mai săracă totodată, și cum o parte a dealului din apropiere fusese dăruită pentru a se croi un drum nou în cartierul modern al căilor ferate, insula Cobrelor rămânea fără niciun fel de apărare împotriva furtunilor. Locuitorii spuneau că, în zilele de ploaie, cartierul rămânea cu totul izolat de oraș. De aci și numele de insulă. Când ploua, cartierul nu numai că era înconjurat de apă, dar apa pătrundea și în case, devenind astfel și insulă și lac. Toată apa din oraș se scurgea spre insula Cobrelor, inundând-o și aducând odată cu ea lutul roșu de pe deal. Străzile întortochiate se transformau într'un fel de canale noroioase, greu de trecut. Câteva felinare luminau această mocirlă de un roșu murdar, culoare stranie pe care mulți din locuitorii din orașul nou nici n'o bănuiau. În cocioabe strălucea ici colo câte un bec electric, dar în cea mai mare parte din ele pâlpâia lumina roșiațică a opaițelor care dau mai mult umbră decât lumină. Aici, în insula Cobrelor, trăiau muncitorii dela drumuri, mulți dela căile ferate, unii dela fabrica de ciocolată, hamalii din port și dela vamă. Cineva, zugrăvind odată, într'un discurs, insula Cobrelor, o numise „Cartierul Roșu“, fără să se gândească la culoarea lutului caselor, sau a pământului, ci la sentimentele locuitorilor săi. Niciun fascist n'avea îndrăzneala să se avânte în insula Cobrelor. Circula o poveste foarte cunoscută: odată, pe la începutul mișcării integraliste, cămășile verzi se hotărîseră, într'o duminică după masă, să țină o conferință pentru muncitorii locuitori ai insulei Cobrelor. Pentru aceasta sosi în Ilhéus un orator din Bahia, un ziarist, și fasciștii pătrunseră în cartier mergând în rânduri de câte 4, cântând marșurile lor. Purtau cămăși verzi și insigne. Se opriră în piațeta din mijlocul insulei și ridicară mâinile în sus strigând: „anaués“. Muncitorii se apropiară încet și înconjurară tribuna improvizată. Conferința abia începuse. Martori oculari au povestit după aceea că fasciștii fură siliți să se întoarcă în marș forțat („într'o goană nebună“, spunea poetul Sergio Moura), cei mai mulți fără cămășile lor verzi (cei care rămăseseră cu ele le scoteau apoi ner-

voși, murdare de noroi), unii chiar numai în izmene. După apariția integraliștilor, muncitorii ocupaseră intrările străzilor care duceau spre insula Cobrelor. Când verziile au început să fie scărmanați în piațetă și au încercat să scape cu fuga, dădură de surpriza pe care muncitorii înarmați cu măturile le-o pregătiseră la intrările cartierelor („armele cu care alungi găinile“ spusese Joaquin). Se povestește că negrul Roberto, un hamal din port, la fiecare lovitură ce o dădea în capul unui fascist, făcea să se cutremure insula Cobrelor de strigătul:

— Jos fascismul!

În zilele acelea, care au fost semnalul luptelor de stradă din Ilhéus între muncitori și fasciști, poetul Sergio Moura se întâlnește cu un tânăr integralist, un cunoscut de-al său, pe nume Nestor, un literat, care alerga ca un nebun pe străzile principale ale orașului. Băiatul fugea îngrozit, cu pantalonii pătați de lut roșu și cu obrazul plin de vânătăi. Poetul de-abia izbuti să-l oprească și-l întrebă, arzând de curiozitate:

— Ce se întâmplă?

Înainte de a răspunde, fascistul răsuflă adânc:

— Tineretul Ilhéusului e pe cale de-a fi exterminat...

Sergio nu se mulțumește cu atât și ceru amănunte. Tânărul îi povestește cele întâmplate (fasciștii spuneau mai târziu că Nestor era un naiv, deoarece ei credeau că Sergio Moura era unul din acei care au plănuțit și pregătit primirea făcută în insula Cobrelor și că, de fapt, nimic nu era adevărat din cele ce se povestesc).

Nestor, pe jumătate desbrăcat, povestea evenimentele dramatice, transformând măturile în puști, zecile de muncitori în mii de asasini... La început, Sergio se arată mâhnit, luând un aer de dezaprobare, pentru că apoi să se mire:

— Și dumneata, de ce n'ai rămas să lupți pentru ideile dumitale?

După cum povestește Sergio, fascistul ar fi răspuns:

— Eu nu vreau să mor. Cunosc prea bine istoria Braziliei.

Foarte posibil că această anecdotă, care a circulat în întregul ținut al fructelor de cacao, să nu fie chiar o plăsmuire a poetului Sergio Moura și să se fi petrecut în realitate. Cu atât mai mult cu cât fasciștii alungați cu coada măturii nu s'au mai întors niciodată în insula Cobrelor nici chiar în grup — de unul singur nici nu poate fi vorba. Nici în zilele când poliția a pătruns în cartier pentru a face arestări; nici când Joaquin și o-

dată cu el alți 17 au fost ridicați cu camionul transformat în dubă și poliția a considerat că în insula Cobrelor nu mai există niciun extremist; nici în aceste zile de teroare pentru muncitori, fasciștii n'au avut curajul să se avânte în cartier. La adunările lor din centrul orașului, ei aminteau mereu de acea „dată eroică“, când, după ei, „un mic grup de patrioți a fost atacat de zeci de asasini“. Chiar și Nestor ținu câteva discursuri foarte frumoase în legătură cu faptul petrecut, în care, ca un bun cunoscător al istoriei Braziliei, compara evenimentul în chestiune cu cele mai glorioase date ale țării. Ca amintire a acestui eveniment, în insula Cobrelor atârână și astăzi de un felinar din San Juan o cămașă verde, murdară de lut roșu, transformată într'o cârpă decolorată și bătută de vânt.

Câțiva din cei 17 ridicați de poliție se mai află încă la penitenciarul din Bahia. Joaquin fusese trimis la Rio. Cei mai mulți s'au întors în insula Cobrelor, purtând pe spate semnele schingiuirilor.

Locuitorii insulei Cobrelor, ca buni ilhéusieni, se simțeau mândri că arestații lor n'au scos niciun cuvânt și că poliția n'a izbutit să descopere pe cei care făcuseră să explodeze, într'o noapte, două bombe la sediul fascist. Se spunea că arestații îndurau chinurile cu zâmbetul pe buze.

Această tradiție învălui insula Cobrelor într'un adevărat mister. Dar tradiția sa reală și veche era noroiul de pe străzi. Atât de mult ploua iarna și atâta apă se aduna aici, încât nici verile cele mai arzătoare nu reușeau să usuce noroiul. Intotdeauna rămâneau băltoace în care intrai până la genunchi. Odată, un reporter al „Ziarului de Seară“, la stăruințele lui Sergio Moura, publică un reportaj fotografic senzațional, înfățișând străzile din insula Cobrelor. I se ceru prefectului să ia măsuri de îmbunătățire, dar „Ziarul din Ilhéus“ fu de altă părere, dovedind că municipiul avea mai multă nevoie de șosele, decât „să pletruiască străzile mahalalelor“. Făcu deasemenea câteva insinuări cu privire la moralitatea locuitorilor insulei Cobrelor, spunând că acel cartier mizerabil era un cuib de hoți, de vagabonzi, de borlași, de bălăuși și de extremiști. O comisie de muncitori se prezintă la „Ziarul de Seară“ pentru a protesta împotriva acestor acuzații. Apăru o fotografie însoțită de o notă. În primul plan se vedea foarte bine negrul Roberto. Roberto a atârnat această bucată de ziar pe unul din pereții colibei sale, prinzând-o cu un ac. „Ziarul din Ilhéus“ reveni asupra problemei, citând cifre

puse la îndemână de poliție. Intradevăr, în insula Cobrelor fuseseră arestați o mulțime de hoți și câțiva extremiști. Insuși negrul Roberto figura printre extremiștii arestați. Afacerea nu luă prea mare amploare pentru că Joaquin, fără îndoială personalitatea cu cea mai mare greutate în cartier, se temu că toate acestea ar însemna o provocare pe scară mai înaltă. Și străzile rămaseră nepietruite, pline de noroiul care se întindea până în casele oamenilor. Străbătând acele noroaie și ploaia care nu contenea în tot timpul iernii, oamenii treceau grăbiți, căutând să ajungă la muncă în port sau la șosele. Femeile ieșeau de asemenea, unele ducându-se la piață să vândă piperul pe care-l cultivau pe lângă casă, căutând în felul acesta să mai rotunjească câștigurile mizerabile ale soților; altele munceau la fabrica de ciocolată. Cea mai mare parte, însă, își petreceau zilele la depozitele de cacao, cosând gurile sacilor pe care bărbații îi umpleau cu sămânță. În felul acesta insula Cobrelor rămânea în slăpânirea copiilor. Erau mulți negri și mulatri care, la prima vedere, păreau ai domă copiilor dela ferme. Simplă părere, pentru că, în realitate, era vorba de două mizerii diferite. Copiii dela fermă aveau fețele de culoarea pământului, pânțele enorm și erau de o precocitate bolnăvicioasă. Cei din insula Cobrelor erau tot galbeni, însă de un galben deosebit, mai verzui, nu aveau burtă, într'un cuvânt, păreau normali. Deosebit de isteți, erau numai piele și os. Marea lor asemănare cu copiii dela ferme era ușurința cu care și unii și ceilalți mureau. Câtă vreme erau mici, se bălăceau prin noroaiele insulei Cobrelor și, ca și cum asta n'ar fi fost de ajuns, își pierdeau cea mai mare parte din zi pescuind „sirisi” în bălțile din apropiere. Se întorceau cu picioarele negre de noroi, cu câțiva sirisi înșirați pe o sfoară. Câteodată acești peștisorii formau masa de seară a unei familii întregi. Când copiii se făceau ceva mai marișori, își petreceau ziua în oraș, jucând fotbal pe plajă, intrând cu totul în ceata de „biribanos” (copii vagabonzi care nu făceau altceva decât să fure peste sărat și bucăți de carne uscată dela casele de comerț). Câteodată spărgeau și case de bani, însă acest lucru se întâmpla foarte rar. Cea mai mare parte, cum aiungeau la vârsta de 16 ani, începeau să muncească la șosele sau în port.

În timpul verii, când soarele dogorește totul, mai poți să faci o plimbare până'n insula Cobrelor. Odată cu omul, trece pe deasupra lutului și briza proaspătă care bate dinspre mare și se pierde în sus, pe deal. Dar iarna, când plouă zi și noapte, (în

iernile Ilhéusului), când totul e cufundat în beznă, numai acei care trăiesc aci sunt în stare să străbată mlaștinile dimprejurul insulei Cobrelor. Intotdeauna, de aici pornesc epidemiile de tifos care amenință în fiecare an orașul Ilhéus. De aici ies bolnavii care umplu spitalele, de aici sicriile sărăcicioase, duse la groapa comună a cimitirului „Victoria“. Deaceea locuitorii orașului ocolesc cu grijă insula Cobrelor. Unii sunt de părere că locuințele din această parte a orașului, adevărate focare de boli, ar trebui dărâmate. Un consilier al Consiliului Municipal prezentase odată un proiect în sensul acesta. Partidul Comunist răspunse cu un manifest, întrebând pentruce, în loc să distrugă casele muncitorilor, prefectura nu ia măsuri de asanare a cartierului? Ziarele discutară faptul și totul rămase ca mai înainte. Medicii strâmbau din nas când erau nevoiți să se ducă acolo. Automobilele lor nu izbuteau să învingă obstacolele și erau nevoiți să facă restul drumului pe jos. Ajungeau înnămoliți și murdari, plini de noroi, înjurând; de fapt, prescripțiile lor nici nu erau luate în seamă, deoarece, în general, bolnavii n'aveau bani pentru medicamentele prea scumpe.

Cu toate acestea, ca și pe marile plantații, ca și în casele bogate ale coloneilor și exportatorilor, și în colibeile mizere ale locuitorilor din insula Cobrelor, bucuria se reflecta pe fața tuturor în această noapte în care cădea prima ploaie. Pentrucă ploaia garanta recolta din anul acesta și astfel oamenii aveau de lucru în port: corăbii și corăbii de încărcat; munca n'avea să lipsească nici în depozitele de cacao, nici la fabrica de ciocolată, iar serviciile de transport aveau să funcționeze din plin. Pentrucă și insula Cobrelor, parte din „Regina Sudului“, — „Latrina orașului“, cum o numea Nestor în discursul său — trăiește numai în funcție de cacao.

5

Trecuse mai mult de un ceas de când începuse ploaia și drumurile care duceau spre insula Cobrelor erau de netrecut. Joaquin își închipui în acel moment cum a pătruns apa în cea mai mare parte din case, umplându-le de noroi. El e îmbrăcat într'un impermeabil. În nopțile de ședință își ia intotdeauna măsuri de prevedere: niciodată când se duce la ședință nu trece pe străzi prea umblate. În zilele de adunare obișnuiește s'o apuce pe

dealul Conquista ca și cum ar merge la un prieten sau la vreo metisă. Inconjoară tot dealul și iese pe terenul nelocuit din partea cealaltă a insulei Cobrelor. Astfel că ajunge și intră în casă prin fundul grădinii plantate cu piper. Dar astăzi, cu ploaia asta, precauțiile nu mai au niciun rost. Străzile orașului sunt pustii, numai barurile sunt pline de oameni. Sunetele orchestrei dela „El Dorado“, unul din cabaretele orașului, îl însoțesc pe Joaquin o bună bucată de drum; jazzul strident invită parcă la dans. Joaquin pășește cu grijă: ghetele sale au tălpi de cauciuc făcute dintr'un pneu vechi și din cauza asta alunecă ușor. Notele stridente ale saxofonului dela cabaret se pierd în ploaie. Acum trece pe strada Sebo, locuită de prostituate ieftine. La ora asta, aproape de miezul nopții, mai sunt și alți oameni care străbat, ca și el, străzi'e noroioase și mlaștin'i'e, ca să urce până la casa lui Edison, silindu-se să ajungă la ora exactă a ședinței de celulă. Joaquin se gândește că la ora aceasta, în multe orașe din lume, desigur că mai sunt și alți oameni care umblă prin ploaie sau pe sub stelele unui cer senin, grăbindu-se către celulele lor ca să ajute la schimbarea lumii.

O senzație de fericire umps'e pieptul lui Joaquin când se gândește la Partid. Joaquin iubește mai multe lucruri pe lumea asta: o iubește pe bătrâna Raimunda care seamănă cu un copac, veșnic aplecat deasupra pământului, plantând și culegând cacao. Il iubește, trecând peste toate, pe încăpățânatul de Antonio Vitor, care l-a dat afară din casă și care nu pricepe nimic. O iubește pe Jandira, o servitoare mulatră din casa străinului Asfora, care se plimbă cu el pe plajă în serile cu lună. Iubește marea Ilhéusului, nopțile petrecute în port, când discută cu hamalii pe punțile corăbiilor. Iubește motoarele omnibuselor și camioanelor, iubește arborii de cacao printre care și-a petrecut copilăria. Dar iubește într'un chip cu totul deosebit Partidul. Partidul e căminul lui, școala lui, rațiunea vieții lui. Joaquin a părăsit de timpuriu plantațiile de cacao. Aceeași silă de lume care-l smulsese pe Antonio Vitor din brațele Ivonei de pe puntea „Estanciei“ și-l aruncase în mijlocul pădurilor cu pușca în mână, îl îndepărtă și pe Joaquin de plantații, aruncându-l pe digurile Ilhéusului. Visa să conducă automobile, să repare camioane. Iși făcu prieteni pe insula Cobrelor. Intr'o zi, se imbarcă, angajându-se marinar, și călători în alte ținuturi. Când se întoarce, știa lucruri pe care nu le-ar fi bănuț niciodată. Desvăluise taine care rezolvau soarta omenirii. Dar nu era un îngâmfat.

Înainte, până nu se îmbarcă pe vapor, inima lui era plină de tristețe și amărăciune, ca și cum toată mizeria insulei Cobrelor l-ar fi apăsât. Era o tristețe de nevindecă, nici el nu știa de unde vine și ce leac îi trebuia. Se hotărî să se omoare. Marea îl ademenea. Dar tocmai atunci cunoscă la barul „Floarea Va'ului” pe un marinar suedez care vorbea portugheza. Dimineața, când părăsi barul, nu se mai gândi să se omoare. Era ca și cum un bărbat cu inima uscată de suferinți ar fi întâlnit deodată dragostea. Ca și cum după iarna cea mai grozavă ar fi sosit pe neașteptate, într-o dimineață, primăvara. Se îmbarcă marinăruș și ori de câte ori avea prilejul, învăța cu răbdare și bunăvoință pe oricine — bucuria lui nu mai avea margini. Dar educația și-o desăvârșise în lunile de închisoare, la Rio. Fusesse arestat în insula Cobrelor; pe fișa sa scriseseră: „periculos”. Îl trimiseseră atunci la Rio, unde închisoarea era plină. Acolo învăța, învăța nu numai politică și economie, cu o dorință neînfrânată de a ști, dar și alte lucruri absolut trebuincioase: gramatică, geografie și noțiuni de limba franceză. Avea o inteligență clară, vie și o ușurință deosebită de a învăța. Ceilalți înțeleseseră cât de necesară era învățătura pentru acest tânăr și nu-și pierdură timpul în zadar. Când se întoarse în insula Cobrelor, era același Joaquim tăcut și liniștit, prietenos și modest, dar acum arăta ca un om care știe ce vrea și ce trebuie să facă.

Pășea pe drumul care duce dela calea ferată spre insula Cobrelor.

Mai înainte, aici se afla dealul; acum, în locul lui se întind străzi cu case frumoase. Vila colonelului Ramiro se deosebește dintre toate, în apropierea podului care înaintează spre mare. Dincolo de aceste case începe o adevărată mlaștină. Nu mai sunt trotoare; lutul e moale, la cea mai mică ploaie se transformă într'un râu de noroi. Joaquim pășește cu grijă, vântul e gata să-l răstoarne, norolul e lipicios.

În depărtare apare un om îmbrăcat elegant; se apropie pășind atent peste băltoace. Cine să fie? Un felinar luminează fața cunoscută a lui Martins. Se întoarce dela casa Rosei, gândește Joaquim. Îi face loc să treacă:

— Bună seara...

Lui Martins nu-i place să fie văzut prin locurile astea. Vrea să țină cât mai ascunsă legătura asta. Joaquim râde și-și vede de drum. Însă acum se simte turburat de discuția pe care a avut-o după masă cu Sergio Moura. Martins i-a adus aminte de Carlos

Zude și de creșterea prețurilor. Cum să le explice tovarășilor sai care-l așteptau, întreaga mașinație a imperialismului, în afacerea asta? Joaquin se gândește cu dragoste la tovarășii săi. Sunt numai câțiva oameni săraci, neputincioși, mulți dintre ei incultți — unii abia știu să citească — dar își propun să schimbe fața lumii „să răstoarne“ pământul întreg, cum spunea Zulto în închisoare.

E o sarcină neobișnuită și nouă, și pentru asta e nevoie de viața fiecăruia din ei. Joaquin simte cum inima îi bate mai tare, de mândrie.

Dar deodată se oprește iar; a zărit un om care merge înaintea lui. Se află numai la vreo zece metri în față. Joaquin se oprește; e cu siguranță un agent. Cine altul, decât un agent, aflat pe urmele vreunui hoț sau ale vreunui revoluționar, s'ar avânta prin noroi în noaptea asta ploioasă? Ce alt om bine îmbrăcat (afară de Martins care a trecut) s'ar îndrepta spre insula Cobre'or, în noaptea asta? Numai un agent. Să fie oare în căutarea vreunui hoț, sau pe urmele vreunei ședințe? Joaquin încercă să se stăpânească, să-și recapete calmul. Îl observă de departe pe omul care trece pe sub un felinar. Nu poate să-l vadă, la față, dar își dă seama că e bine îmbrăcat, poartă un impermeabil cum n'are niciun locuitor din insula Cobre'lor. Nicio clipă Joaquin nu se gândește să se retragă sau să fugă. Ceeace vrea el, e să ajungă înaintea spionului la casa lui Edison, să-și înștiințeze tovarășii, să nu lase ca vreunul din ei să fie prins. Să se întoarcă, s'o ia peste dealul Conquista, să taie de-a-dreptul peste locurile virane, e cu neputință. Va ajunge prea târziu. Nu-i rămâne decât să încerce să se strecoare pe lângă agent, să i-o ia înainte, să pătrundă în prima străduță a cartierului. Norocul său e că și agentul pășește încet; se teme și el să nu alunece. Joaquin își scoate pantofii, își suflecă pantalonii și-și strânge impermeabilul la piept. Pare un muncitor care se întoarce acasă. Își lasă ghetele lângă linia ferată. Măine dimineată va trece pe acolo să le ia. Dar dacă agentul îl recunoaște? Și dacă o să se ia pe urmele lui?

În acest caz, Joaquin se va lua la bătaie cu el și dacă polițistul nu va scoate revolverul, Joaquin îl va doborî deoarece e puternic ca un taur; e foarte obișnuit să ridice saci de cacao de câte 60 kg. Joaquin iuțește pasul. Merge prin mijlocul drumului; picioarele se înfundă în noroi, apa cărămizie se scurge cu un șgomot monoton. Plouă cu găleata. Marginile pălăriei lui Joa-

culn s'au pleoștit. „Cine să ne fi denunțat?” Fel de fel de gânduri îi trec prin cap, în timp ce pășește repede, hotărât să se apropie cu tot curajul.

Celălalt merge încet, temându-se să nu alunece și să cadă în noroi.

Și el și-a suflecat pantalonii ca să nu și-i murdărească. Și când trece pe sub un felinar, Joaquin vede că ghetele lui sunt pline de noroi. Joaquin pleoscăie cu picioarele goale prin noroi, legănându-se ca o rață.

Asemănarea aceasta îl făcu pe Joaquin să uite un moment unde se află; se duse cu gândul la plantațiile de cacao. La ora asta Raimunda o li dormind; în zorii zilei va porni la muncă, pe plantații. Desigur că nici nu-și închipue că fiul ei urmărește un agent. Că e foarte posibil să se încaere cu el, că deasemenea e cu putință să fie apoi arestat. Cine știe?

Mai repede. Dacă agentul îl va recunoaște, se va repezi la el, nu-i va da timp să-și scoată revolverul. Nu trebuie și nu poate să-l ucidă pe spion. Asta ar da posibilitatea unei provocări brutale. Terorismul nu rezolvă nimic. Iși amintește de regulile învățate în închisoare. De schingiuirile bestiale la care a asistat. Oameni cărora li se lipeau țigări aprinse pe umeri sau li se smulgeau unghiile. E mai bine să se bată cu agentul, să se lase arestat, salvând astfel arestarea celulei și împiedicând ca întrunirea să fie descoperită și organizația lichidată. Joaquin pășește tiptil, apropiindu-se tot mai mult de omul din fața lui. În orice caz, recunoaște el, spionul ăsta e curajos dacă îndrăznește să se aventureze în insula Cobrelor într-o noapte ca asta. Nici odată n'au existat polițiști specializați în Ilhéus. Erau doar câțiva comisari recrutați chiar din părțile acestea, soldați de poliție, oameni cunoscuți de toată lumea. Pentru poliția politică au trimis să aducă oameni de dincolo. Joaquin se va arunca asupra lui... e cel mai bun lucru de făcut.

Pășește improșcând apa din băltoace. Agentul înaintează extrem de precaut. Cu mâna își ridică pantalonii plini de noroi. Joaquin își trage pălăria pe ochi; schițează la iuteală un plan. Mai întâi va da o lovitură în pălăria agentului, acoperindu-i fața, împiedicându-l să mai vadă. Apoi îl va lăsa întins lat, jos. Înainteză, picioarele îi alunecă într-o băltoacă mai adâncă, făcând un sgomot puternic. Omul se întoarce tresărind. Din fericire erau aproape de un felinar și Joaquin îl recunoaște pe Sérgio Moura. Poetul e speriat; de multă vreme îl neliniștea sgomotul din spate.

Putea să fie un muncitor, dar tot așa de bine putea să fie și un hoț.

— Domnul Sergio!

Poetul răsuflă ușurat:

— Ce spaimă, Joaquin.

Între poet și șofer există un respect care împiedică o intimitate perfectă a lor. Cu toate acestea se admiră unul pe celălalt. E ceva nedefinit, care nu le îngăduie să se arate prea apropiați. Joaquin îl tratează pe Sergio cu semne de mare respect; dă importanță faptelor poetului și mult timp s'a abținut să-și spună vreo părere asupra poemelor lui. Dar într-o zi, la insistențele poetului, l-a întrebat de ce-și scria poeziile sale revoluționare într-o formă pe care niciun muncitor nu putea s'o înțeleagă. Sergio se gândi la problema aceasta timp de câteva săptămâni și datorită observației lui Joaquin, schimbă factura versurilor sale, întrebuițând o formă populară.

Se oprește în fața poetului fără să știe ce să spună. Se poate ca Sergio să se fi rătăcit pe aci în căutarea vreunei femei și Joaquin se ferește să aducă vorba despre asta. Poetul spune:

— Veneam să te caut...

— Pe mine?

— Ședința de azi, știi? A exportatorilor... Dar nu pot sta de vorbă în mijlocul drumului, pe ploaia asta.

Joaquin se gândește. În străfundul ființei sale stăruie o prejudecată vagă asupra intelectualilor. În camera lui Edison sunt adunați toți tovarășii. Sunt cei mai capabili, cei mai pătrunși de simțul răspunderii. Dar Sergio este atât de sincer în felul în care povestește părți din discursul lui Carlos, încât Joaquin zâmbește și-i spune:

— Veniți cu mine.

Dintr-o casă din insula Cobrelor se aud sunetele unei chitare. Din loc în loc, câte un felinar face să se vadă băltoacele de apă. Într-o cameră de lut, din fundul casei lui Edison, o lumânare luminează fețele obosite ale câtorva oameni.

Sergio simte o emoție stranie, ca și cum lucrurile ar fi căpătat un înțeles nou și adânc. Oamenii îl privesc cu neîncredere, până când Joaquin îi lămurește.

— Tovarășul Sergio ne aduce o știre. E de cea mai mare importanță. Să-l ascultăm și apoi vom discuta...

Atunci cizmarul Edison, care prezidează ședința, rostește cu o voce dulce, de copil:

— Aveți cuvântul, tovarășe.

Sergio stă în picioare; hamalul negru îi face loc pe bancă și zâmbește. Poetul nu-și mai controlează cuvintele, gesturile. Se simte liniștit și sigur de sine. Incepe să vorbească.

6

Din poarta casei sale, Carlos Zude văzu automobilul intrând în garaj. Acum bulevardul era tăcut. Câte o pereche se îndreaptă spre plaja complice a amorurilor vagabonde. Carlos se simțea ca un general victorios. Avea în mână sa unanimitatea voturilor exportatorilor, pentru îndeplinirea planului cu urcările prețurilor. Și chiar dacă vreunul s'ar opune, ce importanță ar avea? Karbanks și cu el, uniți, ar lichida pe oricare din ei, ar îndrăzni să facă notă discordantă în această aventură calculată în amănunt, studiată cu grijă și în cunoștință de cauză. Norii de ploaie se adunau negri încă de când începuse să se însereze. La noapte aveau să cadă în torente, și din poartă, Carlos Zude vedea parcă trotoarul ud. Avea impresia că în noaptea asta nimic nu poate să-i fie refuzat. Era una din zilele cele mai mari din viața lui.

Acolo, în față, se afla marea, și valurile se rostogoleau pe plajă cu un sgomot monoton. În nopțile de calcule, de studii comerciale, Carlos Zude asculta sgomotul nesfârșit al mării, eterna ei frământare. Mai înapoi, dincolo de oraș, de fluviu și de dealuri, sunt plantațiile de cacao. Carlos Zude aproape că nu le cunoaște. A fost de câteva ori prin părțile acelea, cu prilejul unor vizite scurte pe la coloneii prieteni, clienții care-l invitau la nunți și botezuri. Atunci ochii lui cercetători căutau țintă la întinderea nesfârșită a plantațiilor de cacao, încărcate cu fructe galbene, fructe de aur care alcătuiau bogăția ținutului. În acele zile, Carlos Zude se simțea mic și neînsemnat, fără rădăcini înfipte în pământ; parcă suspendat în aer, ușor de răsturnat de orice furtună. Ce sunt ei, exportatorii, în această lume a fructelor de cacao? Sunt intermediari, niște negustori. Nimic nu-i leagă de pământul acesta decât profitul imediat. Depind de contractele pe care coloneii le rup la primele semne de urcare a prețurilor. Câștigă și încă mult, dar sunt veșnic urmăriți de spectrul pierderilor și al falimentului. Micii exportatori au de suferit când coloneii rup prin fel de fel de tertipuri, bine ticluite, contractele de vânzare a recoltelor de cacao și îi lasă pe neașteptate în pragul

mizeriei. Ei n'au legături aci; au venit după ce arborii de cacao, plantați pe un pământ stropit cu sânge, crescuseră și dăduseră fructe de aur. Sunt venetici, fără rădăcini în pământul negru și roditor. Carlos Zude se gândește că e mare lucru să fii proprietar de pământuri. Numai ele îi vor da certificatul de cetățenie pe teritoriul arborelui de cacao, numai ele îi vor putea da garanția necesară afacerilor sale.

Maximiliano Campos, pe vremea când Carlos era un adolescent plin de vicii și muieratic, izbutea să-l țină în casă ori de câte ori se apuca să-i povestească înspăimântătoarele întâmplări din Ilhéus, cu împușcături și încăierări, cu incendii și omoruri, când la începutul secolului, pionerii, ca cei din familiile Horacio și Badaró, cucereau pământul virgin ca să planteze cacao. Carlos se entuziasmase auzind aceste povești tot atât de seducătoare ca și scrierile lui Jules Verne, citite în copilărie. Încă de mic, închipuirea sa era stăpânită de imaginea pământurilor cultivate cu arbori de cacao și înroșite de sânge. Azi știe că pământurile nu se mai cuceresc cu revolverul, pușca, lațul sau cu focul. Astăzi pământurile nu mai sunt „țara nimănui“, junglă, terenuri necălcate de picior omenesc. Acum sunt plantații de cacao, înregistrate la tribunal, mărginite de garduri de tufișuri. Sunt pământuri care au proprietari, colonei bogați și puternici, stăpâni pe voturile cetățenilor din Ilhéus, pe posturi guvernamentale, șosele și automobile de lux. Sunt stăpânii Ilhéusului pentru că sunt stăpânii pământului... Au picioarele înfipite în noroiul plantațiilor, în care putrezesc cadavrele părinților, fiilor, fraților, prietenilor, robilor. Au rădăcini aci: stăpânii pământului. Carlos Zude și exportatorii sunt venetici, veniți după ce luptele se terminaseră, ca să ia parte la câștiguri ca intermediari la vânzarea fructelor de cacao. Un vânt, oricât de ușor, ar putea să-i ducă departe, în brațele falimentului și mizeriei. Ei n'au rădăcini înfipite în aceste pământuri.

Carlos Zude zâmbi, dar nu din cauza perechii care venea în fugă dinspre plajă, alungată de ploaie. Zâmbea amintindu-și de Maximiliano Campos, de poveștile lui umflate, în care era vorba despre luptele pentru stăpânirea junglei. Acum, Carlos Zude, punându-se în fruntea exportatorilor, s'a angajat în lupta pentru cucerirea acestor pământuri. O bătălie pe viață și pe moarte. În străfundurile inimii sale, unde mai trăiește adolescentul care lăsa la o parte cărțile lui Jules Verne ca să asculte povestea luptelor din Ilhéus, Carlos simte că asta nu e o luptă eroică, cu puști, cu

încăierări, cu robi. E o luptă de birou, de joc de bursă, de ridicare și scădere a prețurilor, o luptă cu totul deosebită. Poate meschină, gândește Carlos deodată. În fața ochilor îi apare imaginea poetului Sergio Moura, cu un surâs ironic pe buze și'n mână cu un trandafir ofilit. Dar nu e deloc meschin! Ba chiar o luptă eroică în felul ei, în felul lui Carlos Zude, exportator de cacao.

Vântul aruncă picături mari de ploaie în obrazul lui Carlos Zude.

E o luptă care cere inteligență, calcul, clar-viziune și tact. Ce-mi pasă mie că poetul zâmbește, mirosind trandafirul acela ofilit, ca și cum mirosul din sala în care se întâlnesc exportatorii ar fi de nesuferit? Ce știe poetul de toate astea? Nu-i decât un funcționaraș din serviciul secretariatului. Ce știe el ce-s acelea afaceri, un plan întocmit pe mulți ani? Nu e o luptă în câmp deschis, „loială“, cum spunea Maximiliano.

Stropii de ploaie îi cădeau pe umeri și pe obraz. Nicio umbră pe bulevardul pustiu. Numai lămpile electrice aruncau reflexe pe asfaltul ud. Carlos Zude deschise poarta și intră.

Când pătrunse în dormitor, Julieta, plictisită, lăsă cartea de o parte. Era tristă, neliniștită. Senzația aceea nelămurită care-i apăsa pieptul frumos e din ce în ce mai grea. Un fel de nostalgie adâncă după un lucru necunoscut. Carlos își pregătește un zâmbet triumfător:

— E la mijloc o cursă...

— Ce? întrebă Julieta fără să aștepte sfârșitul frazei.

Dar Carlos se așază pe marginea patului acoperit cu cearșafuri strălucitor de albe și începu să explice. Povesti despre începuturi, când pământul nu era al nimănui, despre jungla acoperită cu arbori bătrâni de sute de ani, despre locuri neștrăbătute de nimeni. Ii vorbi despre bătălii, asasinate și despre cucerirea pământurilor plantate cu arborii de cacao care dau fructe de aur. Julieta asculta cu ochii deschiși, atentă ca la o poveste de aventuri, brutală și sguuitoare.

Pământul... Fără el, nimic nu se mișcă, nici în marile birouri, nici în afacerile importante dela New York și Berlin. Ce era ea, Julieta, atât de deosebită de femeile de pe aici? Ce sunt ei, exportatorii? Niște venetici, fără rădăcini, vremelnici în ținutul plantațiilor de cacao. Numai cucerind pământurile vor ajunge stăpâni, stăpâni de veci, stăpâni în Ilhéus. Și Carlos începu să-i desvăluie planul. Simțea nevoia să se spovedească și, din vani-

tate, de care nu era lipsit, să desfășoare în fața altuia întreaga măreție, întreaga forță a personalității sale. Pentru Julieta, toate acestea erau un vis. Soțul ei nu-i vorbea niciodată despre afacerile lui, care pentru ea nici nu existau. Abia dacă știa că profiturile erau mari, suficiente pentru a putea să trăiască în lux, să poarte bijuterii, să călătorească, să se îmbrace elegant. Dar ea nu se pricepea deloc la afaceri și deaceea expunerea planurilor exportatorilor, planuri elaborate de Carlos, concepute și dirijate de el, aruncară asupra soțului ei o nouă lumină. El se afla aci, așezat pe marginea patului, îmbătrânit, cu ochii turburi, încercănați. Avea ceva de om mare, Julieta simțea lucrul acesta, dar era o măreție care n'o captiva. Acum, această convorbire neașteptată o făcu să-l admire pe Carlos cum nu admirase pe nimeni până atunci. Se simțea însă din ce în ce mai îndepărtată, ca și cum ar fi trebuit să aleagă între colonelul Horacio și Sinhó Badaró, de o parte, Carlos Zude și Karbanks, de alta. Iși aminti de fraza lui Reinaldo (nu-și închipuia că ar fi fost a lui Carlos): „Sunt totuși ca niște copii mari și timizi!”

Ce puteau ei să facă împotriva acestor comploturi și calcule comerciale, împotriva unor oameni noi, de seama lui Carlos și Karbanks? Julieta simțea că e vorba de măreții deosebite, dar că și unii și alții trăgeau tot atât la cântar. Carlos închise ochii și făcu o descriere amănunțită a planului. În cinci ani, pământurile își vor schimba stăpânii. Alții vor fi seniorii. Ea îl admira. Chipul lui Carlos exprima o oarecare energie, o oarecare hotărîre, un fel de curaj. Dar era ceva care o desgusta și dacă ar fi avut la îndemână un boboc de trandafir, chiar ofilit sau aproape mort, Julieta l-ar fi mirosit, în căutarea unui parfum plăcut, care s'o facă să uite atmosfera închisă și sinistră.

Se simți însă mișcată când Carlos, după ce-i schiță planurile sale comerciale, care în vocea sa pasionată căpătau un ton aproape epic, depuse toate acestea la picioarele ei, reînnoind declarația dragostei sale eterne.

— Și atunci vom putea să trăim la Rio, să călătorim în Europa, nu vom mai avea nicio teamă... Vei avea de toate, tot ce vei vrea.

Julieta îi apucă mâinile și simți că-i obosit. E un om mare, se gândi ea, un om mare pe care ea nu-l iubește, a cărui măreție n'o ispitește. Totuși e un om care ține la ea, care-i oferă ei toată această măreție a personalității sale. Spuse plictisită:

— Ești obosit.

Ii pipăi haina de stofă fină:

— Ești ud, learcă, săracuțul...

Ii ajută să se desbrace, îi aduse pijamaua de mătase, se duse să-i aducă un ceai. Când se întoarse, Carlos se uita pe fereastra închisă din cauza ploii. Bău cu sorbituri mici și spuse:

— O să fie o recoltă mare, prețurile vor urca... Julieta, într-o zi va veni și scăderea, și atunci pământul nu va mai valora nimic și noi vom deveni stăpânii lui.

Julietei îi veni iar în minte fraza lui Reinaldo Bastos și spuse fără să vrea: va fi teribil.

— Teribil? întrebă el și numaidecât înțelese. Se așternu o scurtă tăcere. Amândoi se gândeau. În ochii Julietei, măreția lui Carlos începuse să se clatine. Și Carlos gândea că era trist să deschidă o luptă odioasă, meschină. Dar și coloneii procedaseră tot așa și nu se simțeau deloc stingheriți. Spuse:

— Viața e grea... Oamenii se calcă în picioare... Din nenorocire, așa e... și așa trebuie să fie. Incerca astfel să alunge gândurile melancolice care-l cuprinseseră. Nu era numai obosit ci și trist.

7

Ploua în ținutul fructelor de aur, se scuturau frunzele pârjolite de soare, șerpii se ascundeau în găurile lor, maimuțele săreau încoace și'ncolo, neliniștite, și'n noapte orăcăiau broaște. Pe șosea, primele băltoace în lutul roșu aminteau marea de noroi în care aveau să se transforme drumurile în lunile următoare. Ploaia asigura recolta, înflorirea arborilor, creșterea fructelor. Apoi aveau să vină zile însorite iar fructele verzi aveau să prindă culoarea aurului. Pământurile astea dau fructe de aur care luminează plantațiile și umplu de visuri sufletele oamenilor.

Când soseau lunile de secetă, ochii bărbaților, ca și ai femeilor, din toate ținuturile dela sud de Bahia, se îndreptau spre cer, plini de neliniște. În lunile acestea caniculare, va cădea, oare, ploaia necesară recoltei din Iunie, sau arșița va pustii plantațiile pârjolind totul, distrugând florile, fructele încă verzi, vestejind frunzele arborilor de cacao? Nu că seceta din părțile acestea ar fi ca aceea din Ceară, care ucide vitele și oamenii, maimuțele din pădure și seacă puțurile. Pe aici nu se cunosc astfel

de secete despre care povestesc locuitorii din Ceará, când se refugiază pe plantațiile de cacao, stăpâniți încă de imaginea pârjolului din îndepărtatele lor ținuturi. Dar era de ajuns ca ploaia să nu cadă la timpul potrivit, pentru ca florile arborilor de cacao să se ofilească, să nu dea rod, compromițând astfel recolta. Nicicând, dela defrișarea ultimelor resturi de pădure virgină și plantarea lor cu arbori de cacao, nu mai căzuse în ținutul Ilhéusului o ploaie atât de îmbelșugată. Oamenii priveau la cerul albastru, cercetând zarea. Erau buni cunoscători ai semnelor de secetă. Unii vesteau ploile atunci când niciun nor nu păta cerul senin al sudului. Își dădeau seama după vântul care sosea ca un crainic al ploii și după mirosul ierbii. Odată cu animalele din plantații, cu păsările și mai muștele, oamenii știau că trebuie să vină ploaia și atunci întregul popor de pe pământul fructelor de cacao se înveselea, înfloreau în zâmbete, cum înfloreau, câteva zile după aceea, arborii pe întinsul plantațiilor.

În noaptea când căzu prima ploaie, când se deschisera zăgazurile cerului, Antonio Vítor stătea în pragul casei și zâmbea. Raimunda se așezase lângă el. Nu spuneau nimic, priveau doar în noapte, fericiți. Aceste momente mișcătoare se repetă în fiecare an când sunt așteptate ploile. Ploaia cădea peste plantații cu sgomot grav. Familiile muncitorilor aveau o concepție aproape religioasă asupra apei care cădea din cer. Antonio Vítor spuse:

— A întârziat, dar a venit până la urmă... Dumnezeu să fie laudat!

Raimunda nu-i răspunse, însă surâdea cu surâsul ei de zile mari. Înaintă un pas și lăsă ploaia s'o lovească în față.

Căpitanul Juan Magalhães stătea sub un copac. Pentru el sosirea ploilor se lega de știrea ridicării prețurilor. Și-i dădea explicații donei Ana, cu gesturi largi, râzând cu hohote, imitând de papagalul care pășea cu un aer marțial pe balustrada verandei. Dincolo de plantațiile pe care ploaia le uda din belșug, se află restul pădurilor sălbatice pe care nu le putuse încă planta. Într'acolo își întorc privirile căpitanul și dona Ana. Acolo se află întreaga perspectivă a viitorului lor, a întoarcerii la vremurile de altădată. Defrișate și apoi plantate, terenurile acestea ar aparține din nou familiei Badaró, ca mai înainte, bogată și puternică. Din toată întinderea uriașă a ținuturilor cultivate cu arbori de cacao, numai această sfoară de pădure virgină mai ră-

măsese neplantată — pământ de neprețuit pentru cultura de cacao. Tot atât de valoros ca și acela din Siquieiro Grande...

Colonelul Federico Pintó aude sgomotele care vin din bărcile muncitorilor. E priveghea lui Ranulfo și zilerii discută despre terno și despre repetițiile necesare pentru serbare, făcând planuri chiar alături de cadavru. Federico se gândește să aducă un electrician din Ilhéus ca să repare cuptorul. El e unul din oamenii bogați ai acestei regiuni. El nu poate sta cot la cot cu Juan Magalhães sau cu Antonio Vitor. E omul cu cele mai mari averi din Ilhéus, are mulțime de plantații, ferme care se țin lanț, pământuri cucerite, defrișate și plantate, plantații cumpărate în urmă sau luate cu forța dela micii proprietari, prin mașinații bine puse la punct. Chiar și în anii cei mai grei, colonelul tot scotea 15000 de saci de pe plantațiile sale. Făcea parte din lumea „nobilă“ a pământului, acel soi de oameni care frecventează Clubul Social, cheltuesc la cabaret sume respectabile, joacă poker în casa lui Pepe Espinola și construiesc vile elegante în Ilhéus. „Elita“, după cum spunea ironic Sergio Moura, căruia îi plăcea să-i numească pe colonei: ducele Horacio iar pe Maneca Dantas, baronul Maneca Dantas. Colonelul Federico Pintó face parte tocmai din tagma aceasta de mari plantatori. Acuma, îmbrăcat în pijama, privește ploaia care cade monoton. Va putea să cumpere pământuri noi... Și va putea să încarce pe Lola Espinola de bijuterii și rochii scumpe, să-i ofere parfumuri franțuzești importate. Ploaia însemna pentru colonelul Federico o adevărată eliberare. Frica de secetă îl smulsese din brațele seducătoare ale „blondei argentinienne“ și îl adusese la plantație, pentru a grăbi culesul; poate, în felul acesta, avea să mai salveze ceva în caz de secetă. Acum începuseră ploile și putea deci să se reîntoarcă în brațele Lolei și să se lase iar prins în mrejele dragostei. Ploaia cade și baticumul ajunge până la veranda conacului. Colonelul Federico Pintó e nervos. Amintirea Lolei îi aprinde sângele. Ii vine să plece îndată, să dea poruncă să fie înșeuat calul, să străbată într'un galop nebun cele trei leghe care-l despart de Itabuna, de acolo să ia un automobil, și'n zori să bată la ușa camerei iubitei sale. Pepe o fi stând la cabaret, ocupat cu jocul.

E din ce în ce mai nervos. Se plimbă înapoi și'ncolo pe verandă, ascultând sgomotul celor care priveghiază. Până la urmă, își pune un impermeabil peste pijama, o pălărie veche în cap și pornește spre baraca muncitorilor. N'are somn deloc în noaptea asta.

Colonelul Horacio Da Silveira se deșteaptă odată cu prima ploaie; somnul său e ușor, de om bătrân. Patul vechi, acum foarte stricat, scârțâe când Horacio se ridică. Poartă cămașă de noapte ca și acum 30 de ani, cu flori brodate pe piept. Numai trupul său uriaș e încovoiat și scheletic; trup de om bătrân. Ploaia pătrunde prin fereastră, stropind covorul. Câteva picături îl ating pe Horacio. Ochiul lui de octogenar dăsting foarte puține lucruri. Pipăie în jurul său cu mâna în căutarea bastonului (al cărui mâner de aur are forma unui fruct de cacao). După ce-l găsește, se sprijină în el, străbătând odaia. Prin fereastra deschisă, pe unde intră vântul, se zărește lumina turbure a zorilor. Pentru ochii colonelului Horacio Da Silveira totul e o ceață nedeslușită. Cu toate acestea, el simte ploaia mângâindu-i obrazul, n'are nevoie s'o vadă. În plantație domnește o tăcere desăvârșită, măcinată parcă de sgomotul ploii și de foșnetul frunzelor uscate, care cad. În fața ferestrei colonelului se întinde o plantație de cacao. Vântul suieră în frunziș; colonelul simte și recunoaște unul câte unul toate sgomotele, chiar și pe cele mai vagi, care rup tăcerea nopților. E satisfăcut ca o pisică pe care-o mângâi. Murmură cuvinte pentru sine însuși; zâmbește cu zâmbetul lui aspru, neîncrezător și puțin amar. Ploaia îl udă, simte furnicăături în tot corpul. Își pipăie cu mâna lui aspră toate încheieturile. Odată cu vântul și ploile se reîntorc și durerile reumatice. Știe că e singur, că ceilalți dorm și poate să geamă oricât printre cuvintele de bucurie pe care le înșiră. Reumatismul blestemat! Cum vin ploile, hop și el! Parcă i s'ar înfige cuțite în trup. Dar ce importanță mai au toate astea dacă plouă, și dacă arborii de cacao nu-și vor mai pierde florile abia îmbobocite și dacă fructele își vor păstra culoarea lor de aur și dacă recolta va fi mare, atât de mare cum nu s'a mai văzut niciodată în ținutul Ilhéusului.

Sunt unii oameni din orașele Ilhéus și Itabuna care-l com-pătimesc pe colonelul Horacio Da Silveira, omul cel mai bogat din ținuturile plantațiilor de cacao, stăpân atotputernic al vieții politice, pentru că trăiește singuratic pe moșia sa. N'are cine să-l îngrijească, n'are un prieten pe lângă el, nici soție, nici amantă, nici pe propriul său fiu, pe care-l disprețuește. „O bătrânețe tristă“. Călugărițele care cunoșteau istoria vremurilor trecute spuneau că bătrânul colonel plătea pentru păcatele sale multe și mari. Chiar și mai înainte, când oamenii sgâriau pământul cu securea și coasele, când se ucideau unii pe alții pen-

tru cucerirea pământurilor, chiar și atunci se spuneau fel de fel de vorbe pe socoteala lui Horacio. Acum vorbesc cu o compătimire în care mocnește ura. Le pare rău, însă gândesc că este drept ca el să stea singur, să sufere. Horacio știe ce se vorbește despre el, încă de acum 30 de ani, povești care circulă prin mânăstiri și cabarete. Dar mai știe că nu e singur. El trăiește laolaltă cu arborii săi de cacao, cu plantațiile sale, cu animalele de pe întinsul lor, până și cu șerpii cobra și maimuțele care-au rămas. Ele se află în lumea lui, fac parte din ea, nu e singur și nici trist. Dacă ar fi trăit în cel mai mare oraș din lume, cu mii de becuri electrice, în cântece și cu femei frumoase, cu prieteni, cu toate la îndemână, atunci da, colonelul s'ar fi simțit singur și trist, pentru că ar fi fost departe de plantațiile de cacao. Ce însemnătate are că odată cu ploile îl apucă reumatismele? Că nu se află nimeni lângă el? El aude, presimte, simte și cunoaște fiecare sgomot din plantația bătută de ploaie. Mormăie fericit în timp ce picături de apă se preling peste fața lui sbârcită. Intinde palmele, să cadă în ele stropii de ploaie. Se luminează de ziuă și ochii obosiți ai colonelului încep să deslușească lumina care străpunge ceața zorilor. Și aude în preajmă, încet, încet, ciripitul păsărelelor salutând ploaia plantațiilor de cacao.

8

Plouă, plouă mereu!... rostește Capi.

Privesc cu toții pe fereastră. Nu mai plouă ca după amiază, cu picături grele și mari. Se așterne ploaia care durează zile de-a-rândul. Stropii de mai'nainte, rari și nesiguri, nu alungau îngrijorarea cultivatorilor. Or fi oare numai niște nori duși de vânt sau se vor transforma în ploaia atât de necesară recoltei? Ploaia răpăe peste plantațiile de cacao, peste ierburile sălbatice, lovind cu putere pământul roșu. Ploaie de lungă durată. La co-nac se aprinde o lumină.

— S'a deșteptat stăpânul... spune Rita.

— E mulțumit..

În baraca muncitorilor, mortul e singur. Il vor îngropa chiar aci, în plantație. Ranulfo era cel mai înglodat în datorii, dintre toți zilerii. Datora până și ochii din cap; și colonelul nu va da niciun ban pentru îngroparea lui în sat. Și nici nu se va învoi — tocmai acum când au început ploile — să lase doi muncitori

ca să ducă năsălia. Dacă mâine ar fi Duminică, ei ar putea să capete o năsălie, să împrumute niște prapuri, ca să-l ducă pe Ranulfo la cimitirul creștinilor. În mijlocul săptămânii, e foarte greu... Mortul a rămas singur, verde, cu ochii bulbucați. Alături, sticla cu rachiu pe jumătate golită.

Prima care se întoarce să mai arunce o privire asupra mortului e Rita. Cumsecade om mai era Ranulfo! De câte ori se întorcea dela râu sau dela plantații, încremenea locului, privind-o cu ochi de câine bătut.

Ritei îi era milă de Ranulfo. Își aducea mereu aminte cum fusese biciuit de Tiburcio. Un bărbat să fie bătut!... Bestialitatea vătafului o desgustase pe Rita, făcând-o să se îndepărteze de Tiburcio care-i dădea târcoale. Il văzuse cu biciul în mână, lovind pe Ranulfo. Și unul și celălalt decăzură în ochii ei. Unul primise lovituri de bici, care-i vârstaseră spatele; celălalt lovise un om fără apărare, legat de un stâlp. Din noaptea în care ea îl părăsise pe Tiburcio în mijlocul mărăcinișului, din noaptea când vătaful încercase s'o siluiască, Rita nu mai avu pace. Vătaful începu să-i persecute tatăl. Ea încercă să se apropie de conac căutând apărare. Dar nu izbuti decât să trezească gelozia dunei Augusta — colonelul nici n'o lua în seamă. Rita privește mortul... Ranulfo ăsta, care nu însemna nimic pentru ea, i-a complicat viața... Lumânarea face să vadă picioarele enorme ale mortului, acoperite de o crustă tare — guma fructului de cacao uscată de căldura cuptorului.

Rita se așează pe bancă. Toată lumea îi spune că e frumoasă, ba unii zic că e cea mai frumoasă fată de pe întinsul plantațiilor de cacao. Chiar frumoasă, e puțin cam exagerat: trupul bine legat, poate, dar fața nu: nasul e mare, ochii mici și provocători. Are picioare de bărbat, picioare care n'au încălțat niciodată pantofi eleganți, picioare musculoase din cauza drumurilor lungi. Mâini aspre, cu bătăături făcute de secure. Dar sânii ei sunt tari, pântecel mic, pulpele rotunde, nu e ca celelalte femei ale muncitorilor. Deasemenea, nu e neîngrijită, ca puținele fete care nu s'au căsătorit sau n'au legat prietenii. Îi place să-și vopsească obrajii cu hârtie roșie și să-și pieptene părul creț, de mulatră. E cunoscută în împrejurimi, la depărtare de multe leghe și demonul dorinței îi chinue și ei trupul. Dar știe să se păzească, știe din experiență cât prețuește o femeie în viața plantatorilor de cacao. Se apără de asalturile neîncetate ale muncitorilor. Nădăjduște să se mărite cu un vătaf sau cu

un mic cultivator, sau, cine știe, poate chiar să se culce cu colonelul. Asta i-ar deschide posibilitatea minunată de-a avea o casă în sat, de-a duce o viață mai bună, fără să mai muncească.

Oamenii se întorc uzi learcă. Tatăl Ritei e un bătrân muncitor, văduv de mai mulți ani, om vechi în plantație. Varapau și Capi fac pe gazdele. Sosesc mulți zileri de prin împrejurimi. Au adus cu ei rachiu, până și colonelul a trimis o sticlă.

De fapt, mortul e un pretext. Priveghiul e aproape o sărbătoare. Vorbesc despre terno; știrea se răspândise și numai venirea ploilor fusese în stare să le abată atenția dela acest eveniment atât de important.

Rita va pregăti lanterne, iar tatăl ei va cumpăra hârtie de mătase la Itabuna, când se va duce acolo după treburi. Vor veni neapărat și patru fete tinere, care cu încă trei fete vor forma grupul de șapte păstorițe. Capi va face pe boul; pe câmp se găsesc destule căpățâni de vaci moarte. Cineva le va împrumuta o batistă în culori vii; Varapau va fi mascatul. Va fi destul să-și îmbrace corpul slab într-o mantie făcută din saci vechi de făină.

— Și versurile? — întrebă cineva.

Nimeni nu știe poezia. Ochii tuturor se îndreaptă spre cadavru. Nimeni nu știe poezia. Capi nu știe decât câteva crâmpie de versuri, prea puține. Nu au nici orchestră — numai doi chitariști. Dar Varapau e hotărît să învingă toate greutățile. Se vor servi de cutii goale de conserve și la nevoie vor cânta cântecele plantațiilor de cacao. Cel mai important lucru e să pună ternoul pe roate, să cutureiere plantația lor și cele vecine, să se îndepărteze cât mai mult de conac. Așa, Varapau va putea să fugă și să-l ia cu dânsul pe negrul Florindo. Vor scăpa pentru totdeauna de plantațiile de cacao. Florindo pare că a uitat toate astea. El se gândește la mort, înfricoșat ca de apariția unei fantome; se gândește și la trupul dorit al Ritei. Stă lângă ea; și cine poate să bea rachiu ca el? Răstoarnă sticla și bea cu înghițituri mari, simțind că Rita îl privește cu admirație. Dar nu-i mai iese din cap imaginea mortului, și, fără îndoială, e singurul căruia îi e puțin frică în noaptea asta ploioasă. Frică de ochii deschiși ai mortului, de fața lui pământie de paludic, de unghiile lui murdare de pământ.

Toți vorbesc despre terno; sticla de rachiu trece din mână în mână. Bătrâna Celestina a fost aci când s'a înnoptat și a rostit rugăciuni ciudate. Apoi a plecat. E foarte bătrână, năr mai poate duce un priveghi până'n zori. Și nimeni din cei de față

nu știe să rostească o rugăciune de mort... Se poate ca cineva, poate chiar Capi, să știe „Tatăl nostru“ întreg. Dar cântecele frumose de priveghi, cântate cu o voce sonoră, numai bătrâna Celestina le știe. În tinerețe, plăcerea ei cea mai mare era să privegheze morții. Când va muri, va fi mai rău, pentru că morții vor fi îngropați fără nicio rugăciune. Acum mai vine, târându-se pe drum, înfășurată în șalul ei negru, bolborosește un „Salve Reinas“, alungă cu mâinile ei de vrăjitoare duhurile rele de pe fața mortului — ce-o să se întâmple după ce-o muri ea?

Bătrâna conducea ceremoniile, spunea când trebuie gustat rachiul, arăta ce trebuie făcut.

„Pământ ticălos“, gândește negrul Florindo. De asta va pleca el cu Varapau. Pământ în care un om crapă cu zile și nu se găsește nimeni care să-i îngrijească de suflet.

Sticla de rachiu îi alină suferința. Rita ascultă cu interes cum va arăta ternoul. Varapau descrie cu patimă și convingere frumusețea ternoului. „O minune“. Nici nu se mai gândesc la Ranulfo. Minte lor e la terno. Văzând atâta lume adunată, lui Varapau îi vine o idee: „Ce-ar fi să facem o încercare?“ Dar nu îndrăznește să-și dea gândurile pe față, de frica mortului. Propunerea ar fi privită ca o necuviință, deși repetiția putea foarte bine să fie luată drept o sărbătoare în cinstea lui Ranulfo. Ce se mai bucura Ranulfo când a auzit de terno! Nu-i mai tăcea gura, se băga mereu în vorbă; el care era așa de tăcut, de parcă i-ar fi pierit graiul din ziua în care fusese biciuit. Dece n'ar repeta ternoul aci, lângă el? În felul ăsta sărmanul nu va fi înmormântat fără să fi văzut ternoul. Varapau aruncă o privire în jur; ce vor spune?

Chitara lui Capi atârna deasupra patului. Au cu ce face repetiția. Sticla de rachiu trece din mână în mână. Negrul Florindo bea cel mai mult și e singurul care se uită la mort, la fața lui verde-pământie. Sunt aci și femei și bărbați, s'ar putea face o repetiție strașnică. Varapau propune cu jumătate gură:

— Ce-ați zice dacă...

Toți se întorc spre el. În plantație Varapau a privit ca un om plin de inițiativă.

— Ce-ați zice dacă am face o repetiție de terno?

— Ce? tresare tatăl Ritei.

O clipă se așterne tăcere; toți se uită la mort, așteptând parcă să hotărască el. Dar Ranulfo tace nepăsător.

Rita, căreia i-a plăcut ideea, așteaptă cu nerăbdare. Capi e

de părere că asta înseamnă să profanezi mortul, să-ți bați joc de el. Priveghiul e un lucru serios, te pedepsește Dumnezeu. Florindo aștepta cu teamă. Credea că Varapau va propune altceva: să ceară colonelului doi oameni, ca să ducă dis-de-dimineață mortul la cimitir. Ternoul e frumos, repetiția veselă, ar putea să danseze cu Rita, să-i simtă'n palme coapsele rotunde. Lui Ranulfo nu-i mai pasă de nimic. De când a fost biciuit nu-i mai pasă de nimic. Varapau explică:

— Păi, tocmai pentru el o facem. Tot n'are parte de cântece și nu e nicio femeie pe-aici care să spună rugăciuni. N'are nimic. O să stea aici întins, țepăn, și-o să ne asculte. El nu prea era vorbăreț, mai ales din ziua când a fost biciuit. Cine nu știe? Când i-am vorbit despre terno, s'a însuflețit, a început să râdă, a intrat în vorbă, era parcă alt om... Nu-i așa Capi? Nu-i așa Florindo? Era alt om... Și acum n'are parte nici de cântece, nici de rugăciuni. Pentru el vom face repetiție. Așa, o să se mai înveselească și el... Tot n'are cine să se roage. Să facem o repetiție în cinstea lui Ranulfo; sigur că nu-i tot una, dar ce-are a face?...

Varapau asta e dat naibii. Mulatru istic, știe să întoarcă lucrurile, pe-o parte și pe alta.

— Nu vedeți? zâmbește; parcă și-ar da și el seama de asta. Da...

Rita se ridică, își întinde brațele aproape strigând:

— Atunci, haide...

— Haide...

— Capi, ia chitara...

Capi mormăie; în viața lui n'a văzut un asemenea priveghi. Dar n'are încotro și se duce să-și ia chitara. Ciupește strunele, acordând instrumentul. Se ridică toți, numai negrul Florindo se uită la Ranulfo, la picioarele lui enorme, la gura din care i s'a prelins o dără neagră, vâscoasă. „Pământ blestemat“.

Și repetiția începe la doi pași de cadavru.

— Ce să cântăm?

Nimeni nu știe cântece de terno. Capi cunoaște câteva melodii, fără vorbe, însă. Nu le rămâne decât să cante cântece de pe-aici, cântecele astea triste de muncă...

Florindo începe să cante:

„Maneca a murit în cuptor
In ceasul când apune soarele...”

Rita e în frunte, Varapau explică, dansul se desfășoară, chiar aci, lângă cadavrul care par'că urmărește cu interes mișcările.

— Nu vi se pare că și lui îi place?

Capi gândește: n'am mai văzut un asemenea priveghi în Ceară. Toată lumea dansează, bărbați și femei laolaltă. Formează două șiruri paralele și joacă întorși spre patul pe care stă mortul, rostind o rugăciune a morților, pe care Celestina n'ar fi făcut-o:

*Cuptorul a omorât un om,
Cuptor asasin!
Maneca a murit în cuptor,
Ce groaznic destin!*

În viața lui n'a mai văzut Capi un asemenea priveghi. Nici Varapau, nici Florindo și nici Rita. Însă acum nu le mai e teamă. Cântă pentru mort, joacă pentru el, pentru ca Ranulfo să plece vesel, să uite bătaia, să se gândească numai la terno. Rita apucă lumânarea dela picioarele mortului.

— Orice terno are o lanternă! spune ea.

— Ranulfo n'a avut parte de rugăciuni, dar acum are cântece; se dansează în cinstea lui.

Frumos priveghi. „În viața mea n'am văzut un asemenea priveghi“, se gândește Capi.

Se aud pașii colonelului. Incetează cântecul și dansul, lumânarea e pusă la picioarele lui Ranulfo. Federico Pintó e primit într-o tăcere plină de respect. Se așează pe banca de scândură, oferă Ritei un loc lângă el și întreabă cu interes:

— Ce e cu Celestina?

— A fost și a plecat...

— Nu vă rugați?

Zilerii se privesc între ei și așteaptă ca Varapau să răspundă. Numai el e'n stare să explice proprietarului:

— Nu vezi, stăpâne, că nu e nimeni care să-i spună rugăciunea? O să-l înmormântăm ca pe un câine, ca pe o fiară din pădure. Nu știi, stăpâne, că a amuțit din...

Spuse încet:

— Din ziua în care a fost biciuit...

Federico aștepta să termine.

— Si am hotărât... hotărât să facem un terno...

— Un terno?

— Un terno al regilor... Acuma îl repetam ca să vadă și el, să nu-l înmormântăm trist, să-l facem să uite bătaia...

Federico îl privește pe mort. El dăduse poruncă să fie bătut, spre a servi de exemplu.

Federico simte o ușoară remușcare, o dorință să explice oamenilor de ce a făcut lucrul ăsta. Nu de plăcere, el nu e om rău. Numai ca să dea un exemplu:

— Dece a fugit?

Oamenii își pleacă frunțile în jos, tăcuți.

Dece a fugit? Ce-ar fi putut face altceva decât să-l pedepsească pe Ranulfo, atunci când l-au prins? N'a făcut-o din plăcere. Ce s'ar întâmpla dacă oamenii de pe plantații s'ar purta după cum îi taie capul? Ce s'ar face el dacă i-ar ierta pe toți cei care fug fără să-și plătească datoria la prăvălie? N'ar mai rămâne niciun muncitor și niciun plantator n'ar mai scoate-o la capăt. El trebuie să mențină respectul. E o lege nescrisă, dar care există de multă vreme și pe care toți o cunosc. Și acela care o calcă, trebuie să fie pedepsit, spre a servi de exemplu pentru ceilalți. Vina nu e a lui Federico.

Se așează mai comod pe capătul băncii sale, privindu-l pe Varapau. Rita se dă mai lângă el, cu trupul ei fierbinte de fecioară.

— A fugit pentrucă așa a vrut el. L-a îndemnat cineva?

Varapau profită de ocazie:

— Stăpâne, noi am vrea...

Orice conversație la ora asta era reconfortantă pentru Federico.

— Ce?

Voia să știe ce doresc și se simțea dispus să le facă pe plac. Vor cere bani și doi oameni care să ducă nășălia, pentru a-l înmormânta pe Ranulfo în sat. Nu e vorba de bani, dar o să-i lipsească oamenii în plantație, tocmai acum când au început ploile. Oricum, le va face pe voie, numai ca să încheie socotelile cu mortul.

— Am vrea să vă rugăm...

— Știu, Varapau, vreți să-l înmormântați pe Ranulfo în sat, ca și cum pământul de acolo ar fi mai bun ca cel de aici. Fie și așa...

Florindo râse. Negrul știe că nu asta dorește Varapau. Vrea ajutor pentru realizarea ternoului de regi. Se opresc tăcuți, neștiind ce să spună.

— Ei, ce e? — zâmbi Federico, strâns lipit de Rita, simțindu-i brațul ei sub al său, pulpa ei lângă pulpa lui.

— Am vrea să ne dați un ajutor pentru ternoul de regl... și uitând de înmormântarea lui Ranulfo toți îi explicară colonelului dorința lor, profitând de bunăvoința stăpânului. Rita se silăște să-l convingă, zâmbind.

Ploaia continuă să cadă fără încetare. Numai Florindo se uită la mortul părăsit, la picioarele lui enorme, la lumânarea care aproape s'a topit. Capi ține chitara în mână și e fericit. Florindo ar vrea să poată vorbi frumos, ca Varapau, să se bage și el în discuții și să-și dea păreri despre înmormântare.

— Bine, spune Federico, am să vă ajut. Dar n'aveți voie să ieșiți decât în nopțile de sărbătoare ale zilelor sfinte. Nu vreau să-mi umble derbedei prin plantație...

Rita, fericită, bate din palme. Lumânarea dela picioarele mortului s'a stins. Cine are un chibrit? În întuneric Capi ciupește coardele chitarei. Cine a vorbit?

— Să repetăm?

— E pentru mort, să vadă și el, să plece vesel pe lumea alaltă...

— Era atât de bun, sărmanul; cu siguranță c'o să nimească în ral...

— Nu vorbi de mort, e păcat...

— Să repetăm. Ne dați voie, stăpâne?

Flăcăriuia chibritului luminează fața lui Florindo.

— Stăpâne, o să-l duc eu la cimitir... îl bag într'un sac... dar trebuie bani pentru gropar.

Lumânarea arde din nou la picioarele mortului. Federico o lasă pe Rita în pace — i-a venit iar în minte Ranulfo, urlând sub bici. Nu cumva și-a dat consimțământul pentru terno? Nu cumva a făgăduit bani? Florindo stă în picioare și zâmbește, zâmbește... Un zâmbet trist: nimeni nu se mai gândește la mort. Federico ridică ochii, se uită la negru, și spune cu jumătate gură, ca și cum ar veni dela o bătaie:

— Poți să-l duci... să meargă doi, așa e mai bine...

„Eu n'am nicio vină“, gândește el. Dece dracu n'o fi acum la Ilhéus, în patul Lolei, departe de toate astea? Varapau pălește...

— Și... terno... cum rămâne cu terno?

Colonelul face cu mâna un semn liniștitor. Se scoală, ridică marginea pălăriei pe care nu și-a scos-o, și iese. Ploaia răpăe pe

întinsul plantațiilor de cacao. În fața mortului, continuă repetiția.

La o cotitură a drumului, Rita îl prinde din urmă pe colonel și îi îndrugă o vorbă prostească. Se oferă râzând, arătându-și dorința. Federico o dă la o parte cu mâna, și-și vede de drum.

9

In nopțile următoare, ploaia continuă să cadă cu violență. În timpul ultimelor 24 de ore soarele a apucat să se arate de câteva ori. Atunci ploaia slăbea, ca și cum ar fi avut de gând să înceteze. Dar asta nu dura decât pentru puțin timp. Și iar începea să toarne cu găleata. Oamenii din Ilhéus se uitau la cer și susțineau că avea să plouă multe zile la rând; ploi din acelea dela începutul culesului care potopesc pământul, desfundând drumurile, făcând să se năruie casele de pe dealuri și din insula Cobrelor, smulgând până și șinele drumului de fier, distrugând portul, umplând orașul de noroi cărat de pe Conquista și Union. Dar ploile transformau în fructe florile de cacao, care se ofileau sub soarele puternic. Nu se auzeau decât binecuvântări pentru ploaia aceasta. Din toate gurile, în Ilhéus, Itabuna, Itapura, Belmonte și Canavieiras, în toate satele dela Guaraci până la Rio Cuentas, pe toată întinderea plantațiilor.

A doua noapte de ploaie fu începută cu o slujbă religioasă, săvârșită la ora 6 de către episcopul dela catedrala San Jorge. Era o seară tristă, lămpile electrice deabia izbuteau să împrăstie întunericul accentuat de ploaie. Pe altar, la picioarele sfântului care patrona pământul acesta, un sfânt războinic, erou al luptelor pentru cucerirea pământului, lumânările ardeau în cinstea ploii. Binecuvântarea fusese comandată de Asociația Comercială din Ilhéus, în numele proprietarilor, coloneilor și exportatorilor. Mulțumeau sfântului patron al ploii, care făcea ca plantațiile să înflorească, fructele să se coacă, așa cum vor mulțumi apoi soarelui pentru uscarea semințelor de cacao.

Episcopul pronunță cuvintele sale latine; fetele dela colegiul de călugărițe cântau în corul bisericii, în timp ce sora Maria-Tereza cânta la orga donată catedralei de firma „Zude, Frații & Comp.” În bisericuță nu era multă lume. Se aflau aproape numai femei, plantatorii și exportatorii mulțumindu-se doar să plătească slujba. În acest moment ei se aflau la plantații sau la

casele de comerț, tratând afaceri, posibile acum, prin asigurarea recoltei.

Episcopul ridică mâinile spre cer, binecuvântă capetele care se plecau. Apoi se rugă pentru bunăstarea enoriașilor, pentru succesul recoltei și pentru înălțarea întru Domnul a celor din Ilhéus. Vocea sa gravă răsună în catedrală, pierzându-se sub bolți. Orga se auzi din nou.

A doua zi, gazetele publicară pe prima pagină descrierea ceremoniei. Această slujbă n'a fost, fără îndoială, singura sărbătoare religioasă din noaptea aceea. În timp ce coloniștii și cu exportatorii aprindeau lumânări la altarul lui San Jorge, negrii din port, care încărcau vapoare, vagabonzii care trăiau de pe urma resturilor de cacao, bucătarii negri și pescarii, închinară o serbare lui Oxossi, căre e San Jorge al negrilor. Aceasta se petrecea în Olivença pe insula Pontal, în care trăia Salu, tatăl sfântului. Olivença e un cătun care a fost aproape cu totul distrus într-una din bătăliile din Siquieiro Grande, la începutul istoriei plantațiilor de cacao, când partidele câștigau alegerile cu ajutorul carabinelor. Olivença a fost aproape distrusă și nu s'a mai ridicat niciodată, făcând loc orașului Ilhéus. Se află situat la câteva minute de Pontal — jumătate de oră pe jos, șase minute cu automobilul. În acest ținut, în care totul dă impresia de progres și de viață, Olivença reprezintă imaginea decăderii, a ruinei, a morții. Aici locuiesc numai câțiva pescari, care pornesc pe mare în niște bărci putrede. Mai există două sau trei prăvălii în locul vechilor case de comerț; vântul suieră prin ferestrele lor sparte; sunt rămășițele acelor companii care înfloriseră aci, pe vremea când Olivença era cel mai important dintre porturile din întreaga zonă; pe vremea cultivării zahărului, când acesta era centrul plin de viață al ținutului. Înainte de sosirea epocii fructului de cacao, trestia de zahăr înverzea regiunea Ilhéus. Pe atunci câteva unelte rudimentare formau toată averea bogățiilor. Acum, în casele părăsite, locuiau doar niște bieți pescari. De aici dominau drumurile spre sațe; pe țărmuri, valurile enorme aruncau nuci de cocos.

Bărcile rămăneau totdeauna afară, în ploaie, pe zidurile rulate se uscau plasele de pescuit. La marginea colinei locuia Salu, preotul lui Oxossi. Acesta împiedica moartea definitivă a Olivenței.

În zilele de sărbătoare, toată luna lui Aprilie, negrii și mulatrii din Ilhéus apucau, în timpul nopții, drumul Olivenței pen-

tru a se ruga sfântului Ior. La 23 Aprilie, de San Jorge, se forma un cortegiu de oameni veniți de pe plantațiile cele mai îndepărtate. Vedeai negrese îmbrăcate în rochii de sărbătoare, negri cu ghețe roșii și pantaloni albi scrobiți. Pe nisipul plajei, singurul drum posibil, rămăneau urmele lăsate de picioarele zecilor de pelerini. Tamburinele răsunau; se auzea până în portul Ilhéus sgomotul adus de vântul de nord-est. Deasemenea, și când cădeau primele ploi ale anului amenințat de secetă, se organiza de Oxossi o mare sărbătoare. Bogătașii se rugau lui San Jorge din Ilhéus, mâinile albe ale episcopului se ridicau pentru binecuvântarea recoltei din anul acela. Săracii se rugau lui Oxossi, în parohia lui Salu, cu singura deosebire că mâinile care se ridicau aici în semn de mulțumire erau negre.

În a doua noapte de ploaie, devreme, se auziră bătăile tamburinelor, chemându-i pe negri la sărbătoare. Din portul Ilhéus-ului porneau bărci după bărci, pline cu mulatre și negrese îmbrăcate de sărbătoare, veneau marinarii de pe vapoare, vagabonzi din cârciumi. Pășeau cu toții pe pământul udat de ploaie, în direcția Olivenței.

Sosiră și câțiva albi, curioși să asiste la sărbătoarea religioasă a negrilor. Veni și Rui Dantas care făcea curte Lolei, aducând cu el peruca de dansator. Avocatul explica Lolei și lui Pepe amănunte cam gogonate cu privire la misterele Africii. Dorea să cunoască riturile barbare.

Rosa, amanta lui Martins și pasiunea lui Varapau, își făcu deasemenea apariția; Rosa își legăna trupul, coapsele, urmărită de privirile celor de față. Cântecul negre și ritmul tamburinelor erau profunde, ca o chemare a dragostei și a morții. Niciunul nu băuse, dar toți erau beți din cauza tam-tamului.

Sfântul era prezent în fiecare din ei. Toți dansau acum, încolăcindu-și brațele, ca niște șerpi. Lui Pepe Espinola îi plăcea spectacolul și urmarea cu interes desfășurarea acestui dans străin. Se gândea ce succes ar avea dacă l-ar stîliza. Brațele se răsucesc ca într-o vijelie, se apropie, svâcnesc înlături, acompaniate de bătaia tobelor. În noaptea asta ploioasă, Oxossi dansa în trupul lui Salu. Oxossi adusese ploaia, pentru ca fiii săi negri să nu rămână fără lucru. Și pentru asta i se aduceau mulțumiri.

Oxossi vestea prin glasul lui Salu că în acest an vor fi mulți bani, că vor ajunge chiar și săracilor. Nu va mai crește

cacao, aur va crește. Ah! Oxossi e un sfânt cumsecade. El va trimite tuturor aur. Vor avea aur până și săracii.

Dansul ținu toată noaptea. Rui Dantas făcu madrigale Lolei Espinola. Argentiniana simțea în corp chemarea muzicii. Nu era ca aceea a tangourilor, molatică, decadentă. Era o muzică primitivă, plină de dorinți. Rosa dansă toată noaptea. Rui Dantas făcu propuneri. Pepe rămase nepăsător. Cu siguranță că Rosa ar avea succes într'un film. Ploaia cădea cu violență.

La Olivença tobele sărbătoreau venirea ploilor. Negrii cântau și dansau în cinstea lui Oxossi, zeul săracilor din ținutul fructelor de caco. Noaptea era plină de muzica negrilor.

10

— Acum — spuse Carlos Zude — să ascultăm macumba... și puse discul în pick-up. În sala luminată a vilei lui Zude, răsunară tobele. Gunii, suedeza, zâmbea ascultând muzica religioasă, barbară, imprimată pe disc, a unui cântec înălțat în cinstea lui Oxossi. În salonul extrem de elegant se auzi bătaia tobelor, ritmul macumbei. La început oamenii își mișcau ușor picioarele. Până și Aldous Brawn, englezul rece și posac, simți că-l furnică tălpile. Era, fără îndoială, o muzică barbară, primitivă, însă irezistibilă. Albii le-au luat negrilor tot, până și muzica religioasă, pentru ca să-și aprindă cu ea dorințele. Bărbații și femeile se înălțău pe perechi, legănându-și coapsele, săltându-și sânii, întinzându-și picioarele. În treacăt, Julieta îl apucă de mână pe poetul Sergio Moura și-l trase și pe el în dans. Mâinile poetului se odihneau acum pe mijlocul ei, urcând și coborînd după mișcarea coapselor. Suedeza scoase un țipăt ascuțit, crezând că așa urlă negrii în macumba. Bătăile de tobă se iuțeau și toți se străduiau să urmeze ritmul muzicii.

Era o „reuniune selectă“. Soții Zude invitaseră la această petrecere numai prieteni intimi: perechea suedeză, Brawn, doi ingineri englezi dela căile ferate, colonelul Maneca Dantas, care tocmai sosise dela plantație și de a căruia prietenie Carlos era foarte interesat, dona Bastos, încă tânără, văduvă — bărbatul îi murise de friguri — un tânăr agronom dela Stația Experimentală de Cacao, finul lui Carlos, doctorul Antonio Porto cu soția (o mulătră drăguță, fiica unor mari proprietari din Itabuna) și cu cele două surori ale sale, Schwartz, Reicher cu soția și cei doi frați Rauschning, deasemenea cu soțiile. Era o so-

cietate formată exclusiv din străini. Colonelul Maneca Dantas făcea ochi mari, ascultând glumele picante, anecdotele fără perdea pe care le povesteau doamnele, spunând fiecărui lucru pe nume. Veni deasemenea și Sergio Moura, care adusese niște frumoase orchidee. Julieta își prinse una la decolteul rochiei, deasupra sânului, iar pe celelalte le puse într'un vas atârnat de perete. Poetul venise cu oarecare întârziere. El nu era obișnuit cu serbări selecte ca acelea ale marilor plantatori care se duceau cu familiile la Clubul din Ilhéus, sau ca acelea ale marilor exportatori, în care foxtrocurile răsunau până'n zori, scandalizând bătrânele ce treceau spre biserică, la slujba de 5 dimineața. Fiindcă se simțea intimidat, se hotărî să ia o atitudine ironică și mușcătoare. Dar nu-și putu păstra această atitudine, deoarece el deveni punctul central al petrecerii. Julieta îl prezintă:

— Vă prezint pe marele nostru poet...

Aproape toți bărbații îl cunoșteau; femeile se purtară foarte amabil cu el. Sergio află cu surprindere că suedeza era o mare admiratoare a lui, că-i știa poemele pe dinafară. Suedeza încercă să-l prindă în mrejele ei (se agățase de el dela începutul petrecerii) și nu-l slăbi decât în clipa în care Julieta oferi poetului un cocktail. La început, erau cu toții mai reținuți. Carlos discuta cu Rauschning și cu Schwartz despre recoltă și despre ridicarea prețurilor. Cellalți, împrăstiați prin săli, schimbau din când în când câte o vorbă. Gunii îi cerea lui Sergio să-i povestească despre negri, despre macumbi. Râdea isteric, bătea din mâini cu entuziasm și nu-l slăbea din ochi pe poet. Câteva femei se apropiară și ascultară explicațiile lui Sergio, cu ochii umezi, ațâțate. Sergio adăugă dela el amănunte picante, excitat și el de mediul acesta necunoscut. În alt grup, tânărul agronom obținuse succes citind femellor în palmă viitorul, prezentul și trecutul. Citi în palma Julietei, căreia îi spunea nașă, fără să încerce să ascundă interesul pe care ea i-l trezea. Cu toate acestea, Carlos Zude nu-l considera nici pe departe periculos. Era prea tânăr și prea simplu pentru ca o femeie ca Julieta să-i dea vreo importanță. Observase că Julieta nu-i dădea vreo atenție deosebită și că în prezența lui se plictisea. Agronomul prezicea ambrurile Julietei cu un cinism care-l exaspera pe Maneca Dantas:

— Nășico, îl compățimesc pe naș.

Soția doctorului Antonio Porto, provincială, căzută de curând în mediul acesta, dela care împrumută toate defectele, prezintă:

— Spune totul... nu ascunde nimic, doctore!

Agronomul ceru învoirea Julietei.

— Pot să vorbesc, nășico?

— Spune...

Maneca Dantas ciuli urechile. Agronomul începu să vorbească:

— Văd o mare dragoste...

Cei dimprejur râdeau. Soția doctorului ceru amănunte:

— Cum arată el?

— Tânăr, elegant, intelectual, fin...

Agronomul era convins că se descrie pe el însuși. Dar Julietă îl vedea perfect pe Sergio Moura.

— Cine e? întrebă cineva.

— Bietul nășic!... repetă agronomul.

După aceea citi în alte mâini; Julietă se duse în căutarea lui Sergio. Servitorii ofereau băuturi. Un rafinament al soților Zude: servitorii lor erau îmbrăcați într'un fel de livree, în felul lacheilor englezi. După băuturi, societatea se însufleți mult. Sergio observă câteva femei căsătorite care flirtau. Reicher și soția doctorului Antonio Porto schimbau semne pe ascuns. Intr'un colț, el îi apucă mâna. Guni se apropie de Sergio, când Carlos începu să pună plăci de patefon.

— Nu dansezi?

Începură să danseze. Guni se lipea de el, sânii ei mici îi atingeau pieptul iar obrazul îl căuta pe-al lui. La un moment dat, Sergio observă privirea geloasă a Julietei și se simți fericit. Când termină foxtrotul, se îndepărtă îndată. Însă o găsi rece și încercă să găsească cuvinte frumoase, să spună glume pentru a o face să zâmbească. Foxtrotul următor îl dansă cu ea. Agronomul îi privi și păru că a înțeles. Această descoperire îl hotărî să se ocupe de Guni. Mai întâi îi șopti lui Aldous Brawn:

— Se poartă scandalos cu acest poetastru.

Sergio dansa transportat; nu vorbea; din când în când părul Julietei îi atingeau obrazul. Li venea s'o sărute chiar acolo, pe loc.

În salon, discuțiile și flirturile continuau fără întrerupere. Schwartz, care nu dansa, discuta cu Reicher despre cacao și despre politică. Reicher, un evreu emigrat, ataca nazismul pe care Schwartz îl apăra cu violență. Agronomul trecea dela femeie la femeie și sfârși prin a se opri la soția celui mai mare dintre Rauschningi. Femeia râdea de glumele sale nesărate cu un râs

tot atât de nesărat. Avea inele cu briliante mari în degetele ei groase și scurte. Aldous se ocupa în mod deosebit de văduva Bastos. În oraș se spunea că erau amanți. Maneca Dantas bea și era scandalizat. În acest moment el se gândi la fiul său care se afla la cabaret, sau poate juca în casa lui Pepe Espinola. Maneca Dantas se simțea părăsit, exilat într'un mediu străin de el. Vorbi numai când povesti despre luptele din Siqueiro Grande.

Când toți invitații se îmbătară, gazda puse din nou macumba. Părea o casă de nebuni. Numai Carlos, în picioare lângă patefon, și Maneca Dantas, cu ochii întunecați, nu luau parte la această macumbă de oameni bogați, unde, sub pretextul unui dans religios, erau date pe față toate dorințele încătușate. Mergeau unul în spatele celuilalt, cu mâna pe șoldul celui din față. Măinile lui Sergio mângâiau din când în când coapsele Julietei. Julieta îl privi în ochi, apoi își mușcă buzele într'un gest plin de dorinți. Săreau ca apucați de streche. Agronomul și Aldous topăiau. Carlos Zude privea cu ochii săi lipsiți de expresie. Maneca Dantas nu mai văzuse niciodată așa ceva.

Petrecerea ținu până dimineată. În salonul închis cu geamuri groase și opace nu se simțea ploaia de-afară. Guna dansa un dans nerușinat, ridicându-și fustele. Aldous avea un semn de ruj pe obraz. În schimb, buzele doamnei Bastos nu mai aveau pic de vopsea pe ele. Carlos schimba mereu discurile la patefon și agronomul debita fără întrerupere aceleași glume nesărate. Numai la senora Rauschning avea succes. Julieta și Sergio discutau pe canapea. Ea îi va telefona a doua zi.

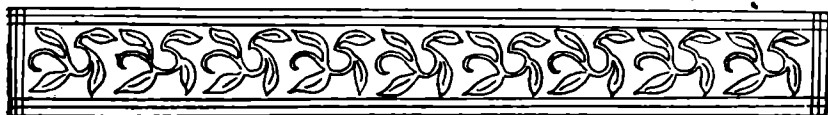
Sergio plecă cu Maneca Dantas. Petrecerea din această înaltă societate sdruncină vechile concepții asupra familiei ale bătrânului colonel. Citise el, pe undeva, nu mai știa pe unde, câte ceva despre criza care amenință familia și despre pericolul descompunerii ei. Ascultase deasemenea predica episcopului asupra acestei probleme, o predică foarte elocventă, însă azi, el văzuse cu ochii săi realitatea. Era sguduit și-și exprimă hotărât convingerea:

— Asta e sfârșitul lumii, domnule Sergio. E sfârșitul lumii!!

— O să vină alt potop, colonelule. Ia te uită cum mai plouă...

Dar colonelul Maneca vorbea serios. Glasul îi tremura. Ochii îi erau încă mirați de cele ce văzuse:

— Asta e sfârșitul lumii...

CRESC PREȚURILE

1

Creșterea prețurilor dură timp de 3 ani. Incepu pe neașteptate, după sosirea ploilor, parcă ar fi adus-o în pântecele lor norii, care acoperiseră cerul orașelor și câmpiilor, în acel sfârșit de an. Timp de 3 ani, Ilhéus și ținutul fructelor de cacao înnotară în aur. Mult timp după aceea, colonelul Maneca Dantas obișnuia să spună: „Banul nu mai contează!“ „La Trianon“, cel mai șic dintre cabaretele orașului, Maneca Dantas își aprindea țigările cu bilete de 500.000 reis, repetând gesturile tuturor coloneilor bogați din trecut, când urcau prețurile la cafea, cauciuc, bumbac și zahăr. Prostituatele — chiar cele mai trecute și mai decăzute — căpătau coliere și inele, vapoarele aduceau la Ilhéus, Itabuna și Itapira, la Canavieras, Belmonte și Rio de Cuentas, cele mai curloase încărcături: jazz-banduri și parfumuri scumpe, coafori, masseuri, grădinari, agronomi și altoiuri de fructe europene pentru sere, aventurieri și automobile de lux. Fu ceva spectaculos, ceva asemenea unui cortegiu de sărbătoare, asemenea unui carnaval.

La începutul ploilor care salvară recolta acelui an, începu și creșterea prețurilor. Căpitanul Juan Magalhaes câștigă o faimă de profet, deoarece, după unele persoane care călătoriseră odată cu el în omnibus, căpitanul prevăzuse cel dintâi creșterea prețurilor. De mult timp, ca și în triste zile de atunci, cacaoa se menținea la prețul mijlociu de 14—15 mii de reis sacul. 19.000 a fost maximum pe care l-a atins în anii de mare prețuire. Nu-l

vorba că și așa era o afacere rentabilă — deoarece dădea câștiguri apreciabile, îi îmbogățea pe cultivatori, când, deodată, începu să urce vertiginos. În realitate, nimeni nu încercă în primul moment să explice cauza acelor urcări neașteptate. Numai după câteva luni, comuniștii scoaseră un manifest în care desvăluiră manevra exportatorilor de cacao. În primele luni se observă o oarecare șovăială. Inceată însă repede. Dela 19.000 reis sacul de cacao superioară, prețul urcă într-o lună la 28.500 sacul, la predare. Două luni după aceea ajunse la 30.000. Citeai febra câștigului în orice privire. Pe la jumătatea anului, prețul începuse din nou să urce rapid, și, la sfârșitul recoltei, cacaoa se vindea cu 35.000 reis sacul. „Sunt bani berechet“, spunea dr. Rui Dantas, în bar, cu păhărețul de gin în fața lui. Odată cu urcarea prețului la cacao, viața sa, ca de altfel a tuturor locuitorilor din ținut, se schimbă brusc. Când sacul de cacao ajunse la 35.000 de reis, toată lumea credea că urcarea a atins punctul culminant. Prețul avea să se stabilească aici. Numai Joaquim și tovarășii săi știau că acela era doar începutul unei aventuri economice, care avea să transforme viața întregului ținut al plantațiilor de cacao. Noua recoltă aduse noi surprize. Cacao ajunse la 42.000 de reis. Cu timpul atinse 50; 52 fu prețul său maxim. De data aceasta (era începutul celui de al 3-lea an al urcării), nimeni nu se mai mira. În acest ținut miraculos, totul era posibil. În ultimul an, prețul fructelor de cacao nu scăzu niciun moment sub 48.000 de reis. Impresia generală era că nu va scădea niciodată. Apoi, totul se precipită și sosi vremea așa zișilor „milionari-cerșetori“, după expresia poetului Sergio Moura.

Există o fotografie a portului Ilhéus, pe care și astăzi ziarele mai mari o publică, atunci când anunță un fapt important pentru viața „Reginei din Sud“. Fotografia aceasta a fost obținută în timpul urcării. E luată de pe vârful dealului Conquista și se pot vedea în ea opt vapoare de tipuri diferite și nenumăratele elevatoare înghesuindu-se în micul port; apoi trei hidroavioane, bărci automobile și corăbii cu pânze. Se mai vede mulțimea care furnică pe drumul dinspre diguri și pe străzile din jur. Se poate să fi fost o zi excepțională, însă toată perioada creșterii prețurilor a fost excepțională, ca o mare și stranie sărbătoare. În acești ani, prefectura s'a ocupat în mod serios de vechea problemă a portului, gândindu-se la construirea unui nou chei în partea dinspre mare a orașului. Prin această lucrare se urmărea lărgirea micului port, înlăturarea dificultăților la de-

barcare. Transformările erau cu atât mai necesare cu cât în perioada urcării se întâmplă o nenorocire — dezastrul yahtului de pasageri „Itacaré“, ce a naufragiat pe un banc, într'o dimineață cu furtună. Mulți oameni muriseră cu prilejul acesta. Vasul venea supraîncărcat, ca oricare vapor care intra în acest port magic, în timpul gloriei sacului de cacao, ajuns la 50.000 reis. Avea un jazz și aducea cu sine prostituate, cultivatori, studenți și doctori. Mai aducea și emigranți. Înainte de naufragiu, jazzul cânta. După aceea apărură o romanță despre dezastru:

*La douăzeci și cinci August,
La ora nouă dimineața
Un suon umpluse toată piața
Stârnind oroare și desgust.
Prin tot orașul se vorbea
Că „Itacaré“ 'n val pierise
Pe când plutea spre Bahiá.*

Evenimentul sgudui întreg Ilhéusul. Și totuși, proporțiile acestei drame nu puteau să nu trezească un sentiment de orgoliu cetățenilor Ilhéusului, obișnuiți să vadă în mare toate lucrurile din orașul lor: scandalurile, afacerile, bătaile, serbările și acum — se înțelege — și catastrofa aceasta. Trecuse o lună fără știri senzaționale pentru ziare și nu numai gazetele din Bahiá dar și cele mai importante din sud, din Rio și San Pablo, insistaseră cu lux de amănunte asupra acestei întâmplări. Una dintre ele chiar trimise cu avionul un reporter care stătu de vorbă cu naufragiații și luă fotografii. Balădele spuneau că ziua naufragiului „a fost o zi de sărbătoare“ în Ilhéus.

Acelaș reporter, în numeroasele cronici pe care le scrisese, sublinia agitația comercială a orașului, nervozitatea care domnea în tot ținutul plantațiilor. Naufragiul lui „Itacaré“ nu puse capăt bucuriei nervoase a locuitorilor, înfrigurării necunoscute până atunci. Nici naufragiul lui „Itacaré“ și nici scandalurile care urmau să sguduiască orașul, unul după altul, în timpul urcării continue a prețurilor.

Câțiva ani după aceea, când afacerile se normalizaseră, când Ilhéus se caracteriză prin prețuri de cacao echilibrate, după marea urcare și marea scădere, un profesor dela o universitate străină, făcând cercetări economice în nord-estul Braziliei (publică apoi în țara sa o carte), petrecu câteva zile în ținutul ar-

borelui de cacao pentru a-l studia caracteristicile. Fusesse recomandat unui comerciant de către un prieten comun din San Pablo. În această perioadă oamenii încercau să vindece rănilor dureroase din vlața orașului și a municipiilor, pricinuite de scăderea înspăimântătoare care tocmai se terminase. Dar nimeni nu dădea vina pe scădere. Cu toții acuzau urcarea.

Profesorul străin, cu ochelari și cu un aer de copil precoc, se interesă la comerciantul care-i servea drept ghid și care i se părea bine informat, cerându-i cu lăcomie date statistice, amănunte economice, cifre; umplu un caiet întreg cu note. Erau într'un bar; întrebă:

— Ce fapte au caracterizat aici creșterea prețurilor? Limba sa portugheză, studiată înainte de a se imbarca, era dură și metalică, contrastând cu aerul său de copil nevinovat.

Celălalt se gândi puțin, apoi întorcându-se spre el îi răspunse:

— Scandaluri... Ah, domnule doctor, numai scandaluri. Niciodată nu s'au pomenit atâtea, și în serie... Bărbații parcă-și pierduseră capul, la fel și femeile. Nimeni nu mai avea nicio răspundere față de familie. Părinții se băteau cu copiii, bărbatul cu nevasta, nora cu soacra... Pe străzile astea s'a plimbat o femeie goală pușcă, domnule doctor, vă rog să mă credeți! Bărbați cumsecade își părăseau femeile pentru prostituate. Veni moda ca femeia căsătorită să-și ia un amant...

Profesorul, de economie, dela universitatea din străinătate, deschise gura într'un gest aproape nătâng. Informatorul își desfăcu brațele. Încă mai era stăpânit de amintirile acelor ani:

— Niciodată n'aș fi crezut că se pot întâmpla asemenea lucruri și dacă mi s'ar fi povestit, nici eu nu le-aș fi dat crezare. Dar am văzut cu ochii mei că plantațiile înghit totul... A fost oribil, domnule doctor, oribil... Căută un cuvânt tare, cu ajutorul căruia să arate profesorului străin că nu era deloc un ignorant, așa cum și-ar fi putut închipui:

— Un infern, domnule doctor, un infern...

Profesorul de economie, speriat, făcea ochii mari îndărătul ochelarilor. N'auzea nicio cifră din gură comerciantului. În schimb, în toată noaptea aceea udată din belșug cu whisky, îi fu dat să asculte cele mai teribile istorii, care nici prin gând nu i-ar fi trecut.

Odată cu urcarea, începu o febră a construcțiilor, nu numai la Ilhéus, ci și la Itabuna, Pirangi, Palestina și Guaraci, în a-

proape toate orașele și satele. Terenul ajunsese să coste o avere, era mai scump decât la Rio de Janeiro. Colonelul Maneca Dantas băgă 500 contos de reis în construcția unei vile în Ilhéus, cadou pentru bătrânețea donei Auricidia, vilă pe care, după scădere, o vându cu 120, și asta cu foarte mare greutate. Se deschiseră străzi noi. La Itabuna se construi o mică stație de radio cu megafoane în piețe. Nu trecu mult și altă stație de radio fu construită la Ilhéus. Rivalitatea dintre cele două orașe se manifesta prin polemici duse de ziare, prin jocurile de fotbal, serbări de sfârșit de an.

Coloneii se trezeau pe neașteptate cu teancuri de bilete de bancă în mână și nu știau cum să le mai cheltuiască. Iși petrecuseră toată viața cucerind și defrișând pământuri, cumpărând plantații, culegând cacao, reparând casele, cheltuind câștigurile recoltelor pentru studiile fiilor și nevoile plantațiilor. Acum le prisoseau banii. Și cum nu mai exista pământ de cucerit, — de cumpărat nici vorbă — nu știau ce să facă cu banii. Jucară în cabarete la ruletă, bacara, cărți, și cum nici astea nu erau de ajuns, jucară și la bursă. Era un joc pasionant și jucară mult, cu acel curaj de neclintit care caracterizează ignoranța desăvârșită. Nu se pricepeau deloc dar găseau jocul demn de ei și de epoca în care trăiau.

Valoarea plantațiilor de cacao întrecu până și calculele lui senor Rauschnig. Nu se împătri valoarea plantațiilor, cum prevăzuse el: se înzecî. Cine avea pământuri, în ruptul capului nu le-ar fi vândut. Din toate părțile soseau oferte de cumpărare. Venea lume din sud și dela nord, în căutare de plantații de cacao. Când doctorul Antonio Porto se hotărî să-și vândă plantațiile ca să plece în sud, — din cauza scandalului ne mai pomenit provocat de nevastă-sa, care ieșise în stradă, după amantul său, pe jumătate goală, ziua'n amiaza mare —, i se făcură oferte impresionante. Pentru fiecare metru pătrat de pământ plantat cu cacao i se plăti o avere; a fost singura vânzare încheiată în perioada urcării. Cacao era la fel cu aurul — cea mai bună investiție, cea mai rentabilă întrebuințare a capitalului. Localnicii declarau acest lucru plin de mândrie. Dacă înainte întâlneai des figuri necunoscute pe străzile Ilhéusului, acum, odată cu urcarea prețurilor, năvăliră în oraș o mulțime de oameni din toate părțile țării. Oameni în căutare de lucru și de bogății, aventurieri veniți doar pentru a exploata acel moment. Vapoarele și yahturile soseau pline de femei albe, brunete, mulatre, străine și

indigene, lacome de bani, debarcând pe cheiuri cu surâsul deschis, bând șampanie noaptea prin cabarete, ajutându-le coloneilor să se curețe de bani la ruletă.

Cinci cabarete umpleau de sgomot nopțile fără somn ale Ilhéusului. „Trianonul“, instalat la etajul întâi, aproape de mare, era cel mai luxos. Aci se făceau jocuri mari, intrarea era permisă numai coloneilor și exportatorilor și tot aici se găseau cele mai scumpe curtezane venite dela Rio de Janeiro, gata să-l inițieze pe plantatorii generoși în viciile cele mai rafinate. „Bataclan“ devenise însă cel mai „popular“. E adevărat că și aci predominau coloneii, umplând sălile de joc. Era situat pe strada Union, în fața portului. În saloanele de dans întâlneau studenți în vacanță, comercianți care-și începeau cariera, funcționari comerciali. Era un vechi cabaret și fu singurul care rezistă căderii, continuându-și existența și după aceea. La „El Dorado“ se întruneau, în timpul nopților, funcționarii comerciali. Era vesel și aproape familial în modestia sa exprimată prin bere și femei locale. „Far West“, din strada Sapo, atrăgea vătălii veniți dela plantații, pe micii proprietari, docherii și marinarii. Proprietarul care ținea „banca“ la masă, făcea jocul cu niște cărți soioase, într’una din odăile din fund. Din când în când se încingeau bătăi și intervenea poliția. Fu închis pentru câțva timp, dar apoi îi dădură drumul din nou. Lumea cea mai săracă frecventa „Retiro“, o cafenea murdară dela marginea cheiului, unde până și berea era un lux. Aici veneau muncitori, țărani zileri, borfași, vagabonzi și hoți. Un orb cânta din flaut și din când în când își făcea apariția un chitarist. O vreme, o bandă de tineri studenți bogați, aflați în vacanță, își petrecură timpul la „Retiro“ în căutarea pitorescului. În realitate, aceasta se petrecea pe vremea când Rosa, părăsită de Martins, începu aici serviciul ca chelneriță. Pentru ea veneau. Múlatra era strălucitoare în mijlocul acestui cabaret întunecat. La „Trianon“, în mijlocul marilor orgii prilejuite de apariția lui Karbanks, care însuflețea totul, fu pus la cale „Terno lui Ipicilone“, cel mai năstrușnic lucru din câte au fost născocite în timpul creșterii prețului la cacao, în ținutul Ilhéusului. Acest soi de terno consta în aceea că, în zori de zi, în timp ce orașul mai dormea, bărbați și femei, beți își scoteau cămășile și pantalonii și, pe jumătate goi, porneau dela cabaret spre străzile prostituatelor, cântând cântecul tradițional:

*Eu nu-ți calc niciodată pragul
Nici pe-al meu dumneata.
Ai o casă mare, bogată,
Care'nghite coliba mea.*

Trezeau din somn bătrânele și scandalizau maicile care se duceau la slujba de dimineață. Acestea îl informau pe episcop despre toate ororile. Și episcopul, împreună cu preoții, protestau din amvon împotriva destrăbălării ilhúsenilor, aruncând vorbe grele, amenințând cu focul Gheenei pe cei care făceau scandaluri. Dar începură să circule iarăși listele de subscripție pentru noua catedrală, ale cărei turnuri se înălțau spre cer pe măsura urcării prețului la cacao. Ilhúsenii afirmau cu mândrie că avea să fie cea mai grandioasă catedrală din sudul statului.

În timpul urcării se înmulțiră și cercurile spirituale, care dela periferie se îndesară spre centrul civilizat al orașului, inaugurându-se un șir întreg de „ședințe“. Cu vapoarele soseau medii faimoase, ghicitori și făcători de minuni. Când coloneii nu se aflau la cabaret, precis îi găseai la „ședințele spiritiste“. Se duceau acolo ca să ceară spiritelor sfaturi cu privire la jocul de bursă. Deasemenea, începură să se agite și fasciștii, al căror șef se ocupa serios de campania financiară! Organizau parade, îmbrăcați în cămăși verzi, vestind sfârșitul democrației liberale. Prefectura construi un mare stadion (presa afirma că era cel mai bun din nordul țării), unde echipele din Itabuna și Ilhús își disputau cu înflăcărare supremația la fotbal. Se deschiseră și se pavară străzi noi, tăindu-se toți cocotierii care mai rămăseseră în picioare de-a-lungul coastei. Dela Rio de Janeiro soseau intelectuali care țineau conferințe. Cineva spusese: „Negustori de idei“, făcând aluzie la droaia de comis-voiajori, reprezentanți ai celor mai felurite produse, care nu mai conteneau să sosească în Ilhús. Veneau cu fiecare vapor, aducând de toate și izbutind să vândă totul. Bani se găseau din belșug. Toată greutatea era să știi cum să-l cheltuești. Avioanele decolau pline și soseau tot pline. Vapoarele, deasemenea, veneau și plecau pline. Soseau de pretutindenți medici, avocați, care se stabileau la periferie. Erau prelungite șoselele, omnibuse rapide circulau arhipline. Peste tot întâlneai turcii cu valize în spinare, vânzători ambulanți, viitorii negustori ai satelor. Se făceau averi, coloneii tocau repede banii. Acum, vedeau în sfârșit cu ochii rezultatul a tot ce creaseră cu 30 de ani înainte, din timpul cu

ceririi pământului. Nu făcuseră sacrificii în zadar, nu omorâseră, nu vărsaseră sânge degeaba. Pământul cucerit dădea fructe de aur.

Intr'o zi, poetul Sergio Moura, încercând să caracterizeze perioada urcării prețului la cacao, a rostit următoarea frază:

— A fost atât de grozav, că până și două librării s'au deschis în Ilhéus!...

2

Scandalurile despre care comerciantul binevoitor îi vorbea profesorului dela universitatea străină începură cu șantajul făcut de Pepe Espinola asupra colonelului Federico Pintó, imediat după începutul urcării. Avea în perspectivă realizarea unui cabaret, o societate pentru fundarea „Trianonului“ și Pepe ducea lipsă de parale. Argentinianul vedea posibilitatea să se asigure de bani pentru tot restul vieții sale. Era de necrezut cum ajunsese să viseze din ce în ce mai mult o casă liniștită (și-o închiuia la fel cu aceea a părinților săi), într'un cartier îndepărtat din Buenos-Aires. Poate chiar la Chacarita. O casă de bătrân burlac, cu o rentă la bancă pentru cheltuieli și, mai cu seamă, o viață tihnită în orașul în care, de fapt, nu spera să se reîntoarcă vreodată. Tangourile sale, teatrele, cabaretele, luminile numeroase de pe străzi, toate acestea îl chemau înapoi. Cabaretul acesta șic, destul de restrâns, cu joc de cărți, șampanie și femei venite dela Rio, avea să-i împlinească lui visul. În această afacere băgă cei 20 de contos încasați dela colonelul Federico, care-i dăduse bani lui Pepe pentru a-l determina să se reîntoarcă în Argentina. Tot orașul se amuză auzind întâmplarea asta.

Pepe îl lăsase pe Rui Dantas la „Bataclan“ cam pe la ora 11 și se dusesse acasă. Când sosi ora mesei, anunță că nu se va întoarce decât dimineața. Colonelul Federico Pintó mânca la ei, lăudând bucatele de pește, visând la noaptea de dragoste pe care o va petrece în brațele Lolei. Cunoștea afașerile nocturne ale lui Pepe, de care, la începutul acestei comedii, Lola se plângea amarnic, printre suspine prefăcute:

— Când pleacă la cabaret, nu se mai întoarce decât în zori.

Nu mai era nevoie de altă precizare. Colonelul se duse la Lola absolut fără grijă. Nici nu băgă de seamă melancolia Lolei, care-și întorcea ochii în altă parte, rușinată parcă.

ducea el fetele era frecventată de către exportatorii și colonii putrezi de bogați. Mai ușor pătrundeai în oricare alt loc din Ilhéus decât la „Cuibul dragostei” — așa poreclise Karbanks acea „casă” pe jumătate ascunsă. Din cauza asta nu avură niciun succes demersurile repetate ale colonelului Federico Pintó pe lângă prefect și inspectorul de poliție, pe care încercă să-i convingă să expulzeze pe șarlatan din oraș.

— Dacă e dobitoc! spuneau cei din Ilhéus, comentând scandalul.

După scandal, colonelul petrecu o bucată de vreme la plantație, însă nu prea mult, căci se întoarse din nou, povestind prin baruri aventurile lui cu niște metise grozave, cuceriri pe care le făcuse pe domeniile lui. Pentru una pe care o chema Rita, aranjase o casă în sat. Dar nu permitea nimănui să aducă vorba despre întâmplarea cu Lola — asta îl scotea din sărite. Afirma atunci că se va răzbuna „împotriva pungașului și veneticului”. - Adevărul e însă că după ce colonelul se întoarse dela plantație, „bomba”, după cum spunea Reinaldo Bastos, gelos la culme, era legătura Julietei Zude cu poetul Sergio Moura. Răzbunându-se pe o epigramă pe care o credea opera lui Sergio, colonelul Pintó umbla din cârciumă în cârciumă, din bar în bar, comentând faptul cu prietenii săi. Găsea la toată lumea înțelegere și multă bunăvoință pentru bârfelile lui răutăcioase. Sergio Moura era urât de mulți oameni. În ceeace o privea pe Julieta, încrezută și distantă, nimeni n'o înghițea. Instinctiv, toți se fereau de ea. Aceste sentimente erau alimentate în special de femeile măritate, de bătrânele bogate și de fetele de măritat care, în fond, o invidiau. Era socotită drept o străină. N'avea nimic comun cu ele și o puneau pe aceeași treaptă cu Lola, în aceeași oală. De salutat, firește, o salutau cu cel mai mare respect, deoarece era soția lui Carlos Zude, unul din cei mai importanți exportatori de cacao. Julieta fuma, apărea în short pe plajă, umbla în pantaloni pe bulevard, dimineața, cocheta cu bărbații și avea puține și foarte slabe relații cu doamnele din societatea locală. Manierele și felul cum apărea constituiau motivele unui veșnic scandal. Svonurile cu privire la petrecerea intimă din casa lui Carlos Zude, cu englezi, germani și elvețieni, ajungeau deformate la mesele barurilor și în sânul familiilor. Reinaldo Bastos, care de când stătuse de vorbă cu Julieta trăia în așteptarea unei priviri din partea ei, a unei chemări, și care acum o vedea pierdută din cauza poetului, spumega de furie. Imprăstie svonul că o prinsese cum-

părând cărți de Freud, într-una din librăriile locale, și le explica celor curioși cu un aer misterios:

— E un romancier pornografic...

Faptul acesta îl făcu pe Zito Ferreira să-i dea o lecție de psihanaliză, care-l costă un pariu de 50.000 reis. Când Julieta străbătea străzile comerciale ale orașului, răspundea cu o înclinare scurtă și sfidătoare a capului la complimentele exagerate ale clienților casei „Zude Frații & Co.“, zâmbind, în ciuda vorbelor răutăcioase. Se găsi chiar unul care numără de câte ori trecuse într-o zi prin fața Asociației Comerciale și de câte ori Sergio Moura se ivise la fereastră, calculând astfel, exact, numărul de zâmbete schimbate.

— Ce nerușinare!... spuneau ei.

Dar casa „Zude Frații & Co.“ plătea cele mai mari prețuri la cacao și toți doreau să fie clienții ei. Se înclinau plini de respect când Julieta, inocentă în fața scandalului pe care-l pricinuia, apărea mândră, frumoasă, cu obrazul ei de spaniolă, cu ochii languroși și părul negru. Și, din când în când, intra liniștită la Asociația Comercială, sperînd dactilografa și contabilul, veselă și naturală. Se spunea că nu odată se culcase cu poetul pe divanurile Asociației. Rui Dantas, care avea o veche socoteală literară cu Sergio Moura, încercă să înlocuiască cuvântul „Rendez-vous“ sau termenul „Castelo“ din limba locală, prin cuvântul „Asociație“. De câte ori se ducea la bordel, le spunea celor de față:

— Mă duc la Asociația Comercială...

Aluzia avu un mare succes în Ilhéus și fu de multe ori repetată.

4

In primul an al urcării, Antonio Vítor se gândi numai la bunăstarea Raimundei. Pământuri de cumpărat nu mai erau. Raimunda era de părere să depună câștigurile la o bancă. Raimunda fu unul din puținii oameni din ținutul plantațiilor de cacao care din primul moment nu avu încredere în urcare. Dacă ar fi fost întrebată de ce, n'ar fi știut să răspundă. Nu-l văzuse pe Joaquim în lunile acelea, așa că nu se putea ca el s'o fi prevenit. Chipul ei întunecat, tot mai întunecat, contrasta cu veselia lui Antonio Vítor. Antonio începu numaidecât să facă planuri: să constru-

Când Pepe intră pe neașteptate, colonelul începu să tremure. Nu de frică. Federico era un om călit în lupte, obișnuit cu împușcăturile, cu sângele scurs din răni. Nici nu-i trecea prin cap că toate astea ar putea să fie o înscenare. Văzând furia și disperarea lui Pepe, începu să tremure și mai tare; își făcea silă. Pepe știa că nu era vorbă de frică; la mijloc era rușinea bărbatului prins cu ocaua mică, un fel de remușcare amestecată cu o oarecare amărăciune. Deasemenea, Pepe știa că nu va obține nimic, încercând să-l sperie pe colonel. Dacă ar fi pornit pe această cale însemna să piardă totul, deoarece Federico nu era un om de paie. Deaceia se hotărî să joace o scenă patetică — studiase mijloacele în amănunt. Deschise ușa camerei, aruncă o privire spre cei doi amanți și se lovi cu palma peste obraz:

— Am auzit, dar n'aș fi crezut... n'aș fi crezut!...

Era un strigăt desnădăjduit, un răcnet care umplu încăperea, înfiorându-l pe colonel. Federico stătea rușinat... Pepe se lăsă să cadă într'un fotoliu, încercă să vorbească în portugheză, plângând și văicărindu-se:

— Colonele, nu m'aș fi așteptat niciodată la așa ceva din partea dumitale. Aveam încredere în dumneata. Niciodată nu m'aș fi așteptat la așa ceva, nici din partea dumitale, nici din partea ei.

Federico se uita la el. Pepe avea lacrimi în ochi; părea complet distrus. Colonelul se simțea umilit, nu știa ce să spună. Ar fi vrut să-l consoleze pe Pepe, pentru că ținea la el. Argentinianul spuse:

— Credeam că mă iubește... Și d-ta îmi erai prieten... niciodată nu mi-aș fi închipuit!

Se întoarse spre Lola, cu o furie nemărginită în glas:

— Miserabilo!

Deabla atunci deschise gura și colonelul, spunând că Lola n'are nicio vină. Se ridică din pat, mic, nervos, nespun de caraghios, pe jumătate gol, apărând vajnic femeia. Lui Pepe îi venea să râdă cu hohote, în timp ce lăsa să-i curgă lacrimile pe obraz. Lola se băgase sub plapomă, și Pepe își închipula că așternutul se cutremura de râsul ei. Federico Pintó era foarte emoționat și tremura. Pepe se silea din toate puterile să plângă, ca să nu izbucnească în râs.

Căzură la înțelegere ușor. Colonelul îi va da 20 de contos ca ei să se poată reîntoarce în Argentina („călătoriile astea în străinătate sunt foarte scumpe“, îi explica Pepe) și mai ales ca

să reînceapă altă viață. Principalul era ca Pepe să n'o părăsească pe Lola, cum declarase că are de gând să facă.

— Asta ar trebui să fac, colonele... Și dacă n'o fac, e numai pentru dumneata...

— A fost o nebulie, amândoi ne pierduserăm capul, îl lămurî Federico.

A doua zi avea să-i dea banii lui Pepe. Colonelul se îmbracă în prezența lui Pepe, foarte rușinat și stabili o întrevvedere pentru ziua următoare, la bar. Federico nu înceta s'o desvinovățească pe Lola: „și-a pierdut capul“...

~~Pepe~~ Ce colonelul ieși trântind ușa, Pepe își șterse ochii. Sub aternut, Lola suspina. Pepe se aruncă pe pat întinzându-se:

— Sunt obosit...

Dar se ridică brusc; Lola suspina din ce în ce mai tare, cu fața ascunsă în cearșaf. Pepe dădu cearșaful la o parte:

— Ce e? Ce ai?

Glasul Lolei se auzi printre suspine, înnăbușit.

— Asta mă iubea, Pepe, asta mă lubea...

— Toți te-au iubit, proasto...

— Nu. Asta mă iubea cu-adevărat. Mi-e milă, sărmanul! E atât de bun... ca un copil.

Intoarse către Pepe ochii ei mari, umezi și spuse:

— Pepe, eu nu știu cum mai pot să duc viața asta... E atât de murdară, atât de mizerabilă... dacă nu te-aș iubi... nu știu... cred că m'aș sinucide. Da, m'aș sinucide.. Sunt murdară până'n fundul sufletului... Pepe, murdară...

Pepe o apucă de mână și cu cealaltă îi mângâie ușor părul ei blond, spunând:

— Trebuie să ai voință!

Lola își înnăbuși plânsul în cearșaf.

3

Din mâinile colonelului Federico Pintó, mâini aspre, pasionate, Lola Espinola trecu în acelea ale doctorului Rui Dantas, mâini subțiri, de cărturar. Pepe se apucă de afacerea pe care și-o pusese în gând și se duse să angajeze femei în sud. Cabaretul și tripoul „Trianon“, casă de femei importate, ascundeau marea și rentabila afacere a lui Pepe. Deabia atunci cetățenii din Ilhéus înțelesesă care este adevărata profesie a lui Pepe. Casa unde

În curte, muncitorii, cu boarfele grămadă, așteptau ca ea să se mute. Erau foarte mulțumiți de casa în care vor locui. Aci aveau bucătărie, o cămară și o sală. Nici nu putea fi asemuită cu cocioabele în care trăiseră până atunci, alcătuite numai dintr'o odaie, cu o vatră făcută din patru pietre așezate pe pământ. Raimunda mai zăbovi o vreme. În sfârșit ieși, aruncând o ultimă privire spre cele mai ascunse unghere ale casei. Antonio Vitor construisese cealaltă casă fără să fi ținut seama de ea. Ingropase acolo o mulțime de bani fără niciun rost. N'a locuit toată viața lui într-o casă de lut? Pentruce atunci risipa asta?

Antonio Vitor își căuta nevasta.

— Haidem, Munda! Oamenii așteaptă să pleci...

— Las'că viu, Antonio...

Mai privi încă o dată jur împrejur. Dădu din cap. Fața i se întunecă și mai mult. Ieși pe poartă, însă, afară, Antonio Vitor o aștepta atât de fericit, s'o ducă în casa cea nouă, încât ea izbuti să schițeze un surâs larg, în timp ce el îi spunea:

— Merge radio, Munda. Acum vorbește un omuleț... E o plăcere! Parc'ar fi o vrăjitorie...

— Tu ești mulțumit? întrebă ea.

El râse; atunci ea rosti:

— Să mergem!

Dar niciodată nu se obișnuie cu casa cea nouă, cu mașina de gătit, atât de osebită de vatra din casa cealaltă, cu mobilele comode, cu vasele de sticlă fină. Umbla buimacă prin odăi, se așeza pe marginea fotoliilor, se uita cu neîncredere la aparatul de radio... Se simțea bine numai când se odihnea pe verandă, pe banca lungă de scândură, pe care o adusese din vechea casă. Fata lor veni să petreacă câteva zile cu ea; rămase încântată de casă. Raimunda nu se obișnuie nici cu patul. Multă vreme trecu până își împacă somnul cu salteaua moale. Rămânea trează nopți întregi și a doua zi, când se ducea la plantăție, arăta oboșită; din zi în zi mai bătrână, cu fața din ce în ce mai mohorâtă. Și tristețea aceasta, la care se adăuga urîtenia feței, îi dădea un aer întunecat, de cobe. Fata ei, înainte de-a se întoarce bărbatu-său, chiar îi spuse:

— Cu înfățișarea asta a dumitale poți chema nenorocirile pe capul nostru.

— Să dea Dumnezeu să nu vină — răspunse Raimunda.

In oraș nu se mai vorbea de legăturile lui Sergio cu Julieta. Scandalul acesta deveni ceva obișnuit în momentul în care Ilhéus fu sguđuit de știrea luptei dintre colonelul Horacio Da Silveira și fiul său, doctorul Silveirinha. Un scandal cu mare răsunet. Horaccio da Silveira, aproape necunoscut la înfățișare de către generațiile mai tinere, care rareori izbuteau să-l vadă, devenise legendar în oraș. Se vorbea despre el ca despre un personaj din altă lume. Influența, fără îndoială, toate evenimentele, nu numai din oraș dar și din orașele vecine: Itabuna, Pirangi, Guaraci, Palestina și Ferradas, din întreaga regiune a plantațiilor de cacao. Stăpân al afacerilor, al autorităților, al alegătorilor, al unor terenuri imense, al prefecturilor și al comisariatelor, numele său era pronunțat cu respect, de mulți chiar cu frică.

Silveirinha era foarte cunoscut pe străzile Ilhéusului. Umbla în cămașă verde, veșnic tăcut, încruntat. Putea fi văzut în fiecare după amiază cu Gumersindo Bessa, într'un bar, discutând politică, jucând zaruri. Intr'o zi fu văzut în compania lui Schwartz, care rupsese orice legături cu colonelul Horacio, deoarece îl considera răspunzător de starea fiului său. Scandalul fu comentat luni de-a rândul, iar procesul și întâmplările urmărite cu interes deosebit de către populația celor două orașe, oameni care se ocupau de asemenea lucruri, certându-se adesea pe străzi, unii fiind de partea tatălui, alții de-a fiului. Avocații își umplură buzunarele cu bani. Se vorbea de falsuri. Scandalul acesta îl făcu pe Horacio să-i urască pe fasciști și cum pe vremea aceea ținea cu guvernul, iar prefectul din Itabuna era omul său, profită de situație pentru a împiedica câteva adunări ale fasciștilor și pentru a pedepsi câțiva fasciști. Dar își atrase dușmănia judecătorului local, care simpatiza cu fasciștii și care îl păgubi pe colonel mai târziu, la lichidarea inventarului bunurilor Esterei.

Atacându-l pe Horacio prin intermediul lui Schwartz, care finanța chestiunea lui Silveirinha, exportatorii loveau în cel mai impunător colonel, în stăpânul plantațiilor de cacao. Însă nimeni, afară de Sergio Moura, care discutase această problemă cu Joaquin, nu-și dădea seama de adevărata semnificație a luptei. Pentru cei mai mulți, lupta nu era decât o chestiune pasionantă de tribunal, care amintea vechile procese din timpurile cuceririi pământului. Și când își dădură seama de realitate, era

lască o casă nouă la fermă (acum îi zicea „plantație“, emoționat de valoarea pe care o căpătaseră pământurile sale odată cu urcarea) și să se ducă la Estancia în vizită, după terminarea culesului. Mai avea și alte planuri, mai mici: să angajeze mai mulți oameni pentru ca nici el și nici Raimunda să nu se mai spetească pe plantație și în barcaze.

Niciodată nu s'ar fi așteptat la așa ceva din partea Raimundei. Degeaba încercă el s'o facă să înțeleagă că nu se cădea ca nevasta unui „om avut“, nevasta unui „plantator“ să muncească la cules sau să frământa cu picioarele cacaoa în barcaze, cot la cot cu negrii. Raimunda dădea din cap și se uita la bărbatu-său cu niște ochi ca și cum s'ar fi temut că urcarea i-a sucit mintea.

Urcarea turburase viața ei normală. La început o duseseră greu. Munceau mult. Dar când a început să urce prețul la cacao, au venit și pentru ei timpuri mai bune. Viața lor avea acum un rost, deoarece pământul plantat cu arbori de cacao producea. Urcarea răsturnase lucrurile și dăduse o nouă valoare producției de cacao. Și totuși Raimunda se temea. Se uita la Antonio care făcea planuri, ca la un străin. Acum îi venise o idee cu adevărat năstrușnică: ea să nu se mai ducă la cules și să angajeze mai mulți muncitori. Nici măcar nu-i spuse nu. A doua zi se duse la plantații, cu securea atârnată la brâu. Antonio o văzu plecând și, neavând încotro, își luă și el securea pe umăr și o urmă spre plantație, cu picioarele goale. Se gândea să nu mai umble deloc desculț și să nu-și mai scoată niciodată bocancii. Așa făceau toți plantatorii. Dădu din cap în semn de dezaprobare: „Încăpățânată muiere!“ I-ar fi plăcut s'o vadă trândăvind și adunând câștigurile din anul acela, în care fructele de cacao valorau mai mult decât praful de aur. În Ilhéus, prețul fructelor de cacao urca vertiginos.

Începu să construiască casa cea nouă. Voia o casă bună. Raimunda se împotrivi, dar Antonio Vitor nu se lăsă. Schimbară câteva cuvinte mai aspre și el avu momente de furie. Atunci ea nu se mai amestecă. Vedea cum lângă casa lor de lut se ridica cealaltă, cum erau așezate scândurile, cum amestecau zidarii varul cu nisip. Mai întâi făcuseră niște gropi adânci pentru temelie, apoi fură înălțați pereții. Raimunda simțea o ură nelămurită (să fi fost oare frica?) pentru casa cea nouă. Într-o zi sosiră olanele roșii, noi nouțe. Antonio își chemă nevasta cu strigătul de bucurie:

— Munda! Ah, Munda!

Ea răspunse din bucătărie:

— Ce e?

— Vino să vezi olanele casei celei noi...

Raimunda nu vru să le vadă. Numai seara, când isprăvi treaba, aruncă ochii înspre grămada de olane „franceze“. Se deosebeau de cele obișnuite: erau mici, lucioase și desigur că dăduse pe ele o mulțime de parale. Raimunda dădu din cap în semn de dezaprobare și continuă să umble de colo până colo prin casă, bodogănind.

În ziua în care fu terminat acoperișul, Antonio puse la cale o petrecere. Raimunda era sigură că povestea cu urcarea îl zăpăcise de tot pe bărbatu-său. Nu mai era în toate mințile. Zdravăn era omul care, în plin cules, dădea muncitorilor o jumătate de zi de odihnă, ca să poată lua și ei parte la petrecere? Acoperișul era pavoazat cu stegulețe de hârtie. Găurile care mai târziu aveau să devină uși și ferestre erau astupate cu foi de palmier. Veniseră la petrecere micii plantatori din împrejurimi, printre care și Firmo și zilerii. Se împărți la toată lumea rachiu. Numai Raimunda nu-și făcu apariția.

Antonio Vitor nu mai putea de bucurie. La aceeași oră, Raimunda, singură în plantație, tăia cu securea ei ascuțită nucile de cacao pe care muncitorii le culeseră dimineața.

Situația se înrăutăți mai ales atunci când sosiră mobilele scumpe, cumpărate la Ilhéus, fotolii pentru salon, salteaua moale și patul cu somieră, farfurii, vase, și culmea, un aparat de radio cu baterie, „lucruri drăcești“, pe care Raimunda nu le văzuse decât în casa donei Auricidia. „A înnebunit Antonio, nu mai știe ce să facă cu banii, e nebun de legat, urcarea prețurilor i-a turburat mințile“. Așa se gândea Raimunda, privindu-l cum deschidea lăzile din care apăreau mobilele scumpe.

Sosi și ziua mutării în casa cea nouă. Era frumoasă casa, cu verandă, văruiță pe dinăuntru, zugrăvită în albastru pe dinafară (ca și casa colonelului Maneca Dantas, pe care Antonio Vitor o considera drept cea mai frumoasă), mobilată, cu etaj și tăblii noi. Scoaseră din casa veche lucrurile pe care le mai puteau folosi; în fosta lor locuință aveau să se mute muncitorii și păzitorii de vite. Aceștia, adunați în curte, așteptau acum ca Raimunda să se mute, făcându-le loc. Dar Raimunda întârzia. Nu putea să se despartă de casa aceea, în care trăise trelzeci de ani, unde născuse copiii, unde dormise cu omul ei noapte de noapte. Umbla prin casă cu inima îndurerată, oftând, cuprinsă de turburare, ca de o presimțire rea.

din Siquieiro Grande. Într-o zi, Silveirinha îi porunci ceva, și cum bătrânul nu-i dădu ascultare, îi repezi o palmă, doborându-l la pământ. Horacio tocmai se îndrepta spre casă și văzuse scena. Grăbi pasul și, cu toate că împlinise vârsta de 70 de ani, avea mâna atât de grea, încât obrazul lui Silveirinha (tânăr de 19 ani) purtă multă vreme urma degetelor bătrânului colonel.

Poate că Silveirinha îmbrățișase fascismul nu din vreo convingere oarecare de ordin politic sau din vreo simpatie de partid, ci numai din dorința de a participa la festinul sângelui, pe care fasciștii îl anunțau pentru vremea când aveau să pună mâna pe putere. Poetul Sergio Moura spunea că Silveirinha primise o listă de oameni care, în ceasul victoriei fasciste, aveau să fie împușcați. Și că Silveirinha, ca șef regional, mai adăugase pe listă numele câtorva inși din propria lui regiune, oameni pe care nu-i înghițea. Se poate ca nimic din toate astea să nu fi fost adevărat. O închipuire de-a poetului, care n'avea lacăt la gură; dar, atât de bine i se potriveau toate acestea lui Silveirinha, încât lumea credea cu ușurință și răspândea mai departe șvonurile.

Silveirinha ajunsese la plantație pe la ora prânzului. Horacio nu-l aștepta. Răspunse la salutul fiului mormăind ceva și începu să mănânce. Silveirinha se așează. Felicia se duse să aducă un tacâm pentru „doctoraș“. Ea îl iubea. Il ținuse în brațe. După moartea Esterei își luase sarcina de-a îngriji copilul și de-al crește. Il găsea pe Silveirinha fără cusur și pentru dânsul era în stare să se certe chiar și cu stăpânul. Silveirinha, deasemenea, îi acorda o oarecare stimă, ceva mai mult decât unui câine, păstrând toată distanța cuvenită.

Mâncară în tăcere. Horacio îi ceru, în silă, știri despre prețul la cacao și despre Maneca Dantas. Când isprăviră masa, Horacio se duse să se așeze la soare, pe terasă. Era o zi frumoasă; de pe terasă se vedeau barcazele unde muncitorii executau dansul născocit de ei, pe fructele de cacao, ca pe jărat. Frânturi din cântecul negrilor ajungeau până la tată și fiu, așezați pe aceeași bancă, departe unul de altul. Horacio tăcea. Sgâria pământului cu o ramură uscată, încercând să ghicească gândurile fiului după neliniștea ce-o arăta. Silveirinha căuta o formulă cu care să înceapă conversația. Rămaseră așa, în soare, timp de mai multe minute, tăcuți, ca doi dușmani gata să se încaiere. În cele din urmă Silveirinha spuse:

— Dumneata știi, tată, că șeful naționaliștilor vine la Ilhéus?

Pe vremea aceea Horacio mai păstra o vagă simpatie pentru fasciștii cărora le dăduse ajutor în alegerea recentă a fiului său. Din cauza aceasta răspunse cu un oarecare interes:

— Când vine? Se spune că vorbește bine...

— Cred că luna asta. Vine pentru campania financiară...

Lui Horacio nu-i plăcu motivul. Fasciștii îl ușuraseră până acum de mulți bani. Contribuții smulse la diverse ocazii:

— Astora nu le ajung niciodată banii. Ei? și ce fac cu atâtia bani?...

— E pentru campanie...

— Hm! Campanie... Cumătrul Braz mi-a spus că banii sunt pentru a susține o bandă de vagabonzi... în cazul cel mai bun... mormăi el.

Silveirinha se ridică. Fără să privească, Horacio își dădu seama de mișcarea fiului său după sgomot.

— Braz ăsta e comunist!...

Glasul arăta că Silveirinha era iritat. Horacio îl simțea aproape, umbra lui îl acoperea. Colonelul se uita în pământ și distingea parcă, în umbra nedeslușită dela picioarele lui, degetul tânărului întins amenințător. „Nu cumva caraghiosul ăsta mă amenință cu degetul?” se gândi el. Privi în direcția în care trebuia să se afle fiul său și-și înalță capul:

— Cumătrul Braz mi-e prieten. Tu spui că e comunist, dar eu nu cred. Se spune că comuniștii vor să ia pământurile... Atunci cum o să renunțe cumătrul Braz la pământurile sale? Vezi că ești tâmpit? Așa ai fost tu totdeauna, tâmpit...

Avea mereu impresia că degetul fiului său era îndreptat spre el și începu să-și ocărăscă feciorul. Scurpa, ca și cum ar fi vrut să-și întărească spusele. Silveirinha nu se mai putu stăpâni:

— Un asasin... Umbra se ridică în fața lui Horacio și acum colonelul avu siguranța că degetul fiului său era întins spre el. Se ridică în picioare:

— O fi asasin. Dar atunci când a ucis oameni, am fost împreună, și dacă azi tu ai bani, asta e pentru că cumătrul Braz și cu mine am omorât oameni. Da, suntem niște asasini... Dar dela asasinii ăștia vin banii tăi... Se așează, ținându-se cu mâna de șale.

— Și află că în casa mea nimeni n'are voie să-l vorbească de rău pe cumătrul Braz... Și mai lașă degetul ăla de-o parte, că de nu, te învăț eu să mă respecti.

Silveirinha se așează și el. Afacerea începuse prost.

— Dar nu e vorba de niciun deget...

prea târziu. Scăderea începuse să modifice din nou aspectul regiunii plantațiilor de cacao.

Totul porni dela faptul că doctorul Silveirinha fusese adus ca să înlocuiască, la conducerea generală a fasciștilor din Ilhéus, un căpitan de vas comercial al „Companiei Bahiene“. Nimeni nu era prea surprins de entuziasta (cu toate că nu unanimă) alegere a tânărului avocat. Toată lumea spunea că acest fapt se datora averii tatălui. Cacaoa înregistra o urcare ne mai văzută până atunci, deci nimeni mai potrivit într'un post de conducere al partidului fascist decât fiul celui mai mare plantator. Unii spuneau că cei care trăgeau sforile în spatele lui Silveirinha râdeau de toate acestea. Fapt e că fu ales și i se dădu o gardă personală de patru fasciști sdraveni, care, având acum punga plină de bani, nu mai ieșeau din cabaret. Când începu campania financiară a „verzilor“, Silveirinha deschise lista, subscriind 50 contos de reis. Dar nu avea în mână acești bani. Inventarul averii Esterei (jumatate din tot ce poseda Horacio) nu fusese niciodată făcut și colonelul încă administra totul. Iși convinșese ușor feciorul:

— Pentru tine e tot una, deoarece ție îți rămâne totul. La ce bun să cheltuim bani cu avocații, făcând inventar acum?

La drept vorbind, nici Silveirinha nu simțise vreodată nevoia inventarului, nevoia de bani și de pământuri. Avea tot ce-i dorea inima. E adevărat că din când în când Horacio bodogănea împotriva feciorului care „arunca bani pe fereastră“, dar totdeauna sfârșea prin a iscăli cecurile. Din când în când, Silveirinha se ducea la Bahiá, la cabaretul „Marta“, localul lui preferat.

Silveirinha subscrise cei 50 contos și se duse să vorbească cu Horacio pentru a-i cere bani. Era în primul an al urcării, cacaoa marca 28.000 reis. Când Silveirinha ajunsese la Itabuna, simți greutatea demersului. Se ducea cu destulă neplăcere.

Tatăl și fiul nu-și prea vorbeau. Silveirinha îl ocolea pe tatăl său, mai ales din ziua când, la Bahiá, pe timpul studenției sale, un alt băiat din Ilhéus îi desvăluise, într'o discuție, întreaga poveste a Esterei și a lui Virgilio, afirmând că el, Silveirinha, nu era fiul lui Horacio. Această descoperire îl amărî și mai mult pe Silveirinha, desgustându-l de toate. În el se născu o ură surdă. Niciodată nu isbutise să limpezească faptul acesta; niciodată nu-l împărtășise cuiva și niciodată nu știu că era cu adevărat fiul lui Horacio, deoarece se născuse înainte ca Ester să-l fi cunoscut pe Virgilio. Era sigur că se născuse dintr'un adulter, simțea că n'are niciuna din calitățile tatălui, afară de faptul că

din punct de vedere fizic semăna cu Horacio pe când, tânăr, acesta păzea caii și măgarii, animale pe care le mâna pe drumurile noi ale arborelui de cacao. Dar nu era curajos ca tatăl său, și nici călit, nici în stare de fapte îndrăznețe. Ii era frică de Horacio, care se purta aspru cu el. Se temea ca nu cumva Horacio să-i spună că-l ține numai din milă, că nu e fiul lui, și că nu cumva să-l gonească, într'unul din momentele sale neașteptate de mânie.

Cât privește amintirea mamei sale, gândurile lui Silveirinha erau felurite și contradictorii. Ii dădea dreptate (când se gândea la Horacio), găsea că făcuse bine înșelându-l pe taică-său. Socotea adulterul matern ca o răzbunare împotriva brutalităților pe care mama sa le îndurase din partea lui Horacio. Acum era răzbunată. In acele momente începea să simtă o oarecare simpatie pentru Ester, de care nu-și amintea, de care nu-l lega nicio amintire; o desvinovățea chiar și era aproape sigur că tatăl pusese să fie omorâtă și că boala nu era decât o invenție. Dar, pe de altă parte, când se gândea la ea, separat de Horacio, o ura. Ii părea o aventurieră și o făcea responsabilă de slăbiciunea caracterului său; de curajul care-i lipsea, de timiditatea lui, de neînțelegerea dintre Horacio și el. Ii ura pe taică-său, dar nu putea să nu-l admire, deși nu lăsa să se întrevadă lucrul acesta. Ar fi dorit să fie ca el, și dădea vina pe Ester, care-și încălcase datoria de soție, căutând în alt bărbat pe tatăl fiului ei.

Așa se făcu că de timpuriu sufletul i se umplu de ură. La conac, în copilăria lui singuratică, n'o iubea decât pe negresa Felicia, singura ființă care era bună cu el. Horacio nici nu-l băga în seamă. Colonelul Maneca Dantas trecea din când în când pe la el. Ii lua pe genunchi, dar era un gest lipsit de orice gingășie. Cine știe, poate că dacă doctorul Jessé n'ar fi murit, ar fi avut în el un prieten, deoarece medicul îl mângâia câteodată și era foarte blând cu el când se îmbolnăvea. Dar Jessé murise demult și băiatul rămăsese orfan, fără nicio mângâiere. La liceu nu-și făcu prieteni. La facultate, odată cu descoperirea adulterului, se îndepărtă de toți colegii. Inima i se umplu de o ură nețărnută, care se manifesta prin mici răutăți; o ură lașă, însă. Silveirinha avea ceva din groaza de care fusese cuprinsă Estera, părăsită în mijlocul junglei amenințătoare. Se spunea despre el că lovise odată pe un bătrân care trăia în plantație. Bătrânul fusese rănit la picior pe vremea luptelor lui Horacio. Nu mai putea să muncească și trăia la plantație, fără să facă nimic, încă de pe timpul luptelor

fi atâta corupție. Liberal-democrația va duce lumea la comunism... Carlos ridică mâinile.

— Se poate... Însă mă complac în climatul liberal, am fost educat în el, și am auzit marile discursuri ale lui Seabra, domnule Gumersindo... Ah, ce om! Dar, ai și dumneata dreptate... am fost prea mult timp liberali...

Coloneii nu erau atât de înțelegători ca exportatorii. E adevărat că urcarea, banii care curgeau din toate părțile, ușurară sarcina încasatorilor campaniei financiare. Însă uneori era nevoie și de amenințări... Gumersindo arăta cifre și date plantatorilor, cifre mari, care vorbeau de creșterea mișcării fasciste, apropiata și inevitabila ei venire la putere. „Avem liste de onoare, dar avem și liste negre“.

Vizita anunțată a „șefului“ (vizită care niciodată nu se produse) contribuia deasemenea la asigurarea succesului campaniei. Mai mult ca orice, mai eficace decât numărul adeptilor, decât părerile oamenilor în legătură cu concepția lor și decât senzația pricinuită de apropiata sosire a „șefului“, ajutau svonurile după care „comuniștii se întăreau, fiind pe punctul de a pune mâna pe putere“. Și fasciștii exploatau faptul acesta, răspândind știri înspăimântătoare. „Comuniștii vor lua pământurile așa cum au făcut în Rusia, și îi vor pune la zid pe proprietari“. „Generalul Luis Carlos Prestes ¹⁾ se află în Brazilia, ascuns pe undeva, și pune la cale revoluția comunistă“. Oricât de absurde ar fi fost svonurile, plantatorii le dădeau crezare. Aveau o impresie vagă despre comuniști, din când în când citeau manifeste în care se cerea un salariu mai bun pentru muncitori, știau că în insula Cobreilor existau oameni capabili de orice.

Toți păreau îngroziți. Și le dădeau bani fasciștilor chiar dacă aparțineau partidelor tradiționale, ale guvernului sau opoziției. Plantatorii, exportatorii, popii, negustorii, erau cu toții de acord asupra unui lucru: comunismul trebuia combătut. Era singurul lucru de care se temeau plantatorii în acest prim an al urcării, când Ilhéusul se transforma într'un „El Dorado“ și cacaoa era cea mai bună afacere a țării.

În asemenea momente, când fasciștii duceau o intensă campanie financiară, comuniștii luptau pentru urcarea salariilor mun-

¹⁾ Fruntaș comunist brazilian. (N. T.)

citorilor de pe plantații. Fuseseră răspândite manifeste nu numai în oraș, dar și la țară, fapt care se făcea simțit, cu toate că lucrurile mergeau încă destul de încet. Manifestele spuneau că „viața muncitorilor era mai rea decât viața sclavilor de altădată”. Spuneau că „în timp ce capitaliștii înnotau în aur, muncitorii de pe plantațiile de cacao mureau în cea mai neagră miserie”.

Gumersindo Bessa ducea câte un manifest de acesta în servieta lui, și, mai mult decât orice argumentare, asta îi convingea pe deplin pe plantatorii speriați că este absolut necesar să sprijine mișcarea fascistă.

După aproape trei luni dela scena violentă dintre Silveirinha și colonelul Horacio, avocatul și Gumersindo discutau într-o zi într'un bar. Era pe la amiază, și Gumersindo îi vorbea avocatului despre reușita campaniei:

— Un succes... un mare succes... Vom încasa peste 1.000 de contos. Oamenii care până mai ieri ne atacau, azi ne finanțează.

Amândoi erau îmbrăcați în cămăși verzi și Gumersindo se gândea cum să aducă vorba și să-l întrebe pe Silveirinha de cei 50 de contos cu care el urma să deschidă lista. Silveirinha avea o stimă deosebită pentru Gumersindo Bessa. Pe nimeni din partid nu-l respecta ca pe tânărul funcționar al lui Schwartz. El fusese sprijinul cel mai puternic cu ocazia alegerii, combătându-l pe Nestor, un intelectual. În fața lui își deschidea inima mai mult decât în fața oricui. Zilnic jucau zaruri în cafeneaua „Punto Chic” și acolo discutau chestiuni de partid. Gumersindo știa să-l facă pe Silveirinha să-și însușească părerile sale și să le lanseze ca fiind ale lui, proprii. Li dădea astfel iluzia că el singur vedea și hotăra. O abilitate pe care puțini o posedau. Și aplauda cu căldură fiecare teorie expusă de Silveirinha, pe care tot el i-o băgase în cap încetul cu încetul:

— Da, să știi că e o idee strașnică... da, da... ai dreptate.

Campania era pe sfârșite. Sosiseră contribuțiile dela Itabuna, Itapira, Pirangi, Ferradas, din toate părțile. Nu mai lipseau decât cei 50 de contos ai lui Silveirinha. Gumersindo îl luă pe departe:

— Cred că de azi într-o lună vom încheia bilanțul. Trebuie să pregătim o mare serbare...

Discutară asupra proiectelor. Lui Gumersindo îi veni o idee:

Il întârîtase pe bătrân. Ei și! Treaba avea să meargă mai greu. Dar, era foarte grăbit, voia să se întoarcă la Itabuna chiar în aceeași zi (nu-i plăcea să doarmă la plantație și nu avu nici abilitatea să aștepte să treacă furia lui Horacio).

— Am nevoie de bani...

— Ai și cheltuit cei 5 contos?

— Nu-i vorba de asta. Am subscris la campania financiară a partidului. Sunt șef regional, aîm deschis lista.

— Cu cât?

Răspunsul întârzie:

— 50 de contos...

Horacio primi răspunsul ca o lovitură. Mai dăduse el bani fasciștilor. Din când în când aceștia veneau la el și-l storceau de parale, însă era vorba de 500.000 de reis. Cea mai mare sumă pe care o dăduse vreodată au fost de 2 contos.

— 50 de contos; sunt șef regional...

Horacio se ridică din nou. Il dureau șalele; îl durea spatele; îl apostrofă pe Silveirinha, scuijând parcă cuvintele:

— Și tu crezi că la mine banii cresc în grădină, saî crezi că sunt atât de tâmpit ca tine să dau 50 de contos pentru banda asta de golani? Ia spune-mi, ești beat sau ai înnebunit?

Silveirinha nu răspunse. Ii venea să-l strângă de gât pe bătrân, dar tremura de frica octogenarului, care ridica mâna asupra lui, căutându-l cu ochii și stropșindu-se la el:

— Dacă de asta a-i venit, atunci poți să pui șeaua pe cal și să te cari de-aici.

Repetă pe un ton batjocoritor, ca și când ar fi avut în față un om beat sau scrântit la cap:

— 50 de contos... Numai un tâmpit ca tine...

Sprijinindu-se în baston plecă să se culce în odaia sa, în acelaș pat vechi în care dormise cu Ester, în urmă cu 30 de ani. Silveirinha îl văzu, deabia târîndu-se, pipăind drumul cu bastonul.

Murmură în urma sa:

— Incornoratule...

Acest cuvânt îi dădu o bruscă satisfacție și repetă insulta de trei ori:

— Incornoratule... Incornoratule... Incornoratule...

Dar satisfacția ținu puțin. Se gândi la fasciști. Ce-avea să le spună? Silveirinha nu-și făcea iluzii, știa că pentru bani fu-

sese ales. Știa că mulți oameni din partid râdeau de el, de incapacitatea sa. Ca Nestor, care spusese când el fusese ales:

— E o vacă bună de muls...

Dar mai știa că numai acolo avea toată posibilitatea ca într-o zi să-și verse tot năduful. Că acolo era rațiunea vieții sale. Ce-aveau să spună acum? Ah, ce n'ar da să fie ca Horacio, să ucidă, să înlăture din drumul său pe toți cei care s'ar împotrivi planurilor sale. Și, gândindu-se la aceasta, își aduse aminte de Ester. Ea era de vină. Mama asta, care fusese amanta unui avocat. Din cauza ei, Silveirinha nu era, așa cum credea el, fiul lui Horacio. De-ar fi fost, ar fi știut să rezolve cazul cu bătrânul, l-ar fi silit să scoată banii. Rămase așa, pe verandă, rumegându-și ura. Il goni pe bătrânul negru care veni să stea de vorbă cu el, o goni pe Felicia când îl întrebă dacă are nevoie de ceva. Apoi intră. Horacio dormea întins în pat. Nu avu curajul să-l deștepte. Plecă îndată la Itabuna.

6

Karbanks dădu bani, însă ceru ca numele său să nu figureze pe listă. El negocia cu toată lumea și, cu toate că lăuda patriotismul tinerilor fasciști („Idei foarte înțelepte“, îi spusese lui Gumersindo Bessa) nu-i convenea să figureze pe față ca patronând campania financiară a fasciștilor din sudul Bahiei. Mai toți exportatorii de cacao adoptaseră această atitudine. Cu toții dădeau bani, dar numai Antonio Ribeiro, care aderase la fascism și îmbrăcase cămașa verde, obligându-i să intre în mișcare pe toți funcționarii săi, numai el singur își puse iscălitura pe listă, lângă indicația cifrei de 5 contos. Scoțând banii din casă, mai pusese în fața cifrei și un „achitat“. Ceilalți, cu excepția lui Reicher, care era evreu și refuzase să contribue, plătiră fără să iscălească. Gumersindo, care părea să fie un adevărat diplomat și un bun membru al partidului fascist, le spunea că-i înțelege și că găsea procedeul just. Râse cu hohote când Carlos Zude, după ce emise cecul, lăuda liberal-democrația.

— Orice-ați spune, domnule Gumersindo, nu există regim mai bun decât liberalismul. — Uitați-vă la Anglia! Ce Imperiu! Și râse cu râsul său simpatice. Râse și Gumersindo:

— Așa e, domnule Carlos, dar să ne iertați... numai de n'ar

— Cu ocazia asta vei putea să depui în mod solemn contri-
buția ta. E cea mai mare... ca a unui adevărat șef. Ei, ce zici?

Silveirinha căzu pe gânduri. Apoi i se destăinui celuiilalt. Bătrânul nu voise să-i dea bani. S'a ramolit. E mai prost dispus ca niciodată... Imposibil să te înțelegi cu el, toată ziua înjură.

Gumersindo auzise ceva despre întâmplarea asta -- Horacio îi povestise lui Maneca Dantas scandalul pe care-l avusese cu fiu-său — și ceru amănunte. Silveirinha îi povesti scena, cu jumătate de gură, rușinându-se de prietenul său. Dar Gumersindo se solidariză numaidecât cu el, vorbind rău despre bătrâni în general; „o generație incapabilă să înțeleagă marile idealuri ale tineretului“.

— Și acum, ce-i de făcut? întrebă Gumersindo.

În primul moment Silveirinha nu găsi nicio soluție. Era su-
părat; părea o situație fără ieșire. Terminară discuția cu o vagă
speranță exprimată de Silveirinha și care, într'o oarecare mă-
sură, îl scandaliză pe Gumersindo:

— E pe ducă... nu mai trăiește mult...

Observând că Gumersindo arată puțin cam surprins, se văzu
obligat să explice:

— Nu s'a purtat niciodată cu mine ca un tată... Dacă ți-aș
spune că mi-e milă de el, aș minți. Nu-mi pasă deloc dacă
moare.

Strângea dinții rostind cuvintele acestea pline de ură. Gu-
mersindo îl privi în tăcere câteva clipe, apoi păru că acceptă și
el această idee. Spuse:

— E limpede. În cazul ăsta, poate găsim o soluție. Intrade-
văr, colonelul n'o s'o mai ducă mult. Câți ani are? Optzeci, nu?

— Optzeci și trei.

— Da, e de așteptat...

Și se despărțiră. După masă, Gumersindo se duse să-l caute
pe Silveirinha. Il găsi în bar, discutând într'un grup de fasciști.
Il trase la o masă izolată, cu un aer foarte misterios și, plecân-
du-se la urechea șefului, șopti:

— Spune-mi un lucru: s'a făcut vreodată inventarul averei
donei Estera?

— Nu!

— Și de ce?

— Bătrânul n'a vrut niciodată.

Gumersindo râse cu un aer triumfător:

— Asta e: ceri banii tatălui tău ca un cerșetor, umilindu-te, când în realitate, banii sunt ai tăi. Ai o avere proprie — moștenirea mamei tale.

Silveirinha nu se arată entuziasmat de știrea aceasta, mai mult decât cunoscută:

— Și ce? Bătrânul nu va consimți niciodată... Nu-l cunoști pe taică-meu...

— Dar nu-i nevoie ca el să consimtă... E dreptul tău și gata. Va fi obligat de lege... Cred că demult ar fi trebuit să faci asta; e o situație ilegală.

Și aducându-și aminte că Silveirinha își luase licența în drept:

— Socot că tu ești mai competent decât mine, doar ești avocat.

Silveirinha schiță un gest care voia să spună că toată avocația lui nu însemna nimic aici, și ceru mai multe lămuriri. Nici Gumersindo nu știa mai mult. Rămase pe gânduri câteva minute, apoi luă o hotărîre:

— Dece nu-i ceri sfatul lui Schwartz? Cu toate că e străin, cunoaște bine legile de-aici... E un om pregătit. Silveirinha întrebă cu oarecare rezervă:

— Ai vorbit cu el despre afacerea asta?

— Am vorbit, nu te supăra. Află că ne-a ajutat mult. Acum, că ești șef regional, trebuie să știi: domnul Schwartz este unul din susținătorii partidului nostru. Am vorbit cu el despre cazul tău. El cunoaște bine pe tatăl tău, deoarece cumpără dela el cacao. Cu toate acestea, e dispus să te ajute. Merge până acolo încât, dacă vrei, îți avansează cei 50 de contos...

Această ultimă știre îl determină pe Silveirinha să ia în sfârșit o hotărîre. Tot ce voia el era să nu se facă de rușine în fața celorlalți camarazi. Și posibilitatea de a rezolva situația cu banii împrumutați de Schwartz, pe care i-ar înapoia cu dobândă după moartea lui Horacio, i se păru minunată. În orice caz, mai fericită decât complicația cu inventarul...

Dar Schwartz voia să discute despre inventar. Chiar se pare că-l aștepta, deoarece avea băuturi pregătite pe birou. Silveirinha fusese de multe ori pe aici, însă întotdeauna pentru afaceri comerciale, pentru predarea recoltei, pentru socoteli. Acum ajunsesese să-l cunoască bine pe neamț, nu numai în cadrul afaceri-

lor comerciale. Râdea și făcea glume. Un om simpatice și cu totul de partea cauzei lui Silveirinha.

— Asta e o atitudine de om bătrân și sever... Însă dreptatea e de partea duminale.

Discutară din nou toată afacerea. Silveirinha cerea împrumutul, însă Schwartz îi oferea ceva mai mult.

— Dumneata ai putea să-ți împăstrești averea. Și desfășură înaintea ochilor lui Silveirinha o vastă perspectivă de afaceri. Tânărul ros de ambiție și neputincios, ametea în fața acestor planuri, în fața viitorului, în fața tuturor posibilităților de a fi cineva și de a realiza ceva. Schwartz va finanța acțiunea împotriva colonelului Horacio, pentru a se putea face inventarul. Totui va costa relativ puțin, deoarece colonelul nici nu va putea să se opună. Apoi, dacă Silveirinha ar vrea, ar putea să intre ca asociat la casa exportatoare a lui Schwartz, unde i se vor deschide perspective frumoase. Exportul de cacao e o mare afacere acum, exportatorii plantează cacao pe terenurile lor proprii...

Germanul bea whisky și vorbea. Limba sa aspră găsea modulații suave când lega operațiile comerciale de fapte. Gumer-sindo căscase gura, cuprins de o admirație fără margini. Silveirinha era uluit.

Un amănunt: Schwartz îl sfătui pe Silveirinha să se ducă din nou la plantație, să ceară colonelului să împartă pământurile și să-i restituie bunurile care-i aparțin. Silveirinha se sperie.

— Asta nu! Nu, n'am să mă duc acolo. Bătrânul e în stare de orice. Dumneata nu-l cunoști. Știi bine ce-a făcut... ar deveni o fiară; ar fi în stare să pună să mă omoare...

Schwartz zâmbi, văzându-l pe tânăr atât de înfricoșat, și îl întrerupse:

— Ei, atunci nu rămâne decât să începi acțiunea. Alege un avocat... doar dacă dumneata, ca avocat, n'ai să vrei să-ți susții singur acțiunea.

— Nu, mai bine să luăm pe altcineva. Bătrânul îmi va fi dușman... și e'n stare de orice...

Schwartz deschise un cont în favoarea lui Silveirinha, cu un credit foarte mare. La plecare îi strânse mâna cu căldură, într'un gest de înțelegere și de simpatie. Dar când ușa biroului se închise în urma tânărului, Schwartz se strâmbă de dispreț și murmură ceva în limba germană, un vers, parcă, dintr'o poezie clasică.

Și începu procesul. Avocații vedeau în el un nesecat izvor de câștiguri. Când cetățenii din Ilhéus aflară povestea, rămaseră uimiți. Pe străzi se formau grupuri de oameni dornici să audă știri. În baruri nu se vorbea decât de asta. Până și uluitoarea urcare a prețului la cacao părea ceva secundar față de petiția pe care avocatul lui Silveirinha o înaintase, cerând inventarierea bunurilor răposatei dona Estera Silveira, soția colonelului Horacio da Silveira. Ziarele erau pline de fapte senzaționale. Tipăreau manșete care vorbeau despre conflictele internaționale, despre discursurile dela Liga Națiunilor, despre greve în diferitele colțuri ale lumii, despre revoluția din China și rezistența din India. Dar despre proces, nimic. Ilhéusul, însă, și întreaga regiune a plantațiilor de cacao nici nu luau în seamă manșetele ziarelor, toată lumea nu făcea altceva decât să comenteze inventarierea bunurilor donei Estera. Multe istorii vechi, nume date uitării, începură să fie din nou pomenite. Virgilio și Margot, doctorul Jessé și doctorul Rui. În nopțile petrecute la bar, unde Gomersindo Bessa nu mai apărură, Marino Santos, Zito Ferreira și Reinaldo Bastos evocau vremurile de altădată. Zito spunea dând din mâini:

— Ce roman s'ar putea scrie!...

Când Maneca Dantas, care se dusesese să-l înștiințeze pe Horacio, se reîntoarse dela prietenul său, fu aproape asaltat pe străzi. Trebui să povestească scena de o sută de ori, din bar în bar, din stradă în stradă. Și ea fu umflată în fel și chip. Se spunea că Horacio amenință pe dumnezeu și întreaga lume și se jura că-l va ucide pe Silveirinha. Acesta găsi cu cale că e mai bine să plece la Bahia, cât timp se ducea acțiunea la tribunal. Cu toate că procesul se termină definitiv abia peste câțiva ani, cu toate că între timp se mai întâmplară și alte scandaluri în Ilhéus, cât ținu urcarea prețurilor la cacao, interesul pentru lupta dintre Horacio și Silveirinha nu slăbi niciun moment. Poate că figura de legendă a lui Horacio dăduse procesului acea aureolă de măreție. Dar procesul desvăluie, mai mult decât oricare alt fapt, înăsprirea luptei ce se deslănțuise între plantatori și exportatori. Oare nu știau cu toții că în spatele lui Silveirinha se afla Schwartz cu firma sa? Nu era el, oare, acela care avansase bani pentru cheltuielile procesului?

Maneca Dantas plecase de cum aflase știrea. Isi închipuia

ce aveau să însemne toate astea pentru Horacio, care-și iubea cu pasiune pământurile. Pentru bătrânul colonel, împărțirea, însemna ceva mai cumplit decât moartea. Se ducea să-i împărtășească vestea ca unul care ar trebui să comunice unei soții moartea subită a soțului. Înainte de a pleca, discută cu fiul său asupra aspectului legal al procesului. Rui era pesimist.

— Afacerea e pierdută, tată. Silveirinha are dreptate, și colonelul e ca legat de mâini și de picioare. Dacă ține să discute, să dea amploare chestiunii, prin tribunal, va pierde banii. Maneca Dantas, însă, îl cunoștea bine pe Horacio da Silveira. „Il cunosc intim“, îi plăcea lui să spună. Obiectă:

— Cumătrul n'o să-și împartă plantațiile... Eu îl cunosc... și mormăi amenințări la adresa lui Silveirinha.

— Cu neputință, cu neputință, tată — spuse Rui — s'au dus timpurile când totul se rezolva cu focuri de armă... Asta ține de trecut... Nu mai e ca altădată...

Maneca Dantas răspunse că acele timpuri trecute erau mai bune, timpuri în care un fiu nu se ridica împotriva tatălui. Acum, poftim... fiul se ridică împotriva tatălui. Asta e sfârșitul lumii. Pe Maneca Dantas îl dureau toate astea. Il văzuse pe Horacio lup-tând cu arma în mână, îl ajutase, doborâseră multe păduri împreună și toate astea pentru ce? Se uită la Rui ca și cum ar fi fost el vinovat, ca și cum el ar fi vrut să împartă pământurile. Rui ridică din umeri în fața discursului mânios al tatălui său:

— N'am niciun interes în afacerea asta... Nici nu mă gândesc să-i iau apărarea lui Silveirinha, dar afirm că bătrânul n'are dreptate. Asta-i tot. Așa spune legea, tată, n'ai ce să-i faci!

Maneca Dantas se supără. Il iubea pe fiul său mai mult decât oricel pe lume și suferă văzând că nu strălucea, că nu devenise un mare avocat și că nu făcuse carieră în politică. Trăia aici încurcat cu femei, cheltuind banii. Din când în când îi pica câte un mic proces în care pleda mediocru. Dar, la urma urmelor, era băiatul lui, în care punea atâtea speranțe. Și nu era un copil rău. Desigur că el n'ar fi capabil să se ridice împotriva tatălui său. Maneca Dantas îi zâmbi lui Rui, își țrăse cizmele de călărie și luă autobusul de Itabuna.

Horacio sta ca de obicei așezat pe banca de pe verandă, cu un picior pe masă, cu bărbia proptită în genunchi și trăgea cu urechea la sgomotele din jur. Aici discutară, în mijlocul oamenilor care culegeau fructele de cacao de pe plantațiile roditoare.

Prețul la cacao sălta nebunește. Horacio se simțea neobișnuit de vesel:

— Ce urcare!... Ce urcare!...

Maneca Dantas expuse cazul. Horacio ascultă în tăcere, privind cu ochii săi aproape fără lumină drept înainte, unde trebuiau să fie plantațiile pe care el le ridicase cu mulți ani în urmă. Felicia aduse rachiou pentru colonelul Manea și o cafea pentru Horacio, care sorbi încet băutura, ascultând. Maneca Dantas vorbea despre proces cu o voce monotonă, expunând de fapt părerile lui Rui.

Apoi se lăsă o tăcere adâncă între cei doi bătrâni. „Cacaoa e o bună afacere“, cânta un muncitor în timp ce doboră fructele galbene. În sfârșit Horacio rupse tăcerea. Vocea sa creștea mereu, o voce tremurată, de bătrân cuprins de furie:

— Ai văzut, cumetre Maneca? Eu sunt acum bătrân, sfârșit. Am să mor, azi, mâine, n'o mai duc mult. Am trăit luptându-mă pentru pământ, știi asta prea bine, pentru că și tu ai luptat alături de mine. Tu și Braz, vă amintiți... A fost ceva urât... I-am lichidat pe Badarõsi și eu am făcut toate câte se văd aici, lumea asta a plantațiilor...

Se opri o clipă și întrebă:

— Dar ea, ce-a făcut?

(Dece oare n'o fi pronunțând niciodată numele Esterei? se gândi Maneca Dantas. Știa că Horacio era mai înfuriat pe răposata nevastă-sa decât pe fiu-său).

— Ce drept are ea? Spune-mi cumetre. Ce drept? Băiatul tău e de părere că Silveirinha are dreptate, că de partea lui e legea. Spune-mi, dragă cumetre, ce drept are ea? Ce a plantat ea aici? Ce pădure a doborât, ce glonț a tras? Ce drept are ea? Mi-a pus numai coarne; nu m'a ajutat cu nimic. Dacă ar fi fost după ea, nu s'ar mai fi plantat cacao, n'am mai fi defrișat pământurile. Toată ziulica bocea într'un colț, văitându-se după viață. Eu mă luptam, cu viața mereu primejduită — știi tot atât de bine ca și mine — și ea se iubea cu altul... Și acum mi se spune că trebuie să împart pământurile, să predau partea ei. Ce parte, cumetre? Arată-mi plantația pe care a ridicat-o ea, pădurea doborâtă cu mâinile ei! Arată-mi-o și o predau. Găsești că e drept asta, cumetre?

Maneca fu de părere că nu:

— Dar asta e o problemă de justiție, cumetre. Legea e lege și băiatul câștigă. Inventarul ar fi trebuit demult făcut.

Horacio își ridică ochii turburi, căutând umbra lui Maneca Dantas.

— Legile astea, cumetre, eu niciodată nu le-am respectat... o știi prea bine. Sau și-or fi închipuind cumva că Horacio nu mai e bun de nimic? Cumetre, vreau să-ți spun un lucru: cât timp oi trăi, nimeni n'o să-mi împartă pământurile mele. Nici judecata, nici avocatul, pentrucă eu n'am să-i las.

Maneca Dantas încercă să-i explice lui Horacio legea care-l obliga să facă inventarul. Însă colonelul nu voia să știe de lege și de drept. Pentru el legile și drepturile, judecătorii și avocații, fuseseră întotdeauna lucruri supuse voinței sale, făcute să-l slujească.

— Vezi, cumetre dragă, s'au schimbat timpurile...

— S'or fi schimbat timpurile, dar eu nu m'am schimbat, cumetre Maneca. Spune-le asta din partea mea...

Era aceeași hotărâre nesdruncinată ca și mai înainte, aceeași forță care-l domina pe Maneca Dantas. Dacă Horacio spunea așa, așa avea să fie.

Urmă o tăcere lungă. Apoi Horacio întrebă: De unde a făcut rost de bani ca să-l plătească pe avocat?

— Se spune că i-au fost împrumutați de Schwartz...

— Schwartz?

— Da... un venetic... o stârpitură...

O nouă tăcere. Horacio se gândea:

— Cumetre, trimite-l aici pe fiul tău, vreau să discut cu el, vreau să-l angajez, să-l fac avocatul meu...

— El spune că afacerea e pierdută...

— Trimite-mi-l. Il instruesc eu. Băiatul nu știe ceea ce știu eu, cumetre, el disprețuește un om numai pentrucă e bătrân... Il învăț eu...

Și atunci își aminti de Virgilio. Dacă Virgilio ar fi trăit, ar fi rezolvat situația. Era un avocat de mână întâi, care știa să învârtă lucrurile, să înșele partea adversă și să câștige un proces. Ce înscenare mai fusese aceea cu pădurile din Siqueiro Grande!... Dar Virgilio murise într-o noapte cu lună, doborât de un glonț rătăcit. Horacio pusese pe cineva să-l ucidă. Virgilio îl încornorase... Băiatul lui Maneca nu e bun pentru afacerea asta... scrie versuri, umblă după femei ușoare...

— Virgilio era avocat! Nu-i așa, cumetre?

— Și doctorul Rui? — reaminti Maneca Dantes zâmbind.

De-ai ști cum vorbește! Îți mai amintești de cazul acela dela jurați?

Apoi, începură să-și amintească de vremurile trecute, până când vâtaful apăru ca să ceară ordine. Se întunecase de-a-bine-lea când colonelul Horacio da Silveira îl trimise pe vâtaf să-și ia calul și să se ducă la Itabuna pentru a cumpăra puști.

8

In mijlocul fierberii și al entuziasmului stârnit de urcarea prețurilor, numai două voci condamnau această creștere. Singurele excepții din acești patru ani de mari afaceri și de mari scandaluri. Una din ele era vocea Partidului Comunist. Prin Joaquin și prin alți șoferi de pe omnibusele și camioanele diferitelor linii de transport, care străbăteau ținutul plantațiilor de cacao, manifestele Partidului Comunist, unde se arătau cauzele reale ale urcării prețurilor, erau răspândite din casă în casă. Mulți nu le citeau, alții le citeau fără interes; unii însă luau în seamă frazele care anunțau urmările creșterii și care prevesteau scăderea peste scurt timp. Evenimentele vor face, spunea manifestul, „ca pământurile plantațiilor de cacao să treacă din mâna capitaliștilor indigeni în acelea ale capitaliștilor străini“.

Alte manifeste cereau urcarea imediată a salariilor pentru muncitorii de pe plantații, care, cu toată urcarea prețurilor, continuau să capete 5000 de reis pentru o zi de muncă. Această acțiune a Partidului Comunist, începută ilegal, prin manifeste, bulletine, discuții cu muncitorii de pe unele din cele mai mari plantații, căpătă un caracter legal printr'unul din ziarele din Ilhéus care o sprijini. Guvernul, care voia să-și atragă simpatia în vederea alegerilor apropiate, urcă salariile muncitorilor mai întâi la 5500 apoi la 6000 de reis. Atunci comuniștii începură o campanie intensă printre docherii și muncitorii dela depozitele de cacao. Această campanie era îndreptată hotărît împotriva exportatorilor. Se răspândeau manifeste violente în care Karbanks era numit „rechinul capitaliștilor internaționali“, iar Carlos Zude „lacheul capitalului yankeu“. Schwartz era demascată ca agent nazist — spion deghizat în negustor — și era considerat „adevăratul șef al fasciștilor locali“.

Deasemenea, pe zidurile din Ilhéus, din Itabuna, din Pirangi, apăreau dimineața lozinci scrise cu litere mari. Apăreau

peste tot: pe zidurile depozitelor, în docurile din port, în gări, pe parapeturile șoselelor de munte:

„PĂINE, PĂMÂNT, LIBERTATE !“

Partidul Comunist lansă în acele timpuri un manifest către micii cultivatori, îndemnându-i să-și apere pământurile împotriva manevrelor exportatorilor și ale marilor plantatori. Era un manifest documentat, însă micii cultivatori pluteau în al nouălea cer. Niciodată nu văzuseră atâția bani. Partidul Comunist încerca să-i convingă pe cultivatori să se unească într'o cooperativă pentru a exporta singuri propria lor producție de cacao, dar întâmpina dificultăți. Ideea era foarte bună, dar numai după scăderea vertiginoasă a prețurilor aveau să-și dea seama că reprezenta de fapt singura lor salvare. Când încercară s'o pună în practică, era prea târziu.

Episcopul se ridică și el împotriva urcării. Alarmat, protesta împotriva invaziei de femei ușoare, de jucători profesioniști, de cabaretieri, de vânzători de stupefiante, care mișunau în Ilhéus, Itapira, Itabuna și în întreaga sa diocază. Rosti predici, numi urcarea o „ispită“ a diavolului; diavolul era acela care momea cu aur inima fiilor săi întru Domnul.

Se povestea în Ilhéus că americanul Karbanks, aflând aceste lucruri, luase măsuri de precauție atât împotriva unora cât și a celorlalți. Obținu din partea guvernului să se trimită un tehnician în poliția politică, comisari specializați în urmărirea comuniștilor care să se instaleze în Ilhéus, împreună cu o jumătate de duzină de agenți, și într'o ședință a exportatorilor făcu o colectă de 400 contos de reis, pe care-i înmână episcopului pentru lucrările catedralei, făgăduindu-i pe deasupra, în numele exportatorilor, tot sprijinul în vederea fondării unui seminar la Ilhéus, atâta timp cât cacaoa avea să aducă venituri mari.

9

La plantație, în casa pe care ar fi vrut s'o refacă — fostul conac al familiei Badaró, incendiat de Horacio — Juan Magalhaes făcea planuri. Dona Ana aproba cu capul.

Căpitanul era mândru că fusese printre primii care prevăzuseră urcarea. Nu vânduse cacaoa la prețurile obișnuite. Se dusesse

la Ilhéus ca să vândă recolta, dar, simțind că vine urcarea, se întorsese fără să încheie afacerea.

— O simțeam în aer... îi spunea el donei Ana.

Când fusese împărțită moșia, lor le revenise partea de pădure nedefrișată. Ceilalți preferaseră mai puțin pământ și mai mulți arbori de cacao. Juan Magalhaes și dona Ana trăiseră visul că odată și odată vor apuca să planteze tot acest pământ. Ar fi putut, dac'ar fi realizat o recoltă dublă decât aceea de acum. Dar niciodată nu fuseseră în stare s'o facă. Banii luați pe recoltă îi folosiră întotdeauna pentru alte nevoi. Copiii cheltuiau, mai rămăseseră datorii de-ale lui Sinhó și Juca. Dona Ana ținea să le plătească până la ultimul ban. Un petec de pădure îl defrișaseră și-l plantaseră, atunci când plantațiile mai vechi începuseră să nu mai dea recolte bune. Primii plantatori de cacao nu cunoșteau nicio metodă științifică, și arborii de cacao de pe vremea aceea produceau foarte puțin. Bucățile acestea de pădure, situate în mijlocul plantațiilor lui Juan Magalhaes, erau singurele porțiuni de teren din întreg ținutul rămase încă neplantate. Juan Magalhaes primi pentru ele o ofertă ispititoare. Discută cu dona Ana și hotărîră să o respingă. Acum, odată cu urcarea — această urcare părea veșnică — ei vor putea să doboare pădurea și să sădească altoiuri noi.

Juan Magalhaes își făcea socoteala că prețul la cacao se va menține întotdeauna la vreo 40.000 de reis sacul. Dacă s'ar planta pădurea, producția s'ar ridica, dela 1500, la peste 3000 de saci.

Și câștigurile primei recolte din timpul urcării fură băgate în această lucrare. Incepu defrișarea, se tăiară luminișuri și începură arderile. Dona Ana își amintea de vremurile de altădată, când își croiau drum prin pădurile din Siqueiro Grande și Repartimento. Atunci familia Badaró, tatăl și unchiul ei, munceau pentru a făuri cea mai mare avere din Ilhéus. Nu izbutiseră, ba chiar sfârșiră rău de tot. Din asta li se trăsese și moartea.

Olga și negustorul ei nu se pricepeau în ale pământului. Rămânea doar ea și căpitanul. Terminaseră de mult cu petrecerile în Ilhéus, cu viața de oameni bogați; dona Ana nu scăpă niciodată vreun cuvânt care să desvăluie amărăciunea că nu mai e salutăată în Ilhéus ca pe vremea cuceririi pământului. Atunci Sinhó Badaró era omul cel mai puternic din ținut, iar ea era tratată ca o prințesă. Căsătoria ei fusese o serbare neuitată. Apoi Sinhó murise de rușine, Badarósii scăpătară. Acum nu li se mai pomenea nici numele. Nu-i rămăsese decât Juan. Dona Ana înțelegea că

de multe ori îl apuca și pe el dorința să plece, s'o smulgă de acolo, s'o ducă în alte ținuturi, cu o viață care-l ispitea. De multă vreme aflase dona Ana că soțul ei, înainte de a veni la Ilhéus, trecuse drept un jucător profesionist. Dar ea nu voia să plece. N'ar fi putut să trăiască înafara pământurilor sale. Și el rămase prizonierul ochilor ei; își închină toată energia cultivării arborelui de cacao și deveni plantator ca toți ceilalți, numai că avea pământ puțin și era înglodat în datorii. Acum, odată cu urcarea, dona Ana vede posibilitatea de a spori averea Badarósilor. Dacă ar planta toată pădurea și dacă ar strânge 3500 saci de cacao, cu prețurile actuale, ar putea din nou să țină o casă în Ilhéus, ar putea să-l ajute pe ginerele medic, ar putea să facă să renască splendoarea trecută a familiei Badaró. De asta îl tot zorește dona Ana pe căpitanul Juan Magalhaes. Intrebările pe care le pune în fiecare seară arată interesul cu care urmărește munca din pădure: ar vrea să știe când se va da foc copacilor din prima tăiere; scrie la stația experimentală de cacao ca să afle prețurile altoiurilor... face socoteală că dacă în timpul acestor recolte ar defrișa și restul de pădure, pe cea veche ar putea s'o planteze cu altoiuri noi și în patru ani producția ar începe să crească. După șase, șapte ani, ar avea o plantație mare, ar ieși din viața asta umilă, plină de greutate, din viața asta care l-a ucis pe Sinhó Badaró.

Juan Magalhaes e la fel de însuflețit. Râde de toate, povestește întâmplări, discută despre urcare și demonstrează matematic că nu e o urcare trecătoare, că prețurile nu vor mai scădea. Totul e prilej de veselie pentru el: nașterea unui nepot, căsătoria unui muncitor, discuțiile dintre Antonio Vítor și Raimunda, care se ceartă din pricina casei noi. Când se întoarce dela pădure, unde conduce munca oamenilor, căpitanului Juan Magalhaes îi place să se întindă în hamac, lângă dona Ana, și să facă planuri.

Odată, aflându-se la Ilhéus, s'a dus la „Bataclan“. Și azi mai râde când își amintește. L-au invitat la un poker. Toți jucătorii erau cunoscuți, afară de unul sosit de curând la Ilhéus, un băiat elegant, cu maniere alese. Juan Magalhaes își dădu numaidacă seama că băiatul era un profesionist. Descoperirea asta îl înveseli. Jucă serios. De multă vreme nu mai folosisese cunoștințele sale de trișor și scamator. De data asta, însă, le puse în aplicare și-l lăsă pe profesionist doar cu mărunțișul. Băiatul cel elegant rămase uluit.

Juan Magalhaes se întoarce la plantație râzând. Ii povesti donei Ana întâmplarea. Ea se arată puțin cam îngrijorată.

— Nu cumva te apuci iar de joc...

— De joc? Dar ce, crezi că sunt nebun?...

Ceea ce voia el acum era să doboare pădurea, să planteze altoiurile, să strângă 4000 saci de cacao, să câştige bani. Vorbea despre recolta aceasta ca şi cum ar fi cules-o. Tot ce plănuia acum nu se mai baza pe cei 1500 de saci pe care-i strângea de obicei, ci pe recolta de 4000 de saci pe care avea s'o culeagă peste şase, şapte ani.

Intr'o seară căpitanul se întoarce dela pădure. A doua zi trebuiau să înceapă arderile. Dona Ana ceru amănunte şi se gândi să se ducă şi ea împreună cu el până la tăieturi. După cină trecură pe balcon. Juan Magalhaes se aşeză în hamac, îşi scoase cizmele. Dona Ana îşi aduse aminte de ceva şi se îndreptă spre vechiul cufăr din dormitor. Când se întoarce, ţinea în mână Biblia din care Sinhó Badaró citea în fiecare noapte, în timpul cuceririlor. Se aşeză lângă bărbat. Juan Magalhaes îi apucă mâna şi-i spuse, sărutând-o pe obraz:

— Vei fi din nou dona Ana Badaró... Când vei trece, oamenii te vor saluta din nou cu respect.

Ea deschise Biblia şi vocea ei răsună citind versetele profetice. Juan Magalhaes închise ochii şi-l văzu pe Sinhó Badaró aşezat în fotoliul înalt de Viena, care acum nu mai exista. Îi zâmbi:

— Las' pe mine...

Vocea donei Ana îi încălzea visurile.

10

Ternoul ăsta, gândeşte Capi, se deosebeşte atât de mult de ternoul pe care l-a jucat altădată în ţinutul său îndepărtat, pe o vreme ploioasă! Şi acum ploua în ţinutul plantaţiilor de cacao. Infloreau arborii, creşteau fructele şi odată cu ele preţurile. Numai că era alt terno. ăsta nu seamănă deloc cu cel din tinereţea lui, când juca rolul regelui Irod. Ternoul lui Varapau e pe sfârşite. Ar fi putut să aibă un alt nume, mai frumos, dar toţi zic aşa: „Ternoul lui Varapau“.

El îl pusese la cale, el obţinuse bani dela Federico Pintó; el găsisese patru fete tinere şi trei fetiţe, după ce mai întâi stătuse de vorbă cu părinţii lor şi tot el făcuse rost din sat, de hârtie de mătase, de lumânările dela dona Augusta. Îşi pierduse

noapți întregi repetând, nopți în care sticla de rachiu trecea din mână în mână. Izbutise să înjghebeze până și o orchestră, făcuse rost de o chitară, o mandolină, un cimpoi și de o tobă mică. Nu se putea spune că era ceva perfect. Dar ce importanță avea? Era totuși o orchestră care cânta și ei puteau să danseze un dans care, în fond, e acelaș dans pe care-l execută în barcaze, când tescuesc cacao. Varapau plănuise acest terno cu gândul de a fugi. Mai lucrase și prin alte părți, dar viața de muncitor în plantație era un adevărat iad. Cum să fugi, însă, când stăpânul trimite oameni după fugari și pune să-i biciuiască pentru a da o pildă celorlalți.

Vor merge din casă în casă, se vor îndepărta de plantație. Așa era mai ușor să scapi, să-ți iei lumea'n cap, fugind prin pădure, pentru ca mai târziu să te întorci pe cheiurile portului Ilhéus. În mintea lui Varapau mai dăinue încă amintirea Rosei, frumoasă ca nimeni alta, fata cu care a dormit câteva nopți în oraș și care l-a părăsit fără să spună nimic. Acum se va duce s'o caute pe Rosa, fie și numai pentru a-i trage o mamă de bătale, s'o învețe să nu se mai joace cu un bărbat ca el. Cu ternoul, fuga devenea mai ușoară. Însă, încetul cu încetul, muncind zi de zi pentru a organiza, repeta și pregăti ternoul, Varapau îndrăgi acest joc. Se îndrăgosti de terno.

Și negrul Florindo voia să fugă, să vadă alte ținuturi. Il va lua cu dânsul. La început făceau planuri mari. Discutau îndelung asupra celui mai bun loc în care vor părăsi ternoul și vor lua drumul pădurii. Dar, încet, încet, Varapau se legă de terno. Vorbea din ce în ce mai puțin de fugă. Câteodată negrul Florindo îi amintea:

— Ei, ce facem? Fugim sau nu fugim?

— Cum să nu? Mai întrebi?...

Însă o spunea fără vlagă, fără convingere, numai ca să nu-l dezamăgească pe negru. Varapau nu se mai îndura să lase ternoul; era un lucru al său, el îl organizase, și-l găsea frumos.

Însă lui Capi nu-i plăcea. Văzuseră grandioasele dansuri păstorești „Bumbă-meu boi”, la Ceará... Acelea zic și eu dansuri. El jucase odată pe Irod, într'un terno de păstorițe. Toată lumea cânta. Capi răspundea. Cântece făcute anume pentru terno, nu triste ca cele de pe plantațiile de cacao, pe care le cântau aici pentru dans:

*„Maneca a murit în cuptor
In ceasul când apune soarele...”*

Unde s'a mai auzit să se cânte așa ceva într'un terno de regi? E fără noimă; ternoul de regi are muzica sa proprie. În el se vorbește despre nașterea lui Isus, despre Pilat și Irod, despre Fecioară și despre Sf. Iosif. Asta nu e terno. Căntece făcute pe locul unde nu se vorbește decât despre barcaze, cuptoare, cacao!... E ceva ne mai văzut... Capi i-a spus lui Varapau cu un fel de dispreț: atât i-a trebuit mulatrului că a și pus mâna pe pumnal, gata de bătaie.

— Ești cam fudul, dumneata... Și asta pentrucă ai luat parte la un terno acasă la tine! Dar eu nu cred că ternoul tău îl întrece pe ăsta. Dacă nu-ți place... pe-aici ți-e drumul... Mie nu mi-e frică de nimeni, fie el chiar din Ceară...

Dar Capi n'avea de gând să se certe. Numai că nu-și putea lua gândul dela ternoul acela de regi. El știe ce înseamnă un terno de regi. E un lucru frumos, care-ți face plăcere... ăsta de aici nu era decât o imitație, și încă una foarte proastă:

— Nu cauți ceartă, spuneam numai că...

— Atunci nu mai vorbi; ține-ți gura. Nimeni nu te silește să iei parte la terno.

Dar cum să nu iei parte la terno? Oricât s'ar fi deosebit de acela în care Capi jucase pe Irod („regele Irod“, nu glumă, și cântece de pe vremea aceea!), în lipsa altor petreceri în acest început de an, „ternoul lui Varapau“ era cea mai mare senzație din tot ținutul plantațiilor de cacao.

Veneau zilerii dela mari distanțe, dela plantațiile îndepărtate ca acelea ale colonelului Federico Pintó, numai și numai ca să vadă ternoul. Și Varapau nici nu se mai gândea să fugă, uitase că pusese la cale ternoul numai pentru a evada. Și cum să fugă dacă avea ternoul?... Cum să-l părăsească, cum să-l lase fără conducător; fetele îmbrăcate în hârtie de mătase (trei nu erau decât niște fetițe, dar acest amănunt nu avea nicio importanță), Capi transformat în bou, lanternele aprinse, orchestra cântând. Cum ar fi cu putință să fugă?

„Ternoul lui Varapau“ aprinse stele noi, biete stelute care luminau drumurile de cacao în zilele de sărbătoare ale începutului de an. În noaptea de ajun, ieșiră din casa în care locuiau Capi, Florindo și Varapau, cu orchestra în frunte. Orchestra cânta, după ea veneau cele șapte păstorite cu obrazii vopsiți cu hârtie roșie, purtând lanterne improvizate. În urma lor păseau bărbații, pe două rânduri, îmbrăcați cu ce aveau mai bun. Erau vreo 15 la număr. În mijlocul lor mergea Capi transformat în bou cu aju-

torul unui cap de vită găsit pe câmp și a unei năframe de bum-bac, pe care i-o împrumufase vătaful. Varapau era mascatul. Tatăl Ritei, purtând biciul cu care mîna turma, făcea din când în când pe văcarul, scoțând lungul și nostalgicul strigăt al păstorilor de vaci din ținutul pășunilor sălbatice. În frunte mergea Rita, nimeni nu știa pentruce. Poate pentrucă era fata cea mai frumoasă și pentrucă toți o doreau.

Așa intrară în conac. Colonelul Federico Pintó se afla în salon cu dona Augusta și cu fiii lor. Aveau musafiri, câțiva plantatori vecini și pe prietenii care veniseră să vadă și ei ternoul. Încă din curte muncitorii începură să cante:

*Dați-mi voie să intru
Dați-mi voie să joc.*

La început, când pășiră în salonul luminat, se fâstăciră. Dar li se împărți rachiu, orchestra se așează pe o bancă și dansul începu. La intrare, Varapau stinsese lanternele, pentru ca lumânările să țină tot timpul serbării.

Dansară sărmanul lor dans, cântară bietul lor cântec. Ferindu-se de Augusta, Federico îi tot arunca ochiade Ritei, privindu-i pofticios coapsele care se legănau în ritmul dansului monoton, dansul barcazelor. Orchestra șovăi sub privirile mînioase ale lui Varapau, care conducea totul. Capi își scoase greaua mască de bou și începu să danseze și el. Tatăl Ritei dădea drumul din când în când strigătului său de văcar, contribuție însemnată pentru succesul ternoului.

Dar jocul era sărac, neînchipuit de sărac, ți-era mai mare mila... vesel cu toate acestea, și Varapau nu mai putea de dragul lui. Era îndrăgostit de terno, de cântece, de orchestră, de strigătele văcarului. Nici n'o vedea pe Rita, cu coapsele ei elastice, care ațâțau dorințele celor din jur. Nu le vedea nici pe cele patru fete tinere, nici pe cele trei fetițe. Nu vedea decât ternoul, lanternele și orchestra, dansul în salonul conacului. I se dădu de mai multe ori rachiu, dansară și ei de mai multe ori. Apoi cerură voie să plece:

*Dați-mi voie să plec,
Rămas bun tuturor...*

Varapau aprinse lumânările în lanterne, se ocupă de păstorite. Costumul uneia se și rupsese. Orândui orchestra, căci trebuiau să iasă dansând. Pe verandă, Federico Pintó încerca să pipăe șoldurile tari ale Ritei. Varapau nici măcar de Rosa nu-și mai amintea. De aici se duseră la casa vătafului, apoi la casa muncitorilor. Ajunseră pe șosea. În toate părțile se bău rachiu. Negrul Florindo băuse mult și dansase mult. El nu uitase că trebuiau să fugă.

La mijlocul drumului, pe când se apropiau de pădurile de pe plantațiile căpitanului Juan Magalhaes, îi spuse lui Varapau:

— Ei, ce facem? Nu fugim?

Varapau tot amâna:

— Mai târziu...

— Uite, aici e un loc strașnic... e pădure, nimeni nu ne poate vedea...

Era o noapte înstelată și Varapau întoarse spre el niște ochi rugători:

— Cum să fugim dacă avem terno? Cum să las terno în voia soartei? Și cine-o să mai aibă grijă de toate astea, dacă n'o să mai fim noi aici?

O luă la goană ca să ajungă din urmă ternoul, care dispărea din ochii săi odată cu luminițele tremurătoare ale lanternelor.

Marino Santos avea o adevărată slăbiciune pentru Joaquin. Mulți îi spusese că șoferul e comunist. Marino știa că fusese arestat și că stătuse la închisoare ca deținut politic, mai bine de doi ani. Joaquin era un excelent mecanic, un muncitor capabil; dar nu pentru asta îl îndrăgea Marino; nici el n'ar fi știut să spună dece. Nu-l concedie, cu toate insistențele prietenilor săi. În cele din urmă, i se păru că Joaquin părăsise vechile sale idei. Pe de altă parte, în tinerețea lui, Marino Santos simpatizase și el cu mișcarea de stânga. Dăduse chiar bani pentru acțiuni ilegale. Pe vremea aceea era șofer de piață. Apoi începu să prospere, izbuti să cumpere în rate un omnibus. Afacerea înflorea. Avea acum 15 omnibuse și 5 camioane. E adevărat că mai avea încă o mulțime de datorii, la bancă se adunau polițe peste polițe, care-i dădeau bătaie de cap în fiecare lună. Dar afacerea nu mergea rău și odată, după ce va izbuti să-și plătească datoria, Marino

Santos își va avea viața asigurată. Partea cea mai proastă erau reparațiile la motoare, care se țineau lanț din cauză că mașinile erau vechi. În astfel de împrejurări, Joaquin se dovedea a fi un mecanic de frunte, cum puțini alții mai găseai. Joaquin repara în două zile o mașină care pe mâna altora rămânea câte o săptămână în garaj. Marino Santos ar fi preferat să-l țină ca mecanic, cu toate că băiatului îi plăcea să conducă și era folosit ca șofer. Habar n'avea patronul de încărcătura pe care Joaquin o ducea sub perna omnibusului: manifeste, foi de propagandă, afișe.

Fost șofer, Marino Santos simțea o adevărată plăcere să-și desvâlue origina modestă în fața angajaților săi, îndemnându-i astfel pe muncitori:

— Și eu am început ca șofer... Oricare dintre voi poate ajunge om...

Trăia în bună înțelegere cu șoferii și funcționarii, dar mai ales cu Joaquin. Slăbiciunea lui Marino Santos, un analfabet, era să dea impresia că e intelectual, că se pricepe la cărți și la literatură. El plătea consumația în grupul format din Zito Ferreira, Reinaldo Bastos, Martins și Gumersindo Bessa. Plătea bucuros, numai pentru plăcerea de a asculta discuțiile. Deaceea îi plăcea să stea de vorbă cu Joaquin, care știa multe lucruri și care de multe ori își făcea apariția cu câte un teanc de cărți sub braț. Șoferul era destul de rezervat față de dânsul. Din când în când îi spunea câte ceva, îi vorbea despre țări îndepărtate, în special despre Uniunea Sovietică. Marino Santos rămânea cu gura căscată. Cumpăra cărți pe care nu le citea și care ajungeau în cele din urmă în mâinile lui Zito Ferreira. Când Joaquin era în toane bune (ceea ce nu se întâmpla prea des), începea să vorbească despre lucruri din țara aceea atât de îndepărtată. Marino începea să discute în contradictoriu, enunțând păreri pe care le auzise, cu o seară în urmă, la bar. Însă îl respecta pe șofer și pentru nimic în lume nu l-ar fi concediat. Cu toate acestea, la sfârșitul discuțiilor îi spunea:

— Scoate-ți asta din cap, Joaquin... Vezi să nu ți se întâmple ceva... toată lumea spune că nu e bine... și chiar dac'ar fi bine, cum s'ar putea înfăptui?

Joaquin râdea, cu râsul scurt al Raimundei.

— Deocamdată sunt mulțumit că lucrul s'a înfăptuit într-o parte a pământului...

Atunci Marino Santos făcea cu ochiul, vrând parcă să spună că el nu poate fi dus de nas, și se retrăgea.

Această prietenie îi permitea lui Joaquin o oarecare libertate în muncă, îi dădea posibilitatea să se ocupe mai mult timp de muncile de Partid. Când voia să plece, Marino nu se împotrivea.

— Poți să pleci, dar să nu întârzi.

Intr-o zi, Marino Santos sosi la garaj îngrijorat. Joaquin vedea că are ceva pe inimă, și că nu se hotăra să vorbească. Ce putea să fie?

Dimineata, în timp ce dădea drumul primelor omnibuse și camioane, Marino se tot învârtea în jurul lui Joaquin care repara motorul celei mai vechi mașini a întreprinderii. Evident, n'avea curaj să vorbească.

În sfârșit, pe la amiază, când Joaquin își scoase din pachet mâncarea pregătită, Marino se apropie, se așează lângă el, pe scara omnibusului:

— Ce mai e nou, Joaquin?

— Ce să fie, domnule Marino?

— Tu ești șofer, eu sunt patronul tău. Am 15 omnibuse și 5 camioane. Dar și eu am fost șofer de piață și, mulțumesc lui Dumnezeu, nu mi-e rușine de asta. Asta e adevărul...

— Păi nu trebuie să-ți fie rușine cu munca...

— Azi sunt foarte îngrijorat... Îți vorbesc pentru că te socot mai degrabă prietenul meu, decât un angajat oarecare... și trebuie să-ți mărturisesc că nu știu cum să încep.

Joaquin lăsa o clipă de o parte mâncarea, ca să asculte cu mai multă atenție.

Marino spuse:

— Poate că n'o fi nimic. Dar ieri, Martins, administratorul lui Zude, cred că-l cunoști, slăbănogul ăla care are o fată în insula Cobrelor...

— Rosa, da, o cunosc...

— Foarte frumoasă...

— Ei... Il cunosc și pe Martins...

— Dacă e așa, află că mi-a povestit că a auzit pomenindu-se numele meu în biroul lui Carlos Zude. Stăteau de vorbă, Zude și cu americanul, domnul Karbanks. Martins a intrat tocmai când vorbeau de mine...

Așteptă un moment părerea lui Joaquin, părere care nu se făcu auzită, apoi continuă:

— Martins spune că ei au tăcut în momentul în care a intrat el. M'am gândit toată noaptea, ce poate să fie... Ca să-ți spun drept, n'am dormit deloc. Tu știi: în realitate eu nu sunt

decât ceva mai mult ca un șofer... Atunci ce-o fi cătând numele meu în gura oamenilor bogați, a exportatorilor de cacao? Așal Azi, când am sosit aci, primul lucru pe care l-am văzut a fost scrisoarea asta.

I-o arată lui Joaquin. O invitație din partea lui Carlos Zude, prin care-l poftea să treacă pe la biroul său, pe la ora 3 după amiază: „pentru a discuta o afacere de cea mai mare importanță“.

— Ce să fie? I-am telefonat lui Martins, nici el nu știe mai mult ca mine. Toată dimineața mi-am bătut capul. Habar n'am despre ce poate fi vorba. „Pentru a discuta o afacere de cea mai mare importanță“... Ce să fie?

— Poate vreun contract în exclusivitate pentru cele cinci camioane, pentru transportul de cacao pentru Zude, presupuse Joaquin. Marino nu era de aceeași părere și mormăi supărat:

— Ce contract? Nici pomeneală! Pentru așa ceva l-ar fi trimis pe Martins să stea de vorbă cu mine... Dece această discuție cu domnul Karbanks? Nu și nu, Joaquin. La mijloc e cu totul altceva.

Joaquin mărturisi că nu putea să-și închipue cam ce ar putea să fie și Marino plecă mai nervos decât venise, spunând că se duce să-și schimbe hainele pentru a se prezenta la convocare:

— Mă duc să mă fac frumos... Să îmbrac costumul de duminică.

Joaquin, cu toate că nu avea nimic de a face cu această poveste, era foarte curios. Și așteptă cu interes întoarcerea lui Marino Santos. Înainte de a se duce la biroul lui Carlos Zude, Marino trecu pe la garaj, bărbierit, îmbrăcat într'un costum nou, de stofă bună, cu o batistă de mătase în buzunarul hainei, cu pantofii lustruiți. Părea un vânzător de prăvălie, gata de bal. Il întrebă pe Joaquin:

— Ei, cum arăt?

— Formidabil! Il laudă șoferul.

— Ce poate fi, doamne dumnezeule? se întrebă el iar, îngrijorat la culme. Plecă în sfârșit.

Conversația trebuie să fi fost lungă, deoarece ceasul garajului arăta ora patru și Marino încă nu se întorsese. Joaquin se tot întreba: ce dracu să însemne asta? Privea ceasul din 5 în 5 minute, îngrijorat și el. În sfârșit, aproape de ora 5, Marino Santos își făcu apariția radios. „A băut“ se gândi Joaquin, care-i cunoștea toate apucăturile. Marino intră în biroul mic al garajului;

după câțeva vreme sosi contabilul întreprinderii, bătu în ușă, intră, și Joaquin auzi sgomotul cheii învârtindu-se în broască. „E o chestiune serioasă”, gândi el. După ce ieși contabilul, Marino Santos își arată obrazul, aruncând o privire turbure spre șoferii și angajații săi care, plini de ulei de sus până jos, stăteau de vorbă. Tocmai sosise un autobuz.

Joaquin isprăvisese treaba și se spăla pe mâini și pe față la cișmeaua din fund. Marino îl strigă:

— Joaquin, Joaquin!

— Aci sunt, domnule Marino.

— Vino'ncoa...

— Indată!

Se șterse. Marino Santos îl aștepta în ușă...

— Intră...

Rămase în picioare, uimit de precauțiile pe care le luă Marino Santos: închise ușa și învârti de două ori cheia în broască. Apoi se așază în fotoliul vechiului birou, și-i arată lui Joaquin un scaun prăpădit.

— Ia ghici...

Obrajii săi roșii străluceau. Era puțin amețit. Destupă o sticlă de rachiu și-i oferi o înghițitură.

— Mulțumesc, nu beau...

— Prostii. Ce câștigi dacă nu bei? Tu ești mai bun decât ceilalți. Uită-te la mine; ce eram eu? Un șofer ca tine și ca ceilalți. Mi-am băut întotdeauna porția mea de rachiu și asta nu m'a împiedicat niciodată să muncesc. Mi-am cumpărat omnibusele mele luând de ici, luând de colo și plătind dincolo, și mă rog, am ajuns. Iar acum... Se opri și trase o înghițitură.

— Acum sunt bogat, domnule Joaquin...

— Bogat?

— Știi tu ce vor dela mine?

Și povestii.

Îi ceruseră mai întâi cuvântul că va păstra cel mai mare secret, pentru că nimeni nu trebuia să afle nimic înainte ca afacerea să se fi realizat.

— Am încredere în tine, Joaquin, spunea el, pentru că tu nu ești un simplu angajat, ci prietenul meu.

Zude și Karbanks îi propuseseră, nici mai mult nici mai puțin decât să formeze o societate de transporturi: să mărească vechea întreprindere. Erau dispuși să plătească toate datoriile lui Marino și intrau cu un mare capital pentru cumpărarea de

noi autobuse și camioane — multe omnibuse și camioane — el devenind director al noii societăți... O afacere strălucită!

Joaquin rămase pe gânduri. Încerca să desprindă fondul chestiunii, substratul acestei afaceri. Și începu să pună întrebări. Află că va fi o societate anonimă în care toți exportatorii vor participa cu un anumit capital. Ceeace doreau ei — i se spusese lui Marino — era ca regiunea să fie bine servită din punct de vedere al transporturilor: omnibuse și camioane suficiente, mai ales camioane. Ar fi putut să fondeze o întreprindere cu totul nouă, dar preferau să profite de aceea a lui Marino, fiindcă exista și prospera. Vor lichida celelalte întreprinderi, măbind-o pe a sa.

— O societate anonimă?

— Da, domnule...

— Și dumneata ce capital pui?

— Omnibuse, camioane, garaj, munca mea...

— Cât la sută din afacere?

— Majoritatea...

— Majoritatea?

— Da, 40%...

— Păi asta nu e majoritatea...

— Cum nu e? Pe Marino Santos îl enerva această primă obiecțiune adusă tranzacției sale.

— Eu am 40%...

— Și ei 60%.

— Dar ei sunt opt și eu unul.

— Nu, domnule Marino; dumneata ești domnul Marino Santos și ei, exportatori...

— Și ce-i cu asta?

Marino Santos se enervase de-a-binelea. Avea ochii injectați de băutură.

Joaquin începu să explice, însă celălalt îl întrerupse:

— Asta, Joaquin, nu mai interesează. Astea sunt chestiuni comuniste, care merg în Rusia, nu aici.

— Dar cine-ți vorbește de comunism?

— Lasă, lasă asta, chestia asta cu exportatorii, etc. Afacerea e afacere și eu am s'o fac...

— Îți urez succes, domnule Marino, spuse Joaquin, ridicându-se.

Dar Marino Santos se liniștise și începu să-l trateze din nou cu amabilitate, cu o prietenie excesivă, ca orice om la beție.

— Nu te supăra, Joaquin, așa sunt eu, îmi ies tare ușor din fire. N'o lua în nume de rău. Tu nu te pricepi la afaceri; ceea ce vreau eu, e ca tu să rămâi cu mine. I-am spus asta imediat lui Zude și Karbanks: sunt de acord, cu condiția ca funcționarii mei să rămână pe loc, și n'au zis nici păs. Sunt bogați, dar oamenii cumsecade...

12

Joaquin se opri în fața lui Sergio Moura, în sala Asociației Comerciale din Ilhéus, și, fără să dea bună seara, spuse desfășându-și brațele:

— Vor să înghită totul, domnule Sergio...

Poetul aruncă o privire spre grădina peste care se lăsau umbrele serii. Era mulțumit și șovăi o clipă între bucuria sa lăuntrică, gestul dramatic al șoferului și melancolia amurgului. În birou, Julieta se îmbrăca speriată. Joaquin nu venea niciodată fără să-l înștiințeze mai întâi pe poet. Afară de asta, întotdeauna Sergio era cel care trimitea după șofer, atunci când simțea nevoia să discute cu activistul, să pună ordine în gândurile sale, să le sprijine pe experiența celui alt. Intotdeauna câștiga ceva din discuțiile pe care le avea cu muncitorul. Și când îi mărturisi, odată, acest lucru lui Joaquin, primi răspunsul că și el învăța. „Oricine are de câștigat atunci când își schimbă părerile cu altul. Și dacă cineva se întâmplă să fie mai învățat decât dumneata, cu atât mai bine“ adăugă el. Sergio Moura zâmbi, confuz și măgulit. Joaquin venea în fiecare lună, într-o zi anumită pentru a încasa cotizația pe care Sergio, ca simpatizant, o dădea partidului. Însă în seara aceea șoferul sosise pe neașteptate, în timp ce Julieta era încă în brațele lui. Când bătu, Sergio nu voi să deschidă ușa. Dar Joaquin, care cunoștea ciudățeniile poetului (de multe ori, după ce isprăvea cu treburile zilei se închidea în birou ca să scrie) își strigă numele:

— Sunt eu, Joaquin, domnule Sergio!... Trebuie neapărat să vorbesc cu dumneata...

Joaquin îi spunea lui Sergio „dumneata“ numai în momente foarte grave, — atunci când era doar un simplu tovarăș. Și acest fapt îi dădea poetului un sentiment de demnitate și o mare satisfacție. Există însă între ei, cu toate întâlnirile lor dese, o oarecare distanță pricinuită, poate, dintr-o timiditate reciprocă. Ho-

tărit, niciun om din Ilhéus nu se bucura de atâta respect din partea poetului, ca Joaquin.

Pentru el, Joaquin era omul altor timpuri, un om al viitorului. I se părea că ori de câte ori îl vedea pe Joaquin, se apropia de viitor. Șoferul îi dădea impresia unei forțe colosale și a unei credințe uriașe. Pur, de o puritate pe care poetul o admira, cu toate că uneori o găsea incomodă, Joaquin își câștigase o stimă deosebită, asemănătoare aceleia pentru unele personalități pe care poetul Sergio Moura le iubea în mod deosebit: Baudelaire, Whitman. Se înțelegeau bine, dar Sergio simțea că mai era între ei ceva care împiedica o intimitate perfectă. Vorbeau de politică, de economie, câteodată și de poezie. Lui Joaquin îi plăcea să citească ce scria Sergio, îl înrăurea chiar pe poet, deoarece îi critica unele poeme, revoluționare în conținut însă esoterice ca formă:

— Muncitorii n'ar înțelege asta...

— Însă poezia... Și Sergio începea să se piardă în diferite teorii încurcate.

— Foarte bine, tovarășe, îi răspundea Joaquin serios... Se poate să fie așa cum spui dumneata. Nu mă pricep la astea, poate să fie bine, nici nu mă gândesc să discut. Dumneata ești poet. Dar spune-mi: pentru cine ai scris poezia asta? Nu-i făcută ca să ajute revoluția?

— Ba da...

— Și cine va face revoluția? Muncitorii, poporul, lumea săracă. Nu-i așa? Atunci cum va ajuta poezia asta revoluției, dacă tocmai cei care fac revoluția nu înțeleg ce se spune în ea? Când îl citesc pe Lenin înțeleg toate învățăturile scrise de el. Când îl citesc pe Stalin, deasemenea. Eu sunt muncitor; cu toate astea, ce spun ei mi se pare limpede și înțeleg... Eu cred că și o poezie făcută așa, pe înțeles, ar fi frumoasă.

Poetul vorbi mult, nevrând să se dea bătut. Dar după aceea începu să caute o formă populară. Joaquin se bucură ca un copil, atunci când, peste puțin timp, Sergio îi arată un nou poem:

— Asta, da... Asta e frumos și toată lumea îl înțelege, spuse el mișcat. Lumea are nevoie de asta...

Sergio se simți pe deplin răsplătit.

Vorbeau despre politică, despre economie, până și despre poezie. Discuții îndelungate în nopțile libere, fără să fi schimbat vreodată un singur cuvânt despre viețile lor, cu toate că amândoi doreau mult să se destăinuiască unul altuia. Sergio nu-i

verbi lui Joaquin despre niciuna din problemele lui intime. Și asta nu pentru că ar fi dorit să pară mai bun decât era. Odată, șoferul, în mijlocul unei discuții înfierbântate îi spusese:

— Dumneata vei rămânea întotdeauna un mic burghez... Sergio răsese complectând:

— Mai rău decât asta, Joaquin. Adaugă la viciul originii mici burgheze, viciul castei intelectuale. Asta e o chestiune serioasă...

Râse și Joaquin cu râsul lui scurt și prietenos:

— N'o lua așa la inimă, tovarășe Sergio. Important e să fii un intelectual cinstit. Eu nu mă pricep mult într'ale poeziei. Însă ale dumitale îmi plac și le-am citit și unor oameni cărora deasemenea le-au plăcut. Știm că dumneata ești cu noi... Și asta e ceva...

Discuția se opri aici și niciodată nu mai reveni la subiectul acesta. Lui Sergio i-ar fi plăcut, desigur, să vorbească cu Joaquin despre viața lui, despre Julieta, de exemplu.

Julieta se schimbase mult în ultimele luni. Descoperise o lume nouă în care se afunda cu toată pasiunea pentru tărâmurile necunoscute și descoperirile suprinzătoare pe care le făcea. Era o lume alcătuită de închipuire, făurită din lectura romanelor cumpărate la întâmplare. Sergio îi deschisese perspective noi, un univers de poezie. Mergea ca transportată, se simțea ca un fulg, asemenea norilor pe care vântul îi împinge ușor. Și Sergio, când își dădu seama de ceeace se petrece cu ea, se bucură și se dedică muncii de a o modela după voința sa. Era totodată un fel de a se răzbuna pe Carlos Zude. Nu-i furase numai trupul soției, dar îi prădase și sufletul ei, construind o altă Julieta Zude. Acum ea se afla în sală, foarte speriată. Sergio o avertizase să nu se teamă. Ii vorbise vag de Joaquin și ea își manifestase dorința să-l cunoască.

În vestibul, Joaquin începu să povestească evenimentul. Julieta se pregătea de plecare. Sergio îi auzi pasul ușor, speriat. Ce va spune Joaquin?

— Îmi dați voie? spuse ea. Și se opri în fața celor doi bărbați. Șoferul își plecă ochii. Dar Sergio Moura luă o hotărâre subită:

— Julieta, vreau să ți-l prezint pe prietenul meu, Joaquin; și adresându-se lui Joaquin:

— Aceasta e Julieta.

Joaquin îi întinse mâna. Rosti, fără să-și dea seama:

— Soția lui Carlos Zude!...

— Și ce-i cu asta? exclamă Julieta. Sergio mi-a spus: prietenul meu Joaquin va înțelege, el înțelege totul. Soția lui Carlos Zude? Nu, domnule Joaquin. Sunt soția lui Sergio Moura.

— Bine, dar n'am vrut să vă jignesc... E fără voia mea... Sergio zâmbea. În oraș se aprindeau luminile...

— Să intrăm... Să stăm de vorbă înăuntru...

„Acest domn Sergio...” se gândea Joaquin în timp ce se îndreptau spre sala de ședințe. Julieta se simțea încurcată. Avea impresia că vorbise prea mult, că îl jignise pe tânăr. Sergio găsea că situația era amuzantă și stingheritoare. Însă acum era hotărât să meargă până la capăt. Se așezară. Joaquin stătea cu pălăria'n mână. Pe masă, într'o colivie, o pasăre asemenea unui prinț întemnițat, privea nepăsătoare la cei prezenți. Sergio spuse:

— Uitați-vă la pasărea asta! Ea nu se prefacă. Lumea însă, lumea se prefacă tot timpul, ca și cum ar juca pe scenă. Se prefacă chiar atunci când nu vorbește, când nu spune lucrurilor pe nume. Trăiește ascunzându-se...

„Dece oare o fi vorbind atât de încurcat?”... se gândi Joaquin. „Ce-o fi vrând?”

Sergio continuă:

— Dece să ne prefacem dacă suntem prieteni? Acesta e adevărul, Julieta; niciodată nu vom cunoaște oamenii. Soția unui exportator are un amant. Desigur că știai, Joaquin, totuși niciodată n'am vorbit despre asta. Prefăcându-te...

— Eu nu mă bag, nu m'amestec... Pe mine nu mă interesează. Pentruce să mă amestec în viața particulară a altuia? Stăm de vorbă, ne schimbăm părerile, dumneata mă inițiezi într'o serie de lucruri pe care eu nu le cunosc bine și pe care dumneata le știi. Invăț. Câteodată spun și eu lucruri pe care le socot folositoare pentru dumneata. Viața dumitale? Nu mă interesează...

Glasul lui Sergio se schimbă. Nu mai era literatul care se amuza de situația aceasta. Se simțea compătimit și deaceea spuse:

— Nimeni nu e o mașină... Nici revoluția nu e o mașină...

Joaquin îl privi pe Sergio, apoi pe Julieta. În privirea sa se putea citi dezaprobarea.

— Nu-i nimic, explică Sergio. Julieta e o persoană de încredere. Nu știu dacă și dumneata socoți la fel. Dar poți să vorbești deschis în fața ei.

Joaquin simțea că poetul e trist și începu să înțeleagă unde vrea să ajungă:

— Oricare om ne e folositor. Omul valorează mai mult decât orice, tovarășe Sergio. Capitaliștii au bani și cumpără totul: justiția, poliția, clerul, guvernul, totul! Noi, ăștialalții, n'avem decât un singur capital: omul.

— Și atunci?

— Și atunci, dacă dumneata ai fi un militant, ți-aș spune: „Tovarășe Sergio, e rău ceeace faci. Chiar dacă ea e soția unui exportator, nu schimbă nimic. Dacă vă iubiți, atunci de ce nu vă căsătoriți? Pentru ce să faceți un lucru incorect? Asta v'aș spune...

Julietta se uită țintă la Joaquin. Niciodată nu întâlnise atâta sinceritate, atâta brutală sinceritate. Cu toate acestea, vorbitorul îi era simpatic și nu se supăra deloc. Joaquin citi în privirea ei aproape o aprobare.

— Vrei să spui că ar fi cinstit ca eu să-l las pe Carlos pentru ca să trăiesc cu Sergio?

— Da, asta ar fi corect.

— Foarte bine, spuse Sergio. Indiscutabil, în linii mari, așa e cel mai corect. Dar mai sunt amănunte. Julietta s'a născut în lux, a dus o viață îndestulată, comodă. Prostii? S'ar părea, dar nu este așa. Eu trăiesc din leafă, o leafă pe care aș pierde-o. Noi, ăștialalții, domnule Joaquin, suntem făcuți din alt aluat, deosebit de al vostru, militanții; un aluat fragil, care se transformă cu ușurință în noroi... Ah, cu mare ușurință. Devenise deodată sincer, cu totul sincer și vorbea însuflețit. Și dacă nu intrăm în Partid... Atunci dumneata crezi că noi, intelectualii, care trăim în jurul Partidului fără a intra în el vreodată, nu-l iubim? Ba da, și încă mult! Pentru unii, Partidul înseamnă certitudinea unei alte lumi, o lume la care visăm noi, artiștii. O lume pe care oercăm s'o zugrăvim în ceeace scriem, sperând că ea se va construi. Stăm la porțile Partidului și nu intrăm. Cu toată dragostea ce-o avem pentru el, nu intrăm. Rămânem afară, învărtindu-ne în jurul lui, ca niște curcani... Și pentru ce? Pentru că nu suntem făcuți din acelaș aluat... suntem făcuți din noroi... Trăim ca prizonieri ai acestui noroi, înnămoliți până la gât. O mulțime de lucruri mărunte ne subjugă, ne prind, ne deformează și ne omoară... Cu toți vrem să ne îndreptăm... și Partidul ne ajută... Nimeni nu s'a născut gata învățat, nimeni nu se naște nici bun, nici rău... Partidul îl ajută, îi formează pe unii, pe ceilalți îi îndreaptă...

Julietta spuse:

— E curios. Discutați aici și-mi vine în minte o prostie. Am auzit de atâtea ori vorbindu-se de comuniști și mă gândeam că în materie de dragoste sunt oamenii cei mai liberi din lume. Văd că sunt tot atât de moraliști, ba chiar mai mult...

— Libertatea e un lucru și adulterul altul...

Joaquin ar fi vrut să se stăpânească, dar era prea târziu.

— Iertați-mă, nu știu să stau de vorbă cu oameni subțiri...

— Dece? Poți să vorbești cum vrei. Dumneata însă nu m'ai înțeles. Mie-mi place firea dumitale... Și zâmbi.

Sergio Moura continuă:

— Ei, ne-am certat destul. Julietta și cu mine vom merge mai departe, tot așa. Vom vedea noi mai târziu ce-i de făcut. Cine știe ce poate ieși din asta? Se poate întâmpla orice. Un lucru vreau să știu însă. Faptul acesta ne împiedică să fim prieteni?

Joaquin râse:

— Nu sunt un puritan.

Toți trei zâmbeau.

Sergio vorbi:

— Dumneata îmi aduci o știre și noi nu te lăsăm să vorbești.

— Nu-i nimic.

— Te rog, spune...

— Îți aduci aminte ce-am vorbit zilele trecute în legătură cu urcarea?

— Da...

— Ei bine, cu adevărat, vor să înghită totul...

Și întorcându-se spre Julietta, adăugă: Iertați-mă, doamnă, e vorba de soțul dumneavoastră.

Ea râse.

— Știți că el, în frunte cu Zude și Karbanks, au făcut o societate anonimă cu firma lui Marino, rezervându-și majoritatea acțiunilor?

Poetul fluieră. Julietta încercă să pătrundă înțelesul discuției.

— Ce urmăresc? întrebă Sergio.

— Monopolul mijloacelor de transport...

— Si apoi?

— Dacă plantatorii ar face o cooperativă, ei ar putea să blocheze transportul, o știți foarte bine.

În odaie se aşternu tăcerea. Julieta ar fi vrut să-i ceară câteva explicaţii, dar nu îndrăzni, de teamă să nu pară că se amestecă în afacerea asta. Sergio îi spuse:

— Soţul tău, Julieta, se pune de-a-curmezişul drumului nostru. Dar totodată se pune şi de-a-curmezişul drumului întregii lumi.

Ea se gândi:

— Şi asta, pentru mine o face, pentru ca să-mi îndeplinească mie toate dorinţele, să nu duc grijă de nimic... Tăcu.

Joaquin se ridică:

— Scuzaţi-mă doamnă, dacă v'am jignit. Sunt un muncitor, nu am îndemânarea vorbelor delicate.

— Nu m'ai jignit cu nimic. Mi-a făcut mare plăcere să te cunosc.

Sergio se duse până la fereastra închisă, ridică storul şi privi afară. Exportatorii puneau la cale, în linişte, planurile lor, aşa cum generalii conduc o manevră. Julieta se apropie de Joaquin şi-l întrebă îngrijorată:

— Crezi dumneata că acest noroi, că acest putregai, n'ar putea fi înlăturat, într'o zi?

Joaquin răspunse repede:

— Nu există muncă grea pentru cel ce are voinţă. Orice pământ e bun, numai că din când în când trebuie să fie afănat... Nu vă fie frică.

Ea zâmbi. Din colivie, pasărea-i privea. Julietei i se păru că seamănă cu Sergio Moura. Şi poetul avea ceva de prizonier într'însul.

13

După ce se isprăvi culesul primei recolte din perioada urcării, o întrebare circulă la acel sfârşit de an în întregul ţinut al arborelui de cacao, dela portul Ilhéus până la îndepărtatul sat Guaraci, în munţii Baforé: se vor menţine oare preţurile? Motivele care determinaseră urcarea — pierderea recoltei din republica Ecuador, micşorarea producţiei de pe Coasta de Aur — nu se repetau, ştirile din ziare anunţau o recoltă mare în Africa, refacerea culturilor din Ecuador. Va scădea oare preţul la cacao? Întrebarea aceasta neliniştea pe toţi.

Plantatorii înregistraseră câștiguri la începutul anului, bineînțeles mai mici decât se așteptau. La aceasta se mai adăugau cheltuielile făcute prin cabarete, cu femei, pierderile la ruletă și la bacara. Nesiguranța cu privire la durata urcării necesită un oarecare control asupra cheltuielilor. O rezervă începu să se manifeste în al doilea an, când prețurile trecură de 40.000 de reis. Atunci oamenii cunoscură și febra speculei valorilor la bursă, jucând la „hausse“ și la „baisse“ — termeni noi, care sunau cu totul diferit de acelea ale culturilor de cacao. Începând cu al doilea an, convingerea lui Juan Magalhaes că prețul la cacao nu va mai coborî niciodată deveni generală printre marii și micii cultivatori. Maneca Dantas se lansă în cumpărarea celei mai frumoase vile din Ilhéus. Băgă 500 contos în casă și mobilă. Dar cheltuia încă mai mulți bani cu jocul de cărți. Odată pornit, nu mai vru să știe de altă viață. Era ușor să câștigi și să pierzi banii. Oamenii aceștia, care cuceriseră pământul, care trăiseră toată viața prin păduri, neîngăduindu-și niciodată vreo distracție, se aruncau acum spre tot ce le oferea posibilitatea unei beții noi. Cea mai mare parte dintre plantatori făcură ca Maneca Dantas. Singura excepție o constituia Horacio care era absorbit de lupta juridică împotriva fiului său.

Urcarea îi amețise pe toți. Pe plantatorii care tocau banii prin cabarete, pe micii cultivatori care în viața lor nu văzuseră atâția bani și nu avuseseră atâtea credite la dispoziție. În aceste timpuri începu să se transforme și aspectul orașului.

Horacio, rămas la plantația sa, de unde conducea operațiile procesului, întâmpină pentru prima oară greutate, împotriviri, rea voință. Colonelul legase întotdeauna luptele sale de politică și acum își vedea prestigiul știrbit. Guvernatorul statului organizase un nou partid, adunând oameni din partidele vechi, și conducerea ținutului plantațiilor de cacao fu încredințată lui Carlos Zude. Il invită pe Horacio să primească postul de membru în conducerea centrală, dar acesta refuză, jignit. Când izbuti să facă un bilanț al forțelor sale politice, constată că rămăsese aproape singur. Fasciștii atrăseseră pe mulți din foștii săi partizani. Alții, ca Braz, alcătuiseră Frontul Național de Eliberare, acuzat de comunism și pus imediat în ilegalitate. Majoritatea, fără îndoială, țineau cu noul partid guvernamental, iar Carlos Zude era considerat „noul soare politic ce se înalță“. Așa îl numea un ziar din localitate. Horacio trecu de partea opoziției, niște resturi de partid, destul de puternice, dar incapabile să obțină

o victorie împotriva guvernului. Opoziționiștii făcură mare tămbălu când Horacio aderă la ei, dar colonelul nu era mulțumit. Să câștigi un proces în opoziție, cam greu... în privința asta, avea destulă experiență.

Horacio da Silveira simțea că puterea îi scapă din mână și nu înțelegea cum se petrecea faptul acesta. El era omul altor vremuri. Lupta aceasta era străină de el. Și își îndreptă toată atenția asupra procesului, trimițând după Rui Dantas aproape în fiecare săptămână, pentru a-i da instrucțiuni. Cumpără arme și angajă oameni de nădejde. Se plângea de lipsa de oameni asemănători celor de pe vremea când cucerea pământuri și lupta împotriva Badarósilor. Spera totuși să câștige procesul. Dar avea îndoieli și se pregătea să răspundă la încercarea de împărțire a plantațiilor... „N'am se cedeze, chiar de-ar fi să mor cu arma'n mână“ îi spusese el lui Maneca Dantas. Și fraza aceasta se răspândi în tot orașul.

În timpul procesului dădu o lovitură extraordinară. Când Rui Dantas, pesimist, afirmă că nu mai e nimic de făcut, că acesta era un caz lichidat, dinainte pierdut, colonelul trimise după dânsul. Tânărul avocat se întâlni pe șosea cu notarul din Itabuna. Și el se ducea la plantație, invitat de Horacio. Ajunseră împreună, discutând. Horacio se afla acasă și făcea baie; negresa Felicia îi turna apă pe spinarea gârbovită. O baie care făcea să-i crească durerile reumatice. Însă era un obicei de mulți ani și colonelul Horacio da Silveira nu putea să se lipsească de baia sa rece.

Așteptară pe terasă. Horacio sosi, pipăind drumul cu bastonul. Notarul nu știa pentruce fusese chemat.

— Felicia, servește-ne un rachiu...

Se întoarse spre Rui Dantas:

— Dumneavoastră, domnule doctor, îmi veți face un proiect de testament...

Amândoi îl priveau fără să înțeleagă.

— Bine ticluit, cu termeni d'ăia folosiți acum 30 de ani. Un testament al soției mele... Vezi, scrie că ea își lasă averea în uzufruct fiului său, că el nu va putea să vândă pământurile atâta timp cât eu trăiesc. Așa dar, numai uzufructul...

Acum înțelegeau. Rui Dantas căscă gura în fața vicleniei plantatorului. Își aminti de poveștile despre falsurile din vremurile trecute.

— Acolo, înăuntru, o să găsești toc și cerneală... un toc nou.

Avocatul se duse în birou. Colonelul rămase singur cu notarul.

— Meneses, e multă vreme de când biroul tău de notariat a fost incendiat de Teodoro das Baraunos, trimis de Badaróși. Eu aveam înregistrat acolo un titlu de proprietate a pământurilor din Siquieiro Grande. Apoi, bătrânul notar a murit și eu te-am ajutat să-ți faci biroul de notariat. Nu-i așa?

— Așa e, domnule... Dumnevoastră vă datorez totul...

— Bine că-ți aduci aminte... Mai păstrezi și acum registrele alea arse pe jumătate?

— Le mai am, colonele.

— Atunci să faci ceva serios. Vei înregistra testamentul Esterei pe unul din aceste registre. Apoi vei pune cenușă peste el, pentru ca scrisul să pară vechi. Nimeni n'a mai umblat prin ele și au multe pagini albe... Se găsesc acolo multe iscălituri de-ale doctorului Jessé, de-ale cumătrului Maneca Dantas. Înregistrează acolo testamentul.

— E periculos, colonele...

— Eu nu întreb dacă e periculos. Îți spun numai ce ai de făcut. Am să te plătesc...

— Nu-i vorba de bani, colonele. Dacă se descoperă...

— Și n'ai mai făcut lucruri d'astea niciodată? Dar ipoteca falsificată asupra pământurilor lui Pedro Castro? Și cea a lui Nestor Bahia? Ești o vulpe bătrână, Meneses. Ai să faci ce-ți cer și am să te plătesc cu 20 contos pentru munca asta, pentru risc. Vezi bine că merită osteneala...

— Dar, colonele...

— Să-ți spun un lucru, Meneses. L-am cunoscut pe taică-tău, era un om drept. Mi-a fost prieten, și eu i-am fost prieten. De asta ți-am făcut biroul de notariat. Pentru el am făcut-o. Putteam să-l dau altuia. Dar dacă nu faci ceeace-ți cer, uit că ești fiul bătrânului Meneses.

Strigă, chemându-l pe vătaf. Strigățul său fu repetat prin plantație din muncitor în muncitor. Vătaful veni repede. Hora-clo îi ordonă:

— Trimite-l aici pe Zé Como...

Notarul îl privea cu spaimă. Procesul ăsta era periculos; dar tot atât de periculos era să refuze propunerea colonelului. Un negru puternic își făcu apariția, venind pe alee, cu pușca pe umăr.

— Bună seara, stăpâne...

— Te-am chemat numai ca să faci cunoștință cu domnul Meneses. Întipărește-ți bine în minte figura lui pentru că se poate, într-o zi, să te trimit la Itabuna după o treabă... E un prieten al meu... Dar tot atât de bine se poate ca...

Negrul râse. Meneses îngălbeni.

— S'a făcut, colonele... Trimite-l pe doctor cu copia. Cine iscălește penfrou dona Estera?

— Asta aranjez eu...

Rui Dantas se întoarse și citi proiectul; Horacio făcu unele modificări; apoi spuse:

— Doctore, dumneata ai o fetiță în Ilhéus? Nu-i așa?

Rui Dantas nu știa ce să răspundă; îl respecta pe colonel de mic copil. Nu înțelese rostul întrebării neașteptate. Horacio continuă:

— Nu te rușina... De, ca tinerii... se spune că e frumoasă... o străină... Femeii îi plac banii... Du-i scrisoarea asta (scoase din portmoneu o scrisoare îngălbenită, de pe vremuri) și vezi să-i studieze caligrafia... Are și o iscălitură, să se exerseze mult până ajunge s'o imite bine. După aceea ieși femeia, o duci la Itabuna, la notariat, ca să iscălească...

— Bine... Dar nu e nevoie s'o plătești.

— Mai bine să plătești, doctore Dantas. În lucrurile astea nimeni nu trebuie să rămână dator cuiva, nici prietenului, nici femeii. Plătește-i 2 contos, pentru risc.

Rui Dantas și Meneses plecară împreună la Itabuna, amândoi puțin cam zăpăciți. Cât despre Rui, interesul profesional și victoria pe care o prevedea pe baza falsului îi alungau frica. Câștigând cauza aceasta, va căpăta faimă de mare avocat, afară de faptul că bătrânul l-ar fi răsplătit din plin. Horacio nu făcea nicio economie în această chestiune. Cu toată simplitatea vieții sale, cu tot spiritul lui de sgârcenie, când era vorba de proces, nu șovăia o clipă. Bătrânul colonel nu cruța niciun ban în afacerea asta. Pentru el, important era să nu se împartă plantațiile și să-i dea o lecție lui Silvelrinha.

Meneses se hotărîse să facă falsul; nu se îndoia cătuși de puțin că bătrânul colonel îl va plăti bine. Douăzeci de contos nu era o sumă de disprețuit. Iși aminti atunci de incendierea biroului, petrecută cu atâția ani în urmă... Și asta se datora tot unui fals de-al lui Horacio. Teodoro das Baraunas venise în fruntea oamenilor săi și dăduse foc vechiului birou, erau ani de atunci. Ce se va întâmpla de data aceasta?

— Putem să ne nenorocim, domnule doctor.

Rui Dantas se arată îndrăzneț:

— Dacă nu riști, nu câștigi nimic, domnule Meneses...

Câteva săptămâni după aceea, avocații lui Silveirinha se treziră în față cu un vechi testament al doinei Estera, prin care erau luate toate drepturile moștenitorului, afară de uzufructul plantației.

„Bătrânul e un om și jumătate“, spuneau partizanii lui Horacio. Rui Dantas pășea cu un aer semeț pe străzile Ilhéusului.

14

Pășea semeț pe străzile Ilhéusului; dar în biroul instalat în noua vilă a lui Maneca Dantas, — pe avocat îl treceau nădușelile, căutând o rimă grea. Viața lui Rui Dantas se schimbase și ea odată cu schimbarea prețului la cacao. Dintr'un tânăr trăndav, cutreierând barurile orașului, bogat și nefolositor, se transformă într'un avocat cu vază, susținând cel mai mare proces din ținut. Pășea mândru ca un păun, aruncând bani în dreapta și'n stânga, bani câștigați ușor, primiți dela Horacio, sau căpătați dela Maneca Dantas, care-i făcea toate gusturile. Cheltuia cu Lola Espinola, o îmbrăca în cele mai fine mătăsuri, îi oferea bijuterii, o duse într'o zi și la Bahia pentru o scurtă plimbare. Pepe aduna bani peste bani, își întindea afacerea și acum patrona încă o casă de joc în oraș. Lola primea indiferentă toate aceste atenții. De când Pepe îl șantajase pe Federico Pintó și deschisese un cabaret și o casă de prostituție, argentiniei nu-i mai păsa de nimic. Nici Pepe nu se mai interesa de ea; venea rar pe-acasă, aproape ca un simplu încasator, făcea inventarul bijuteriilor, lua banii pe care-i găsea la ea, îi spunea câteva cuvinte frumoase și dispărea. E greu de precizat când încercă Lola pentru prima dată cocaina. Acum căzuse cu totul pradă viciului. Când Rui Dantas descoperi faptul, se alarmă. Experiența sa în această materie era minimă. Voi să se certe cu Lola, dar argentiniana îl privi cu ochii ei mari și triști și-i destăinui că numai așa se simțea fericită.

Rui Dantas se lega tot mai mult de această femeie. Ii scria sonete înfocate, cu speranța că Lola îl va părăsi definitiv pe Pepe și va rămâne odată și odată numai a lui. Pasiunea lui nebună nu era lipsită de un oarecare romantism, cam ieftin, e ade-

vărat, dar în stare să arunce un vâl de poezie peste destrăbălarea Lolei, ceea ce pe ea o întrista și mai mult. În lunga ei carieră de cocotă de lux, mulți bărbați îi spusese ră aceleași cuvinte pe care Rui i le șoptea în nopțile de visări romantice, cocaină și șampanie: „Tu nu ești făcută pentru viața asta“.

Acesta fu motivul care-i trezi dorința de a se sinucide.

Blonda argentiniană îl subjugase definitiv pe Rui Dantas. Căsătoriile pe care le punea la cale Maneca Dantas, cu gândul de a-l lega de vreuna din fetele bogate ale societății locale, erau imediat respinse. Tânărul Dantas încetă să se mai ducă la petrecerile Clubului, dând pe față legăturile lui cu Lola. Acum, în biroul său, ține stiloul în mână dreaptă, făcând cu stânga un gest declamator, în speranța poate că astfel va ieși cuvântul căutat. „Și să mai spună cineva că a scrie versuri e o muncă de vagabond... O petiție e mult mai ușor de făcut...“ Adevărul e că nu putea să găsească un vers bun care să exprime ceea ce simțea. Fără haină, cu cămașa mototolită, Rui Dantas parcă deabia a scăpat dintr'o bătălie. Brațele și fruntea netedă îi sunt acoperite cu picături de sudoare.

E greu să faci un sonet, mai ales în alexandrine bine alcătuite; dar Lola merită orice sacrificiu. Afară de asta, e vorba și de succesul publicării, de aprecierile favorabile ale tinerilor titrați din oraș, de păreri cunoscute:

— Foarte bine, doctore! Frumoase versuri...

Sau de aprecierea profesorilor romantici:

— Foarte sentimentale...

Mai erau apoi plantatorii care înainte întorceau capul când îl vedeau, socotind că, în loc de sonete, Rui Dantas ar trebui să se ocupe de pladoarii și de tribunal, deoarece pentru asta își luase doctoratul în drept, și nu pentru a scrie versuri dulcele. Însă acum tăceau, îl tratau cu mult respect, de când devenise avocatul lui Horacio și-i înmărmurise pe toți cu descoperirea testamentului Esterei. „Strașnică chestie“... îl laudau ei. În orice caz, elogiul acesta nu merita nicio atenție și Rui Dantas spunea vorbind cu ceilalți literați din oraș: „Sunt niște burghezi...“ fără a da un înțeles de clasă acestor cuvinte, ci numai așa, ca o apreciere de ordin estetic.

Pentru Rui Dantas, mult mai importantă era părerea lui Zito Ferreira, cu toate că acesta nu era decât un șarlatan de meserie. Ii plătea berea de câte ori îi publica un sonet, ascultând în schimb cu lăcomie laudele lui. Citeau împreună poezia proas-

păt ieșită de sub condei, sau uneori Rui declama în bar, înaintea clienților scandalizați. Deasemenea, Rui mai obișnuia să-și recite versurile pe la diverse petreceri familiare, sub privirile languroase ale fetelor, care citeau pe Delly și pe Ardel. În ultimul timp se gândi să strângă toată producția sa într'un volum. „Ziarul din Ilhéus“ anunță într'o zi că sonetele strălucitului colaborator și tânărului avocat dela tribunalul urbei, dr. Rui Dantas, vor apărea în curând într'un volum intitulat „Diamante risipite“. Sergio Moura porecli viitoarea carte „Diamante false“ și din cauza asta Rui îl ura cu înverșunare. Nu pierdea nicio dată ocazia să-și întrebe prietenii dacă înțelegeau ceva din versurile celui alt (ieroglife care necesită chei speciale pentru a putea fi descifrate). Ceeace-l amăra mai mult erau criticile elogioase ale scriitorilor din sud referitoare la poemele lui Sergio Moura. Rui Dantas nu uita niciodată să-l felicite pe Sergio, atunci când în „Ziarul din Ilhéus“ apărea reproduș câte un articol de critică elogioasă. Dar, în sinea lui, turba. Se răzbuna vorbindu-l de rău pe poet, spunând grozăvii despre obiceiurile sale, despre mania lui pentru păsări și flori. Apoi, când tot orașul începu să vorbească despre legăturile dintre Sergio și Julieta, Rui intră în corul bârfitorilor, răspândind svonuri scandaloase.

Adevărul e că Rui se considera rivalul lui Sergio în toate: în poezie, în care reprezentau două școli și valori opuse, în felul de viață, în poziția pe care o luau față de oraș și față de societate.

În biroul plin de cărți de drept voluminoase, cu portretul lui Rui Barbosa, Rui Dantas se silea să scrie un sonet cu rime alese. Zito Ferreira spusese într'o zi, la bar, în fața unui grup numeros de prieteni, că Rui era un „poet milionar“. E adevărat că cineva zâmbise insinuând că fraza ar cuprinde în fond o ironie. Dar Rui nici nu se sinchisi.

Sub învelișul acesta de ambiție mediocră, intelectualul Rui Dantas mai păstra încă un oarecare rest de judecată și stăpânire de sine, care făcea ca furia să-i treacă destul de repede, ca să poată apărea în fața Lolei asemenea unui adolescent îndrăgostit. Ea e o prostituată, o vicioasă, o capricioasă, dar pentru el e ca o soție. În acest chip o descrie el în sonetul acesta atât de muncit.

În odaia de alături se aud pașii târșiți ai lui Maneca Dantas. Intră în casă, chemându-și soția:

— Auricidia! Auricidia!

Aude sgomot în biroul lui Rui:

— Rui, fiule aici ești?

— Aici sunt, tată...

Maneca Dantas intră, se așează și deabia acum își scoate pălăria. Fața lui sbârcită se luminează. Așa se întâmplă ori de câte ori își vede feciorul:

— Ce scrii?

Rui privește sonetul neterminat. În versuri, el vrea s'o zugrăvească pe Lola, cu privirea de îndrăgostită, îmbrăcată într'o lungă rochie de casă, străbătând terasa însorită a unui castel de basm. Maneca Dantas nu poate înțelege asta.

— O petiție, tată, pentru procesul colonelului...

— Atunci să te las să lucrezi...

Se ridică și se îndreaptă spre ușă, apoi oprindu-se în prag:

— Dumnezeu să te binecuvânteze, fiule...

Rui Dantas se aplecă asupra sonetului.

15

După culesul recoltei, prima din timpul urcării, Antonio Vitor se duse la Estancia. Raimunda rămase la plantație, supraveghind lucrările, luând parte și ea la munci. Antonio Vitor umplu o valiză cu daruri, mici amintiri cumpărate dela sirienii din Ilhéus, și apoi se imbarcă pe vapor. De treizeci de ani nu mai călătorise. Simțea ceva nou, nedându-și seama că era un sentiment de orgoliu. Se împlineau treizeci de ani de când venise prin părțile acestea, în clasa a treia a unuia din vapoarele agenției „Bahiana”. Pe atunci era un tânăr care nu știa nimic, plin de dorinți și de teamă în nopțile cu lună. Pe vapor se întâlnise cu Juca Badaró, care-l angajase. Muncise în plantație, muncise din greu, apoi omorîse și oameni, fusese rănit, obținuse o bucătică de pământ. Doborîse pădurea, plantase mandioca și grâu și pe urmă cacao. El și Raimunda. Spre casa părintească se întorcea acum cu clasa întâi, îmbrăcat elegant, cu un inel în deget. Venea ca un plantator, ca un mare plantator. Hotărît, s'a îmbogățit în acest ținut.

Și plimbându-se pe bord își aminti de Ivone. De mulți ani o uitase. Trecuse multă vreme de când se ducea la marginea pădurii — atunci când mai existau încă păduri — ca să și-o reamintească. Apoi venise Raimunda și o uitase pe Ivone. O lăsase când era aproape să nască. Un băiat? Oare cum o fi? Desigur mai bun decât Joaquin, care n'a vrut să lucreze pământul

la țară și care acum e șofer de omnibus și trăiește laolaltă cu oameni suspecti. Antonio Vitor se gândește să-și caute fiul și să-l aducă la plantație. Trebuie să fie un om de vreo treizeci de ani, poate căsătorit, o fi având și copii. Il va aduce, îl va ajuta la plantație. Va fi ceeace n'a fost Joaquin.

Joaquin e leit maică-sa. Aceeași încăpățănare. Raimunda n'o să se schimbe. Așa o să moară; muncind în plantație, îmbrăcată în sdrențe, murdară de clei și îmbufnată.

Vaporul se legăna pe valuri. Antonio Vitor nu mănă nimic. Se întinse într'un șezlong și se înveli cu o pătură. Un plantator care moțăia alături se trezi și căută să intre'n vorbă cu el. Discutară despre preț, despre urcare, despre recolta de cacao a anului viitor. Antonio Vitor nu se simțise niciodată atât de fericit.

Și la întoarcere, se întâmplă s'o vadă pe Raimunda fericită pentru câteva clipe. La Estancia n'o văzuse pe Ivone, căci murise de multă vreme. Nu-și întâlnise nici fiul, care încă de tânăr plecase în ținutul plantațiilor de cafea din San Pablo. În schimb, găsisse acolo unul din acei piepteni spanioli care nu se mai poartă astăzi și la care Raimunda râvnea atât. Multă vreme purtase în părul ei de mulatră un pieptene din acesta, dăruit de dona Ana, dar acum i se rupseseră dinții. Raimunda se bucură văzând cadoul și-i trecu toată supărarea când își puse în părul încărunit pieptenele împodobit cu sticlă. Era așa de mulțumită, încât nu mai părea atât de bătrână și de urâtă. Până și relele presimțiri de mai înainte se șterseră de pe obrazul mulatrei, cu nas turtit și buze groase. Părea chiar frumoasă.

16

Când începu cel de-al doilea an al urcării, noua recoltă, care se anunța a fi bogată, schimbă cu totul oamenii. Antonio Vitor își dădea aere de bogătaş, avea gesturi de mare plantator. Căpitanul Juan Magalhaes băga bani în defrișarea restului de pădure. Maneca Dantas se lega de metisele dela plantație și juca la ruletă. Cu toții se simțeau „stăpânii pământului“.

În Casa Exportatorilor, afacerile se încheiau simpliciter. Un plantator preda 1.000 de saci.

— Cota de azi e de 42.000 reis...

În total, creditul plantatorului se ridica la 42 contos. Depozitau cacaoa și luau bani pentru o nevoie oricât de mică: pentru mâncare și pentru ruletă, pentru familie și pentru prosti-

tuate, pentru alegeri și pentru automobile, pentru cheltulele plantației și pentru atrăgătorul joc de bursă.

Când se sfârși primul an al urcării, marii plantatori își făcură apariția la casele exportatoare, cerând să li se facă socoteala:

— Cum stau cu socotelile, domnule Zude?

— Ei, colonele, bine, cum nu se poate mai bine. Dumneata ai un credit nelimitat... Poți lua oricât...

Și cei mai mulți luau. O parte dintre ei obținură numai cu forța să se facă socoteala și constatară cu necaz că nu aveau aproape niciun sold. Alții erau chiar datori.

— Prostii, colonele...

Însă urcarea continua și ei aveau din nou sub ochi realitatea sutelor de contos, când vindeau câte 5.000 de saci de cacao. Stăpânii pământului!

Carlos Zude zâmbea: „Stăpânii pământului“... Intr-o zi îi spuse Julietei că ei vor deveni „adevărații stăpâni ai pământului“ și asta foarte curând: El și Karbanks, frații Rauschnig și Schwartz, Reichter și Antonio Ribeiro, ei, exportatorii de cacao. Atunci când vor pune mâna pe pământuri, pe marile plantații, nu vor mai depinde de cacaoa cultivată de alții. În registrele groase de contabilitate ale casei „Frații Zude & Co.“, ca și în celelalte case exportatoare, debitul plantatorilor creștea odată cu prețul la cacao. Carlos Zude zâmbea ca un general care face bilanțul bătăliei și vede că totul merge bine. Era un plan admirabil de bine încheiat. A lui fusese ideea asta. E drept că n'ar fi putut s'o realizeze dacă Schwartz și Karbanks, mai ales Karbanks, nu l-ar fi ajutat.

Se împlinise un an de când coborîse dintr'un avion și îi întrunise pe exportatori la Casa Comercială. „Sergio Moura mirosea un trandafir, părând că-și bate joc de ei. „Nenorocitul...“ gândește Carlos Zude. Ce poți câștiga cu versurile? Nu numai în versuri se poate găsi frumusețea, ci și în această luptă pe care el o ducea victorios. Prea puțină lume își dă seama de ceeace se petrece. Plantatorii nici nu-și închipue. Numai comuniștii împrăstie manifeste, însă poliția îi urmărește și când îl prinde pe vreunul, îl bagă în carceră sau îl deportează. Puțină lume știe că el, Carlos Zude, exportator de cacao, e un mare strateg, eroul unei mari bătălii. Dar știe Julieta, și asta e destul.

Carlos Zude stă în birou și se gândește. Ne aflăm la începutul celui de al doilea an al urcării. Oare își dă seama Julieta

de ceeace se petrece? Intr'o noapte i-a explicat, o noapte plină de neliniști, dela începutul ploilor. De atunci a observat mai multă bucurie pe fața soției sale. Nu mai protestează împotriva vieții pe care o duce aici și nu mai cere să plece la Rio. A dispărut nostalgia care-i înnoua ochii frumoși în amurgurile ilhéusiene. Carlos e fericit să constate această schimbare. Adevărat, el nu prea are timp să se ocupe de mâhnirile și bucuriile ei, nici-odată n'a avut pentru ea mai puțin timp ca acum. Dar pentru dânsa muncește și dacă n'are timp, asta-i pentru că așa trebuie să fie... Carlos se simte și mai mândru. Acest sacrificiu la care-l obligă afacerile — să nu dea soției întreaga atenție cuvenită — e o dovadă de greutatea luptei, de preocuparea lui în vederea izbânzii.

În nopțile apăsătoare, când părăsea biroul, după calcule nesfârșite, de multe ori o găsea pe Julieta dormind. Abia de apuca s'o sărute. Iși dădea seama că în cursul acestui an nu se ocupase de soția sa așa cum o făcuse în anii precedenți. Mai observă că Julieta se îndepărtase de multe din lucrurile care mai înainte îi umpleau viața. Nu numai că încetă să-l mai întovărească la Bahia, în călătoriile sale, dar pierdu aproape cu totul orice contact cu englezii, suedezii și cu orice alte lucruri mai apropiate. E adevărat că soțul lui Guní fusese rechemat și noul vice-consul nu legase prietenie cu el. Dar mr. Brown și englezii dela căile ferate nu părăsiseră Ilhéusul, și totuși nu mai erau căutați. Carlos, copleșit de treburi, aproape nu avea răgaz să se ocupe de chestiunile acestea. Când se gândea la aceste amănunte familiare, se mulțumea cu cea dintâi explicație, optimistă și liniștitoare.

— Mă vede ocupat, muncind... Din cauza aceasta face și ea atâtea sacrificii...

De multe ori ar fi dorit să-i spună, să o îndemne să se distreze, să nu se mai gândească la el, să nu ducă o viață de călugăriță. Ea căzuse în mania cititului, trăia numai printre cărți. Se întreținea până și cu Sergio Moura. Curios tip... Un imbecil... Mai rău, o sdreanță. La petrecerea oferită cu ocazia aniversării Julietei, tot timpul părea foarte încurcat. S'ar fi părut că nici-odată nu mai frecventase un asemenea mediu.

A, da, se apropie noua aniversare... să nu uite cadoul. Anul trecut i-a dat un colier de perle. Ce să-i dea anul acesta? Acum nu e numai un exportator de cacao, ci și cel mai important șef politic al ținutului. Trebuia numaidecât să dea o mare petrecere

în casă, să invite lume multă... Nu va mai fi ceva intim, ca aceea din anul trecut. Vremurile s'au schimbat, chiar și pentru Carlos Zude. Era necesar să o convingă pe Julieta. Ea are acum alte obligații. Trebuie să se gândească la noua situație a soțului ei. Va discuta cu ea. Are nevoie de ajutorul ei. Julieta trebuie să-și schimbe atitudinea față de oamenii din oraș, trebuie să devină mai amabilă, să-i primească și să-și facă relații în societate. Va discuta cu ea. Își reaminti de poveștile despre colonei. Erau încă adevărații „stăpâni ai pământului“. Și dela ei se poate învăța ceva. Va discuta cu Julieta.

Sărmana Julieta, aruncată aici, în orașul acesta mic, ea care e făcută pentru petreceri mari, obișnuită cu o altă viață! Dar ce să-i faci!... Se vor schimba lucrurile. Când se va isprăvi bătaia, vor putea în sfârșit să călătorească, să colinde prin lumea largă, să se oprească în marile orașe și poate chiar să trăiască în altă țară. Carlos va veni regulat la Ilhéus, dar nu va mai fi nevoie să locuiască aici, s'o mai oblige și pe Julieta să suporte orașul. Ii va plăti cu dobândă marele sacrificiu pe care-l face acum. Vor pleca în Statele Unite, în Europa. În Ilhéus vor rămâne Casa Exportatorilor și plantațiile. Da, pentru că noii „stăpâni ai pământului“ nu vor mai fi ca cei dinainte, plantatori înfrățiți cu arborii de cacao.

Cineva bătu la ușa biroului. Carlos Zude se trezi din visare.

— Intră...

Reinaldo Bastos își arată obrazul, anunțând:

— A venit căpitanul Juan Magalhaes...

— Să intre...

Căpitanul intră, cu pălăria în mână, nebărbierit, cu cizme mari de călărie, cu un zâmbet timid pe buze.

— Bună seara, domnule Carlos.

Carlos Zude îi întinse mâna, se ridică și îi oferă un scaun:

— Ce mai faci? Dar familia?

— Cu toții bine, domnule Carlos... Și căpitanul rămase încurcat.

Carlos îi cunoștea bine pe acești plantatori de cacao. Știa cum să-i ia. Lăsă discuția să se desfășoare, simplă și dezinteresată, despre diverse probleme. Deabia după un sfert de oră întrebă:

— Ce vânt te aduce pe aici, căpitane?

Juan Magalhaes, care între timp își revenise, explică:

— Sunt mulți ani de când îți vând cacao, domnule Carlos... Și socrul meu făcea afaceri cu domnul Maximiliano...

— Sinhó Badaró... Strașnic om... Maximiliano vorbea' mult de el. A murit ucis de un glonț, parcă?...

— Nu chiar de glonț... după aceea...

— Sunt la dispoziția dumatăle, căpitane...

— E vorba de plantația mea... Vezi că mi-a rămas o bucată de pădure destul de mare. Dacă o plantez cu cacao, îmi voi dubla producția; sau poate chiar mai mult. Acum defrișez pădurea... Am început anul trecut, dar e o treabă care cere bani. Anul a fost bun, am putut să încep. Dar dumneata știi, plantația necesită cheltuieli. Nu mai vorbesc de defrișare... Muncitori, materiale, cheltuieli peste cheltuieli... Am început, și azi văd că sunt pe punctul de a mă opri.

— Dar dece, căpitane?

— Pentrucă banii căpătați pe recolta trecută s'au dus... De asta am venit aici. Anul ăsta am aproape două mii de saci, recolta promite să fie bună... Am să-ți vând ca întotdeauna... dar...

— Lasă, căpitane. Vrei un acout?

— Chiar așa!

— Dar pentru numele lui dumnezeu căpitane, mă iei așa de pe departe?! Dumneata ești un client vechi și bun, ți-ai câștigat drepturi aici... Ajunge numai să ceri... Am să-ți deschid numaidecât un credit asupra recoltei... și asta în condiții normale. Ia-ți cât îți trebuie. Cacaoa va fi socotită la prețul zilei, la predare. E bine așa?

— Mii de mulțumiri, domnule Carlos.

— Dar bine, căpitane, crezi dumneata că eu pot răbda să te văd împotmolit în drum? Pentru numele lui dumnezeu, căpitane? N'ai dece să-mi mulțumești...

Apăsă pe butonul soneriei, chemându-l pe Martins. Intre timp i se adresă din nou lui Juan Magalhaes:

— Eram un băiețel când Maximiliano îmi vorbea de socrul dumatăle. Purta o barbă mare, nu-i așa? Avea și un frate, un om foarte curajos?...

— Juca. Acela, da, a murit ucis de un glonț. Foarte curajos, da...

Martins sosi:

— Am venit, domnule Carlos.

— Martins, deschide un credit pe numele căpitanului asupra recoltei de cacao, prețul fixat la predare. Plătește tot ce cere.

Chitanță, ca deobicei...

Martins întrebă:

— În ce limită, domnule Carlos?

Carlos Zude îi zâmbi larg căpitanului Juan Magalhaes:

— Nelimitat.

17

Lipsea Rita, și ternoul nu mai avea niciun haz. Rita stătea în sat, încurcată cu colonelul Federico Pintó. Avea casă aranjată, cu servitoare și rochii de mătase. Dona Augusta știa, se certa mereu cu Federico, îi făcea zilnic scene.

Noaptea, Varapau și Florindo vorbeau de rău despre femei. Rosa îl părăsise fără o vorbă. Habar n'avea pe unde era. Să dea ochii cu ea într-o zi, ce mamă de bătaie iar trage! Să știe că el nu-i o cârpă, ci bărbat în toată legea. Ii părăsise și Rita, luându-se după Pintó. Tatăl ei își continua munca de văcar la plantație. Când ducea cacao în oraș, dormea în casa fetei. Varapau îl prezenta zilierilor nou veniți: socrul lui Pintó. Florindo voia să plece. Varapau îi băgase în cap ideea asta. Plănuise fuga, îl convinsese și pe Florindo să-l însoțească, și când sosise momentul, nu se mai îndurase să părăsească frumusețea de terno, să-l lase izbeliște la mijlocul drumului. Și-a mai petrecut un an pe plantație, frământând cacao, dansând în barcaze, intrând în cuptorul care ucide oameni. Din nou se apropia epoca ternoului, din nou începuseră repetițiile și din nou Florindo își pusese în gând s'o șteargă. Varapau îi povestise lucruri minunate despre o fată din Ilhéus, pe nume Rosa, care fusese amanta lui. Nopti de-a-rândul îi descrisese frumusețea femeii, vocea, ochii, mâinile, dinții. Varapau o desbrăca în amintire și negrul Florindo ardea de dorința s'o vadă. Cîrfe știe pe unde o fi?

— De data asta o ștergem...

Varapau făcea un gest vag, care putea să însemne și da și nu; nici el nu știa. Acum câștigau ceva mai mult pe zi. Li se plăteau 6.000 de reis. Coloneii protestaseră în conacele lor, împotriva urcării, spunând că de vină sunt acei cărora li se zice comuniști. În orice caz, mare pagubă nu era, deoarece prețurile urcaseră și ele: la carnea uscată, la alimentele de tot soiul, la metru de țesătură de bumbac, la pantalonii albaștri. Datorille nu

se micșorau, împotriva lor nu exista nicio lege. Așa a fost întotdeauna și așa trebuia să fie. „Destinul se hotărăște acolo sus“ spuneau babele, arătând spre cer. Pentru ele exista o speranță îndepărtată: viața de apoi, cerul în care cei mai săraci vor deveni cei mai bogați. Mărirea salariilor nu rezolvase nimic. Florindo ținea morțiș să fugă, uitând că destinul îi era scris acolo sus.

În orice caz, odată cu urcarea prețurilor, colonelul avansă ceva mai mulți bani pentru serbare, ajută din nou ternoul, de data asta într-o măsură mai mare. Bine ar fi dacă ar veni și Rita. În anul acesta Varapau a pregătit și un steag. Dacă nu vine Rita, cine o să-l ducă? Un steag frumos, cu pânză albă brodată cu roșu. Un fruct de cacao foarte mare era singurul lucru pe care baba Victoria putuse să-l brodeze bine. Capi ar fi vrut un Isus prunc, dar bătrâna nu știa. Brodase un fruct de cacao. Capi protestase, dar steagul era frumos și așa. Cu adevărat frumos. De-ar veni Rita!... Dar nu, n'o s'o lase stăpânul și nici dona Augusta n'ar consimți s'o primească pe fată la plantație. Il ocărăște pe tatăl Ritei, de parcă bătrânul ar avea vreo vină...

— Bătrân încornorat.

Încornorat e soțul înșelat. Cum poate fi numit astfel un tată, căruia i se răpește unica fiică? Dona Augusta îi zice „încornorat“ și e foarte caraghioasă când mormăie, văzându-l pe bătrânul văcar apropiindu-se în fruntea turmei:

— Văcar încornorat!

Florindo voia să fugă, să-și ia lumea'n cap, să se ducă să vadă portul Ilhéus, s'o caute pe Rosa despre care nu știe unde se află.

— De data asta o ștergem...

Dar cum s'o șteargă Florindo, dacă anul acesta va fi boul ternoului? Capi nu mai vrea. Spune că e umilitor să fii bou. Și apoi, nici nu poți să dansezi; și el vrea să danseze... Anul ăsta vreau să dansez — a spus el — să facă Florindo pe boul. Florindo voia să fugă:

— Cum ajungem în plantația căpitanului, lăsăm totul baltă și o ștergem...

Se aflau în fața barăcii, așteptându-i pe ceilalți să sosească pentru repetiție. Veneau de departe, din alte plantații, din cele patru unghiuri ale ținutului arborelui de cacao. Orchestra se mărise, acum aveau doi toboșari și două chitare. Noaptea se așternu în tăcere, abia înfiorată de un vânt ușor care trecea pe

deasupra copacilor. Adia lin, parcă o cobră de foc s'ar fi plimbat prin pădure... Se apropia anotimpul ploilor. Pe drum, în depărtare, licărea lumina roșie a unui felinar.

— Vin...

Alt felinar se ivi. Ca un convoi de nuntași, pelerinii veniți de departe soseau pentru repetiția ternoului.

— Vine lume...

Florindo nu vrea decât să fugă:

— Și-o vom găsi oare pe Rosa?

— Nu mai încape vorbă, desigur că o vom întâlni...

— Cum e? Zici că e frumoasă?

— Frumoasă, puțin spus. O frumusețe de femeie... O zână!

— Mai frumoasă ca Rita?

— Hm... nici nu se compară...

— Trebuie s'o vad... De data asta o ștergem...

Lumina felinarelor însângera noaptea. Lipsea Rita și ternoul nu mai avea niciun haz.

18

Avocații lui Silveirinha vociferau în sala tribunalului:
— Un fals scandalos...

Incercau să dovedească ceea ce toată lumea știa: că testamentul Esterei era fals. Dar cum s'o dovedești. Testamentul se afla înscris acolo, în registrul vechi, pe jumătate ars, cu litere decolorate și rare, ca orice scris vechi. Era și iscălitura donei Estera Silveirinha, cu acea caligrafie specifică de fată de pension, iscălitură recunoscută de bătrânul notar, cu iscăliturile celor doi martori, răposatul doctor Jesse și colonelul Dantas care trăiește și care confirmă valabilitatea și autenticitatea testamentului. De unde s'o apuce? Era falsul cel mai perfect din ultima vreme; în orașul Ilhéus și întregul ținut al arborelui de cacao, plăsmuirea doctorului Rui Dantas stârnise admirația tuturor. Cei mai experimentați vedeau în asta mâna colonelului Horacio, dar majoritatea laudau talentul tânărului avocat, pe a cărui masă de lucru se îngrămădeau acum procesele.

Avocații lui Silveirinha ridicară obiecții asupra testamentului, cerură o expertiză grafică, aducând specialiști din Bahia. Nu reușiră să dovedească nimic. Se vorbea că Rui Dantas îi cumpărase cu bani grei. Sau poate că Meneses ticluise așa de

bine lucrurile, încât i-a înșelat și pe experți. Nimeni n'a putut să lămurească vreodată amănuntul acesta, dar până și astăzi se vorbește că vila pe care unul dintre experți și-a cumpărat-o într'un cartier din Bahia, o casă în care și-a adus numeroasa lui familie fusese construită cu banii colonelului Horacio da Silveira. Ceilalți nu-și pierdură curajul și făcură apel la Tribunalul Suprem al Statului, în contra sentinței judecătoriei din Itabuna; totodată, cerură o nouă expertiză judiciară.

În timp ce așteptau judecarea apelului, în Bahia avea loc o luptă teribilă între avocații celor două părți. Silveirinha, prin oamenii săi, cerea plata drepturilor lui, recunoscute prin sentința judecătorului din Itabuna: partea sa de câștig de pe plantație aproape 12.000 de saci de cacao anual. Horacio îl chemă pe Rui Dantas la moșie și ceru ca nici să nu se discute, pentru că el va plăti tot ce i se cere. Să nu pună nicio piedică. Plătea bucuros. Ceeace dorea el, era ca pământurile să nu fie împărțite. Avocații făceau socoteli în biroul lui Schwartz, în timp ce întrebau toate mijloacele pentru a câștiga apelul la tribunal.

Silveirinha primi peste 400 de contos, dar banii nu rămaseră mult timp în mâna lui. Datora foarte mult avocaților și lui Schwartz. În orice caz îi rămâneau în fiecare an câștiguri de circa 12.000 saci de cacao, partea care i se cuvenea de pe plantație. Silveirinha s'ar fi mulțumit cu atât, așteptând moartea bătrânului. Aceasta rămânea, după el, cea mai bună soluție. Dar era la mijloc Schwartz, care devenise furios. Se considera personal jignit de felul abil al colonelului. Cum se putea ca el, intelectual care a urmat cursurile unei universități germane, care l-a citit pe Goethe și pe Nietzsche, care a studiat științele politice, el, viitorul leader al naziștilor, venit în acest oraș pierdut la capătul lumii, să fie jignit de un plantator bătrân, stupid, aproape analfabet, fost văcar și asasin?

Schwartz se simțea umilit. Nu știa ce să facă. Nu-l slăbea deloc pe Silveirinha și-l puneă mereu pe Gumersindo să-l spioneze. Acum se amesteca aproape pe față în afacerile politice ale fasciștilor. Comuniștii începuseră atacuri violente în publicațiile lor ilegale. În urma descoperirii în Santa Carolina a unei cruci încârligată pe care fasciștii depuneau jurământul, comuniștii delănțuiră o aprigă campanie de demascare a fasciștilor locali, denunțându-l pe Schwartz ca adevăratul lor conducător și agent de legătură cu nazismul german. Cu toate acestea, fasciștii câștigau teren. Acum se știa că Silveirinha avea să-și pună candidatura

pentru postul de prefect în alegerile apropiate, împotriva lui Carlos Zude. Dar chiar și așa, încă nu avusese loc o ruptură totală între grupurile politice locale. Fasciștii foloseau cuvinte aspre la adresa liberal-democraților, dar niciodată nu ajungeau la o neînțelegere complectă cu ei. Carlos Zude vedea toate acestea, dar nu înceta de a susține, până la un anumit punct, activitatea cămășilor verzi.

Schwartz făcea presiuni asupra lui Silveirinha, însă nici el nu vedea cum s'ar fi putut rezolva problema. Se îndoia de rezultatul apelului. Într-o convorbire cu Gumersindo, desnădăduit, găsi deodată soluția. Gumersindo îi vorbise despre intențiile împăciuitoare ale lui Silveirinha:

— El spune că nu mai are ce face. Acum îi rămâne doar să aștepte moartea tatălui său... și asta n'o să întârzie, e foarte bătrân... Il urăște teribil pe taică-său... Câteodată mă și revoltă.

— Sentimentalism, îi tăie vorba Schwartz, interesat dintrodată. Gumersindo reluă:

— Se poate, dar e oribil să vezi un fiu așteptând ca tatăl său să moară cât mai curând, numai pentru ca să-l moștenească...

— Și zici că-l urăște?

— Și încă cum!

— Foarte bine — și Schwartz se însenină la față, ca unul care a descoperit soluția unei probleme ce-l frământa de multă vreme.

În aceeași seară avu loc o discuție lungă între Schwartz și Silveirinha. Gumersindo nu fu chemat, Schwartz se temea de „sentimentalismul“ lui. Câteva zile după aceea, avocații lui Silveirinha înaintau o nouă acțiune la tribunal, împotriva colonelului Horacio da Silveira. Cereau ca bătrânul să fie declarat incapabil de a-și administra averea și internat ca îresponsabil, într'un ospiciu. Mai cereau ca Silveirinha să fie numit administrator al averii părintești. Tot orașul rămase uimit. Până și Carlos Zude spuse:

— Asta e prea din cale-afară...

Dar comentariile încetară curând, deoarece imediat izbucni scandalul dintre colonelul Federico și Pepe Espinola, scandal care prinse atenția tuturor. Acesta a fost evenimentul cul-

minant petrecut în cel de-al doilea an al urcării prețului la cacao, în orașul lui San Jorge de Ilhéus.

Colonelul îl ura de moarte pe șarlatan. Ii dăduse 20 de contos, convins că Pepe e un om cumsecade, un biet artist lovit în amorul său propriu, când îl convinsese să rabde rușinea în tăcere și să plece spre țara sa, unde trebuia să încerce să uite și să-și clădească o altă viață.

Însă începu să se îndoiască văzând că Pepe își tot amâna plecarea. Apoi află despre înființarea „Trianonului“, despre afacerea cu casa de prostituție, și, mai rău, despre prietenia Lolei cu Rui Dantas. Acest ultim fapt îl îndurera profund pe Federico. Niciodată n'o crezuse pe Lola în stare de-o asemenea mârșăvie. Din toate astea, din toate amintirile, numai un lucru îi rămase scump: convingerea că Lola îl iubise cu adevărat. Acum, această convingere se destrăma în fața realității pe care i-o înfățișau prietenii. Un prieten comerciant completează tabloul, arătându-i lui Federico Pintó un ziar din Rio, mai vechi, în care erau înfățișați Pepe cu un număr pe piept, și Lola, cu părul despletit; deasupra fotografiei, o notă informativă a poliției despre un șantaj. Nota reda pe scurt isprava perechii de „turiști argentinieni“, cum îi numea ironic reporterul.

Colonelul Federico Pintó se infuriă:

— Căteaua!...

Rămase doar cu furia. Spunea la toată lumea că-i va arăta el lui Pepe, că ntr'o bună zi îi va da o lecție s'o țină minte. Când trecea pe lângă venetic, scuipa, murmurând vorbe urâte, ca să-l provoace. Dar Pepe saluta foarte amabil și-și vedea de drum. Federico începu să se ducă dinadins pe la „Trianon“ unde juca pe sume enorme, căutând un pretext ca să-l compromită pe Pepe. Dar șantajistul, de câte ori îl vedea pe bătrân că se îndreaptă spre masă la care el făcea pe crupierul, trecea „banca“ tovarășului său și se retrăgea. Federico Pintó scrâșnea din dinți. Intr'o zi, în al doilea an al urcării, izbucni în sfârșit scandalul.

Întâmplarea s'a petrecut la „Trianon“, în sala de joc. Pepe ținea banca la bacara și câștiga. Federico venea dela ruletă unde pierduse, ca de obicei. Era întovărășit de o franțuzoaică. Se așeză în spatele lui Pepe Espinola, urmărindu-i mișcările. Niciodată nu s'a putut dovedi, nici la proces, dacă Pepe trișa sau nu. Cei de față auziră numai strigătul lui Federico:

— Pungașul!

Și strigând, smulse cărțile din mâna lui Pepe. Argentina-

nul sări ca ars în picioare, galben la față. Colonelul arătă cărțile smulse din mână lui Pepe, strigând:

— Veneticule, scârnăvie! Ce crezi, că noi suntem idioți?

Pepe întinse mâna încercând să-și reia cărțile. Federico îl apucă de gât. Din sala de dans lumea venea alergând. Cineva propuse ca trișorul să fie linșat.

— Să-i dăm o bătaie soră cu moartea...

Pepe încercă încă odată să ia cărțile, înaintând spre Federico. Colonelul scoase revolverul, trase, însă glonteale trecu pe departe și nimeri într'un perete. Federico ridică din nou revolverul, dar Pepe apăsă pe trăgaciul pistolului automat din buzunar și colonelul se prăbuși. Pepe își făcu drum printre cei de față, cu arma în mână. Fu prins a doua zi.

Procesul lui Pepe — în timp ce Federico se restabilea, cu încetul, de pe urma rănii dela umăr — împărți orașul în două tabere. Unii îi dădeau dreptate lui Pepe: Federico trăsesese primul. Rui Dantas, care era avocatul lui Pepe, făcea totul pentru ca să obțină achitarea. Lola plângea și lua din ce în ce mai des cocaină, ca să uite de toate, când se întorcea dela închisoare unde-l vizita pe Pepe. Ii ducea fructe și dulciuri, însă Pepe slăbea, era tăcut, găsea că făcuse o prostie de neiertat. Ii spunea Lolei:

— Unui om de meseria mea nu-i e îngăduit să aibă onoare... Trebuia să tac... Rui Dantas alerga după martori care să declare că Federico a tras cel dintâi. Dar nimeni nu voia să depună pentru șantajist, împotriva plantatorului. Nici chiar asociatul lui Pepe, care ducea tratative pentru redeschiderea „Trianonului“, închis de poliție.

Lola nu-l slăbea pe Rui cu rugămintile și cu lacrimile. Și el era mișcat. Jurații dovediră că plantatorii erau încă stăpânii justiției. Exportatorii încercară să-i dea o mână de ajutor lui Pepe. Karbanks îl simpatiza. Și Lola apăru într'o zi plânsă; se spunea că se culcase cu el. Americanul îi dăduse să înțeleagă că numai așa ar fi putut să facă ceva pentru ea. Cel puțin așa se șoptea în Ilhéus. În ceeace privește interesul lui Carlos Zude, acesta fu atribuit insistențelor Julietei. Carlos discutasă cu Karbanks și americanul ar fi spus:

— Bietul Pepe. La urma urmei a făcut tot ce i-a stat în putință ca să ne îndulcească viața, nouă, ăștora de aici, din pustiu! ăsta...

Și se interesa vag, discutând cu membrii probabili ai juriu-

lui, de câte ori i se ivea ocazia. Dar nu luă lucrurile prea în serios și justiția îl sprijini pe plantatorul insultat. Pepe fu condamnat la 6 ani închisoare pentru delictul de rănire ușoară. Procesul fusese intentat pentru rănire gravă. Asta a fost tot ce a putut obține Rui Dantas.

Procesul a stârnit mare vâlvă și sala tribunalului amintea de vechile timpuri ale cuceririi pământului. Ziarele din Ilhéus și din Itabuna publicau reportaje în prima pagină și dădeau fotografiile din sala judecății, în care Lola constituia cel mai atrăgător spectacol. Pepe își trecea batista de mătase peste chelia lucioasă. Procurorul făcu rechizitorul acestei specii de canali și întreținuți care au răsturnat Ilhéusul, aduse elogiile colonelului Federico Pintó: „exemplu de cetățean cinstit și demn, părinte model, om al ordinii în Ilhéus“. Totul se datorește faptului, spunea el, că Federico Pintó s'a dus într-o noapte la „Trianon“ să se repaوزهze, după o zi de muncă, și l-a prins pe domnul Pepe furând la joc. Procurorul îl prezintă pe colonel ca pe îngerul Gavril care salvează banii, ca pe un tată de familie onorabil. Se descrie acțiunea infernală a lui Pepe și se aminti deasemenea despre trecutul murdar al Lolei și al lui Pepe. „Lepădături sociale care infectează viața orașelor civilizate“. În apărare, Rui Dantas fu sentimental și patetic. Vorbi de legitimă apărare, afirmând că Federico a tras cel dintâi. Într-o discuție aparte, procurorul atrase atenția juraților asupra lipsei de probe în această privință. Rui rămase dezorientat și încercă să recurgă la sentimentalism. Zugrăvi un tablou al vieții agitate a lui Pepe, călătorind din oraș în oraș, artist modest, fără mijloace sigure de trai. Această parte a discursului îi aduse mai târziu elogiile din partea lui Zito Ferreira — singura bucurie a lui Rui Dantas în tot cursul procesului. Termină spunând că „soarta crudă“ îl asvârlise pe Pepe pe străzile Ilhéusului, pe el și pe frumoasa lui soție, victimă a aceleiași soarte crude. „Aici colonelul Federico Pintó se îndrăgosti de soția lui Pepe, și fiindcă a fost respins a început să-l urască pe soț. Acesta e adevăratul motiv al încălărării, al gloanțelor trase de amândoi“. Distruse legenda bunului tată de familie în lumina căreia procurorul încercase să-l prezinte pe Federico, caracterizându-l pe colonel drept un ramolit care dădea târcoale Lolei (asistența râdea), oferindu-i cadouri, cerându-i „să dezonzoreze acest cămin care, deși e un cămin de artiști, nu înseamnă că e mai puțin respectabil“. Sfârși

cerând achitarea „unui om care este de două ori victima imperinenței celuilalt: atunci când a încercat să-i păteze cinstea căminului și atunci când a încercat să-l compromită în exercițiul profesiei sale“.

Veni replica și cu toate că procurorul evita să intre în detaliile murdare ale cazului, întreaga poveste a lui Pepe, a Lolei, a lui Federico și Rui fu dată în vileag. Procurorul povesti cu mare lux de amănunte tot ce știa și se vorbea. Sergio Moura, care la cererea Julietei lua parte la proces, afirma după aceea că niciodată în Ilhéus nu se spălaseră în public atâtea rufe murdare. Procurorul începu cu antecedentele lui Pepe, citi notița din „Ziarul din Rio“, arătă vechea fotografie compromițătoare. Cei de față își întindeau gâtul să vadă dacă pot distinge ceva, în timp ce ziarul trecea din mână în mână printre membrii juriului. Apoi procurorul o înfățișă pe Lola ca pe o femeie care a încercat să-l seducă pe Federico, storcându-l de bani cu povești triste, inventate, râzând de el apoi împreună cu Pepa. Colonelul — afirma procurorul cu gravitate — ajută perechea din pură filantropie, fără niciun alt interes personal. Il pusese pe Rui într-o situație ridicolă, numindu-l proaspăt și viitor candidat la un șantaj din partea lui Pepe. Maneca Dantas, care asista și el, se retrase din sală, rușinat. Dar se întoarse curând, ca să asculte replica lui Rui.

Procurorul tot nu isprăvise: cu bani! împrumutați de colonel, Pepe trișa la ruletă și la bacara. Federico Pintó, care simțise acest lucru pe propria-i piele, descoperind că artiștii aceia nevoiași nu erau în fond decât niște aventurieri fără scrupule, a procedat în așa fel încât să nu mai cadă și alții în ghiarele lor. Deaceia l-a demascât pe Pepe în cabaret, având probele în mână. Și atunci, căzu victimă „odiosului atentat“. În ceeace privește glonțul tras, asta s'a întâmplat numai după ce a fost rănit, dar și atunci a tras de fapt în aer, ca să-l intimideze pe desfrânat. Procurorul termină cu un apel adresat juraților, cerând condamnarea lui Pepe, pentru a da astfel un exemplu tuturor aventurierilor care vor să transforme Ilhéusul într'un oraș al destrăbălării, într'un oraș de hoți, de cartofori și de desfrânați. Spuse că glonțul lui Pepe Espinola nu a țintit numai pe colonelul Federico Pintó, ci întreaga societate din Ilhéus.

În replică, Rui Dantas își pierdu cumpătul: mai întâi o numi pe Lola „floare pură“, într'o exagerare patetică ce provoacă ıla-

ritate în sală; apoi rosti insulte la adresa procurorului. Judecătorul interveni și-i ceru să-și modereze limbajul. Rui îl atacă pe Federico, făcându-l bătrân depravat, muieratic, un om care a încercat să-l cumpere și pe soț, și care, văzând că nu-i merge, a turbat de furie. Asistența râdea și Rui se aprindea din ce în ce. Pledând, nu mai ținea seama de latura juridică a afacerii. Pledoaria sa deveni un fel de răfuială personală, plină de injurii violente. În focul discuției, le aminti juraților de judecata posterității. „Justiția — spunea el — a fost făcută pentru toată lumea. Condamnarea lui Pepe Espinola, victimă nevinovată, va dovedi ceeace a compromis și a retrogradat orașul Ilhéus față de celelalte centre mai civilizate: anume, faptul că plantatorii din aceste ținuturi stăpânesc totul, că ei taie și spânzură. Până și justiția a ajuns un bun al lor“.

Pepe fu condamnat la 6 ani. Verdictul se dădu pe la ora 11 noaptea. Lola fu scoasă din tribunal plângând cu hohote. Asistența era foarte agitată. Numai Pepe ieși calm între doi jandarmi. Lumea se îngrămădea ca să-l vadă și-l arăta cu degetul.

Peste trei zile se adunară din nou ca să asiste la îmbarcarea lui pe un vapor al „Bahianei“ cu destinația capitalei, unde avea să fie depus la închisoare. Pe chei se strânsese tot Ilhéusul, ca la o mare sărbătoare. Tineri îmbrăcați frumos, bărbați cu umbrelele deschise din cauza ploii. Era o seară destul de luminoasă și ploua mărunț. Polițiștii fură nevoiți să croiască o pârtie prin mulțime pentru ca Pepe să poată trece. Avea mâinile legate. O fată de 16 ani, foarte drăguță, spuse cu milă:

— Sărăcuțul!...

Dar nimeni n'o auzi. Ei arătau cu degetul, își întindeau gâtul ca să-l vadă mai bine. Cei care stăteau mai în spate, se ridicau în vârfurile picioarelor ca și când numai acum puteau să-l privească în voie, ca și când timp de aproape trei ani, cât stătuse în Ilhéus, nu-l putuseră vedea și cunoaște. Pe chei era un murmur continuu, în timp ce Pepe Espinola trecea, îmbrăcat în cel mai bun costum, cu o țigară de foi în colțul gurii.

20

Cearta dintre Antonio Vitor și Raimunda izbucni mai întâi din pricina muncii pe plantație. Își aruncară vorbe grele. Încă delă începutul muncilor pentru noua recoltă, lui Antonio Vitor îi intrase în cap că Raimunda nu trebuia să mai despice fructe de cacao. Nici ea, nici el. Sosise vremea să arunce securea și

coasa. Nu le mai stătea bine să muncească. Raimunda se împotriva. Ce-i păsa ei de casa nouă, de prețurile urcate ale recoltei, de pantofii la modă, de rochiile de mătase? Până la urmă, Antonio Vitor se înfură și strigă:

— Dacă tu vrei să te duci, du-te, dar să știi că eu nu mă mai duc niciodată...

Raimunda îl privi cu chipul ei mohorit. Nu-și mai recunoștea bărbatul. Se duse totuși la plantație și Antonio stătu toată ziua în casă, umblând de colo până colo, neștiind ce să facă. S'ar fi dus și el, însă acum îi era rușine.

După fiecare noapte de joc și beție, își da tot mai mult seama de urîtenia Raimundei, de faptul că era slută și sfrijită. În multe seri se certară cumplit, pentru că el stăruia cu încăpățănare ca Raimunda să nu mai muncească la plantație.

Neînțelegerea asta se mai datora și faptului că într-o sâmbătă Antonio Vitor o întâlnise la Itabuna pe Vampira. El se ducea mereu la Itabuna să cumpere alimente și să transporte cacao uscată. Vampira își făcea de lucru în cabaretul lui Fifi și când îl văzu pe Antonio Vitor se aruncă de gâtul lui; îl atrase la o masă, comandă bere.

Știa să spună cuvinte de dragoste, știa să mângâie, știa să vrăjească un bărbat. Antonio mai petrecu încă o noapte la Itabuna, comandă șampanie la cabaret. Nu mai gustase șampanie dela nunta donei Ana și dela a lui.

Raimunda era la plantație când el sosi. Antonio se plimba mereu prin casă, neavând ce face. Fu cuprins de remușcări. Își luă coasa, își scoase cizmele și se duse și el să culeagă cacao. Mai mult decât Raimunda se mirară muncitorii văzându-l. La amiază, mănca făină cu carne uscată și munci până la șase seara. A doua zi se duse iar la muncă, dar în a treia plecă la Itabuna.

Noutatea se împrăștiă cu iuteala fulgerului în tot ținutul. Nu trecu mult și Raimunda află și ea cele întâmplate. Ca de obicei, șvonul ajunsese umflat până la dânsa: că Antonio Vitor ține o franțuzoaică la Itabuna, că trăiesc într-o vilă, că face un lux orbitor...

Nu-i spusese niciodată, nimic, bărbatului ei. Se posomorî și mai tare la față și oricine putea să vadă acum pe obrazul ei urmele lacrimilor vărsate în nopțile singuratice, când nu izbutea să adoarmă în patul cel nou, cu care încă nu se obișnuise. Dar dimineața, când se ducea la muncă, era aceeași: cea dintâi la strânsul fructelor, ultima care lepăda securea pentru despicat.

În cabaretul lui Fifi, Antonio Vitor învăța să danseze fox și samba, inițiindu-se și în secretele ruletei.

Colonelul Horacio da Silveira îmbătrânise mult în lunile acelea. Dacă mai înainte nu era decât un moșneag bolnav și aproape orb, acum părea un bătrân cu un picior în groapă. Falsul în testamentul Esterei îl sdruncinase. Cheltuise mulți bani, aproape 200 de contos, dar rămăsese cu plantațiile neatînse, administrând singur întinderea aceea de pământ plantat cu cacao. El era acela care dădea porunci, care tăia și spânzura. Era obligat să-i cedeze lui Silveirinha numai câștigurile unei părți din producția de cacao, lucru de care colonelului nici nu-i păsa. Pentru el, important era ca pământurile, plantațiile pe care le obținuse cotropind ținuturi noi, scoțând recolte colosale de aproape 50.000 saci de cacao, să nu fie, nu numai împărțite, dar nici măcar știrbite. Pământurile acestea, odinioară păduri sălbatice, fără stăpâni, aparținuseră multora și pentru ele Horacio luptase cu arma în mână, în fruntea altor cuceritori; la acestea se adăugau pământurile luate cu binele, cu forța sau prin fel de fel de falsuri și mașinații diabolice, dela micii proprietari. O regiune întreagă de plantații care se țineau lanț, întinzându-se în tot ținutul Ilhéusului și Itabunei. Cea mai mare plantație de cacao poate chiar din întreaga lume. Așa erau plantațiile colonelului Horacio da Silveira. În ciuda celor 84 de ani ai săi, gârbov, numai piele și os, reumatic, Horacio se târa zilnic pe veranda conacului, de unde dădea ordine cu vocea obosită și aspră, răgușită din cauza guturaiului cronic. În zilele agitate ale procesului pentru întocmirea inventarului, odată cu venirea și plecarea lui Rui Dantas, totul fusese pus în mișcare. Dar trecuse și asta. Câștigase procesul, plătitise cheltuielile, deasemenea și partea cuvenită fiului. Banii îi ținea depozitați la bănci. Agitația, încordarea din timpul procesului trecuseră și Horacio îmbătrânise și mai mult. Se simțea din zi în zi mai neputincios să conducă lumea lui de arbori de cacao. Acum îl lăsa tot mai des pe vâtaf să facă cum îl tăia capul și răspundea monosilabic la întrebările funcționarilor din administrație. După acea artificială întinerire căpătată în ardoarea luptei, recăzu în apatia bătrâneții, nedorind altceva decât să asculte de pe veranda conacului cântecele muncitorilor din barcaze și dela cuptor. Nu protestă când salariile muncitorilor fură mărite. Era o epocă turburē, pe care el n'o înțelegea. Acum avea cuvânt greu în hotărârile politice ale partidului său, care, fiind

În opoziție, căuta să câștige cât mai mulți aderenți în vederea alegerilor. Ajuta partidul cu bani. Pe vremea luptelor politice din Itabuna, tocmai câțiva oameni să tragă o chelăneală sdravănă unor fasciști. El nu mai voia să se amestece direct în politică și ceru lui Maneca Dantas să-i indice candidații. Măinile lui uscate, uriașele lui mâini de altădată, erau acum numai piele și os. Le apropia de ochi încercând să le distingă forma, așa cum zadarnic încerca să distingă, pe frumoasele plantații, florile sau fructele de aur care îndoiau crengile arborilor. Nu mai deosebea nimic, nici atunci când, sprijinit de brațul negrului Roque, se plimba printre arborii din cea mai apropiată plantație. Acum, mâinile, mâinile lui uscate îi serveau de ochi, pipăind fructele de cacao, trunchiurile și crengile:

— E bun de cules...

Negrul Roque aproba:

— Da, stăpâne...

Acestea erau pământurile din Siquieiro Grande, cele mai bune pământuri din lume pentru cacao. Colonelul păsea pe bulgării negri, pipăind copacii cu mâna, ca și cum ar fi mângâiat trupuri calde de femei. De câte ori se întorcea acasă, după aceste plimbări din ce în ce mai rare, aducea cu el un fruct de cacao pe care-l ținea mult timp lângă dânsul, stând pe banca tare de pe verandă, cu picioarele atârând, cu bărbia sprijinită în pumn. Privea drept înainte: totul plutea ca într-o ceață, dar el știa că ceața izvora din ochii lui, că până departe se întindeau plantațiile pline cu arbori de cacao, plantații cucerite de el. Și asta îi era deajuns ca să alunge monotonia vieții, acum, când se afla în pragul morții. Aproape nimic nu-l mai lega de lumea înconjurătoare, de portul Ilhéus, la a cărui construcție contribuise și el. Lumea lui se redusese la hotarul plantațiilor pe care le stăpânea și în această lume numai el porunceă, numai el era ascultat, numai vocea lui avea autoritate. Și ce frumos era!... Pentru Horacio da Silveira, plantațiile de cacao erau tot ce poate fi mai frumos pe lume. Nefiind credincios (făcea danii la biserică mai mult din interese politice decât din convingere), credea totuși în poveștile neroade ale muncitorilor. El niciodată nu se gândise nici la rai, nici la iad. Dar dacă cineva l-ar fi întrebat prin surprindere cum arată raiul, ar fi răspuns cu siguranță că acolo trebuie să fie neapărat o plantație de cacao, veșnic încărcată cu fructe galbene, care pătează cu aur umbrele arborilor...

În această stare, către sfârșitul vieții sale sbuciumate, află

Horacio de noul proces intentat de Silveirinha. Era procesul în care bătrânul trebuia să fie declarat iresponsabil. De data asta, Maneca Dantas sosi însoțit de fiul său. Avocatul, sincer indignat, spuse că Silveirinha comitea o infamie. Se simțea și el puțin vinovat, deoarece, din cauza procesului cu Pepe, neglijase, într-o oarecare, măsură, interesele colonelului. Judecătorul ceruse un consiliu medical pentru examinarea colonelului.

Discutau în timp ce ploaia răpăia pe plantații. Gândurile lui Horacio colindau departe. Atitudinea lui era acum cu totul alta decât aceea pe care o luase când primise știrea primului proces. Atunci se frământase, luase măsuri de precauție, condusesese totul. Maneca îi atrase atenția că în cursul acelei săptămâni avea să primească vizita doctorilor.

— Unul a fost ales de mine, colonele, al doilea de Silveirinha, al treilea a fost propus de judecător. E un medic tânăr, de curând sosit la Bahia, specialist... explică Rui.

— Lasă-i să vină. Lasă-i să vină, cumetre. Am să le trimit în coastă câteva gloanțe... Nimeni nu va pune piciorul în plantațiile mele.

— Dar, colonele, e cu neputință, spuse Rui. Trebuie să accepți examenul medical... Dumneata nu ești nebun și medicii o vor constata. Dumneata ești un om normal. Vei câștiga procesul. E destul ca expertiza medicală să arate că dumneata ești capabil să-ți administrezi singur averea...

— Nimeni nu va pune piciorul în plantația mea. Am să-i împușc...

Acum devenise aproape indiferent. Asculta doar cum cădea ploaia pe ntinsul plantațiilor lui. Rui Dantas clătină din cap privind spre tatăl său, care nici el nu aproba atitudinea colonelului.

În cele din urmă, Horacio spuse:

— Cumetre, tu care te-ai învățit prin lumea asta aleasă, bagă-le'n cap doctorilor ăstora să nu mai vină; am să-i împușc...

Și deveni iarăși nepăsător, ca și cum n'ar fi avut ce discuta. Pentru el, afacerea era încheiată, nu mai făcea să-și piardă timpul cu asta. Negresa Felicia anunță că-i așteaptă pe masă cafeaua cu lapte, prăjituri și banane. Îmbătrânise mult și ea; albise toată și deabia mergea. Rui Dantas privea bătrânica aceasta și se gândea că de fapt Silveirinha avea dreptate. Dar îl revoltau metodele lui.

La masă, Maneca și Rui încercară din nou să deschidă discuția. Horacio morfolea din greu banana între gingii, înainte de-a o înghiți. Nu mai avea niciun dinte.

— Dacă dumneata vei persista în atitudinea asta, vei pierde totul. Se vor baza pe refuzul dumitale pentru a declara că întradevăr ești nebun...

— Băiete, eu nu sunt nebun... Am să-l împușc pe doctorul care va îndrăzni să se-arate pe-aici. Nu vreau să joc comedia asta. Înțelegi? Nu vreau!

Acum se mai înviorase parcă, dar asta numai pentru câteva clipe.

— Măine, poimăine am să mor și nu vreau să mă dau în spectacol. Eu nu sunt măscărici... Eu sunt colonelul Horacio da Silveira. Am să-i împușc...

Și din nou căzu în amorțeală, lăsând nevățuită cafeaua din ceașcă. Maneca și Rui Dantas își luară rămas bun. Horacio se târî până pe verandă ca să-i conducă. Imbrățișându-l pe Maneca Dantas, îi spuse:

— Poate n'o să ne mai vedem, cumetre... Ea e de vină... Toate astea din vina ei sunt... Spune-le doctorilor să nu calce pe-aici; am să-i împușc. Adio, cumetre...

Maneca Dantas simțea cum îi vin lacrimi în ochi. Se uita la plantații, lung, fără să poată scoate o vorbă. Rui Dantas încălecăse și-l zorea:

— Haide, tată, se face târziu...

Maneca îl strânse pe Horacio la piept, sigur că n'avea să-l mai revadă. Se simțea parcă desrădăcinat cu totul; era ca și cum s'ar fi sfârșit o epocă și ar fi început alta. Ploaia nu încetase și stropii de apă udau coapsele callor. Rui Dantas spuse trist și oarecum enervat:

— E sfârșitul, tată... Nu știu cum se va termina toate astea. Maneca Dantas își privi fiul și lacrimi fierbinți îi scaldară obrazul sbârcit. El ghicea cum aveau să se termine toate astea.

In zadar aștepta Lola un răspuns dela Pepe. În cele din urmă plecă la Bahia, cumpără fructe, alimente, dulciuri, ruîarie și apoi se duse la penitenciar. Dar Pepe refuză s'o primească, nu voi nici măcar să stea de vorbă cu ea. Ii lăsă lucrurile împreună

cu o scrisoare. La hotel plânse până când veni Rui Dantas. Avocatul îi îndeplinea toate dorințele, dar fidelitatea asta a Lolei față de Pepe îl săcăia, îl durea, făcându-l să se simtă trădat în fiecare zi. Acum lua și el morfină și cocaină, mai mult chiar decât ea, părăsind procesul lui Horacio, biroul de avocat, chiar și sonetele sale romantice.

Scrisoarea pe care Lola o aștepta de luni de zile, ca răspuns la rândurile ei disperate, nu sosi niciodată. Un condamnat din Ilhéus, pus în libertate condiționată, îi dădu știri despre Pepe. Aceste știri erau destul de triste. Pepe lânzezea în închisoare, tăcut, slăbind din zi în zi. Ceilalți deținuți îl respectau, și el trăia izolat de toți, cufundat în gânduri triste.

Îi scrise din nou, îi trimise bani, dar nici de data asta nu primi răspuns. Aturci expedie pentru ultima oară, o scrisoare de adio. Cuprindea numai patru cuvinte de dragoste.

Se omorî într-o dimineață, după ce se închisese în locuința ei. Seringa cu care își făcuse injecția mortală zăcea pe parchet, alături de brațul ei alb și frumos ce atârna, moale, în jos. Capul îi alunecase de pe pernă, iar părul ei lung, despletit, se revărsa peste pat ca niște raze de aur.

23

Intr-o zi, spre sfârșitul celui de-al doilea an al urcării prețului la cacao, Partidul Comunist, cu toate persecuțiile la care erau supuși membrii săi, organizează un meeting în port. Comuniștii încercau să lămurească poporul asupra adevăratei semnificații a urcării, să arate ce reprezentau în realitate prețurile umflate înregistrate la recolta de cacao. Acum aveau mai multe elemente la îndemână și puteau să infățișeze cultivatorilor întregul adevăr. Era evidentă lupta dintre Schwartz și Horacio (nimeni nu mai spunea „lupta dintre Silveirinha și Horacio“, atât de mult influența neamțul mersul evenimentelor) și apoi mai era și chestiunea Companiei de Omnibuse. Odată cu formarea noii societăți anonime, celelalte companii fură scoase la licitație, fapt care-l bucură grozav pe Marino Santos. Ceeace nu-i plăcu însă, fu constatarea că era director numai cu numele; îl sileau să rupă vechile contracte cu plantatorii, să întrebuințeze camioanele numai pentru serviciile lui Karbanks, Zude, Schwartz și Rauschnig. Se apropia epoca alegerilor și partidele socoteau că trebuie să în-

ceapă acțiunea de atragere a maselor în campania electorală. Pentru prefectura din Ilhéus existau trei candidați probabili: Carlos Zude pentru partidul oficial. Silveirinha pentru fasciști și Maneca Dantas reprezentând opoziția. Partidul Comunist se hotărî să nu prezinte un candidat al său, ci făcu apel la micii cultivatori să se unească în jurul unei singure candidaturi, aceea a lui Maneca Dantas, de pildă, pentru înfrângerea lui Carlos Zude și a lui Silveirinha. Amândouă candidaturile, lămurea manifestul răspândit, reprezentau imperialismul străin, capitalul antinațional, german sau american. Se hotărî să se facă un meeting, să se protesteze deschis împotriva manevrelor care duseseră la urcarea prețurilor. Această acțiune ar fi putut să aibă un efect mare. Poliția se pregăti să-l împiedice. Atunci Partidul hotărî să-l țină, când toată lumea pleca dela slujbă, când ieșeau muncitorii dela depozitele de cacao și dela fabrica de ciocolată. Agitatorii din fabrici și din port, dela căile ferate și de pe vapoare, adunară lumea pentru ora 5 după amiază, în piață.

Era cam în fața edificiului firmei „Zude & Co.“, aproape de „Exportatoarea“. Joaquín îi spusese de cu seară Julietei Zude:

— Dacă vrei să veдеți ceva frumos, duceți-vă mâine la ora cinci în port.

Ea stătea la fereastra biroului lui Carlos și, la un moment dat, observă o mișcare neobișnuită; grupuri compacte de oameni care se îndreptau spre port. Deodată meetingul începu și Julieta, părăsind fereastra, străbătu biroul soțului:

— Unde te duci? o întâmpină Carlos.

— Până aici, aproape, viu numaidecât... răspunse ea fără să se întoarcă.

Totul se petrecu repede și în ordine. Conducătorii sosiră într'un automobil care trase mai la o parte. Steagul roșu fu prins de radiatorul unui taxi de piață, fără a opri motorul. Un docher începu să vorbească îndată. Când Julieta ajunse lângă mulțimea care se îngrămădea cu strigăte de „trăiască“ și „moarte“, negrul vorbea atacând pe marii exportatori și pe fasciști, lacheii imperialismului. Rosti numele lui Karbanks, îl numi „cel mai mare agent al imperialismului“. Mulțimea aprobă. Și când îl făcu pe Schwartz „venetic“, „spion al Gestapo-ului“ multă lume, chiar dacă n'avea nimic de a face cu el, începu să huiduiască, deoarece neamțul devenise foarte nepopular în urma afacerii Horacio. Negrul continua să arate că Partidul Comunist nu apăra în acest moment numai interesele muncitorilor, ci interesele tuturor ele-

mentelor progresiste din regiune, care nu voiau să vadă Brazilia sbătându-se în ghiarele străinilor. Apăra deasemenea și pe cultivatori, cu toate că cerea un salariu mai mare și un tratament mai bun pentru muncitorii de pe plantații.

Julieta rămase mirată în fața acestui spectacol. Nu auzea cuvântul oratorului, și nici nu putea prinde sensul frazelor, dar spectacolul o mișca: era un moment minunat acela în care oamenii își riscau viața și libertatea pentru transformarea lumii. Îi vedea în acțiune și-l găsea mare pe docherul negru care vorbea. Oamenii aceștia, care strigau „jos“ și „trăiască“, i se păreau capabili de cele mai mari realizări. Steagul roșu dădea un colorit romantic întregii scene și Julieta văzu aproape de ea un mulatru știrb care murmură cuvinte de aprobare și amenințare:

— Așa... Afară cu imperialiștii...

Julieta îi surse, solidară cu el; îl găsea un om cumsecade, cu barba lui țepoasă și gura fără dinți. Dela fereastra clădirii, Carlos Zude privea îngrijorat. Nu știa unde se dusesese Julieta și se temea să nu i se întâmple ceva. Din biroul său chemase poliția la telefon. În fața docherului care vorbea se afla o gardă de câțiva oameni solizi. Poliția și fasciștii nu vor întârzia să sosească și cei care făceau de gardă priveau scrutați mulțimea și pe probabili provocatori. Era fel de fel de lume: muncitori dela fabrica de ciocolată, din port, dela depozitele de cacao, cultivatori, funcționari comerciali, fete dela localurile din apropiere. Era și Rosa, care striga mai tare decât toți, fără să știe însă dece, poate din simpla plăcere de a striga.

Începu să vorbească alt orator. Deabia acum Julieta îl zări pe Joaquin în spatele mașinii; el îi surâse cu surâsul lui scurt și prietenos. Noul orator era un profesor. Încercă să explice necesitatea formării unui bloc electoral, care să cuprindă pe marii cultivatori, pe micii producători, pe comercianți și pe toți acei care erau amenințați de exportatori, unindu-se în lupta politică și cea economică. Vru să vorbească despre cooperativă și despre alegeri, dar sosi poliția ca să împrăștiie adunarea. Polițiștii se apropiară trăgând focuri în aer. În fruntea lor venea comisarul specialist în chestiuni politice. Garda se încăieră cu polițiștii și cu fasciștii care veneau împreună cu ei. Oratorul continua discursul său cu tot vacarmul și cu toate că nimeni nu-l mai asculta. Julieta observă că Joaquin dădea ordine. Începură arestările; grupul cel mai important scăpă, în automobilul care-i adusese. Printre ei se afla și docherul negru. În ultimul moment, înainte de-a sări în

automobil, smulse steagul dela radiatorul taxiului, îl desfășură, dădu un pumn unui polițist, și-o luă la goană spre strada în care se afla mașina. Intelectualul care vorbea fu arestat. Julieta îl căuta pe Joaquin. Deodată îl auzi vorbind în spatele ei:

— Hai cu mine și să discutăm ca și cum n'am avea nimic de a face cu astea... Se întoarse. Ii zâmbi, oarecum încurcată. Por-niră îndreptându-se spre casa „Zude, Frații & Co.". Gardianul îi ajunsese din urmă și tocmai întindea mâna când o recunosc pe Julieta Zude; rămase mirat. Ea discuta cu Joaquin, răzând, însă mâinile îi tremurau.

La colțul „Exportatoarei“, Joaquin își schimbă direcția, îndreptându-se spre cheiul pe care începeau să se aprindă luminile. Julieta îl văzu mergând din ce în ce mai repede. De departe, el îi trimise un salut. A doua zi, Sergio îi povesti că Joaquin se ascunsese în casa unui prieten.

Julieta îl zări pe Carlos la fereastră. Era atât de agitată, încât îi zâmbi soțului salutându-l cu mâna. Carlos o aștepta neli-niștit:

— Dar ce ți-a venit?...

— Am vrut să văd...

— Nu știi că sunt comuniști?... Sunt în stare de orice...

Ea zâmbi într'un chip atât de enigmatic, încât Carlos Zude, neobișnuit să înfrunte situațiile complicate, se miră:

— Ce-i cu tine?

— Nimic... Se pare că ți-e frică de comuniști...

— Frică? Ești nebună... O să-i snopim... Niște nenorociți!

— Nenorociți... spuse ea și zâmbi din nou.

Carlos era turburat; întrebă:

— Cine e băiatul care era cu tine?

— Tânărul acela? Nu știu... În momentul încăierării m'a scos din mulțime... O fi vreun cunoscut de-al tău...

— Slavă domnului că n'ai pățit nimic. Și, distrat, se reîntoarse la preocupările lui comerciale.

Comisarul de poliție intra în birou relatând faptul:

— Am pus mâna pe trei... Pe al care vorbea și pe încă doi... Ceilalți ne-au scăpat, însă suntem pe urmele lor.

Carlos Zude ceru multă energie. Comisarul afirmă că nu va mai lăsa să rămână niciun comunist în Ilhéus, nici măcar „de sămânță“. Dar chiar a doua zi, pe zidul casei exportatoare a lui Schwartz, apăru o lozincă întinsă dela un capăt la celălalt și scrisă cu catran: „*Jos naziștii și imperialiștii*“. Ceeace-l mira

mai mult pe Carlos Zude era faptul că găsea aproape zilnic, pe biroul său, manifeste ale Partidului Comunist. Privea cu neîncredere pe fiecare dintre funcționari. Julieta închidea ochii și-l vedea pe negru, superb, doborînd polițistul cu un pumn, smulgînd steagul și sărind în automobil, cu pânza roșie a drapelului strâns lipită la piept.

24

In urma acestor evenimente, Carlos Zude se duse la Bahia, să discute cu guvernatorul statului. Se întoarse împreună cu Karbanks. Lumea bună din oraș îi întâmpină la aeroport pe cei doi exportatori, arătați de unul din ziarele locale ca fiind: „factorii principali ai actualei prosperități a regiunii“. Săptămîna aceea fu una din cele mai glorioase pentru ținutul plantațiilor de cacao, deoarece prețurile urcară ca niciodată, atingînd o cîmpe de necrezut: 52.000 de reis sacul. Față de faptul acesta, care umplea de bucurie inima oricui, toate celelalte evenimente fuseseră date uitării. Pepe Espinola și procesul său scandalos fu și el uitat. Nimeni nu mai vorbea de colonelul Horacio și de procesul odios al lui Silveirinha, de Julieta și Sergio, de Rui Dantas care avu accese de nebunie. Medicii spuneau că acestea se datorau stupefianțelor. Uitaseră tot, deoarece cacaoa ajunsese la cincizeci și două de mii de reis. Era ceva nemaipomenit. Nici aurul nu valora cît fructul de cacao, acest fruct care era cumpărat la prețuri ne mai văzute, de către exportatori. Pe nimeni nu-l mai interesa decît grămada de bani pe care putea s'o cîștige. Căpitănelul Juan Magalhaes băgase în plantație toți banii din această recoltă și mai mult de jumătate din cei de pe recolta viitoare. Zâmbea cînd îl întâmpină pe Carlos Zude la aeroport. Venise la Ilhéus să caute altoiuri de cacao pentru prima plantație de pe terenul defrișat. Profită de ocazie pentru a se duce să-l primească pe acela pe care mulți începuseră să-l numească „binefăcătorul regiunii“. Maneca Dantas, amărît din pricina bolii fiului său, cît și de întîmplarea cu Horacio, se duse și el la aeroport. Era unul din oamenii bogați ai ținutului, candidat la postul de prefect și medicii spuneau că ar fi fost deajuns ca Rui să lase cocaina pentru a se vindeca. Dar, după fiecare criză, tînărul reîncepea să ia stupefiante, singura amintire ce-i mai rămînea dela Lola. Aproape toată lumea bună a orașului se afla pe aeroport și Car-

los Zude simți o adâncă satisfacție lăuntrică în momentul în care coborî din avion. Cei doi seniori înaintau triumfători, strângând mâini, primind îmbrățișări. Era multă lume, și Maneca Dantas reuși să-l îmbrățișeze pe Carlos Zude numai când exportatorul se îndreptă spre automobil. Carlos îi repeta lui Karbanks, care între timp se instalase în automobil, vechea frază, fraza aceea referitoare la colonei: „sunt ca niște copii mari și timizi“...

Zito Ferreira, care venise și ei la aeroport, pregătind terenul pentru viitoarele lui coțcării și care se afla aproape de automobil, îl auzi pe Carlos și le spuse celorlalți din jur:

— Astea-s vorbele lui Reinaldo Bastos.

25

A fișul „Ziarului din Ilhéus“ anunță într-o zi: „A murit colonelul Horacio da Silveira“. Nu dădu amănunte și deabia mai târziu poporul află cum murise cel mai mare plantator de cacao. Se strâneau în fața afișului și se întrebau unii pe alții, cerând amănunte asupra faptului, dar de aflat, aflară povestea doar când se întoarseră polițiștii dela Itabuna. Apoi, totul fu umflat cu amănunte scornite, cu fraze și gesturi. În felul acesta, cei care știau ceva despre Horacio, mai mult din auzite, complectară figura lui de neuitat. La prefectura din Ilhéus se afla un portret al colonelului de pe vremea când avea 50 de ani și era șeful politic al regiunii. Una din acele fotografii mari, făcute la San Pablo, în care toate fețele oamenilor sunt roze iar ochii albaștri. Dar nimeni nu se ducea să vadă portretul, pentru a-și întipări în minte figura colonelului, deoarece fiecare locuitor, din cele mai îndepărtate colțuri ale ținutului de cacao, avea în minte imaginea lui Horacio da Silveira, Seniorul din Siquieiro Grande.

Îl primise pe medici cu gloanțe, și comisia desemnată de judecător se întorsese înspăimântată la Itabuna. Scăpaseră ieftin. Dar asta a făcut ca niciun medic să nu mai accepte această misiune grea și periculoasă. Atunci judecătorul, la presiunile avocaților lui Silveirinha, îl bombardară pe Horacio cu citații. Avocații redactau petiții cerând ca Horacio să fie declarat iresponsabil. Considerau că acest dispreț al legii și faptul că trăsesese cu pușca în medici constituia o probă evidentă că facultățile mintale ale colonelului nu erau normale. Obținură diagnosticul unui medic psihiatru, profesor la Facultatea din Bahia. Ultima citație punea

în vedere că dacă Horacio nu va veni la Itabuna, va fi declarat incapabil de a-și mai administra averea și judecătorul va numi un tutore. Horacio nici nu se sinchisea de toate astea. Își mobilizase oamenii la hotarele plantației, cu armele gata, pentru a împiedica intrarea oricărui necunoscut. Vlăganii aceștia primeau citațiile și le duceau lui Horacio. Colonelul pune pe vâtaf să i le citească și apoi le rupea în bucățele pe care le arunca în vânt; câteodată îi cădeau pe față și le îndepărta cu mâna tremurătoare. Acum aproape că nu mai ieșea din odaie; doar vâtaful și Felicia puteau să pătrundă până la el. În fața nereușitei ultimei citații, judecătorul din Itabuna chemă la o consfătuire pe avocații lui Silveirinha și pe Rui Dantas, care de curând mai avusese o criză. Era hotărît să-l declare iresponsabil pe colonel, spunând că bătrânul nu putea să se prezinte deoarece nu mai era în stare să călătorească și sugera ideea ca el să se deplaseze acolo, împreună cu medicii. Dădu asigurări că Horacio va primi și se va supune examenului. Pe de altă parte, spre surpriza generală, Silveirinha refuza să se ducă; nu voia, în ruptul capului, să ia în primire plantațiile, atâta vreme cât tatăl său se mai afla acolo, viu. Tremura de frica lui Horacio. Judecătorul dădu din cap, fără să găsească soluția acestui caz complicat. Socoti că nu poate să accepte sugestia lui Rui. Era încurcat și pentru că nu se găsea niciun medic care să accepte această grea sarcină și pentru că Silveirinha refuza să-și ia în primire averea, atâta timp cât Horacio mai era acolo.

— Locul unui nebun e la ospiciu...

— Dar eu nu sunt competent să-l bag într'un ospiciu. Dumnezeua preiei moșia, averea și pe tatăl dumitale. Îngrijește-l... Și sentința fu publicată câteva zile mai târziu. De data aceasta, Horacio luă cunoștință de ea. Trimise după judecător, care veni însoțit de doi soldați, aducând hârtia în care judecătorul îl declară incapabil să administreze plantația pe care el o îngrijise o viață întreagă. Când intrară în conac, colonelul zăcea în vechiul pat de nuntă. Rămaseră în picioare, la ușă. Horacio deschise ochii;

— Cine e aici, Felicia?

Vâtaful răspunse:

— Sunt oamenii pe care i-ați chemat dumneavoastră... Ai dela poliție...

— Hm! Și se dădu jos din pat, greoi, căutând papucii cu picioarele. Ofițerii de justiție înaintau:

— Nu e nevoie să vă deranjați, domnule colonel. Am venit numai spre a vă aduce la cunoștință...

Dar Horacio se ridică în picioare:

— Că pământurile mele sunt ale lui... am luat cunoștință, tinere. Spune-i să vină, îl aștept...

Puterile începeau să-l slăbească. Se așeză în pat, fără să isprăvească vorba:

— Vă rog să-mi faceți o favoare. Să-i spuneți lui, fiului meu, să vină, că-l aștept... N'am putut s'o ucid pe mamă-sa fiindcă abia după ce a murit am aflat că nu fusese cinstită... Dar despre el știam... știam mai dinainte... Vă rog spuneți-i să vină, îl aștept... Să vină imediat...

Se întoarce spre vătăf. Era din nou colonelul Horacio da Silveira, conducând o luptă:

— Plătește băiatului pentru serviciul pe care mi-l face... Plătește-l bine...

Se așeză din nou în pat, cu papucii în picioare, sprijinindu-și capul pe perna tare, neîmbrăcată.

„A murit ca o păsărică“, spunea mai târziu Felicia.

26

Ternoul lui Varapau mai lumină odată cărările plantațiilor de cacao. Căpitanul Juan Magalhaes planta pueți de cacao pe terenurile defrișate. Maneca Dantas îl înjura pe Silveirinha, la înmormântarea lui Horacio; Federico Pintó juca la bursă; Julieta se întâlnea cu Sergio la Asociație și visa la o viață nouă; Pepe lânzezea în închisoare; Zito Ferreira îl escroca pe Marino Santos; Antonio Vitor o lăsase pe Raimunda găsindu-și o amantă; Joaquin muncea în ilegalitate; Gumersindo Bessa fusese numit girantul noii case exportatoare „Schwartz și Silveirinha“; Rita, cu un copil în brațe, se mutase în cartierul prostituatelor, după ce fusese părăsită de colonelul Federico; Reinaldo Bastos visa la o avansare în casa Zude și o bârlea pe Julieta. Cacaoa țara cu sine toate aceste destine, în vremea celei mai mari urcări înregistrate în ținutul dela sud de Bahia. Scandalurile se țineau lanț. Inșă nimic nu putea să întunece veselia orașului San Jorge din Ilhéus, veselie care scânteia din toate cabaretele sale și râdea prin gura cocotelor, în nopțile de orgii. Circula un cuvânt magic, pe care toți îl pronunțau cu patimă: cacao.

Serbările de San Jorge, la începutul celui de al treilea an al urcării, fură de o măreție ne mai pomenită. Noua catedrală era aproape gata, slujba religioasă fusese săvârșită în ea, și de acolo urma să pornească procesiunea. Veni multă lume din plantații; din Itabuna, de prin sate, din Itapura. Hotelurile erau supraîncărcate. Sosise și Antonio Vitor, care iscăli în biroul lui Carlos Zude, încă o chitanță de 13 contos, 10 pentru plantații, 3 de cheltuială. Înainte de a se retrage, Carlos Zude îi spuse:

— E o chestiune neplăcută pentru dumneata, domnule Antonio...

Antonio Vitor crezu că exportatorul făcea aluzie la Vampira. Încercă să se desvinovățească, să explice cum s'a întâmplat, când Carlos Zude îl lămurii:

— E vorba de fiul dumitale, domnule Antonio. E urmărit ca fiind comunist. Se spune că e periculos... Cum se face că s'a băgat în asta? E mai rău decât dac'ar fi hoț...

Antonio Vitor căuta să-l convingă că așa fusese Joaquin de când îl știa: un descreierat, n'avea nici în clin nici în mână cu el. Dacă vor pune mâna pe dânsul, vor face foarte bine... Cine l-a pus să-și facă de cap? Mă-sa o să sufere, ține mult la el...

Carlos Zude se plânse că nu putea face nimic pentru Joaquin. Dac'ar fi fost vorba de altceva, el ar fi putut interveni, dar să ajute un comunist, e imposibil, cu adevărat imposibil.

Procesiunea porni pe la ora cinci. Participa toată lumea bună. Episcopul mergea sub baldachinul purtat de prefect, Carlos Zude, Antonio Ribeiro și Maneca Dantas. Clopotele sunau a sărbătoare.

Costumele elegante, automobilele de lux, risipa de aur din altar, toate arătau puterea fructului de cacao. Elevele dela școala de călugărițe cântau cu glas subțire rugăciuni și osanale. În momentul binecuvântării, episcopul mulțumi sfântului Jorge pentru bogăția pe care o dăruise orașului său, Ilhéus, și își binecuvântă credincioșii. Clopotele răsunară din nou. După aceea avu loc un bal la prefectură și o mare serbare la „Trianon“.

În schimb, la Olivença, Oxossi prezicea o nenorocire într'un viitor apropiat. Rosa dansa în onoarea sfântului, vântul scutura arborii de cacao.

Pe când procesiunea străbătea străzile Ilhéusului Julieta se

afla la Sergio, la Asociația Comercială. Spre înserat, procesiunea trecu prin piața Seabra, unde se ridicau clădirile Asociației și prefecturii. Dindărătul perdelelor, îmbrățișați, Julieta și Sergio priveau cortegiul care înainta încet, în bătaia luminilor de curând aprinse. Rugăciunile de mulțumire se urcau până la cer. Sergio se gândi la un poem.

În dimineața zilei următoare, Antonio Vítor își făcu iar apariția în biroul lui Carlos. Avea nevoie de 100.000 reis, bani de drum. Exportatorul se miră:

— Dar deabia Țeri ai ridicat 13 contos, domnule Antonio...

Antonio Vítor plecă fruntea:

— E adevărat, domnule Carlos. Dar vedeți, am fost la „Trianon“ și apoi la ternoul lui Ipicilone...

Carlos Zude răsă și ordonă să i se elibereze o chitanță de 500.000 reis. „Ia 500.000, poate o să-ți trebuiască!“ — și-i înmână hârtia. La plantații, Raimunda despica fructe de cacao.

28

Sus, pe colina Victoriei, în fața cimitirului, în noaptea de San Jorge, poetul Sergio Moura îi declama lui Joaquin poemul său. Ascunzătoarea șoferului era într-una din casele din apropiere. Sergio era unul din puținii care-l vizitau. În noaptea aceasta veni ca să-i aducă bani. Apoi îi vorbi despre poemul pe care-l scrisese în după amiaza aceea, după procesiune. Joaquin vru să-l audă. Jos, orașul strălucea cu miile sale de lumini. Sergio Moura declama:

*Din vârful muntelui priveam,
Călare, fâlnic, pe cetate.*

.....

*Noaptea, Ilhéus, strălucitor
Ca un taur de fosfor, greu
Prăvălit într'un somn sonor,
Pare un grandios trofeu.*

.....

*Urzesc în umbră un vis maur
Pe ale nopții moi lăripe
Blând peste cer desfășurate.
Ilhéus, în aceste clipe*

*Este asement unui taur
Care'ncolțit de cruzi centauri
Pentru-ai săi ochi de nestemate
Și pentru inima-i de aur,
Gonește, tremurând de spaimă
Cu haita de jivini în spate...*

.....

*Ilhéus strălucește'n noapte
Ca un imens taur de foc.*

Când Sergio își termină poemul, Joaquin se ridică:

— Ochi de nestemate, tovarășe... Da, da... Și centaurii au obosit să mai dea de mâncare taurului, iar acum se pregătesc să-l mănânce, să-i smulgă ochii de nestemate...

Sergio întreabă:

— Și nu se mai poate face nimic?

— Am făcut tot ce ne-a stat în putință pentru a-i lămuri pe plantatori. Dar ei n'au vrut să ne creadă, spun că suntem mai răi decât asasinii. Îi bagă la închisoare pe-ai noștri.

Privi orașul, jos, în vale.

— Dar nu vom înceta lupta. Vom merge înainte până vom lichida hidra asta imperialistă... Va fi greu, tovarășe Moura, dar nu-i nimic, vom răzbi. Deaceia suntem noi comuniști... Acum încep alte vremuri. Timpul cuceritorilor, al exportatorilor, a trecut; a venit al nostru... Va începe...

Stăteau la marginea prăpastiei. Vedeau orașul jos, în vale, „taurul de foc“ cu ochi de nestemate de cacao. Era la miezul nopții. În jur domnea o tăcere adâncă. Cei doi oameni, alături, auzeau vag sgomotele îndepărtate pe care le aducea vântul, sgomote surde, muzică și cântec, un cântec fals. Joaquin se opri:

— Ce-o fi?

Sergio îl lămură:

— Ternoul de Ipicilone care se adună... În fruntea lui se află mereu Karbanks...

— Dau de băut taurului, așa îi vor scoate mai ușor ochii.

Cântecele se pierdeau în cartierul prostituatelor. Luminile orașului străluceau în noapte. Cei doi bărbați coborîră dealul Conquista.

SCADEREA PREȚURILOR

I

Ternoul lui Ipicilone apăru pe străzi pentru ultima oară în noaptea de 1 Ianuarie a anului care ar fi trebuit să fie al patrulea de urcare a prețului la cacao. În realitate, fu primul an al scăderii. Dar nu era numai ternoul lui Ipicilone; mai erau trei care ieșeau, respectiv: dela „Trianon“, dela „Bataclan“, și dela „El Dorado“. Inșă, în acea noapte de an nou, toate trei se contopiră într'o singură ceată pe străzile Ilhéusului, în aurul mort al zorilor. Mergeau bărbați și femei beți, în fruntea cărora Karbanks ținea drept steag al ternoului, o pereche de chiloți femeiești. În mijlocul străzii, cineva propuse ca domnul Karbanks, factorul principal al actualei prosperități al Ilhéusului, să fie ridicat pe umeri. Altuia i se păru prea puțin, și propuse ca americanul să fie ridicat pe umerii femeilor. Așa și făcură. Femeile se strânseră și susținură corpul mătăhălos al domnului Karbanks. Pătrunseră cu toții în San Sebastian, cartier în care trăiau prostituatele cele mai scumpe. De atunci ternoul lui Ipicilone n'a mai ieșit pe străzile Ilhéusului.

2

In ziua de 2 Ianuarie, „Ziarul de seară“ publică o telegramă datată din New York, care anunța o mare scădere a prețurilor la cacao. Dela 47.000 reis, valoare pe care o atinsese în ziua de

31 Decembrie, cacao coborî la 30.000; în ziua aceea știrea nu avu un efect prea mare asupra marilor și micilor producători. Mai erau încă orbiți de fastul serbărilor din acel început de an, cei mai mulți încă nu se desmeticiseră. A doua zi, tabla marca 29.000 reis. Deabia acum începură să se sperie marii plantatori. De multă vreme cacaoa nu mai coborîse sub 42.000 de reis sacul. Dar cineva emise părerea că povestea asta trebuie să fie în legătură cu sfârșitul culesului. Scăderea se datora, fără îndoială, lipsei de cacao pe piață. Mulți acceptară explicația, unii însă murmurară: și pentru ce oare la sfârșitul recoltelor din anii trecuți n'au scăzut prețurile? Ba, dimpotrivă, s'au urcat, cu atât mai mult, cu cât produsul lipsea. Discuțiile pornite în cercuri comerciale și în barurile arhipline se aprinseră și atinseră culmea, când în ziua a patra, gazeta orașului publică telegrama:

„New York, 3 (AP) — Fructul de cacao a fost cotate la 25.000 reis pentru tipul *superior*; 23.000 pentru *bun* și 21.000 pentru *obișnuit*. N'au fost cumpărători“.

„Ziarul din Ilhéus“ repetă telegrama, în prima pagină, pe două coloane și cu un titlu mare: „Vine oare scăderea?“ Fără niciun comentariu. „Ziarul de seară“ prezintă un comentariu al redacției la telegrama publicată în manșetă, comentariu care dădea amănunte asupra recoltelor de pe Coasta de Aur și din Republica Ecuador, după prețurile ultimilor 3 ani. Comentariul sfârșea cu câteva considerații de ordin general, care nu explicau nimic. Nu era nici optimist, nici pesimist, însă semnificativ, așa că toți îl considerau drept semnal al scăderii. O umbră acoperi, așa cum acoperă o perdea fereastra deschisă spre soare, viața producătorilor de cacao, mari și mici.

Prețurile continuară să scadă și în zilele următoare. Dacă procesul urcării fusese grăbit (cacaoa urcase dela 19.000 la 50.000 reis în doi ani), scăderea fu mai mult ca rapidă. Prețurile scăzură dela 50.000 la 8.000 de reis în cinci luni. În Martie, cultivatorii mai obținură 15.000 reis pentru sacul de cacao timpurie. Cea mai mare parte n'o vindeau, sperând că prețurile vor începe din nou să crească. Însă, când în Mai începu marele cules, cacao ajunsese la 11.000 reis și cultivatorii nu mai aveau nicio speranță că prețurile vor urca iar. În Iunie cacaoa a ajuns la prețul ridicol de 8.000 de reis sacul. Abia atunci începură să-și dea seama plantatorii că urcarea nu fusese decât o manevră a exportatorilor. Unii își aminteau de manifestele comuniste, își aminteau chiar și de meetingul ținut în Ilhéus și pe care poliția îl

Împrăștiase spre mulțumirea lor. Câtăva vreme după aceea aveau să-și amintească și de ideea Cooperativei Producătorilor de Cacao, însă era prea târziu, deoarece exportatorii îi invitau tot mai insistent pe marii și micii producători să-și lichideze conturile. E imposibil de descris ceea ce se petrecu în acel an la Ilhéus, Itabuna, Belmont, Itapira, în întreaga regiune a bățăliilor pentru cacao. Numai acea frază a colonelului Maneca Dantas, spusă lui Sergio Moura în noaptea petrecerii dela Julieta Zude, în primul an al urcării, frază care se referea la descompunerea familiei, ar fi putut da o idee despre panica ce pusesese stăpânire pe oraș:

— Asta e sfârșitul lumii!..

Deabia acum înțelesesă plantatorii că se aflau angajați într-o aprigă luptă, o luptă pe viață și pe moarte, care începuse în ziua aceea — trecuseră trei ani de atunci — când Carlos Zude, după ce discutasese la Bahia cu Karbanks, coborîse în Ilhéus dintr'un avion și-i ordonase lui Martins să urce prețurile la cacao. O luptă pe viață și pe moarte care-l doborîse pe Horacio; plantațiile sale încăpuseră pe mâna exportatorilor, a firmei „Schwartz și Silveirinha“.

Doar colonelul Horacio, cu imensa lui avere, cu nesfârșitele lui plantații, cu cei 50.000 saci ce puteau fi ușor transformați în 80.000, ar fi fost în stare să organizeze o rezistență împotriva exportatorilor. Numai el ar fi putut să conducă cu succes o mare Cooperativă care să poată face față exportatorilor, să strângă producția de cacao a marilor și micilor producători, s'o cumpere și s'o înmagazineze, așteptând prețuri bune. Numai el nu jucase la bursă, nu-și construise vile, nu întreținuse amante, nu-și pierduse nopțile la mesele de ruletă și bacara, nu aruncase banii. Numai el. Și acum era mort. Însmormântarea lui fusese întradevăr evenimentul care marcă sfârșitul epocii plantatorilor, sfârșitul feudalismului, cum spunea Joaquin. Exportatorii înțelegeau foarte bine lucrul acesta și dacă se indignau împotriva metodelor brutale folosite de Schwartz, nu erau mai puțin convinși de faptul că Horacio trebuia doborât. Carlos Zude îi fură prestigiul politic, iar Schwartz plantațiile. Profitară de Silveirinha, atrăgându-l de partea lor; până la urmă Horacio rămăsese un biet bătrân neputincios.

Fusese însmormântat la Itabuna cu discursuri și glume funebre.

Acum, când cacaoa ajunsese la 8.000 de reis („de necrezut“, se înflora căpitanul Juan Magalhaes), se gândeau iar la Hora-

cio. O! de-ar fi trăit! Inșă murise în luptă, trupul nu mai putuse rezista.

Doar Maneca Dantas nu-l plângea:

— Cel puțin, cumătrul n'a mai apucat să vadă nenorocirea asta. „Nenorocire!“, alt cuvânt nu găsea. „Suntem nenorociți“, strigă Federico Pintó, făcându-și socotelile. „Ce nenorocire!“ striga Antonio Vitor, prostiț, în fața Raimundei care nu se mira.

Aproape toți cultivatorii se înapoiaseră la plantațiile lor, la acele plantații de care se ocupaseră atât de puțin în anii urcării, când cabaretele sgomotoase, prin glasul strident al orchestrelor, îi chemau la desfătare în brațele femeilor frumoase sau la masa de joc; când în Ilhéus exista o viață nocturnă, cum nici cei din capitala statului nu-și puteau închipui; când țigările erau aprinse cu bilete de 100 și 200 mii de reis. Unde erau toate astea? Unde erau cabaretele, femeile, proxeneții, samșarii, sticlele de șampanie, jazzurile care soseau cu fiecare vapor, cocaína care ajunsese la modă, ternoul lui Ipicilone?

Acum, în San Jorge din Ilhéus domnea disperarea. Aproape toți cultivatorii se întorseseră la plantații, închizând vilele din Ilhéus, uitând automobilele în garaje, părăsindu-și amantele. După ani de agitație se întorceau din nou la conacele lor, la plantații, la soțiile lor care se apucară cu sârg de gospodărie. Din nou fură aprinse cuptoarele din bucătării, din nou începură să strălucească tingirile pentru făcut marmeladă, din nou începură pregătirile pentru plantarea porumbului în ziua de San Juan.

Dar vai, puțini plantafori apucară să vadă muncile în acest San Juan. Sergio Moura găsi o frază potrivită care să caracterizeze momentul când cultivatorii se înapoiară grăbiți, la plantații. Ii spunea Julietei și lui Joaquin:

— E cântecul despărțirii...

Exportatorii îi chemau prin hârtii oficiale pe marii și pe micii producători să-și lichideze socotelile. Acum nu mai erau binevoitori, lăsaseră de o parte până și amabilitatea aceea convențională, obișnuită în afaceri. Tonul era la început sec, apoi amenințător. „Stăpânii pământului“ erau înspăimântați, nu se îndurau să-și părăsească moșiile, ca și cum ar fi fost jefuiți dacă ar fi plecat de-acolo. Oamenii numiți de Carlos Zude „copii timizi“ erau acum niște copii înfricoșați, care se agață de fusta mamei când văd trecând nebunul orașului. Se agațau de pământurile lor, de arborii de cacao în floare, de fructul de aur ce strălucea în frunziș. Niciodată un lucru nu valorase atât de mult. Somațiile ve-

neau una după alta. Muncitorii erau concediați cu duiumul. Mai bine să-i lase să plece cu toate datoriile neplătite decât să fie nevoiți să-i întrețină, acum când prețul la cacao coborîse la 8.000 reis. Ultima somație spunea: „Vi se acordă un termen de 48 de ore pentru a vă prezenta în vederea lichidării socotelilor. În caz contrar veți suferi rigorile legii“.

Fusese o vreme când cultivatorii erau stăpânii justiției. Tăiau și spânzurau. Nu demult îl condamnaseră pe Pepe Espinola, proxenetul care atacase un colonel. Dar acum, aceeași justiție nu le mai inspira încredere. Bani nu mai aveau. Li se tăiasse creditul nelimitat pe care-l aveau la casele exportatorilor. Și cacao se preschimbă într-una din cele mai proaste afaceri ale țării... Oamenii care niciodată nu ținuseră la prețuri, acum se tocmeau pentru o diferență de 500 reis, în rarele ocazii când apucau să-și plaseze marfa în prăvălii. Unul câte unul începură să se ducă la oraș pentru a-și lichida socotelile cu exportatorii. În Ilhéus totul se schimbase. Părea un oraș părăsit, amenințat de invazie. Femeile se refugiau. Vapoarele plecau pline și soseau goale. Rar se mai vedea vreun semn de activitate comercială pe străzile orașului. Prăvăliile și cabaretele se închiseseră, numai „Bataclan“ funcționa, cu un jazz redus la trei persoane. Omnibusele circulau aproape goale. Marino Santos privea cu durere plecările triste, sosirile triste. Plantatorii se rugau de el să-i ducă pe credit, atât de mare era lipsa de bani. Bani dispăruseră. Marino Santos privea dezastrul acesta cu un amestec de melancolie și frică. Nu era sigur nici de soarta sa. Formal, el era stăpânul Companiei de Automobile și Camioane, dar, în realitate, exportatorii puteau să-l înlăture oricând. Ii spusese asta Joaquim... Joaquim pe care-l concediasse în urma cererii lui Carlos Zude.

Micii producători — primii care se duseseră la oraș pentru a-și aranja socotelile, primii peste care căzuse năpasta — se întoarseră la Itabuna cu clasa a doua. Omnibusul era prea scump; un lux costisitor. Bătrânii muncitori de pe plantații, care nu mai erau buni la nimic și pe care plantatorii îi țineau de pomană, oameni de peste 70 de ani, cerșeau acum prin sate și orașe, și prin portul Ilhéus. Acești cerșetori, neștiind cum anume să ceară, își târau trupurile de ici, colo pe străzi. Pe cheiuri se ridicau barăci noi, pentru muncitorii concediați. Ceruseră ajutor dela prefectură, și li se promisese că vor fi trimiși înapoi în ținuturile lor. Nimeni nu mai obținea bani cu împrumut. Maneca Dantas încercă să-și vândă vila, dar nu găsi cumpărător. Cu mare greutate iz-

buti s'o închirieze lui Rauschning-senior pentru un contos de reis pe lună, o chirie de batjocură pentru o clădire care-l costase 500 contos. Rui își retrase reclama din „Ziarul din Ilhéus“, deoarece banii abia-i ajungeau să-și cumpere cocaina, care acum se găsea foarte rar. Umbla prin baruri, și-i tremurau mâinile ca unui bătrân. Repeta fraza lui favorită:

— Suntem o generație ratată...

Toată lumea fusese lovită de scăderea prețurilor. Destinele tuturor se schimbă încă odată năpraznic. Drumul ructului de cacao era aspru în acel an. Înainte fusese un drum ușor, fructele de aur copleșeau arborii de pe plantațiile udate cu sânge. Cu toții fuseseră greu loviți. Bărbații, femeile, marii cultivatori, muncitorii zilerii de pe plantații, micii producători, docherii, muncitorii și funcționarii comerciali, băieții de prăvălie, prostituatele — cu toții îndurau iadul acestei năpraznice prăbușiri.

„Nenorocire“ — își spuneau unii altora, fără a găsi însă vreo mângâiere. Orașul era bântuit parcă de furia unei boli stranie și cumplite. Până și în barurile care mai aveau încă puțină clientelă și în care băutura scumpă fusese înlocuită cu cătea ieftină, nu auzai decât cuvinte tragice, nu vedeai decât gesturi de disperare. Fețele erau posomorite, oamenii tăcuți. Așa începu în San Jorge din Ilhéus epoca „milionarilor cerșetori“.

3

Alegerile sosiră fără ca plantatorii să fi avut răgazul să-și refacă forțele politice. Comuniștii erau din nou activi, încercând să unească pe cultivatori în jurul candidaturii lui Maneca Dantas. Dar nu se mai putea duce o muncă rodnică; plantatorii, în fața primejdiei de a-și pierde pământurile, nu se mai interesau de politică. Fasciștii retrăseseră candidatura lui Silvêirinha și-l sprijineau pe Carlos Zude, pe care îl trecură și pe lista candidaților fasciști pentru postul de consilier. Printre aceștia se afla și Gumersindo Bessa. Aceeași manevră se făcu și în celelalte municipii.

Plantatorii înregistrară eșecuri nu numai la Ilhéus; la Itabuna nu reușiră să aleagă decât un consilier, în timp ce fasciștii aleseră trei. Partidul oficial obținu o majoritate absolută. La Itapira suferiră o înfrângere totală: niciun candidat de-al plantatorilor nu fu ales. Comuniștii votară pentru candidatura lui

Maneca Dantas — singurele voturi sigure, deoarece mulți care avuseseră legături cu el și cu ceilalți plantatori, șefi ai opoziției, rupeau lista, de frica exportatorilor. Alegerile se făcură într'o atmosferă rece, lipsită de interes. Nu semănau deloc cu alegerile de altădată, cu zarvă, întruniri, împușcături, cu încăierări, cu împărțirea de bocanci noi, împărțiți alegătorilor muncitori care aveau drept de vot — însuflețire care-ți făcea plăcere. Opoziția nu izbuti să țină decât o singură adunare la Ilhéus. Adunarea se desfășură monoton și se sfârși trist. În timp ce vorbea, Rui Dantas fu apucat de una din crizele sale de nebunie, care în ultimul timp se repetau din ce în ce mai des; începu să cânte un tango uitat demult:

*„In noaptea asta mă voi îmbăta.
Voi bea și iar voi bea,
Să nu mă mai gândesc la nimic“.*

Fasciștii organizară manifestații, meetinguri, întruniri. Carlos Zude, pe care ei îl sprijineau, clătina din cap în semn de dezaprobare. Nu-i plăceau metodele aliaților săi vremelnici, și dacă se folosea de ele, era pentrucă n'avea încotro.

În ziua alegerilor, spre seară, în momentul despuierii urnelor, o știre răspândită prin oraș abătu o clipă atenția alegătorilor: colonelul Miguel Lima, care pierduse peste 100 contos la cărți, se sinucisese, trăgându-și un glonte în piept. Carlos Zude fu ales prefect de Ilhéus cu o majoritate zdrobitoare.

4 -

Când primele mari plantații fură scoase la licitație și vândute creditorilor la prețuri derizorii, un val de emoție cuprinse întreg orașul. În timp ce judecătorii însărcinați cu licitația strigau ofertele mici, colonelul Janjuan încerca să obțină oarecare împrumuturi printre cei de față, ca să-și poată hrăni familia în acea zi.

Licitație fără mare concurență, cu mai multă groază decât candidați: singurii candidați reali erau exportatorii, care puneau mâna pe plantații pentru ceva mai mult decât datoria cultivatorului, câteodată chiar mai puțin. Așa își schimbă pământurile stăpânii, așa devin exportatorii cei mai mari plantatori de ca-

cao. După scădere, când cacaoa își normaliză prețul, urcând dela 20 la 25.000 reis, cei trei mari proprietari de culturi ai regiunii erau casele exportatoare „Frații Zude & Co.“, „Compania Exportatoare de cacao din Ilhéus“ și „Schwartz și Silveirinha“. Dar tot mari proprietari erau și Reicher și Antonio Ribeiro; mai mari decât ei erau frații Rauschnig. Aveau plantații împrăstiate prin toate ținuturile: în Ilhéus, Itapirá, Belmonte, Rio de Contas, Itabuna și Canavieiras. Proprietățile care nu se lichidaseră în întregime fură împărțite, plantatorilor rămânându-le tot mai puține terenuri. Micii producători dispărură aproape cu totul.

Exportatorii erau acum cei mai mari producători de cacao. Își înfipseră, în sfârșit, rădăcinile în pământ, rădăcini care se întindeau pe tot cuprinsul ținutului arborelui de cacao. În acel an de prăbușire, erau singurii care străbăteau străzile și șoselele în limuzine luxoase. Tot ei stăpâneau — mai ales Karbanks — cele câteva prostituate care mai rămăseseră în Ilhéus. Celelalte, ca niște păsări speriate, plecaseră aproape toate. Se duceau la Paraiíba unde bumbacul, supranumit „aurul alb“, înregistra cote mari. Străzile din Ilhéus erau triste, părăsite; situația jalnică a orașului se răsfrângea și asupra grădinilor prefecturii, mândria Ilhéusului, acum lăsate în părașire. Anecdotele cele mai răspândite în acel timp, cunoscutele anecdote din Ilhéus — ca aceea în care se spunea că atunci când se întâlnesc două persoane pe străzile Ilhéusului, cea care deschide mai întâi vorba cere bani cu împrumut, iar cealaltă răspunde că tocmai căuta pe cineva dela care să ia niște bani cu împrumut — abia dacă puteau să stârnească un surâs trist. Se părea că toți banii de pe vremea urcării se evaporaseră și când cineva amintea că numai cu câteva luni în urmă ternoul lui Ipicilone străbătea noaptea străzile orașului, într'un val de șampanie, era ca și cum s'ar fi pomenit de un lucru îndepărtat, din vremuri de demult.

Dar pe la jumătatea anului, se mai întâmplară și altele, nu numai lipsa banilor. Pe la jumătatea anului începu lichidarea plantațiilor și confiscarea lor. Camioanele lui Marino Santos, care veneau dela plantații, încărcate cu saci, nu mai purtau peceteile vechi, mărcile cunoscute timp de 30 de ani: „Plantația Auricidia“, „Plantația Santa Maria“, Plantația „Noroc Bun“, „Plantația de la Diviza“, nume pe care oamenii din Ilhéus le știau pe dinafară, tot văzându-le pe sacii de cacao. Acum sacii purtau sigiliile exportatorilor: ale lui Zude, Schwartz, ale Rauschnigilor... În acele câteva luni, micii producători își predară

plantațiile iar plantatorii cei mai mari se transformară în mici producători. Au fost luni când pe drumurile arborelui de cacao răsună din nou un vechi cântec de pe vremea cuceririlor.

„Sunt niște milionari cerșetori“, spusese cineva într-o zi cu privire la plantatori. Fraza deveni populară în Ilhéus.

Se repeta cu orice prilej. Se repetă și atunci când cortegiul funebru al cultivatorului Miguel Lima străbătu străzile pustii. Plantațiile lui fuseseră scoase la licitație și familia trebuise să împrumute bani pentru coșciug. Marino Santos le închirie un autobuz. O înmormântare săracă, cu puține flori, aproape fără nicio coroană, numai cu lacrimile familiei.

Ploile din acel an fură violente. Recoltele de cacao stagnară odată cu scăderea și producția se micșoră. Karbanks, care vizitase plantația colonelului Miguel Lima, acum a „Exportatoarei“, murmură:

— Coloneii ăștia habar n'aveau cum să-și îngrijească plantațiile...

Cerceta cu privirea, ca toți ceilalți exportatori, arborii de cacao încărcăți, plantațiile galbene, pământul acoperit de frunze, și se gândea la ce avea de făcut pentru a dubla producția. Micii producători care mai rămăseseră se dovediră a fi foarte buni vătafi și se reîntoarseră la locul de unde porniseră. În plantațiile ciopârțite, plantatorii se reîntorceau și ei la viața sobră de altădată, cu un rest de tristețe și dezamăgire care le însuflețea fețele îmbătrânite. Muncitorii concediați odată cu sărăcirea plantatorilor, rătăceau din plantație în plantație fără să găsească de lucru. Comuniștii își îndreptară atenția asupra lor. Numai exportatorii zâmbeau; de pe terasele conacelor de curând cucerite, priveau arborii de cacao, rădăcinile lor înfipte în pământ. Priveau. Ei erau noii stăpâni ai pământului.

5

Sosise vremea ternoului de iarnă. Varapau și Capi pregătiseră totul, dar zilerii fură concediați. Federico Pinto îi iertă de datorii și le dădu drumul. Trebuiră să-și strângă sdrențele și să plece. Nu puteau să mai rămână în hotarele plantației; numai câțiva din cei mai folositori fură păstrați. Deabia atunci își dădură seama muncitorii că prețul la cacao scăzuse într'un mod jalnic; ajunsese la 10.000 reis, încât nici plantatorii nu mai aveau cu ce să se întrețină. Era mai bine să lași baltă recolta, s'o lași să putrezească pe copac. Nu scoteau nici măcar cheltuielile. Mun-

citorii își strânseseră boarfele și plecară. Pe drum se întâlneau cu alții, de prin alte părți, care deasemenea fuseseră concediați. Pe măsură ce trecea timpul, numărul șomerilor creștea, cu zecile, apoi cu sutele. Pe toți îi chinuia foamea. Nu erau primiți nicăeri. Umblau din plantație în plantație, alungați dintr-o parte într'alta:

— N'avem de lucru...

Arborele yaca și bananierii nu mai făceau fructe, sărăciseră și ei. Zilerii se întâlneau pe drum, pe cărările care duceau la plantații. Soseau din toate părțile, fără bani, fără perspective. Atacau călătorii; câțiva dintre cei mai curajoși organizaseră o bandă și luaseră drumul pădurii. Puțin după aceea numele șefilor erau publicate în ziarele din capitală, odată cu știrea atacării plantațiilor și a turmelor de vite.

Cei mai mulți se întâlneau pe drumuri, bărbați, femei și copii. În aceste cete se aflau și Varapau, Capi și negrul Florindo. Erau printre ei și agitatori comuniști. Se strânseseră la începutul scăderii. Joaquin venise și el cu dâșii. Incepură să aibă loc discuții ciudate printre muncitorii concediați. Auzeau vorbe noi, poate primele vorbe de speranță pe care le auziseră în viață. În fruntea lor se aflau comuniștii. Ei îi împiedicau pe muncitori să jefuiască drumetii, să atace conacele; alcătuiau colective pentru distribuirea mâncării. Planul lor era să-i conducă pe toți muncitorii într-o manifestație uriașă, pentru un protest viguros. Autoritățile competente vor fi obligate să găsească o soluție, oricare ar fi ea deocamdată. Și în portul Ilhéus se găseau câțiva, însă poliția opri intrarea noilor zileri fără lucru. Joaquin găsi grupul său oprit într-o plantație. Erau vreo patruzeci de inși, bărbați și femei. Se lăsa noaptea, zilerii își căutau un culcuș sub copaci. Toată mâncarea lor era un terci de făină, puțină carne uscată și banane crude. Varapau care, firește, luase conducerea grupului, datorită experienței sale mai mari, îl întrebă pe activist:

— Dumneata de unde vii?

— Din Ilhéus...

Se adunară în jurul noului sosit. Șoferul, născut în plantațiile de cacao, avea degetele picioarelor rășchirate, ca oricare dintre ei și nu arăta deloc ca unul dela oraș.

— Și la Ilhéus sunt concediați muncitorii?

Joaquin îl întrebă pe Varapau:

— Și voi, unde vă duceți?

— Dumnezeu știe... Oamenii caută de lucru... Capi era cel care vorbea. — Nimeni nu ne mai vrea. Spun că anul ăsta nu mai culeg cacaoa.

Joaquin rămase cu ei. Încetul cu încetul influența sa creștea. Până și Varapau îi cerea sfatul în momentele grele. În cea de a treia noapte, un mulatru care muncise la Horacio „în timpul luptelor pentru cucerirea pământului” propuse să ia cu asalt casa lui Juan Magalhaes. Se aflau în apropierea plantațiilor căpitanului. Mulatru începu să-i îndemne pe unii și pe alții, sfârșind prin a strânge pe acei care-i păreau mai hotărâți, printre care se afla și negrul Florindo. Mâncarea lipsea. Erau jerpeliți, trecuseră multe zile de când nu se spălaseră, păreau în stare de orice. Copiii se cățarau prin copaci, femeile aprindeau focul, deși nu mai aveau aproape nimic să gătească.

Florindo îi împărtăși lui Varapau planurile paraibanului care se numea Ramon. Ceeace îl supăra mai mult pe Varapau era că nu fusese invitat să ia și el parte activă la atac. Ramon îl socotea un neputincios, un trântor, un leneș, poate unde-l vedea așa sfrijit. Ii va arăta el... Și se duse să-l caute pe Joaquin care aduna dela fiecare ceeace putea să dea pentru hrana întregului colectiv. Sistemul acesta dăduse bune rezultate și zilerii, care la început strâmbau din nas, neîncredători, începuseră să-l respecte pe activist. Afară de asta, el știa să aranjeze lucrurile fără brutalități, cu felul său tăcut de a fi, cu fața serioasă, cu vorbe puține, cu surâsul său scurt, simpatic. Varapau i se adresa misterios:

— O să ne batem...

— Ce? — spuse Joaquin întorcându-se.

— Ramon zice... Niște bandiți... Cei dela oraș nu știu cum e lumea asta. Toți sunt niște asasini. Vorbesc numai să ucidă, să strângă de gât... Asta e tot ce știu...

Joaquin nu înțelegea nimic:

— Dar, ce se întâmplă?

Varapau își dădu drumul:

— Nu vezi că Ramon strânge oameni pentru a ataca plantația căpitanului Juan Magalhaes? Spune că acolo se găsesc de toate...

Joaquin se duse printre oameni, stătu de vorbă cu unii, cu alții, și curând află cum stau lucrurile. Cu răbdarea unui agitator experimentat, el explică greutatea acțiunii și consecințele grele pe care le-ar suferi. Izbuti să-i convingă aproape pe toți, însă unii spuneau că Ramon continuă să rămână de aceeași părere. El și încă patru sau cinci. Era un grup care se ținea izolat, discutând sub un copac. Ramon sgârâia pământul cu un pumnal.

Era un mulatru aproape cărunț, în vârstă de peste 50 de ani. Avea nevastă și trei copii care alergau prin plantații. Joaquin se apropie de ei. Oamenii tăcură când îl zăriră. Ceilalți zileri se apropiară și ei, înconjurându-l pe Joaquin și pe ceilalți patru. Joaquin întrebă:

— Ce se-aude Ramon?

Mulatru înfipse pumnalul în pământ, străpungând frunzele căzute din arborii de cacao. Răspunse scurt, fără se ridice capul:

— Asta nu interesează pe nimeni...

Joaquin înțelese că va fi greu. Dar nu putea să consimtă ca zilerii să fie atrași într-o aventură. Acest fapt ar fi avut urmări grave. Ei trebuiau să se strângă la un loc, toți zilerii de pe plantații, și uniți să meargă spre Itabuna unde vor cere autorităților să ia măsuri. Tot efortul comuniștilor era îndreptat în această direcție. Această muncă practică nu numai că putea să rezolve situația grea a zilerilor șomeri, dar în același timp putea să pună și bazele unei organizații de partid printre țărani. Poate că de aici vor ieși primele celule pentru o muncă susținută și mare în viitor. Atacul ar fi o greșală și, urmat de altele, ar atrage numaidecât represiunea brutală a poliției. Muncitorii vor fi luați drept tâlhari, bandiți, și lichidați. O adevărată mană pentru autoritățile alarmate de această problemă de nerezolvat. Joaquin îl văzuse pe Ramon sgârbind, împungând pământul cu pumnalul. Văzu acum ochii speriați ai celor din jur, dar hotărîrea sa rămase neclintită. Se așeză pe pământ și spuse:

— Cred că-ți dai seama că lucrul acesta ne interesează pe toți. Ceeace vreți voi să faceți, e rău pentru toți. Nu numai pentru dumneata și prietenii dumitale, nu numai pentru cei de aici, dar și pentru toți muncitorii care bat drumurile fără lucru. Nu numai dumneata vei fi încolțit și vânat ca o fiară de junglă, ci toată lumea... Și asta din cauza dumitale... Vezi, de asta ne interesează și pe noi.

— N'avem ce mânca, trebuie să furăm... Dumnezeu, fii sigur că altfel nu m'aș băga. Dar să lăsăm femeile să moară de foame, asta nu se poate... Mai bine mă fac tâlhar...

— Nimeni dintre noi nu e tâlhar. Nici dumneata, nici eu, nici Florindo, nimeni... Lumea n'are ce mânca și ei trebuie să ne dea de mâncare... Ne vom strânge cu toții, toți zilerii fără de lucru, vom merge la Itabuna, vom intra în oraș și ei vor trebui să ne dea de mâncare...

— Ne vor da gloanțe...

— Asta dacă am fi doi, trei, zece sau douăzeci. Dar acum suntem peste trei sute de oameni și în atâta lume nu vor trage.

— Oamenii sunt săraci... săracul n'are dreptate... spuse altul. Joaquin se întoarse spre el:

— Săracul n'are dreptate pentru că nu se unește, ca să-și apere drepturile sale.

Se întoarse din nou spre Ramon:

— Însă prădând și atacând, nu vom face nicidecum să se țină seama de drepturile noastre. Să luptăm pentru ele, să cerem, arătând că suntem uniți, uniți cu toții...

Îl priveau pe șofer. Cei mai mulți găseau că e mai bine să plece spre Itabuna. Acolo vor găsi o soluție oarecare. Să răta-cească pe drumuri, să atace plantațiile, cu asta ar sfârși prost de tot. Alții încă nu erau convinși. Și unii dintre ei, văzând că Ramon dă înapoi, pe jumătate convins, spuseră, puși pe harță:

— Ei, dumneata nu ești muncitor ca noi... Dumneata vii dela oraș; poate că ești chiar de partea lor...

Joaquin protestă:

— Eu sunt muncitor, și muncitorul e prietenul țaranului... Însă argumentele celui alt cântăriră greu. Acum se îndepărtau de Joaquin cu neîncredere și ceeace-l salvă fu intervenția unui bătrân, care muncise pe vremuri la Antonio Vitor.

— Eu îl cunosc pe băiat... E fiul lui Antonio Vitor... Unul din ăia care a fost în slujba Badarósilor și care apoi a căpătat o bucată de pământ. Băiatul s'a născut pe plantație. A muncit cot la cot cu noi. Imi aduc aminte că s'a certat cu tată-său ca să plătească mai bine lumea de pe plantația lui. Bătrânul l-a bătut. N'a fost așa, tinere?

Joaquin își povesti atunci viața:

— Vedeți, vreau să vă spun ce trebuie făcut... Tatăl meu a fost muncitor, era pușcaș, pentru că pe vremea aceea muncitorul trebuia să fie și pușcaș. Apoi și-a plantat bucățica de pământ, folosind opt oameni care munceau pentru dânsul. Și el a muncit, și mama și soră-mea. Dar eu am văzut că muncitorii erau furați, câștigau mult prea puțin. I-am spus tatălui meu și el m'a alungat de-acasă. Zilerii nici nu voiau s'audă de asemenea lucruri. Atunci eu am călătorit, m'am îmbarcat pe un vapor, am învățat multe lucruri. Am învățat că noi, muncitorii și zilerii,

trebuie să ne unim dacă vrem să scăpăm de viața asta grea. Acuma voi ați ajuns rău, mai rău ca înainte. N'aveți de lucru, sunteți înfometăți, disperați. Muncitorii ne-au trimis pe câțiva dintre noi, eu și cu alții, ca să vă ajutăm, ca să vă spun că trebuie să vă uniți, că numai astfel puteți obține ceva...

Toți îl ascultau cu băgare de seamă. Joaquin continuă:

— Când ați sosit, fiecare din voi mânca din puținul ce-l avea. S'a împuținat făina. Unul avea mai multă, altul mai puțină. Ce-am făcut eu? Am strâns toată hrana și acum e mai bine pentru toată lumea. Nu-i așa? Nu e drept ce vă spun?

Consimțiră dând din cap. Unul spuse:

— Dumnezeu vorbești bine.

Ramon ridică ochii dela pământul sgâriat cu pumnalul:

— Și după ce-om isprăvi făina și carnea?...

— Ne vom uni cu toții, ne vom întâlni pe drumul Itabunei... Până acolo om mânca ce-om putea... Acolo ei trebuie să ne dea de mâncare și să hotărască asupra soartei voastre... Să vă trimită pe fiecare în ținuturile voastre...

Ramon își privi pumnalul:

— Socot că dumneata ai vorbit bine și că nu vrei să ne înșeli. Ce-mi pusesem în gând să fac, era pentru femei și copii. ...Cu toții suferim de foame... dar dacă dumneata spui că la Itabuna...

Joaquin se apropie de el.

— Dumnezeu ești un om drept. Să strângem toate merindele ca să ne gătească femeile mâncarea...

Plecară împreună, strânseseră făina și carnea uscată; unii mai aveau ascunsă câte o bucată de costiță, dar de data aceasta nu mai rezistau, o dădeau.

6

Plantatorii nu cedară fără luptă pământurile. Mulți rezistară, apărându-se cu armele, în conace, și nepărăsindu-și plantațiile decât la intervenția poliției, care îi expulză cu forța. Așa reacționează și plantatorul Totonho do Riacho Doce, un om de peste șaiszeci de ani, vechi cuceritor al pământurilor, care stăpânea ținutul. În timpul luptelor de cucerire a pământului își pierduse un ochi și două degete dela o mână. Când polițiștii, îmbrăcați în uniformă, pătrunseră în conac, îl găsiră pe bătrân cu trei gloanțe în corp, cu toate acestea tot mai trăgea. Niciodată nu

se ştiu pentruce fusese achitat în procesul pe care i-l întendară agenţii locali. Ochiului lipsă şi degetelor pierdute li se mai adăugă şi un picior amputat. Muri câţiva ani mai târziu, în mizerie, dar, înjurându-i mereu pe exportatori. De câte ori se întâlnea cu Carlos Zude scuipa într-o parte; plantaţia lui încăpuse pe mâna casei „Fraţii Zude & Co.“, pentru suma ridicolă de 750 contos. 620 contos era datoria.

Majoritatea încercă să lupte pe calea judecăţii, recurgând la falsuri. Însă exportatorii erau preveniţi şi controlau în permanenţă birourile de notariat. Cunoşteau cu de-amănuntul istoria fiecărei plantaţii. Cu toate acestea, câţiva plantatori izbutiră să-şi salveze o parte din plantaţii, folosindu-se de abile recursuri legale.

De pildă, Maneca Dantas, când a văzut că preţurile încep să scadă, şi-a dat imediat seama de ceea ce se va întâmpla. Era unul din cei mai experimentaţi plantatori. Familia lui se şi mutase din oraş la plantaţie. Maneca se duse la un vechi prieten al său, Braz. Ii ceru să-i facă un serviciu şi Braz acceptă. Apoi îl convinse uşor pe Meneses. Bătrânul colonel, frecat în politică de atâţia ani, cuceritor al pământurilor, cunoştea toate potlogăriile care se făcuseră în biroul lui Meneses, inclusiv falsificarea testamentului Esterei:

— Dacă voi fi lichidat, nu voi fi singurul... îl prevenise Maneca Dantas pe notar.

Ipoteca falsă a plantaţiilor lui Maneca în favoarea lui Braz fu înregistrată în biroul de notariat al lui Meneses. Când Carlos Zude se aruncă asupra lui Maneca, al cărui cont se ridica la cifra înspăimântătoare de 1.500 contos, plantatorul era acoperit. Propuse negocieri. Arată ipoteca în favoarea lui Braz. Carlos Zude vru să studieze cazul: Braz era ceva mai mult decât un mic producător, strângea anual 2.000 saci, aşa dar, cum ar fi putut el să-i împrumute bani lui Maneca. Dar colonelul ticluise foarte bine lucrurile. Ipoteca era numai asupra unei părţi a plantaţiei. Maneca Dantas ştia că n'ar fi putut să salveze decât o parte, ceea ce, pentru el, însemna mult. Incepură lungi şi grele negocieri, între el şi Zude. Rui, care era în formă, conducea tratativele. Maneca propunea să predea vila şi o parte din plantaţie, parte pe care el o evalua la 600 contos. Carlos răspunse că socoteala era făcută pe baza preţurilor din timpul urcării şi declară cu hotărâre că el nu voia vila sub niciun motiv. După numeroase discuţii, după ce Maneca încetă să-l mai salute pe

Carlos, ajunseră la o înțelegere. Maneca Dantas cedă cea mai mare parte din plantație, rămânând numai cu un sfert. Experții evaluaseră averea pe baza prețurilor de după scădere. Vila o vându după câțva timp lui Rauschning-senior pentru suma de 120 contos. Ieși sărac din afacerea asta, deabia mai avea cu ce să trăiască, și totuși era unul dintre cei care rămăseseră cu o situație bună. Dacă n'ar fi făcut falsul, i s'ar fi luat totul, chiar și vila.

În fața stratagemii lui Maneca Dantas, exportatorii întăriră controlul în jurul biroului de notariat. Refuzau certificatele care arătau că plantațiile nu deveneau încă ale lor. Falsificarea deveni grea, notarii se speriară, mulți din ei trecuseră pe față de partea exportatorilor. Maneca Dantas izbutise să salveze ceva, și era fericit când vorbea despre asta cu ceilalți. Dar, în realitate, era foarte departe de a fi fericit. Lumea lui se stingea. Lumea la care visa odinioară, când, încă tânăr, se aruncase împreună cu Horacio în lupta pentru cucerirea pădurilor sălbatice din Siquieiro Grande. Se gândea atunci că fiul său va ajunge un avocat strălucit, cu stare, respectat și cu o puternică poziție politică. Acum era sărac, trăia într-o casuță de pe Conquista, cea mai bună parte din plantațiile sale încăpuseră pe mâna unor străini; și mai rău decât toate, fiul său, căzut pradă viciului, avea dese accese de nebunie. Medicii dădeau din cap: „Sau se lasă de droguri, sau va sfârși în ospiciu“. Bătrânului colonel nu-i mai plăcea nici să se ducă la plantație. Era silit să străbată pământurile care odată fuseseră ale lui, să treacă prin fața conacului unde locuise timp de peste 30 de ani, să privească barcazele și cuptorul, magaziile și plantațiile de cacao. În plantația care-i mai rămăsese totul era vechi; conacul (ceva mai bun decât locuința muncitorilor), barcazele, cuptorul, magaziile. La împărțire, el însuși își opriese acest pământ. Pământ fără niciun inventar, numai plantație de cacao. Pământul acesta însă era din pădurea Siquieiro Grande, făcea parte din pământurile cele mai bune. Mai avea și câteva plantații de cacao. Dar calculele astea nu-l mai interesau, le făcea mașinal. Dece? La ce-i mai foloseau acum pământurile, fie ele bune sau rele?

Acasă, se uita la mâinile lui Rui, care tremurau ca ale unui bătrân. Erau albe și slabe, inelul de avocat se învârtea în degetul descărnat. Și privirea lui răătăcită! El, copilul său, n'avea s'o mai ducă mult. Tot ce-și dorea Maneca Dantas, era să moară înaintea fiului său, să nu-l vadă murind, sau mai rău, nebun.

nebun de-a-binelea, închis într'un ospiciu. Odată, asisťase la îmbarcarea, pe bordul vaporului Companiei Bahiene, a unui nebun care trebuia transportat la San Juan de Dios. Șase oameni îl păzeau; legat fedeleș, țipa și se sbătea. Era ceva groaznic.

Maneca Dantas se uită la mâinile slabe și tremurânde ale fiului său. Rui surâde blând. Maneca înțelege că se află sub influența cocainei. Se ridică cu grabă; lacrimi i se ivesc în ochi și se preling pe obrazul lui sbârcit.

7

Pe strada prostituatelor de mână a treia, Rita, cu un copil sfrijit la sânul-i descârnat, învăța cântecul cel mai trist din lume, cântecul prostituatelor din ținutul arborelui de cacao:

*„Ce faci aici fetișo?
De toate, domnul meu.”*

Era o stradă lungă, lungă, de nu se mai sfârșea, și plină de noroi; noroiul nu se usca niciodată și nu-i trecea nimănu prin minte s'o pietruiască. Înainte de scădere, colonelul o părăsise pe Rita pentru una mai tânără. Dar și cealaltă se găsea acum aici, într'o casă din apropiere. Și ea cânta cu o voce aspră cântecul pe care cineva îl scrisese într'o zi, văzând femeile astea cu dinții putrezi și privirea împăinjenită.

Dece tocmai cântecul ăsta? Rita nu știa de cine fusese scris și nici cine anume compusese muzica. Și la plantație erau cântece. Nici acolo, nimeni nu știa cine le făcuse. Erau cântece de muncă, vorbeau de cacao, de barcaze și de cuptoare. Și ele erau triste, însă niciunul atât de trist ca acest cântec al prostituatelor pe care-l știau și-l cântau pe înserate, profesional, ca pe-o reclamă.

Dece tocmai ăsta? Vorbea de lucruri fără nicio noimă pentru ele: de maternitate, de iubire, de disperare... Lucruri de care prostituatele nici nu auziseră; nici măcar disperarea n'o cunoșteau. Strada era plină de ele. Se strânseseră aici din toate colțurile ținutului de cacao. Acolo, la plantații, nu se găseau fete scumpe ca la Ilhéus și Itabuna, parfumate și îmbrăcate în mătasuri. Rătăcea câte una, însă, bătrână, nefiresc de bătrână, la sfârșitul carierei și al vieții. Cele care se aflau aici plecaseră dela plantații. Erau trecute prin mâinile coloneilor, ale fiilor

acestora, ale vătafilor. Aceștia aveau drepturi de întâietate—una din legile care diriguiau viața de pe plantațiile de cacao. Apoi treceau din mână în mână, până ajungeau în strada aceasta, asemenea tuturor străzilor de aceeași categorie din micile localități; străzile prostituatelor poartă aproape întotdeauna numele de Lama¹⁾ și asta când se întâmplă să aibă un nume.

Dece oare cântecul ăsta? Nici disperate nu erau măcar. Viața lor n'avea niciun rost; numai în rachiul găseau alinare. Strada femeilor pierdute în care se găseau din belșug copii din flori, viitori „zileri“ ai plantațiilor. Acum, odată cu scăderea, numărul prostituatelor creștea din zi în zi. Apăreau, rătăcite, și casele erau ticsite, și clienții lipseau. Cele mai vechi priveau aproape cu furie pe cele nou sosite. Apoi acestea din urmă învățau cântecul, ciripeau la ferestrele rău luminate. Sosi până și o fetiță mai mică de treisprezece ani.

Toate erau condamnate să moară de foame. Tatăl Ritei fusese și el concediat. Nu mai avea pe lume decât pe fiica sa „pierdută“. Era prea bătrân ca să mai rătăcească pe drumuri. Veni în casa în care trăia Rita. Iși atârână la ușă vechiu-i bici și-și luă în brațe nepoțelul. Rita îl privea tăcută. Intrebă numai:

— Dumneata ai venit aici ca să rămâi?

Bătrânul plecă ochii în loc de răspuns. Apoi spuse:

— Nu găsesc de lucru nicăeri...

Pe picioarele Ritei se deschideau răni roșii, rezultatul lunilor de prostituție. Copilul căta în zadar la pieptul ei stors, laptele dorit. Rita își întoarse privirile dela biciul vechi cu care tatăl ei mâna turmele. Bătrânul era șubred, ros de munca atâtor ani. Acum trebuia să-și întrețină și fiul și tatăl. Din toate părțile soseau femei. Așezat în pragul ușii din fund, bătrânul privea cerul, câmpul, vorbea de plantații. La fereastră, Rita cânta cântecul ei de reclamă, cântecul ei de muncă:

„Ce faci aici fetițo?

De toate, domnul meu...”

Era o stradă lungă, lungă, de nu se mai sfârșea.

1) Murdar (N. T.)

Nici Rita nu se bucură auzind vestea nenorocirii care căzuse pe capul colonelului Pintó. Deși se afla aici din vina lui, izgonită atunci când pe colonel îl apucase dorul de Lola. Rita îi spunea bătrânului văcar, plângând:

— S'a nenorocit, sărmanul!

Și plantația lui Federico Pintó fusese scoasă la licitație. El știa că datorează o sumă nu prea mare, pe care ar fi plătit-o ușor dacă urcarea ar fi continuat și dacă el și-ar fi restrâns puțin cheltuielile risipitoare. Știuse că, din cauza scăderii, valoarea plantației abia va putea acoperi datoria. Însă nu-l mai interesa nimic. Ii concedie pe muncitori, păstrând numai ceea ce era absolut necesar. Dona Augusta plângea, un plâns ca un bocet, greu de suportat. Copiii nu se întorseseră dela colegiu. Federico se înfurie și strigă la nevastă-sa:

— Nu mai plânge așa, că mă scoți din sărite...

Ea își ridică ochii și fața ei puhavă. Dar nu se opri. Colonelul plecă la plantație, unde fructele de cacao așteptau zadarnic zilerii să vină să le culeagă. Nu mai era nimeni care să aibă grijă de plantație. Somațiile soseau una după alta. Frații Rauschning, cărora Federico le vânduse totdeauna cacaoa, îl înștiințară că, dată fiind nepăsarea sa, vor intenta acțiune judiciară și-l vor executa pentru datorie. Ii trimiseră socoteala. Enormă. Datora prea mult. Printre altele: „Cec în favoarea lui Sr. Pepe Espinola, 20 contos“. Federico zâmbi citind. Poate că banii ăștia au fost singurii întrebuințați cu folos. Și poate că și amintirea proxenetului a avut o influență asupra hotărîrii sale. Nu răspunse niciodată la scrisorile trimise de Rauschning. Când judecătorul declară lichidarea plantațiilor, păru că nici nu se sinchisește. Nu se prezintă la licitație. Află deasemenea printr'o hârtie trimisă de tribunal că plantația sa fusese adjudecată de frații Rauschning. Văzu prețul. Mai avea de primit 200 contos. Se duse la Itabuna cu familia, și alcătui o procură în favoarea soției, apoi își luă rămas bun dela fiii săi. Luă autobuzul. Cu revolverul la brâu, intră în biroul lui Rauschning și, fără să ceară voie, dădu buzna în biroul din care cei doi frați conduceau Casa. Acolo nu se afla decât Rauschning-junior, care se ridică în picioare văzându-l pe colonel. Trecuseră numai cinci zile de când Rauschningii ocupaseră plantația „Riacho Dulce“. Exportatorul se sculă în picioare, crezând că Federico venise să-și încaseze banii. Avea

cecul pregătit. Sau o fi venind, ca alții, să cerșească ceva mai mulți bani? Sau voia locul de vâtaf, cum făceau micii producători, după ce li se lua pământurile?

Intinse mâna, Federico se făcu că n'o vede. Îi oferî un scaun, pe care colonelul îl refuză cu un gest. Colonelul întrebă:

— Și fratele dumitale unde e?

— E plecat la Itapira...

— Păcat, pentru că așa numai pe tine te ucid, veneticule, scârnaviei!...

Trase, descărcă cele șase gloanțe ale revolverului în pieptul lui Rauschning. Funcționarii veniră în fugă, dar, cu toate că revolverul era descărcat, îi făcură lui Federico loc să treacă. De acolo se duse la poliție unde se predă. Rauschning murise pe loc.

Avură loc multe procese senzaționale. Aproape toată lumea își aminti de procesul în urma căruia Pepe Espinola fusese condamnat, pe vremea când plantatorii mai erau încă stăpânii justiției. Acum, pe banca acuzaților se afla colonelul Federico Pintó, acelaș care făcuse să fie condamnat Pepe. Procesul ținu două zile; Federico nu îngăduise familiei să cheltuiască bani cu avocații și judecătorul se văzu silit să desemneze unul din oficiu. Urmară pledoaria, rechizitoriul, replicile. Procurorul rosti o frază care arăta întreaga situație.

— E necesar să se arate odată pentru totdeauna că vechii plantatori nu mai sunt stăpânii justiției, așa cum s'a afirmat de atâtea ori în procesele anterioare...

Era acelaș procuror care ceruse condamnarea lui Pepe Espinola. Nu el se schimbase, ci viața întregului ținut al fructelor de cacao. Apărarea își dădu toată silința, dar în zadar. Se spunea că exportatorii cheltuiseră bani cu nemiluita ca să-i cumpere pe jurați, afirmație care, ca multe altele, n'a putut fi nici odată dovedită. Rauschning senior nu făcu nicio economie în procesul acesta. Angajă un avocat renumit din capitală ca să-l ajute pe procuror. Aceasta fu marea senzație a procesului, dar discursul său nu obținu succesul așteptat.

Colonelul Federico Pintó fu condamnat în trei instanțe. În prima fu condamnat la 24 ani închisoare — prin cinci voturi contra două. Se făcu apel. De data aceasta, jurații fură pe față de partea exportatorilor. Rauschning nici nu se mai gândise să angajeze un ajutor pe lângă procuror. În cea de o doua instanță, condamnarea se ridică la 30 de ani, pedeapsa maximă. Însă un

vot contra permise un nou apel. Tribunalul îl trimise pe colonel în fața unei a treia instanțe. Acest din urmă proces deșteptă relativ mai puțină curiozitate. Ținu doar o seară și confirmă prima sentință: 24 de ani. Federico Pintó fu imbarcat pentru „Penitenciaria“ și din nou se adună lume pe chei ca să-l vadă trecând. Singura deosebire dintre imbarcarea sa și aceea a lui Pepe fu că bătrânul colonel nu era legat și că un fiu îl însoțea.

9

Cerșeau pe șosele, prin sate și orașe. Grupuri, grupuri de oameni, sdrențuiți și înfomețați, umpleau drumurile pământurilor de cacao. Se strângeau în cete, pătrundeau în sate, cu chipuri fioroase, cu ochii înfundați în orbite. La Pirangi, un grup de cincisprezece oameni atacă o brutărie. Drept urmare, fură aruncați cu toții în închisoare. Printre ei se afla și o femeie cu doi copii. Au fost considerați tâlhari și trimiși la Ilhéus. Cât timp ținu scăderea și exportatorii nu puseră mâna pe plantațiile datornicilor, aceste grupuri de cerșetori creșteau din zi în zi. O familie întreagă de cinci persoane muri otrăvită, deoarece, ne mai putând îndura foamea, mâncase un șarpe cobra.

„Ziarul din Ilhéus“ publică o fotografie și prezintă știrea sub o formă hazlie: „Eșecul unei inovații culinare“. Redactorul îi explică apoi lui Sergio Moura că scrisese și un reportaj dramatic, potrivit unui asemenea fapt, dar că directorul nu consimțise să fie publicat, pentru „a nu mări panica“. În „Ziarul de Seară“ apăreau articole elogioase la adresa lui Karbanks care promitea să obțină din Statele Unite capitalul necesar pentru construirea unui port nou la Ilhéus.

Un manifest ilegal al comuniștilor ceru măsuri grabnice care să rezolve situația zilerilor fără lucru. Și îi chema pe toți zilerii la o manifestație la Itabuna, o manifestație uriașă, care avea să fie sprijinită de muncitori. Muncitorii din port (și ei trăiau în mizerie), muncitorii dela fabrica de ciocolată, cei dela căile ferate, vor declara grevă. În plantații, printre zilerii concediați, Joaquin și alți activiști organizau manifestația. Dar cu toată ascuțita lui vigilență politică, luară naștere bande de zileri formate din câteva grupuri mici de bandiți. Însă imediat ce pământurile trecură în mâinile marilor firme, aceste grupuri fură lichidate printr'o campanie energetică a poliției care găsisse drumurile pline nu numai de bandiți, ci și de cerșetori și vagabonzi.

Apăru și un profet, un mulatru cu barbă, care străbătea ținutul repetând vechile profeții rămase în amintirea oamenilor de pe vremea luptelor din Siquieiro Grande, când negrul Danián rătăcea nebun pe drumurile arborilor de cacao. Profetul vestea sfârșitul lumii și chema mulțimea fără lucru să se roage lui Dumnezeu pentru păcatele ei. La început, se adunară în jurul lui o mână de zileri, dar cum foamea creștea, aceștia preferară să-l asculte pe Joaquin. Șoferul trecea din grup în grup pentru a realiza unirea tuturor șomerilor, chiar în fața porților orașului Itabuna. Aveau să intre cu toții și să ceară de mâncare. Cu toată influența bandelor și a „profeților“, cu toată nepăsarea zilerilor, în cea mai mare parte analfabeți, îl urmau cu toții; Joaquin izbuti, până la urmă, să strângă laolaltă pe toți oamenii. Acum venea multă lume de departe să-l audă. Vorbeau de el din plantație în plantație, din grup în grup. Ramon și Varapau, învățați de Joaquin, alcătuiau colective în grupurile care se formau și le îndreptau încetul cu încetul spre Itabuna. Pe străzile orașului începură să circule vești alarmante și prefectul poliției ceru să fie trimiși soldați din Ilhéus pentru a putea garanta ordinea.

10

Scăderea prețului la cacao îl surprinse pe căpitanul Juan Magalhaes plantând arbori noi pe resturile de pământ deirșat; altoiuri de cea mai bună calitate, cultivate după metodele cele mai moderne, care aveau să dubleze producția plantației sale și să înalțe astfel, încă odată, prestigiul Badarósilor. În fiecare zi dona Ana asculta cu lăcomie veștile pe care căpitanul i le aducea de pe cuprinsul plantațiilor. Alții își pierduseră pământurile pentrucă jucaseră la bursă, pentrucă avuseseră amante, pentrucă jucaseră la ruletă, pentrucă luaseră parte la ternoul lui Ipicilone. Juan Magalhaes își pierdea pământurile fără să fi făcut nimic din toate acestea, numai pentrucă defrișase pădurea și plantase acolo cacao. Arborii de cacao plantați erau tineri și aveau nevoie de cel puțin trei ani până să dea primele roade. Când știri-rea scăderii ajunse la casa Badarósilor, Juan Magalhaes rămase uluit:

— De necrezut! Repetă de atâtea ori că până și Chico, papagalul, învață pe de rost această vorbă, adăugând-o vocabularului său variat. Pentru căpitan, asta era ca și cum cineva

î-ar fi tras o „cacialma“. Plecă la Ilhéus în toiul muncilor, imediat ce sosi prima somație care-l invita să-și aranjeze socotelile. În omnibusul aproape gol, lumea nici nu mai discuta. Când vorbeau, era numai ca să se plângă de viață. Căpitanul rămase impresionat. Totul arăta că scăderea nu era trecătoare, cum crezuse el la început. Și atunci, chiar în omnibus, începu să analizeze situația în care se afla. Știa că datora bani lui Carlos Zude, dar nu atât ca să se ruineze.

După culesul primei recolte din timpul urcării, avusese nevoie de bani pentru defrișarea pădurii și plantarea ei cu arbori de cacao. Se adresase lui Zudé și exportatorul îi deschisese un credit asupra cantității de cacao ce trebuia livrată. După socotelile lui, datora exportatorului o recoltă de 1500 saci de cacao, aproximativ. În schimb rămânea cu plantația nouă aproape realizată; în felul acesta, valoarea pământurilor sale crescuse. Bazându-se pe creșterea prețurilor, el și-ar fi putut plăti datoria în 2—3 ani; cu economie, poate și mai curând. Și apoi ar fi urmat bogăția, belșugul, vechiul prestigiu al Badarósilor... Cu scăderea, lucrurile se complicau. Oricum, Zude o să-l pășulască. Iși aduse aminte de încrederea cu care ordonase deschiderea creditului: „nelimitat“...

Și totuși, Juan Magalhaes nu împrumutase decât strictul necesar pentru defrișarea și arderea pădurii, pentru plantarea noilor altoiuri, pentru cheltuielile necesare la plantația veche și pentru întreținerea familiei. Carlos Zude va avea răbdare, va aștepta — e un om cumsecade — va înțelege că vina nu e a lui Juan Magalhaes. Și în trei ani plantațiile noi îi vor da posibilitatea să-și plătească datoria... În cinci ani de zile va fi liber, va avea 4—5000 saci de cacao, lucru care va aminti de forța Badarósilor, dela începutul prosperității ținutului, de vechii stăpâni ai pământului. Și, călătorind cu omnibusul acela trist, căpitanul Juan Magalhaes începu să viseze.

Prima surpriză neplăcută o avu atunci când Zude refuză să-l primească. „Domnul Zude e foarte ocupat“ îi spusese administratorul, un tânăr din Bahia care-i luase locul lui Martins. Primise el sarcina de a pune la punct socotelile cu căpitanul. Surprizele care urmară fură și mai dureroase. Nu datora atât de puțin cum își închipuisese. Cu toate că predase lui Zude toată producția de cacao și cu toate că prețurile erau mari, mai avea de plătit peste 180 contos, la această sumă adăugându-se și dobânda, lucru de care el nu ținuse socoteală: dobândă de o teri-

bilă cămătărie. Cu recolta la 10.000 de reis, lucrurile luau un aspect tragic și căpitanul își frângea mâinile, mâini altădată fine, de cartofor, astăzi mâini bătătorite, de țăran. Administratorul îi aduse la cunoștință că firma nu putea să aștepte plata în termen lung. Nimeni nu știa până unde avea să coboare prețul la cacao. Era posibil ca în câteva zile să nu se mai găsească niciun cumpărător. Casa făcea asta în interesul lui. Juan Magalhaes asculta frazele acestea negustorești, observa surâsul profesional al girantului, destul de amabil. În tinerețe, știa să citească pe fețele partenerilor săi de joc. Dar îi intrase în cap cacaoa, și iată, pierdea pentru a doua oară. Pierduse cu Horacio în lupta pentru Siquieiro Grande, pierdea acum cu Carlos Zude. Dar aceea fusese o luptă leală, fără curse, iar în lupta asta întâlnea curse și încă din cele mai murdare. El jucase cinstit, pe față. Administratorul își expunea acum motivele, așteptând ca Juan Magalhaes să ia o hotărîre.

— Aș vrea să vorbesc cu domnul Carlos...

Administratorul se codi:

— Nu știi dacă vă poate primi...

— Spune-i că vreau să mă socotesc... însă numai cu el...

Carlos nu avu încotro, și-l primi. Totuși, se arătă vesel și amabil ca întotdeauna, în momentul în care Juan Magalhaes își făcu apariția în birou. Intinse din nou mâna și arătă un fotoliu:

— Ce-ți face familia, căpitane?

— Domnule Carlos, sunt doi ani de când am stat cu dumneata, aici, de vorbă. Aveam nevoie de bani pentru noua mea plantație; dumneata mi-ai deschis un credit... Deabia acum îmi dau seama că o făceai din interes, și încă dintr'un foarte mare interes...

— Am fost corect din punct de vedere comercial...

— Știu... Nici nu discut... Poate să fie un joc cinstit, nu discut, însă cer o îngăduință pentru a putea plăti... Vezi dumneata... am plantat arbori noi, care de azi în trei ani vor produce cacao. Voi plăti câte puțin în fiecare an... chiar și cu cacao la 10.000; 1.500 saci sunt 15 contos... voi plăti... și când o să se urce prețul la cacao...

— Să urce? — spuse Carlos — nu cred. Cacaoa a dat maximum, căpitane. Imi pare rău, dar nu pot face nimic. Așa e viața. Dumneata ai investit bani în plantații. Asta era pe timpul când prețurile erau mari, când operația costa bani. Azi cacaoa

nu mai valorează nimic... Eu nu vreau cacaoa dumitale. Nici nu mă gândesc să cumpăr anul acesta...

— Și ce să fac atunci?

Fața căpitanului era palidă.

Carlos înălță din umeri.

— Asta nu e un joc cinstit, domnule Carlos, asta e un joc murdar, și eu am jucat cinstit...

Carlos simțea că se apropie furtuna. Dar el știa cum să-ia pe acești plantatori, pe acești „copii mari și timizi“...

— Cum îl chiamă pe socrul dumitale?

— Sinhó Badaró...

— Și el a pierdut, însă a știut să piardă... Ce pot eu să fac?

— Era un joc crud, dar fără curse...

— Nu te pierde cu firea, căpitane, fii calm. Vezi, poate obții vreun împrumut. Plătește ce datorezi, apoi vezi-ți de treabă. Eu doresc numai un lucru: să primesc ce mi se cuvine.

Căpitanul nu găsi nicio speranță în cuvintele exportatorului. Nimeni n'avea bani să-l împrumute. Nimeni n'ar fi acceptat o ipotecă pentru un împrumut de 180 contos. Spuse:

— Dacă producția de cacao nu valorează nimic, atunci dumneavoastră, exportatorii, de ce cumpărați plantațiile pe care le scoateți la licitație? Asta aș vrea să știu...

Carlos se ridică, încheind discuția.

— Aproape numai pentru a vă face un serviciu, căpitane Juan Magalhaes. Mă mulțumesc și cu plantațiile, ca să nu pierd totul... Și cu toate astea, am ajutat, am ajutat multă lume...

Atât de vizibilă era expresia de sinceritate de pe fața lui Carlos Zude, încât o clipă căpitanul era gata să-l creadă. Dar Juan Magalhaes fusese un bun jucător de poker, obișnuit să studieze fizionomia partenerilor. Descoperi, foarte ascunsă, masca înșelătoare, o cută în colțul gurii, o licărire în priviri, care-i desvăluiau, poate, tot sufletul. Se ridică și el:

— Dumneata mă minți, domnule Carlos. Dumneata m'ai jefuit...

Sinhó Badaró luptase până la sfârșit. A trebuit să vină el, Juan Magalhaes, care nici nu era de prin părțile astea, să-l înlocuiască în jocul de cacao. A pierdut. Dar la masa de poker, când jocul e serios și un jucător înșală, ceilalți îl pedepsesc. Dela înălțimea fotoliului său cu spate înaltă, Sinhó Badaró aprobă. Juan Magalhaes întinde mâna, ca și cum ar vrea să-și ia rămas bun. Lovitura de pumn pornește năpraznic. Funcționarii rămân

încremenți. Carlos însă nu e laș. Se încaieră cu căpitanul. Funcționarii intervin, îi despart pe cei doi adversari. Juan Magalhaes e svârlit afară din birou. Dar pleacă satisfăcut.

Ajungând la plantație, îi spune donei Ana:

— O să ne ia plantația; altă posibilitate nu există. Plantațiile de cacao nu mai valorează nimic... Vina nu e a noastră...

Ea rămase nemișcată, privind țintă în zare:

— Și noi?

— Ascultă: de multe ori am vrut să plec, mi se făcuse lehamite de pământurile astea. Am rămas numai pentrucă tu nu voiai să pleci. Am făcut tot ce se putea face. Acum îți spun: plec, nu mai rămân aici pentru nimic în lume.

Ea își întoarse privirea spre căpitan:

— Merg cu tine. Oriunde vrei tu...

El zâmbi, o apucă pe dona Ana de braț și o așeză pe genunchii săi.

— Știam...

11

Carlos Zude smulse peria din mâna servitorului:

— N'am nevoie... Pot să mă șterg și singur...

Își perie haina murdărită în timpul încăierării. Administratorul apăru din nou în ușa biroului, după ce ajutase la darea afară a lui Juan Magalhaes. Carlos îi spuse că n'avea nevoie de nimic. Ripostase la lovitură, purtându-se ca un bărbat; nu de asta îi era necaz. Ii părea rău că nu știuse să-l convingă pe căpitanul Juan Magalhaes. Carlos Zude făcea mare caz de cunoștințele sale, în ce privește psihologia plantatorilor. Căpitanul nu se lăsase dus. Era așa dar o înrângere și Carlos suferea mult din pricina asta. Ii veni în gând plantația lui Juan Magalhaes și toată amărăciunea i se risipi: erau plantațiile cele mai râvnite, pământurile Badarósilor. Acolo voia Carlos să-și înflgă mai întâi rădăcinile, în acea parte din pământul arborelui de cacao. Acele pământuri erau simbolice pentru el, le dădea o valoare aproape superstițioasă. Pământurile udate cu sânge, cucerite cu gloanțe, tăiate de drumurile presărate cu cadavre. Maximiliano Campos îi vorbise despre luptele din trecut. Plantațiile vor fi scoase la licitație și el le va cumpăra. Va construi și o casă mare, cu tot confortul modern, unde va putea să stea cu

Julieta în zilele lor de dragoste... Acolo va fi căminul lor, refugiul lor, când vor voi să fugă de lumea marilor orașe. Acolo, în pământurile Badarósilor, ale vechilor stăpâni ai ținutului plantațiilor de cacao. Păcat că Juan Magalhaes s'a enervat. Carlos se gândea să-i ofere locul de administrator al plantațiilor sale. De pe terasa conacului, el și Julieta ar fi zărit-o pe dona Ana Badaró, femeia aceea încruntată ca un bărbat, care știe să tragă cu pușca, devenită acum femeia unui funcționar de-al lor. Dar nu toate merg pe roate... Căpitanul s'a supărat. Răbdare, ce să-i faci!...

Portarul aduse corespondența de după amiază. Când trecu pe lângă Reinaldo Bastos, acesta se înfioră: socotea că printre scrisori trebuia să se afle și aceea prin care îi desvăluia lui Carlos legăturile dintre Julieta și Sergio. Făcuse asta ca să se răzbune, nu numai pe femeia aceea dorită și inaccesibilă, dar și pe soț, pe patron. Spera să-l urmeze pe Martins în postul de administrator al Casei. Ii ținuse locul câțva timp, imediat după fuga acestuia, neîndoindu-se o clipă că va căpăta postul râvnit. Ar fi fost mai aproape de Julieta, ar fi cucerit o treaptă pe scara care avea să-l ducă în brațele ei. Când Carlos îl trimise la Bahia după noul administrator și-l repuse după aceea într'un post mai mic (e adevărat, cu leafă crescută), Reinaldo se simți furat. Nu înțelese că Zude îl încercase în postul de administrator și ajunsese la concluzia că nu corespundea. Se credea nedreptățit, dar nu protestă, ci căută un mijloc de răzbunare. Ideea scrisorii anonime îl urmări timp de câteva zile. Luptă cu el însuși. O voce lăuntrică, un rest de cinste îl împiedicau să facă gestul acesta. Dar Reinaldo birui toate scrupulele. Intr'o seară văzu pe cei doi amanți discutând pe bulevard, chiar pe banca pe care stătuse Julieta odinioară, atunci când, credea el, soția patronului cochetase cu dânsul. Sergio se băgase și stricase totul. Și, pe deasupra, Carlos refuza să-i dea postul de administrator. Scrisese scrisoarea la mașină, la Asociația Funcționarilor Comerciali. O pusese la cutie.

Scrisori din partea plantatorilor care cereau amânări de plăți; informații judiciare asupra predării de plantații; scrisori din partea firmelor din sud, care ofereau reprezentanțe; și scrisoarea anonimă:

„Află domnule Carlos, că lumea te consideră un nătărău. Cum se face că bărbatul e întotdeauna ultimul care află? În timp

ce dumneata muncești, călătorești și-i jefuești pe plantatori, soția dumitale, cocota asta care-ți poartă numele, îți pune coarnele cele mai mari din Ilhéus. Vrei să știi cu cine? Urmărește drumurile pe care le face nevasta dumitale la Asociația Comercială. Toată lumea știe că ea e amanta lui Sergio Moura, poetul șaradelor. Toată lumea, numai dumneata nu, domnule Carlos Zude. Dacă vrei să te încredințezi, urmărește-ți nevasta. Și dacă ești un încornorat inofensiv, cel puțin mai scurtează-ți coarnele care sunt enorme. Ajung să constituie un pericol public“.

Era iscălită „un binevoitor“. Carlos Zude făcu o mutră plictisită după ce isprăvi scrisoarea. „Plantatorii ăștia nu mai știu ce mijloc să întrebuințaze... Precis că e vreunul din cei loviți... Nu, Juan Magalhaes n'ar fi în stare de așa ceva! Altul a trimis scrisoarea asta, cu gândul de a păta reputația Julietei“.

Carlos Zude nu crezu nicio secundă în cele ce se spuneau în scrisoarea anonimă. Era isprava vreunui plantator, o răzbunare josnică, lașă, grosolană. Era foarte limpede aluzia că el îi fură pe plantatori, limbajul violent, vorbele urâte. Și apoi cu cine?... Cu Sergio Moura... Carlos știa că Julieta avea multe prietenii.

Niciodată însă soția sa nu fusese atât de amabilă și atât de solidară cu el, ca în acest ultim an. Renunțase la dorințele ei de mai înainte: plimbări, călătorii, vila dela Copacabana... Ce sacrificiu din partea ei și acum mizerabilii, încearcă să-i păteze onoarea! Lui Carlos i se părea absurd ca Julieta să aibă un amant în Ilhéus, fără ca el să știe. Orașul e mic, toți o cunosc. Dacă ar fi fost la Rio de Janeiro... Dădu la o parte scrisoarea, citi restul corespondenței. Dar nu-și mai putea lua gândul dela Julieta, dela sacrificiul pe care ea îl făcuse. După ce vor termina afacerile mai importante, va pleca într-o lungă călătorie. Va petrece luni întregi cu soția sa. Poate vor pleca chiar în Europa sau în Statele Unite, la New-York, în timp ce pe plantațiile lui Juan Magalhaes se va construi conacul, de unde ei vor conduce destinele pământului de aur.

Administratorul anunță pe Antonio Vitor:

— Vrea să vorbească cu dumneavoastră...

— Lasă-l să intre...

Acești mici producători de cacao erau plini de surprize. Carlos rupse scrisoarea anonimă și o aruncă la coș. Deschise sertarul și își puse revolverul în buzunar. Comisese o greșeală cu privire la psihologia plantatorilor: erau ca niște copii mari și timizi, dar în stare de orice.

Varapau avea înăscut în el darul de organizator. Câtă vreme fusese la plantație, organizase ternoul, înveselind cu el serbările sărăcăcioase din timpul urcării prețului la cacao. Pe Joaquin îl surprindea capacitatea de care dădea dovadă acest slăbănog. Datorită lui izbutise să organizeze manifestația care străbătu străzile Itabunei, cerând pâine și mijloace de transport.

Șoferul era încântat de zileri. Ce nu se poate face cu ei?... Era o muncă deosebită, nu semăna deloc cu aceea dela oraș; dăduse numaidecât rezultate. Se gândi să se folosească de Varapau, să-l transforme într'un agitator la țară, într'un fruntaș al zilerilor. Lucra zilnic cu el. Varapau găsi în sfârșit ceva care să se potrivească firii sale neastâmpărate. Indurase multe mizerii, trecuse prin multe, dar numai două lucruri puseseră stăpânire pe el: Rosa cu trupul ei frumos, și veselul terno de păstorite dela începutul anului. Acum Joaquin, apărut deodată printre ei, îi deschidea drumul:

— O să muncești în plantații... dar de data asta o să fie cu totul altfel... O muncă deosebită de a celorlalți... Capi nu vorbea decât de reîntoarcerea lui la Ceară; Florindo voia să plece la Ilhéus s'o caute pe Rosa. Rădea mereu, chiar și atunci când îl chinuia foamea; el atât știa. Ramon devenise mai ascultător, cu toate că nu știa carte și nu prea înțelegea ceea ce-i spunea Joaquin. Mai erau și alții, organizați în grupe, formând colective care atrăgeau pe toți zilerii concediați, întâlniți în drumurile spre Itabuna. Și într'o zi se întâlniră o mulțime de oameni în fața orașului. Nu era totalitatea celor fără de lucru. Mulți începuseră să cerșească prin orașe și sate, unii atacau călătorii, alții luaseră calea pădurii. Corturi improvizate arătau locul unde pozeau cei mai slabi împreună cu femeile și copiii.

Era o mulțime impresionantă. Slabi, murdari, cu părul și barba crescute, cu picioarele enorme pline de noroi... Vestea străbătu orașul Itabuna și comisarii adunau polițiștii, telefonau la Ilhéus și la Pirangi după ajutor. Câțiva fasciști se prezentară voluntari pentru a ajuta poliția. Știau că printre zileri se aflau și comuniști și asta era deajuns ca să-i facă să treacă de partea cealaltă. Incet, ca o procesiune ne mai văzută, începură să intre în Itabuna. Pășeau tăcuți. Femeile țineau copii în brațe. În frunte mergea Joaquin. Pe podul în care împarte orașul în două aștep-

tau soldații. Zilerii nu purtau nici steag, nici lozinci. Nu aveau decât foamea groaznică întipărită pe obrajii lor supti. Cetățenii închideau ferestrele, femeile fugeau din stradă, lumea se retrăgea grăbită. Și manifestația („defilarea foamei” o numi un manifest comunist) pătrundea în oraș. De partea cealaltă a podului se afla prefectura. Din Ilhéus porneau în grabă camioane cu întăriri polițienești. Plecase și comisarul specialist în campania împotriva comuniștilor. Soldații, comandați de un sergent, erau echipați de război. Mulțimea se opri în fața podului. Joaquin începu să vorbească soldaților. Apărură niște băieți, nu se știe de unde, care se amestecară în masa zilerilor. Șoferul căuta să-i convingă pe soldați să nu tragă. Dar sergentul ordonă foc și sângele din brațul lui Joaquin țâșni drept în obrazul lui Ramon. Atunci Ramon se repezi înainte spre pod, dar căzu lovit în piept de un glonț. Masa care-l urma trecu peste cadavrul său.

Neputând să oprească masa zilerilor, Joaquin, rănit la braț, se luă după dânșii. Soldații trăgeau, dar mulțimea continua să treacă podul. Varapau striga:

— Vrem pâine...

Și toți strigară la fel. Tăcerea de mai înainte se transformă într'un vacarm. Soldații, împotriva cărora se aruncau zilerii, fugiră în panică, dezorientați. În fața masei aceleia de oameni flămânzi și de femei disperate, înțelesesă că nu le rămânea altceva de făcut decât să scape cu fuga. Se aflau de cealaltă parte a podului și Joaquin încercă, cu ajutorul celorlalți activiști și a lui Varapau, să organizeze masa care striga și se împrăstia, cu ochii la vitrinele ispititoare ale magazinelor. Incepură să vorbească de atac. Cum să-i strângem din nou? Varapau dădu ideea:

— Dacă am cânta...

— Dar ce?

— Un cântec din plantații...

Și intonară cântecul mulatrului de pe plantație:

*Culoarea mea e de cacao,
Mulatru sunt, bun de iubit;
Dar vai, mulatră, dar vai
Culoarea mea s'a ofilit.
Mi-e trupul galben, istovit.*

Și melodia cântecului prieten, cântecul care îi ajuta în munca din plantație, îi strânse pe bărbați și pe femei. Cântând așa, mersesă în ordine până în fața prefecturii.

Capi pansă la iuţeală braţul rănit al lui Joaquin. Când terminară cântecul acesta, începură altul. Cel mai vechi cântec de muncă de pe plantaţiile de cacao:

*De dimineaţă până seara
Trudesc amarnic în plantaţii.*

Se opriă în faţa clădirii prefecturii. Uşile erau închise, funcţionarii baricadaţi înăuntru. Atunci Joaquin strigă:

— Vrem să-l vedem pe prefect.

Şi mulţimea repetă strigătul într'un tumult asurzitor. Acum se amestecau fraze de cântec cu strigătele mulţimii care cerea pâine. În sfârşit se deschise o fereastră şi prefectul îşi făcu apariţia alături de vicar, amândoi foarte palizi. Joaquin îl pregătise pe Varapau pentru momentul acesta. Strigară: vrem pâine. Prefectul, revenindu-şi puţin din spaimă, începu să vorbească, făgăduind că le va da hrană şi va căuta să obţină barăci pentru a-i caza pe câmpia de lângă oraş.

În clipa când sosi poliţia din Ilhéus, în frunte cu comisarul specialist, care pusese din nou în ordine de bătaie soldaţii, vascarmul începu iarăşi. Deasemenea şi împuşcăturile. De data asta mulţimea fu luată pe neaşteptate. Se deslănţui un adevărat măcel. Un bătrân spunea că numai pe timpul luptelor din Siqueiro Grande a putut vedea ceva asemănător.

La început, zilerii se speriară. Se treziră înconjuraţi, fără scăpare. Dar printre ei se aflau vechi luptători, obişnuiţi cu încăierările şi, încetul cu încetul, îşi reveniră. Prefectul ceru linişte şi vicarul începu să se roage. Când împuşcăturile răsunară din nou, prefectul hotărî să se retragă dela fereastra lângă care se înfipse un glonţ. Vicarul rămăsese însă, şi făcea semne soldaţilor să nu mai tragă. Zilerii înaintau asupra soldaţilor pe lângă ziduri, dezarmaţi, căzând şi avântându-se într'o luptă corp la corp. Mulţimea prinse curaj, se împărţi şi atacă, aproape în acelaş timp, cele patru laturi ale pieţei. Era ca o forţă colosală, înăbuşită multă vreme, şi care acum răbufnea. Câteva femei începură să cânte şi împuşcăturile conteniră. Mai târziu fură ridicate cadavrele zilerilor şi ale soldaţilor. Aşa, morţi, păreau toţi la fel. Erau ţărani, mulatri şi negri, numai hainele îi deosebeau. Muriseră vreo 30 de zileri şi 6 soldaţi. Fură îngropaţi laolaltă şi la înmormântarea lor luă parte tot oraşul. Se ridicară repede barăci de scânduri pentru găzduirea zilerilor. Prefectul, încă în-

spăimântat, puse să se taie câteva vite, iar vicarul, care trecuse de partea țăranilor, organizează o colectă ca să se procure lapte pentru copii. Joaquin, Varapau și încă douăzeci de oameni fuseseră arestați ca șefi ai mișcării.

Chiar în acea zi începu o grevă generală la Ilhéus și Itabuna. Muncitorii protestau împotriva arestărilor, cerând imediată eliberare a lui Joaquin și a țăranilor; cereau deasemenea să li se asigure zilerilor salariile pe care le aveau la plantații. Lucrurile se complicau.

În barăcile improvizate, zilerii comentau situația. Cu toții erau satisfăcuți. Câștigaseră totuși ceva concret. Vorbeau de Joaquin cu admirație.

Capi, care se afla în mijlocul unui grup, avu o idee:

— Și dacă ne-am duce să-i eliberăm?

Negrul Florindo râse, aprohându-l. Fu ca un curent electric. Noaptea, ieșiră vreo cincizeci de oameni, atacă închisoarea, îi eliberară pe arestați; Joaquin râdea, strângându-l în brațe pe Florindo. În barăci izbucni, în cinstea lor, un cântec care, deși trist, răsuna ca un cântec de război:

*Maneca a murit în cuptor
In ceasul când apune soarele.*

Orașul Itabuna își închise porțile; femeile se ascunseră, bărbații spuneau că evenimentele petrecute vesteau timpuri noi.

13

Greva se întinse și prefecturile din Ilhéus și din Itabuna ajunseră la un acord. Vor da liberă trecere zilerilor care doresc să se imbarce pentru a pleca în ținuturile lor, ceilalți rămânând să se întoarcă la plantațiile de unde fugiseră, plantații câștigate la licitație de exportatori. Aproape toți se întoarseră la muncile din plantații; dar nu se întorceau așa cum plecaseră; acum aduceau cu ei ceva ce aveau să aște și ceilalți, ceva care strălucea ca o lumină.

Într-o zi veni rândul lui Varapau, Capi și Florindo. Capi primi permisul de întoarcere la Ceará. Varapau se întoarse la plantația care mai înainte fusese a lui Federico Pintó. Joaquin îi

dădu directive și Varapau deveni în scurt timp un priceput agi-tator, care mergea din plantație în plantație, ducând cu el mani-feste, cuvinte de îmbărbătare. Niciodată poliția plantatorilor, vâ-tafii cu ochii în patru, soldații cei mai îndrăzneți, n'au izbutit să pună mâna pe el. Sosea noaptea și toate ușile i se deschideau.

Negrul Florindo nu voi să se reîntoarcă la plantație.

— Plec la Ilhéus, spunea el. Eu pe Rosa o vreau... și râdea.

Se întoarse și Joaquin care era urmărit de poliție. Nu mai putea să rămână în Itabuna; împotriva lui se lansase un mandat de arestare și comisarul afirma că „acest om e cel mai periculos dintre toți“. Fugi într'un camion, ascuns sub o pânză de cort, printre saci de cacao.

14

Căpitanul Juan Magalhaes nu voia să mai rămână nici în Ilhéus. Cu atât mai puțin dorea acest lucru dona Ana, căreia îi era rușine de lumea ce o întâlnea. Acum nu mai avea nicio palmă de pământ în ținutul arborelui de cacao. E drept că în urma licitației se aleseseră cu mai mulți bani decât se așteptau, deoarece Schwartz îl supralicitase pe Carlos Zude.

Fusesse o adevărată luptă. Faptul acesta lichidase un fel de compromis respectat până atunci de exportatori: pune mâna pe o plantație numai cel care a fost creditorul plantatorului respec-tiv. Schwartz călcase legea aceasta și numai datorită acestui fapt, căpitanul se alesese cu un oarecare câștig. Puteau să-și clă-dească o casă în Pirangi; Juan Magalhaes obținu o ofertă. Dona Ana fu prima care nu primi.

Și căpitanul era hotărât să părăsească aceste ținuturi și să nu se mai întoarcă niciodată. Socrul lui zicea că fructul de cacao are un fel de clei care ți se lipește de picioare și nu-ți mai dă voie să faci o mișcare. Căpitanul Juan Magalhaes, după treizeci de ani petrecuți prin părțile acestea, era hotărât să nu se mai întoarcă niciodată. Se duseră la Bahia, cumpărară o pensiune lângă port, în care primeau oamenii care veneau și plecau din Ilhéus. Cacaoa te încheiază.

Aplecată asupra oalelor, cu părul aproape alb, căzut pe fața ei oacheșă, dona Ana dădea ordine servitorilor la bucătărie. Cacaoa te încheiază. Ți se lipește pe picioare. Sinhó Badaró spunea mereu acest lucru în nopțile în care stăteau la taifas. Juan Ma-

galhaes cumpărase pensiunea, nu mai avea nimic de a face cu Ilhéus-ul, nu mai avea pământuri, niciun arbore de cacao. Tot ce-i mai rămăsese de acolo era papagalul Chico, a cărui voce acrå şi guturală făcea să răsune pensiunea, dând ordine unor muncitori inexistenţi, cântând cântecele de muncă ale zilerilor, chemând zadarnic găinile să mănânce porumb şi rostind fraza odinioară a căpitanului Magalhaes:

— Dona Ana, o să ne îmbogăţim iar.

Apoi dădea drumul dublei sale cascade de răs, umplând de lacrimi ochii donei Ana Badaró, strigând numele lui Juan Magalhaes. Căpitanul Juan Magalhaes nu mai avea nicio legătură cu ţinutul plantaţiilor de cacao, în care debarcase în urmă cu treizeci şi cinci de ani. Cu toate acestea, primul lucru pe care-l căuta în fiecare dimineaţă, în ziar, era preţul la cacao şi dacă urca, el năvălea în bucătărie cu ziarul în mână, cu vocea găuită de emoţie:

— Urcă, dona Ana! A ajuns la 22.000 de reis...

Şi ea se aprindea, citea ziarul; apoi amândoi făceau comentarii, calcule. Iar Chico îi acompania din colivia lui, deschizând şi închizând ochii, ironic. Intr'o noapte, când lucrurile se liniştiră în Ilhéus, — exportatorii cultivau acum cacao — plimbându-se pe cheiurile Bahiei, se aşezară pe o bancă în apropierea clădirii uriaşe a Institutului de Cacao, construit de guvern în timpul urcării. Priveau cu ochii trişti. Dela Ilhéus venise ştirea că se terminase cu scăderea preţurilor, că acum urcau din nou şi că era o plăcere să vezi plantaţiile administrate de exportatori. Priveau clădirea Institutului de Cacao. Umbra imensă lăsată de lună cădea asupra lor.

— Urcă... spuse dona Ana Badaró.

Juan Magalhaes ştia că de cacao era vorba:

— Aşa e... răspunse el. A urcat mult „bătrânica mea“.

Dona Ana avea acum părul alb. Şi când se ridicară de pe bancă, îndreptându-se spre pensiune, păreau doi bătrâni care nu mai au ce face pe lume. Umbra Institutului de Cacao îi însoţi o bună bucată de drum.

Atât de puţină importanţă dădu Carlos Zude scrisorii anonime („Nătărăul“ îi zicea Reinaldo Bastos patronului, printre cunoscuţii săi) încât nici nu-i vorbi de ea Julietei. Trecură săptă-

mâni și el uită cu totul de scrisoare. Intr'o seară, întorcându-se dela birou, o găsi pe Julieta citind. O luă în brațe, o sărută pe obraz, iera satisfăcut. Afacerile mergeau bine și Carlos Zude, a cărui dragoste pentru soția sa nu se micșorase, simțea apropiindu-se timpul când avea să stea numai lângă ea, când în sfârșit viața avea să-l răsplătească pentru o muncă uriașă și grea. So-sise și vremea să aibă un copil — copilul pe care visa să-l crească în colegii engleze sau nord-americane. Ii aștepta altă lume, îndepărtată și distinsă, deosebită de lumea arborelui de cacao. Plantațiile uriașe, casa exportatoare îi vor da posibilitatea să satisfacă toate capriciile Julietei, tot ce-i trecea prin cap.

Luă cartea pe care o citea, o răsfoi distrat. O privea pe Julieta care devenea din ce în ce mai tânără și mai frumoasă. El, Carlos, îmbătrânise. Acești ani de luptă, de calcule periculoase, de emoții care se țineau lanț, îl îmbătrâniseră, îi scosese răroase fire de păr alb. Acum nu mai era omul cărunt, romantic, care plăcea femeilor. Când își întoarse ochii la carte, văzu o dedicație iscălită de Sergio Moura. Cartea era un cadou al poetului, și atunci Carlos Zude își aminti de scrisoare, dar ca de un lucru absurd și în acelaș timp ridicol. Dece dacă un tânăr, care face pe poetul, dăruiește o carte unei doamne, plantatorii trebuie neapărat să se gândească la adulter. Lume înapoiată, cu adevărat incapabilă s'o înțeleagă pe cea nouă în care trăiește el. Bine că s'a terminat cu influența lor în ținut.

Carlos Zude era bine dispus și se hotărî să-î povestească Julietei întâmplarea cu scrisoarea anonimă. Ea se așezase din nou, după ce se desprinsese din brațele lui. Din odaie se zărea marea prin fereastra deschisă. Carlos Zude se așeză lângă ea, pe pat.

— Să-ți spun o chestiune nostimă... Asta a fost în ziua cer-tei mele cu Juan Magalhaes. Ți-am povestit despre ea, nu? Ți-a-ducii aminte?

— Da, spuse ea.

— Chiar în aceeași zi, imediat după bătaie, a venit corespondența de după amiază. E limpede că n'a fost căpitanul. N'a avut timp. Trebuie să fie unul din plantatori, din ăia care aruncau banii în dreapta și'n stânga și pe urmă nu mai aveau cu ce să plă-tească... Vreunul din ei... Cu siguranță...

— Despre ce-i vorba? întrebă Julieta cu ochii îndreptați spre mare.

— O scrisoare anonimă... Scria că tu ești amanta băiatului ăstuia, Sergio Moura... Și răsese vesel. Absurd, ridicol! Cu toate

astea, îți spun: niciodată nu m'aș fi așteptat ca bătrâneii ăștia să reacționeze așa. Unul l-a ucis pe Rauschning, alții au rezistat pe plantație, căpitanul m'a atacat... Dar infamia asta... Nu credeam că pot fi în stare de așa ceva. M'am înșelat...

Și-acum mai simțea un ghimpe în inimă, de când se înșelase cu privire la psihologia plantatorilor. Greșise, nu putea să neghe, dar oricum, rezultatele fuseseră aceleași. Acum ei erau „stăpânii pământului“.

Tăcerea se prelungise și Carlos Zude zâmbi propriilor sale gânduri, visurilor sale împlinite. Între timp, Julieta se apropiase de fercastră și stătea cu spatele la fel. Deodată spuse fără să se întoarcă:

— Vreau să-ți spun ceva, Carlos... Nu e minciună... Nu...

— Ce nu e minciună?

Ea își întoarse ușor fața spre el. Era ca un bolnav care știe că i se amputează un braț, operație dureroasă dar necesară.

— Scrisoarea... Da, sunt amanta lui Sergio...

El făcu ochii mari și rămase cu brațele pe jumătate întinse. Parcă s'ar fi prefăcut într-o stană de piatră. Arăta jalnic și Julieței i se făcu milă.

— Iartă-mă. N'am fost dreaptă cu tine... Trebuia să-ți fi spus de mult, când am început... N'am găsit procedeul... Dar pe vremea aceea nu gândeam ca acum. Iartă-mă Carlos.

El nu era în stare să rostească niciun cuvânt. O privea și nu-i venea să creadă. Se simțea distrus, incapabil să înțeleagă ceva, ca și cum ar fi primit o lovitură în cap.

Julieta începu să umble prin cameră. Nu mai avea ce să-i explice. Însă cum el continua să tacă, vorbi din nou:

— De altfel, toată situația noastră a fost un echivoc... încă dela început. Căsătoria noastră...

Deabia atunci glasul lui Carlos Zude o întrerupse:

— Adevărat?

Nu gesticula, n'avea în înfățișarea lui nimic violent care să explodeze în strigăte, în amenințări, în scene sângeroase. Îți inspira milă. Deabia se mai ținea pe picioare, era ca un naufragiat. Julieta îl încurajă:

— Nu te pierde cu firea... Tu ai prea puțină nevoie de mine. Ai afaceriile tale, viața ta, lumea ta. În lumea ta, tu ești un erou... ai luptat în bătălia ta și ai învins...

Aceste cuvinte îl aduseră din nou, cu încetul, la realitate.

— Eu credeam că tu mă ajuți... Că...

Ar fi vrut să spună multe lucruri. Acum, însă, era inutil. Îi venea să plângă, dar avea ochii uscați, simțea un nod în gât și un gol mare în piept. Nicî nu se ridică. Pe Julieta o cuprinsese mila, o milă copilărească. Se apropie, se așeză pe pat lângă el, îi luă mîna între ale sale:

— Bietul de tine... Ai fost foarte bun cu mine... Nu mă pot plînge... Poți să crezi despre mine ce vrei...

Carlos își revenea încetul cu încetul. Acum, atitudinea Julietei îi dădea o oarecare speranță. Era greu să ierte, să uite totul. Dar o iubea atîta, încît avea s'o ierte și să uite. Principalul e s'o păstreze. Doar vuietul mării întrerupea tăcerea. Valurile se rostogoleau ritmic pe plajă. Carlos căuta cuvinte. Era o chestiune delicată.

— Julieta, eu te iubesc... pentru mine ești totul... Lumea luptă pentru ceva, se omoară, face afaceri, îi lichidează pe ceilalți. Și asta cu un anumit scop. Eu pentru tine fac toate astea. Știu că te-am neglijat în ultimul timp, muncind ca un sclav... Și eu sunt vinovat. Dar dacă cumva capriciul ăsta a trecut, atunci să uităm totul și să plecăm, chiar în seara asta. Vom călători și putem s'o facem fără nicio grijă. Acum nu mai e nevoie de prezența mea zilnică aici; voi veni doar din când în când. Îți amintești că ți-am făgăduit că într'o zi vom pleca? Că într'o zi vom termina cu viața asta din Ilhéus? Că într'o zi vom fi stăpânii pămîntului? Să dăm totul uitării ca și cum nu s'ar fi întîmplat nimic.

Mila creștea în pieptul Julietei. Atît de mare îi era mila, încît o clipă se gîndi să rămână, să renunțe la toate, să se înfunde din nou în mocirlă. El avea nevoie de dînsa. Undeva se aflau plantațiile luate dela colonei, dela micii producători. Aici era casa exportatoare. El avea nevoie de dînsa. Dar trebuia să se salveze, trebuia să înnăbușe mila din adîncul inimii. Ca să se salveze, va trece peste Carlos, va trece chiar peste Sergio.

— Nu, Carlos, n'a fost nici capriciu, nici nebunie. Mai întîi am făcut-o ca să fug de toate astea... — și arată cu un gest casa — de afacerile tale, de lumea ta murdară... Nici eu nu știam ce-i cu mine; disperarea, „neurastenia“ aceea. Îți amintești? Lumea ta? Tu crezi că eu doresc călătorii și lux, rochii și baluri? Nimic din toate astea... Ceeace doresc e să scap de viața asta, de putregaiul ăsta desgustător... desgustător.

El înțelese. Simți că între ei se ridică o barieră. Julieta văzu

aceasta și se bucură, dându-și seama că soțul ei poate să trăiască și fără ea, oricât de mult ar suferi în primul moment.

— Putregai, spui tu. Dar din ce trăiești dacă nu din putregaiul ăsta? Afacerile sunt afaceri. Câștigă cel care e mai tare. A fost așa întotdeauna... Niciodată n'ai văzut nimic murdar în asta, până când nu l-ai cunoscut pe tipul acela...

— Nu te supăra, Carlos. Eu nu te învinovățesc. Asta e viața ta. Numai că mie nu-mi mai place și nu mai vreau să o trăiesc...

— Pleci? Fața lui se posomorî din nou, din nou simți în jurul lui un gol, din nou îi fu frică.

— Plec, Carlos. Dar fii fără grijă. Vei suferi numai la început. Tu ai afacerile tale, plantațiile tale, noile tale plantații, și n'ai să te mai gândești la mine... Așa e mai bine...

El continua să tacă, cu capul plecat în pământ.

— Plec chiar acum, nimeni n'o să știe pentruce, n'o să se întâmple niciun scandal... Vei inventa tu ceva. Apoi vei cere divorțul, asta n'o să-ți aducă niciun prejudiciu... Ai să mă uiți, și poate că...

Carlos înțelese că ea vorbea din milă și se revoltă:

— Odată ce pleci, nu mai am nevoie să-mi duci grija. Știu să-mi port de grijă și singur... Iși relua atitudinea de stăpân al casei. De cât ai nevoie?

— De nimic, Carlos. Mă hotărâsem încă de multă vreme să vorbesc cu ține, însă am tot amânat. E bine că azi ai vorbit de asta. E multă vreme de când m'am pregătit... Imi iau cu mine numai cecece am adus de acasă, dela mama... Imi va ajunge până voi găsi o slujbă...

Asta era prea mult pentru Carlos Zude. Această independență totală, această ruptură complectă îl rănea mai mult decât orice. Izbucni:

— Slujbă? Poate numai de târfă...

— Nu, Carlos, asta n'o să se întâmple. Orice slujbă...

Din nou o cuprinse mila. Il vedea abătut. Se apropie de el.

— Nu vreau să ne despărțim dușmani. Vreau să înțelegi...

El se ridică de pe pat. Se liniștise aproape, după izbucnirea de adineaori. Glasul îi era trist, dar liniștit.

— N'am să înțeleg niciodată. Eu te iubesc...

Julieta dădu din cap. Incepu să-și aranjeze lucrurile.

Carlos se așază din nou pe pat, urmărindu-i mișcările. Prin minte îi treceau fel de fel de gânduri. „Nu poate să plece din Iihéus acum. E încă prea devreme“. Unul mai ales îl obseda:

Pleacă. Se va ciocni de multe piedici în viață, și e posibil să se întoarcă. O va primi atunci oare? Rămase gândindu-se la această problemă:

— Dacă într-o zi vei vrea să te întorci... casa asta e a ta...

Julieta se duse la Asociația Comercială... Ferestrele erau închise și poetul Sergio Moura se pregătea să iasă. Becurile aprinse în candelabrele enorme luminau sala în care Sergio, singur, își înnodea cravata. Julieta intră, el o sărută:

— Ce cauți la ora asta pe drumuri?

— Sergio, unde e pasărea neagră?

— Acolo, pe verandă.

— Du-te și adu-o aici...

Sergio se întoarse cu colivia în care pasărea se deșteptase din cauza luminei din sală. O dădu Julietei.

— Imi dăruiești pasărea asta?

— E a ta.

Sergio era nedumerit. Julieta se duse la fereastră și deschise ușa coliviei. Pasărea sări afară, rămase un moment incurcată, pândind ce se petrece în jur, apoi își întinse aripile și sbură în noaptea vastă, nemărginită. Sergio își închipuia că Julieta băuse puțin. Ce dracu o fi însemnând asta? Ea se întoarse spre el, râdind de fericire...

— Iubitule, știi, și eu sunt liberă..

— Liberă?

— I-am spus lui Carlos totul. Ne despărțim.

Poetul se sperie:

— Ia-i povestit?

Ea dădu din cap afirmativ. Se uită la dânsul. Și el era un prizonier și el avea picioarele împlântate în ncroi. Dar ea, pentru a se elibera, va trece chiar și peste el.

— Plec! Nu știu încotro, dar plec. Ce să fac, nici atâta măcar nu știu, dar plec. Apoi cu un fel de sfiiciune: Cine știe, poate că într-o zi voi putea să muncesc și eu pentru lumea aceea a lui Joaquin...

Poetul zâmbi. Recurse la literatură:

— Creația îi scapă din mână creatorului...

— Eu te iubesc, o știi prea bine. Ți dau mult. De asta sunt aici și te chem. Vino cu mine. Rupe firele astea care-ți leagă picioarele. Să plecăm... Amândoi la un loc, va fi mai bine și mai ușor...

El o asculta tăcut. Literatura nu-l ajuta acum cu nimic, nu rezolva nimic. Julieta pleca și îl chema cu ea:

— Sergio, am venit să te caut; te iubesc mult, mult... Cu toate acestea, plec fără tine. Vreau să mă salvez, chiar dacă tu rămâi prizonier, eu îmi voi urma calea... El continua să tacă, încruntat, încordat, cu profilul ascuțit ca al unei păsări de noapte. Julieta nu-l văzuse niciodată așa.

— Sergio, odată Joaquin mi-a spus: — nu există nici bine, nici rău: e vorba doar să poți ieși din noroiul înconjurător... Așa e, Sergio. Acum îl înțeleg și plec. Vreau să te țin cu mine...

Ochii lui Sergio Moura scrutau noaptea în direcția în care sbura pasărea; noaptea vastă, nemărginită; noapte în care se naștea o stea. Julieta luă de pe masă pălăria lui Sergio Moura, i-o puse pe cap și întinzând poetului mâna, spuse:

— Să mergem, iubitele...

16

Perechi de bătrâni cereau de pomană în portul pustiu din Ilhéus. Erau zilerii concediați, îmbrăcați în zdrențe, cu mâini enorme, cu degetele dela picioare rășchirate. Cântau un cântec de pe plantațiile de cacao. Antonio Vítor aruncă în farfurie o monedă de 200 reis și trecu prin mijlocul străzii.

În ziua aceea fusese scoasă și plantația lui la licitație. I-o luase casa „Frații Zude & Co.” și nu câpătase pe ea nici măcar banii cu care să-și achite datoria. În birou, Carlos Zude îi reaminti de aventura cu Vampira. Antonio Vítor asculta cu capul plecat. La începutul anului Vampira plecase, luându-i ultimul bilet de 500.000 de reis. Raimunda, care se afla la plantație, nu spuse nimic. Se ducea în fiecare dimineață la muncă, fără să-i pese dacă prețurile urcau sau coborau. Nu-i amintise niciodată despre legăturile lui cu Vampira, nici măcar pe departe. Părea aproape veselă în anul acela plin de nenorociri; Joaquin nu mai era urmărit, găsisese de lucru la un mic garaj. De asta era bucuroasă Raimunda, de asta cânta culegând primele roade ale acestei recolte blestемate. Antonio Vítor începuse și el să lucreze la plantație. Angajase numai patru muncitori anul acela și casa în care locuiseră înainte de a construi pe cea nouă, era goală. Incetul cu incetul, Raimunda se mută în cea veche, cărând azi un lucru, mâine altul. Până la urmă, părăsiră cu totul casa cea nouă. Antonio Ví-

tor nici nu simțise când se mutase. Știa doar că Raimunda nu mai era tristă și lucrul acesta îl mângâia.

Intr'o seară se pomeni cu o citație dela tribunalul din Ilhéus. Plantația urma să fie scoasă la licitație, cu toate că firma „Frații Zude & Co.” îi promisese o amânare. Arată citația Raimundei. Ea se sperie:

— O să ne ia pământul, Antonio...

Și Antonio plecă la Ilhéus, asistă la licitație, văzu cum Carlos Zude îi ia plantația pentru o nimica toată. Apoi exportatorul îi vorbi de Vampira și de ternoul lui Ipicilone. Dece asta? Dece vorbele astea crude despne nebuniile sale, de vreme ce lua totul? Carlos Zude sfârși prin a-i oferi un post de vătaf la una din plantațiile sale cu o leafă de 300.000 reis. Antonio Vítor rămase să aducă răspunsul dacă primește sau nu. Pășea pe stradă urmărit de cântecul cerșetorilor:

De dimineața până seara

Trudesc amarnic în plantații.

Nu știa cum, îl apucase dorul de fecioru-său. Joaquin cunoaște viața; știa el ce știa de n'a vrut să rămână la plantație. Și, până la urmă, de partea lui a fost dreptatea... Se opri în fața porții garajului și pe semn că avea o mutră de bețiv, deoarece băiatul care spăla un camion izbucnise în răs când îl văzu. Joaquin ieși afară:

— Tată!

O porniră pe stradă, Antonio Vítor îi povesti totul, îi pomeni până și de Vampira. Ii povesti cum rămăsese fără pământ. Nu mai avea nimic:

— Mama o să moară când o să afle, Joaquin...

Joaquin încercă să-l îmbărbăteze. Ii vorbi de viitor, dar lui Antonio Vítor nu-i păsa de asta. Fiul său îi mai spuse că într'o zi pământul va fi al tuturor, că se va isprăvi cu toți capitaliștii. Antonio însă nu credea să fie cu puțință lucrul acesta. În timp ce fiul său vorbea, el se gândea dacă trebuie să primească sau nu slujba:

— Sunt 300.000 de reis. Pun banii de o parte în fiecare lună, și, cine știe, poate că într'o zi oi apuca să cumpăr din nou o bucată de pământ.

În gară îl binecuvântă pe Joaquin. Trenul dispăru la o curbă, îndreptându-se spre Itabuna. Mai rămăseseră opt zile până la predarea plantației.

Raimunda primi știrea cu indiferență. Se duse mai departe la plantații în toate cele opt zile, să despice fructele de cacao. Antonio Vitor se gândi să plece cu Raimunda la ginerele său, până când Carlos Zude avea să hotărască asupra plantației în care va lucra. Raimunda continua să se ducă dimineața la plantații, ca și cum nu s'ar fi întâmplat nimic, ca și cum pământul ar fi fost al lor. Când sosi a opta zi, Antonio Vitor o chemă pe Raimunda și-i spuse să se pregătească de plecare. Dar ea se încruntă:

— Cum? și ai de gând să o predai?

— Da... nu...

— Dacă tu vrei, pleacă. Eu nu plec... Rămân aici și nu predau pământul meu. Nu-l predau. Nu...

El zâmbi și spuse:

— Atunci să rămânem...

Pe la amiază sosi un funcționar dela firma „Frații Zude & Co.” să ia în primire plantația. Antonio îl alungă, și omul se duse direct la Pirangi să dea un telefon. Se lăsase noaptea și amândoi știau că oamenii lui Carlos Zude se aflau pe drum. Totdeauna, noaptea veneau să ia în primire plantațiile unde foștii stăpâni opuneau rezistență. Oficial erau jandarmi, în realitate, însă, bătași instruiți. Antonio Vitor și Raimunda ieșiră din casa veche de lut. Amândoi aveau câte o pușcă în mână. Se așezară mai în față, aproape de drum, așteptând. Era o noapte frumoasă cu stele și lună, o noapte bună să întinzi o cursă. Antonio Vitor își aminti de nopțile de demult, de pe vremea luptelor din Siqueiro Grande, când doborau oameni. Era un țintaș de frunte. Pământul acesta îl costase mult, îl costase sânge și deaceia nu-l va preda. Raimunda are totdeauna dreptate. Nu vorbeau. El o privea însă, și pentru prima oară văzu fața Raimunde, blândă, senină, fără aerul ei veșnic posomorât. Antonio Vitor spuse:

— Când am fost la Ilhéus l-am văzut pe Joaquin. I-am dat binecuvântarea mea...

Ea zâmbi:

— Ești bun...

— Și el e bun. Numai eu am trăit cu capul în nori...

Tăcură din nou. De foarte departe ajungeau la urechile lor, aproape imperceptibili, pașii oamenilor care se apropiau. Antonio Vitor se întoarse spre Raimunda:

— Da, cu capul în nori... M'am spurcat c'o târfă... te-am părăsit așa ca un...

— Ai făcut bine, aveai nevoie, eu nu mai eram bună de asta... ai făcut bine, nu sunt supărată pe tine...

El zâmbi. Pașii se auzeau acum aproape. La lumina lunii zăriră un pâlț de oameni înarmați care înaintau pe drum. Erau doisprezece, dar asta n'avea nicio importanță. Ii lăsară să se apropie mai mult. Antonio Vitor simțea înc'odată nevoia să dea drumul vorbelor, pe care niciodată nu le putuse rosti, s'o mângâie pe Raimunda cu gestul pe care niciodată nu-l putuse găsi. Dar nu izbuti să spună decât:

— Iată-i sosesc.

— Da...

Ridică puștile. Întâi trase Raimunda. Antonio Vitor nu greși nici el ținta. Omul se prăbuși în drum. Ceilalți se împrăștiară și se ascunseră în pădure. Se apropiau printre copaci, imobilizându-i pe Antonio și pe Raimunda în spatele unui arbore. Amândoi își încărcară din nou armele. Raimunda se plecă înafară, ridică pușca și ochi pe unul care ieșise la marginea pădurii. Trase în același timp cu el. Glonțul ei se pierdu printre arborii de cacao, cel al omului se opri în pieptul Raimundeii. Antonio Vitor se aplecă asupra ei și mâna i se păta de sânge:

— Munda!

Ii întoarse capul. Ea surâdea, da, surâdea. Din pământ venea un miros tare, un miros reavăn de pământ bun pentru cacao. Nu-și va preda pământul. „Nu, Munda, nu-l voi preda“. Oamenii înconjură copacul. Antonio propti bine pușca în umăr, ochi și trase ultimul glonț. Ultimul lui glonț.

Int'r'o noapte, pe când se ducea să vorbească cu Joaquin, care se ascundea din nou în casa aceea de pe dealul Conquista, conducând astfel din ilegalitate toate acțiunile muncitorilor, poetul Sergio Moura se întâlnește cu Maneca Dantas. Coloneul trăia acum într'o casă mică, aproape de cimitir. Câteodată, noaptea,

venea să privească orașul, de aici, de pe înălțime. De multă vreme îl simpatiza pe Sergio. Se așezară amândoi pe o bancă în cimitir și începură să discute. Vorbeau despre viață, despre scădere, despre luarea pământurilor de către exportatori. Maneca Dantas era descurajat. Spunea: Unii și-au petrecut toată viața pe plantații, au doborât păduri, s'au bătut, au omorât oameni...

Sergio asculta cu interes. Maneca Dantas privea țintă luminile orașului:

— Eu, domnule Sergio, am cultivat cacao. Tot ce făceam era pentru copiii noștri și copiii noștri au ieșit cum meritau; nu fac altceva decât să bea și să umble după fete — se gândea la Rui — ba chiar și alte lucruri mai rele... Nu merita să muncim atât pentru asta...

Poetul tăcea. Maneca Dantas continuă:

— Și acuma, pun mâna pe pământurile oamenilor, îi lasă săraci... Sunt bătrân, domnule Sergio. Dece a trebuit să muncesc atâta, să ucid oameni, să petrec cincizeci de ani înmormântat în pădure? Ca să câștig, ce? Să sfârșesc sărac...

Când, în noaptea următoare, Sergio se întoarse la Joaquin, îi vorbi de discuția pe care o avusese cu Maneca Dantas. Joaquin se ridică din fotoliu și spuse:

— Tovarășe Sergio, epoca lor a trecut... A început epoca exportatorilor, care e și epoca imperialismului. Dar și asta va trece. Acum or să se mănânce între ei.

Karbanks și Schwartz se și află în luptă. Fasciștii îl combat pe Carlos Zude...

— Îți dai seama? De-o parte neamțul, de cealaltă parte americanul. Se va sfârși curând și vremea lor și va veni a noastră, tovarășe Sergio...

Ieșiră și o apucară spre cimitir. Jos, în vale, licăreau luminile orașului. Poetul Sergio Moura vedea balaurul deasupra Ilhéusului, cu ghiarele sale întinse, cu sute de guri flămânde și se gândea că dacă în ajun vorbise cu trecutul, acum vorbea cu viitorul. Joaquin spunea cu convingere:

— Mai întâi pământurile au fost ale coloneilor, care le-au cucerit, apoi și-au schimbat stăpânii, au căzut în mâinile exportatorilor, care le vor exploata; dar, într-o zi, tovarășe, nu vor mai fi stăpâni...

Glasul său se înalță la stele, acoperind luminile orașului:

— ...și nici sclavi...

CUPRINSUL

	Pag.
Prefață	3
„Regina Sudului“	11
Cultivatorii de pământ	57
Ploaia	105
Cresc prețurile	153
Scăderea prețurilor	244

Dat la cules ; 27. IX. 1950. Bun de tipar : 13.XI.1950, Coli
 de tipar : 18. Coli de editură : 18,25. Tiraaj : 15000+300.
 Format ; 16 61X86. Clasificarea internațională : 36=31=R.
 Clasificarea E. P. D : 350. Tipografia „Luceafărul“, Nr
 5492/950.

ES

PREȚUL LEI 95